

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İBN ‘ÂŞÛR’UN TEFSİRİNDE MEKKÎ-MEDENÎ İLMİ

Mine ÇELİK
22949050

Danışman
Prof. Dr. Ali AKAY

Diyarbakır 2025

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İBN ‘ÂŞÛR’UN TEFSİRİNDE MEKKÎ-MEDENÎ İLMİ

Mine ÇELİK
22949050

Danışman
Prof. Dr. Ali AKAY

Diyarbakır 2025

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**İbn ‘Âşûr’un Tefsîrinde Mekkî-Medenî İlmi**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

02/09/2025
Mine ÇELİK

ÖN SÖZ

Bu çalışma, modern dönem İslam düşüncesinde önemli bir yere sahip olan Tunuslu âlim Muhammed Tâhir b. ‘Âşûr’un hayatını, ilmî yönünü ve Kur’ân ilimlerine yönelik yaklaşımını ele almayı amaçlamaktadır. Özellikle et-Tahrîr ve’t-Tenvîr adlı tefsîri, onun klasik tefsîr geleneği ile modern düşüncüyü başarıyla harmanlamış olabileceğine işaret eden önemli izler barındırmaktadır.

İbn ‘Âşûr’un tefsîr yöntemi, özellikle Mekkî ve Medenî sûrelerin tasnîfi konusunda ortaya koyduğu ayrıntılı çözümlemelerle öne çıkmaktadır. Onun, Kur’ân’ın iniş sürecini ve bu sürecin içerik üzerindeki muhtemel etkilerini dikkatle değerlendirdiği görülmektedir. Mekkî sûrelerin genel olarak tevhîd, ahiret ve peygamber kıssaları gibi inanç temelli konulara odaklandığını; buna karşılık Medenî sûrelerin daha çok toplumsal ilişkiler ve hukukî düzenlemeleri ele aldığını ifade ettiği bilinmektedir. Bu iki tür arasında yaptığı ayırım, âyetlerin muhatap çevresini ve içerik bağlamını anlamada bir yöntem olarak işlev görmektedir.

İbn ‘Âşûr, Mekkî ve Medenî ayrımı yaparken yalnızca indirildiği yer ve zamana değil, aynı zamanda âyetlerin hitâp ettiği kitleye, Sûrenin üslûbuna ve içeriğine de önem vermektedir. Bu yaklaşımı, aynı zamanda onun tefsîr anlayışında bağlamsal analizlere verdiği önemi göstermektedir. Bu yönüyle, Kur’ân’ın mesajını tarihsel arka planı içerisinde değerlendirerek evrensel ilkeleri daha açık bir şekilde ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir.

Bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte araştırmanın amacı, konusu, metodu ve kaynakları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde İbn ‘Âşûr’un hayatı, tefsîri ve özellikleri ve tefsîrin mukaddimesi incelenmiştir. İkinci bölümde, Mekkî ve Medenî ilminin tanımı, tarihî gelişimi ve bu konudaki farklı görüşler, klasik ve modern literatür çerçevesinde değerlendirilmiş; bu bağlamda İbn ‘Âşûr’un konuya yaklaşımı ayırıcı kriterler (zaman, mekân, muhatap, konu) doğrultusunda analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde de İbn ‘Âşûr’un tefsîrinde sûrelerin Mekkî ve Medenî sûrelerle ilgili olarak yapmış olduğu değerlendirmeler detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışmam boyunca değerli katkı ve yönlendirmeleriyle bana yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Ali AKAY’a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Hocamın rehberliği ve yapıcı eleştirileri, bu tezin sağlam bir bilimsel zemine oturmasında etkili

olmuştur. Ayrıca, bu süreçte beni manevî olarak destekleyen ve sabırla yanımda olan aileme de şükran borçluyum. Onların varlığı, çalışma sürecinde benim için önemli bir moral kaynağı olmuştur.

Mine ÇELİK
Diyarbakır 2025

ÖZET

Muhammed Tâhir b. ‘Âşûr 20. yüzyılda yetişmiş Tunus’un önemli âlimlerden biridir. Gelişiminde Endülüs kökenli bir ailede yetişmiş olmasının ve Zeytûne Üniversitesi’ndeki eğitimi belirleyici olmuştur. Tefsîr, fıkıh ve Arap dili gibi alanlarda uzmanlaşmış; özellikle Kur’ân ilimlerine önemli katkılarda bulunmuş öncü isimlerden biri olarak görülmektedir. Genç yaşta üst düzey ilmî görevlerde bulunmuş hem geleneksel İslami birikimi korumaya hem de eğitimde yenilikçi adımlar atmaya çalışmıştır. Onun bu yönü, klasik ve reformist yaklaşımlar arasında bir denge kurmaya gayret ettiğini göstermektedir. Otuz ciltlik et-Tahrîr ve’t-Tenvîr tefsîri, İbn ‘Âşûr’un bu birikiminin somut bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, İbn ‘Âşûr’un hayatı, ilmî kişiliği ve et-Tahrîr ve’t-Tenvîr adlı tefsirinde Mekkî-Medenî ilmine yaklaşımı ele alınmıştır. Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte araştırmanın amacı, konusu, metodu ve kaynakları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde İbn ‘Âşûr’un hayatı, tefsîri ve özellikleri ve tefsîrin mukaddimesi incelenmiştir. İkinci bölümde, Mekkî ve Medenî ilminin tanımı, tarihî gelişimi ve bu konudaki farklı görüşler, klasik ve modern literatür çerçevesinde değerlendirilmiş; bu bağlamda İbn ‘Âşûr’un konuya yaklaşımı ayırıcı kriterler (zaman, mekân, muhatap, konu) doğrultusunda analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde de İbn ‘Âşûr’un tefsîrinde sûrelerin Mekkî ve Medenî sûrelerle ilgili olarak yapmış olduğu değerlendirmeler detaylı olarak incelenmiştir.

İbn ‘Âşûr’un Mekkî ve Medenî sûre ve âyetlere yaklaşımı ise bu çalışmanın önemli başlıklarından biridir. O, bu ayrımı yaparken yalnızca iniş yeri ve zamanına değil; âyetin hitâp çevresine ve içeriğine de dikkat etmiştir. Bu çok yönlü bakış açısı, klasik tasniflerin ötesinde daha derinlikli yorumlar yapılabileceğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kur’ân, Tefsîr, İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, Mekkî-Medenî Âyetler

ABSTRACT

Muḥammad Ṭāhir b. ‘Āshūr is one of Tunisia's most prominent scholars of the 20th century. His upbringing in a family of Andalusian origin and his education at the University of Zaytūna played a decisive role in shaping his intellectual development. He specialized in fields such as tafsīr, fiqh, and the Arabic language, and is regarded as one of the leading figures who made significant contributions to the sciences of the Qur’an. At a young age, he held high-ranking academic positions and sought both to preserve the traditional Islamic heritage and to introduce innovative approaches to education. This dual orientation reflects his effort to strike a balance between classical scholarship and reformist thought.

His thirty-volume tafsīr, *al-Taḥrīr wa’l-Tanwīr*, stands as a concrete manifestation of Ibn ‘Āshūr’s vast knowledge. This study examines his life, scholarly personality, and approach to Meccan and Medinan knowledge in his tafsīr. It is structured into an introduction, three chapters, and a conclusion. The introduction outlines the purpose, subject, methodology, and sources of the research. The first chapter explores Ibn ‘Āshūr’s life, his exegetical work, its characteristics, and the introduction to his tafsīr. The second chapter evaluates the definition, historical development, and various perspectives on the science of Meccan and Medinan revelation within the framework of both classical and modern literature. Within this context, Ibn ‘Āshūr’s approach is analyzed in light of the distinguishing criteria of time, place, audience, and subject matter. The third chapter examines in detail his evaluations of Meccan and Medinan sūrahs in *al-Taḥrīr wa’l-Tanwīr*.

Ibn ‘Āshūr’s approach to the classification of Meccan and Medinan sūrahs and verses is one of the central topics of this study. In making such distinctions, he considered not only the place and time of revelation, but also the broader context and content of the verses. This multifaceted perspective demonstrates that more nuanced and in-depth interpretations can be made beyond the framework of classical classifications.

Keywords

Qur’an, Tafsīr, Ibn ‘Āshūr, *al-Taḥrīr wa’l-Tanwīr*, Makkan and Madinan Verses

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	2
II. ARAŞTIRMANIN METODU.....	2
III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
İBN ‘ÂŞÛR’UN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE TEFSİRİ.....	5
1.1.İbn ‘Âşûr’un Hayatı	5
1.2.İbn ‘Âşûr’un Eserleri.....	7
1.3.İbn Âşûr’un İlmi Kişiliği.....	8
1.4.Hocaları	9
1.4.1.Muhammed el- Aziz Bu’tur (ö. 1325/1907);.....	9
1.4.2. Salim b. Ömer Buhâcib (ö. 1343/1924)	10
1.4.3.Ömer b. eş-Şeyh (ö. 1329/1911);	11
1.4.4.Ebû’l Felâh eş-Şeyh Salih eş-Şerif; (ö. 1337/1918);.....	12
1.5.Öğrencileri.....	12
1.5.1.Abdülhamid b. Bâdis (ö.1358/1940);.....	12
1.5.2.Muaviye et- Temîmî (ö. 1364/1944);	14
1.5.3.Muhammed el- Fâdıl İbn ‘Âşûr (ö. 1390/1970);.....	15
1.6. Et-Tahrîr Ve’t-Tenvîr Tefsiri ve Özellikleri	15
1.7.Et-Tahrîr Ve’t-Tenvîr’in Mukaddimesi	16
1.8.Mekkî ve Medenî İlminin Önemi	28

1.9.Mekkî ve Medenî İlmini Bilmenin Faydaları.....	30
1.10.Mekkî-Medenî Âyet ve Sûreleri Tanıma Yolları	31
1.11.Mekkî ve Medenî Sûrelerin Özellikleri.....	33
1.12.İbn ‘Âşûr’a Göre Mekkî ve Medenî İlmi	34
1.12.1.Zaman Kriteri	35
1.12.2.Mekân Kriteri	35
1.12.3.Muhatap Kriteri	36
1.12.4.Konu (Vâkı ‘a ve Nâs) Kriteri.....	37
1.13.Sûre Kavramının Etimolojisi ve Anlam Çerçevesi.....	39
1.13.1.Sûre ve Sûre Hakkında Genel Bilgiler	39
1.14.Mekkî ve Medenî Âyet ve Sûreler	43
1.14.1.Câ ‘berî ve İbn ‘Âşûr’a Göre Mekkî Sûreler Nüzûl Sırası Karşılaştırması.....	45
1.14.2.Câ’berî ve İbn Âşûr’a Göre Medenî Sûreler Nüzûl Sırası Karşılaştırması.....	53
1.15.İbn Âşûr'un Mekkî ve Medenî Tasnifinde Kullandığı İfadeler	55
1.15.1.Mekkî Sûreler İçin Kullandığı İfadeler	56
1.15.2.Medenî Sûreler İçin Kullandığı İfadeler	58
1.15.3.İhtilafî Sûreler için Kullandığı İfadeler.....	58
1.16.İbn Âşûr’un Mekkî ve Medenî Tasnifinde Zikrettiği İsimler/Kaynaklar.....	59
İKİNCİ BÖLÜM.....	62
2.İBN ‘ÂŞÛR’A GÖRE MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELER	62
2.1. İbn ‘Âşûr’a Göre Mekkî Sûreler	62
2.1.1.Fâtiha Sûresi.....	62
2.1.2.En‘âm Sûresi	62
2.1.3.A‘râf Sûresi	64

2.1.4.Yûnus Sûresi	66
2.1.5.Hûd Sûresi	67
2.1.6.Yûsuf Sûresi	68
2.1.7.Ra‘d Sûresi	69
2.1.8.İbrâhîm Sûresi	70
2.1.9.Hicr Sûresi.....	71
2.1.10.Nahl Sûresi	72
2.1.11.İsrâ Sûresi	74
2.1.12.Kehf Sûresi	74
2.1.13.Meryem Sûresi	75
2.1.14.Tâhâ Sûresi	76
2.1.15.Enbiyâ Sûresi.....	77
2.1.16.Hacc Sûresi.....	78
2.1.17.Mü‘minûn Sûresi.....	80
2.1.18.Furkân Sûresi.....	81
2.1.19.Şu‘arâ Sûresi	81
2.1.20.Neml Sûresi	82
2.1.21.Kasas Sûresi	83
2.1.22.‘Ankebût Sûresi.....	83
2.1.23.Rûm Sûresi	84
2.1.24.Lokmân Sûresi.....	86
2.1.25.Secde Sûresi	88
2.1.26.Sebe Sûresi	88
2.1.27.Fâtır Sûresi	90
2.1.28.Yâsîn Sûresi.....	90

2.1.29.Sâffât Sûresi	91
2.1.30.Sâd Sûresi	91
2.1.31.Zümer Sûresi	92
2.1.32.Mümin (Ğâfir) Sûresi	93
2.1.33.Fussilet Sûresi	94
2.1.34.Şûrâ Sûresi.....	94
2.1.35.Zuhruf Sûresi.....	95
2.1.36.Duhân Sûresi	96
2.1.37.Câsiye Sûresi	96
2.1.38.Ahkâf Sûresi	97
2.1.39.Kâf Sûresi	97
2.1.40.Zâriyât Sûresi	98
2.1.41.Tûr Sûresi	99
2.1.42.Necm Sûresi	99
2.1.43.Kamer Sûresi	99
2.1.44.Rahmân Sûresi.....	100
2.1.45.Vâkı‘a Sûresi	101
2.1.46.Hadîd Sûresi	102
2.1.47.Mülk Sûresi	104
2.1.48.Kalem Sûresi	105
2.1.49.Hâkka Sûresi	106
2.1.50.Me‘âric Sûresi	106
2.1.51.Nûh Sûresi	106
2.1.52.Cin Sûresi	106
2.1.53.Müzzemmil Sûresi.....	107

2.1.54.Müddessir Sûresi	108
2.1.55.Kıyâmet Sûresi	110
2.1.56.İnsân Sûresi	110
2.1.57.Mürselât Sûresi.....	111
2.1.58.Nebe Sûresi	113
2.1.59.Nâzi‘ât Sûresi	113
2.1.60.‘Abese Sûresi.....	113
2.1.61.Tekvîr Sûresi	114
2.1.62.İnfîtâr Sûresi.....	114
2.1.63.Mutaffîfîn Sûresi	114
2.1.64.İnşikâk Sûresi	116
2.1.65.Burûc Sûresi	116
2.1.66.Târık Sûresi	116
2.1.67.A‘lâ Sûresi.....	116
2.1.68.Gâşiye Sûresi.....	117
2.1.69.Fecr Sûresi.....	117
2.1.70.Beled Sûresi.....	117
2.1.71.Şems Sûresi	118
2.1.72.Leyl Sûresi.....	118
2.1.73.Duhâ Sûresi	118
2.1.74.İnşirâh Sûresi.....	119
2.1.75.Tîn Sûresi	119
2.1.76.‘Alak Sûresi.....	119
2.1.77.Kadr Sûresi.....	120
2.1.78.Zilzâl Sûresi.....	120

2.1.79.Kâri‘a Sûresi.....	121
2.1.80.Tekâsür Sûresi	121
2.1.81.Asr Sûresi	122
2.1.82.Hümeze Sûresi.....	123
2.1.83.Fîl Sûresi	123
2.1.84.Kureyş Sûresi	124
2.1.85.Mâ‘ûn Sûresi	124
2.1.86.Kâfirûn Sûresi	125
2.1.87.Mesed Sûresi	126
2.1.88.İhlâs Sûresi	126
2.1.89.Felak Sûresi.....	128
2.1.90.Nâs Sûresi.....	129
2.2.İbn ‘Âşûr’a Göre Medenî Sûreler	130
2.2.1.Bakara Sûresi.....	130
2.2.2.Âl-i İmrân Sûresi.....	131
2.2.3.Nisâ Sûresi.....	133
2.2.4.Mâide Sûresi.....	135
2.2.5.Enfâl Sûresi	138
2.2.6.Tevbe Sûresi	140
2.2.7.Nûr Sûresi.....	142
2.2.8.Ahzâb Sûresi	144
2.2.9.Fetih Sûresi.....	145
2.2.10.Hucurât Sûresi	147
2.2.11.Mücâdele Sûresi	148
2.2.12.Haşr Sûresi	150

2.2.13.Mümteherine Sûresi	150
2.2.14.Sâff Sûresi	153
2.2.15.Cum‘a Sûresi	154
2.2.16.Münâfikûn Sûresi	155
2.2.17.Teğâbun Sûresi	156
2.2.18.Talak Sûresi	157
2.2.19.Tahrîm Sûresi	157
2.2.20.Beyyine Sûresi.....	158
2.2.21.‘Âdiyât Sûresi.....	159
2.2.22.Kevser Sûresi.....	159
2.2.24.Nasr Sûresi	162
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA.....	166

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselam
b.	Bin
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.z.	Hazreti
ö.	Ölümü, vefat tarihi
r.a.	Radiyallahu anh
r. anhâ	Radiyallahu anhâ
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Thk.	Tahkik eden
Trs.	Tarihsiz
Vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah tarafından son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) vahiy yoluyla indirilen ilahi hitaptır. Bu süreç, Ramazan ayı içerisinde yer alan ve "bin aydan hayırlı" kabul edilen Kadr Gecesi'nde başlamış, yaklaşık yirmi üç yıl boyunca aralıklı olarak devam etmiştir. İlk vahyin Mekke'de nâzil olmasıyla başlayan vahiy süreci, Hz. Peygamber'in Mekke'deki tebliğ yıllarında başlamış, Medine'deki toplumsal ve siyasal yapılaşma döneminde devam etmiştir. Kur'ân'ın indiriliş sürecinde vahiy, muhatap toplumun zihinsel ve imanî gelişimine uygun olarak aşamalı biçimde gelmiş; bu durum, sûre ve âyetlerin içerik ve üslûbunda da belirgin farklılıklar meydana getirmiştir. Bu bağlamda, Hicret'ten önce indirilenler "Mekkî", Hicret'ten sonra indirilenler ise "Medenî" olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu tasnif, Kur'ân metninin tarihsel arka planını kavramak ve içerdiği mesajları bağlamına uygun şekilde değerlendirebilmek açısından önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu genel çerçevenin ardından, çalışmamızda ele alınacak başlıca konu ve bölümler şu şekilde yapılandırılmıştır.

Tezimizin giriş bölümünde, 20. yüzyılın önde gelen Tunuslu âlimlerinden Muhammed Tâhir b. 'Âşûr'un (ö. 1879-1973) hayatı, eserleri ve ilmî kişiliği ele alınacaktır. Birinci bölümde, İbn 'Âşûr'un tefsîr sahasındaki en önemli eseri olan "*et-Tahrîr ve't-Tenvîr*" incelenecektir. Bu eser, yaklaşık kırk yıllık bir çalışmanın ürünü olup, tefsîr literatüründe özgün bir yere sahiptir. Eserin mukaddimesinde, tefsîrin tanımı, kaynakları ve yöntemleri gibi konular ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde, Kur'ân ilimleri arasında önemli bir yere sahip olan Mekkî ve Medenî ilmi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, Mekkî ve Medenî âyetlerin ve sûrelerin tespitinde kullanılan ölçütler, İbn 'Âşûr'un yaklaşımıyla değerlendirilecektir. Müfessirin, bu tasnîfe dair zaman, mekân, muhatap, Nâs-olgu kriterleri çerçevesinde yaptığı analizler incelenecektir. Üçüncü bölümde ise, İbn 'Âşûr'un tefsîrinde Mekkî ve Medenî sûrelerin yorumlarına yer verilecektir. Bu kapsamda, sûreler Mekkî-Medenî ilmi çerçevesinde tek tek ele alınacak ve müfessirin bu sûrelere dair yorumları analiz edilecektir. Sonuç bölümünde, İbn 'Âşûr'un tefsîr metodolojisi ve Mekkî-Medenî tasnîfi konusundaki katkıları değerlendirilecek, çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Muhammed Tâhir b. ‘Âşûr, hem klasik tefsîr birikimine hem de çağdaş düşünceye hakimiyeti sebebiyle tefsîr ilminde köprü işlevi gören bir müfessirdir. Onun *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr* adlı tefsîri, yalnızca Kur’ân metniyle değil, aynı zamanda metnin muhataplarıyla kurduğu ilişkiyi de dikkate alması yönüyle özgün bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, İbn ‘Âşûr’un Mekkî ve Medenî tasnîfe yaklaşımı, esas aldığı ölçütler, klasik anlayıştan ne ölçüde ayrıldığı veya onu nasıl yeniden yorumladığı bu araştırmanın merkezî sorularını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın konusu, İbn ‘Âşûr’un tefsîr anlayışı çerçevesinde Mekkî ve Medenî tasnîfin esaslarını, kriterlerini ve uygulamalarını göstermektir. Özellikle zaman, mekân, muhatap ve içerik gibi ayırt edici ölçütlerin müfessir tarafından nasıl değerlendirildiği; klasik ulemanın yaklaşımıyla ne ölçüde örtüştüğü veya onlardan hangi yönleriyle ayrıştığı detaylı bir biçimde ele alınmaktadır.

Araştırmanın temel amacı ise, Muhammed Tâhir b. ‘Âşûr’un *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr* adlı tefsîrinde Mekkî ve Medenî tasnife dair yaklaşımını ortaya koymak, bu yaklaşımın dayandığı ölçütleri (zaman, mekân, muhatap, içerik) sistematik biçimde analiz etmek ve klasik tefsîr geleneğiyle benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Ayrıca müfessirin bu tasnîfi yaparken başvurduğu tarihî, dilsel ve bağlamsal verilerin analizi de araştırmanın alt amaçları arasındadır.

Bu yönüyle İbn ‘Âşûr ’un hem klasik tefsîr mirasına bağlılığını hem de dönemin ihtiyaçlarına uygun yorum arayışını ortaya koymaya çalışmak önem arz etmektedir.

II. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Yöntem olarak klasik metin çözümlemesi, karşılaştırmalı analiz ve tarihsel bağlam değerlendirmesi gibi teknikler birlikte kullanılmıştır. Araştırmanın ana kaynağını, İbn ‘Âşûr’un *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr* adlı tefsîri oluşturmaktadır. Eserin özellikle mukaddimesi ile Mekkî ve Medenî âyetlerle ilgili bölümleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bununla birlikte, klasik müfessirlerin görüşleriyle

İbn ‘Âşûr’un yaklaşımı karşılaştırılmış; böylece onun yöntemindeki özgünlük ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Metodolojik olarak ayrıca, İbn ‘Âşûr’un Mekkî-Medenî ayrımında dikkate aldığı zaman, mekân, muhatap ve konu (Nâs/Vâkı ‘a) gibi ölçütlerin tefsîr ilmi açısından bilgi değeri de incelenmiştir. Bu çerçevede, İbn ‘Âşûr’un yalnızca rivâyetlerle yetinmeyip bağlamı ve içeriği de dikkate alan kapsamlı bir yöntem benimsediği vurgulanmıştır. Metin analizleri sırasında karşılaştırmalı yöntem, tarihî zemin tespiti ve tutarlılık ilkeleri esas alınmıştır.

Bu çalışma, İbn ‘Âşûr’un kendi yöntemsel bütünlüğü içinde nasıl bir sistem kurduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu nedenle, tefsîrin içeriğine sadık kalınmış hem teorik hem de uygulamaya dönük bir inceleme yöntemi tercih edilmiştir. Sonuçta müfessirin Mekkî-Medenî ayrımına katkısı, gelenekten ne aldığı, hangi yönleriyle yenilik ortaya koyduğu ve çağdaş okuyucuya hangi perspektifi sunduğu değerlendirilmiştir.

III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Bu araştırmanın temel kaynağı öncelikle İbn ‘Âşûr’un *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* adlı tefsîridir. Bu tefsîrin mukaddimesi ile Mekkî ve Medenî tasnife dair yorumları araştırmanın merkezinde yer almaktadır. Çalışmada başvurulacak kaynakların tamamı hem klasik tefsîr literatürünü hem de çağdaş yorumları kapsayacak biçimde seçilmiş; böylece İbn ‘Âşûr’un Mekkî ve Medenî tasnife yönelik bakışı bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kavramların sözlük ve ıstılahî anlamlarını verirken, Râğîb el-İsfahânî’nin *el-Müfredât* isimli eserine başvurduk. Kur’ân ilimlerinden olan Mekkî-Medenî ilmiyle ilgili hususlarda Zerkeşî’nin *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân-ı*, Süyûtî’nin *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân-ı*, Subhî Sâlih’in *Kur’ân İlimleri*, Mennâ’u’l-Kattân’ın *Ulûmu’l-Kur’ân*’ı müracaat ettiğimiz kaynaklar arasındadır. el -Fetelâvî’nin *İlmu’l-Mekkî ve’l-Medenî: Dirâse fî’n-Nazariyye ve’t-Taṭbîk* isimli eseri ile Mustafa Ünver’in *Tefsîr Usûlünde Mekkî ve Medenî İlmi* adlı doktora tezi de en çok müracaat ettiğimiz kaynaklar arasındadır.

İbn ‘Âşûr’un biyografisini, düşünce dünyasını ve tefsîr anlayışını ele alan özellikle, tefsîrindeki belâğat unsurlarını, Mekkî-Medenî kriterlerini ve klasik gelenekle ilişkisinin metodolojik boyutlarını ele alan çeşitli akademik çalışmalara ve makalelere de müracaat edilmiştir. Bu bağlamda Belkasım el-Gâlî’nin *Şeyhu’l-Câmi ‘i’l-A‘zam Muhammed Tâhir b. ‘Âşûr: Hayatuhu ve Âsâruhu*, Usâlim, Muhammed en-Nezâr’in *el-İhtiyârâtü’l-‘İlmiyye li’l-‘Allâme Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr min Hilâli Tefsîrihi et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, ‘Âtiyye, Muhammed Hâmid Hasan’ın *‘Âdâtü’l-Kur’ân fî Kelime ve Nazîr ‘İnde’l-‘Allâme Şeyh Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr*, Birrî’nin *el-Mekayîsu’l-Belâğîyye fî Tefsîri’t-Tarîr ve’t-Tenvîr*, Râniye Şevbekî’nin *et-Tâhir İbn ‘Âşûr ve Cuhûduhû’l-Belâğîyye fî Dav’i Tefsîri’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr* isimli eserleri müracaat ettiğimiz kaynaklardandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ‘ÂŞÛR’UN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE TEFSİRİ

1.1.İbn ‘Âşûr’un Hayatı

Hicri 1327 miladi 1909’da Tunus’ta anne tarafından dedesi Muhammed Aziz Bu’tur’un (ö. 1325/1907) sarayında doğan Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr, Endülüs’ten Fas’a göç etmiş, içlerinde önemli ve alim şahsiyetlerin olduğu İbn ‘Âşûr ailesine mensuptur. Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr’un doğduğu yer ve ailesine ilişkin bilgiler onun ilim ve ahlak ehli bir ailenin içinde büyüdüğü izlenimini vermektedir.¹

İleride onu öne çıkaracak ilmi şahsiyeti ve derin vukûfiyetinin ilk nüvesini henüz altı yaşında bir çocukken Kur’ân-ı Kerim’i ezberlemekle başlamıştır.² İlk öğreniminin ardından 1892 yılında Zeytûne Câmi’î’nde orta ve lise eğitimine devam etti.³ Burada üstün kabiliyetleriyle dikkat çeken Tâhir b. ‘Âşûr’a çeşitli ilmi derslerden oluşan özel bir program uygulandı ve birçok önemli alimden ders aldı.⁴ Bir taraftan Nahiv, Sarf, Belâgat ve Mantık araç derslerini alırken öte yandan, Tefsîr, Kıraat, Hadis, Hadis Usulü, Fıkıh Usulü, Fıkıh ve Feraiz gibi makasid derslerini alarak öğrenimini tamamladı.⁵ Öğrenimi sırasında çeşitli ilmî metinler ezberlemekle kalmadı⁶ aynı zamanda Fransızca’yı da öğrendi.⁷ Mezun olduğu Zeytune Câmi’î’nde yardımcı öğretim üyesi olarak görevlendirilen et-Tâhir b. ‘Âşûr, önce ikinci dereceden Mâlikî müderrisi oldu. Üç yıl sonra ise müderrislikte birinci dereceye yükseldi. O vakitlerde Tunus’a gelen Muhammed

¹ Ahmet Coşkun, “İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, c. 19, s. 333; Atilla Çetin, “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1999, c. 19, s. 332; Muhammed el- Habîb İbnü'l-Hûca, **Şeyhu'l-İslam el-İmamu'l-Ekber Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr**, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Su'uni'l-İslâmiyye, Katar, 2004, s. 153-154; Belkâsım el-Gâlî, **Min A'lâmi'z-Zeytûne: Şeyhu'l-Câmi'i'l-A'zâm Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr Hayâtuhu ve Âsâruhu**, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 1996, s. 37.

² İbnü'l-Hûca, **Şeyhu'l-İslam el-İmamu'l-Ekber Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr**, s. 154.

³ Coşkun, “İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir”, c.19, s. 332-335.

⁴ el- Gâlî, **Min A 'lâmi'z-Zeytûne: Şeyhu'l-Câmi 'i'l-A 'zâm Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr Hayâtuhu ve Âsâruhu**, s. 37-38.

⁵ İbnü'l-Hûca, **Şeyhu'l-İslam el-İmamu'l-Ekber Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr**, s. 154.

⁶ İbnü'l-Hûca **Şeyhu'l-İslam el-İmamu'l-Ekber Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr**, s. 154.

⁷ el- Gâlî, **Min A 'lâmi'z-Zeytûne: Şeyhu'l-Câmi 'i'l-A 'zâm Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr Hayâtuhu ve Âsâruhu**, s. 37-38.

Abduh ile tanıştı ve onun konferanslarına katıldı. Başta eğitim olmak üzere pek çok konuda Abduh ile fikir birliğine varmıştı. Bundan ötürü Abduh, İbn ‘Âşûr’u “Zeytune Cami’î Davet Elçisi” olarak isimlendirmiştir.⁸ Artık çağının önemli bir mütefekkir ve alimi olarak telakki edilecek olan İbn ‘Âşûr, emperyalizme karşı Süreyya dergisinde güçlü şiirler yazarak politik bir duruş sergilemiş oldu. Bu dönemde Tunus’un ileri gelen alim ve kanaat önderlerinin biyografilerini yazan İbn ‘Âşûr, İbn Haldun ile ilgili yazılar kaleme alarak bunları da el- Mehabis dergisinde yayımladı. 1904 yılında Zeytune Câmi’î’ndeki akademik yükselişini sürdürmenin yanı sıra Sadikiyye Medresesine öğretici olarak seçildi. 1913 yılında Maliki kadısı olan et-Tâhir b. ‘Âşûr⁹, 1932 yılında ilk Maliki Şeyhülislam unvanını aldı¹⁰ ve aynı sene Zeytune Câmi’î’ne yönetici olarak atandı. Câmi’î’de eğitim üzerine yapacağı düzenleme ve yeniliklerden ötürü yöneticilik görevinden alındı. İlerleyen yıllarda 1945 ila 1952 yılına kadar tekrar bu görevine dönse de ikinci defa görevine son verildi. 1956 yılında tekrar yönetici olarak atanarak 1960 yılına kadar üçüncü ve son kez yöneticilik görevini ifa etti.¹¹

Çeşitli kongrelere katılan, ilmî ve fikrî alanda hizmet veren ve birçok topluluğa üye seçilen, çeşitli İslam ve Avrupa ülkelerine seyahatler eden et-Tâhir b. ‘Âşûr arkadaşı H. Abdülvehhab ile kültür liyakat nişanı ve sonrasında kendisi Tunus Cumhurbaşkanlığı ödülünü aldı.¹²

Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr, Tunus’ta tam olarak Kur’ân’ı tefsîr eden alimlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Şâtîbî ve ‘İzz bin Abdisselam’dan sonra çağımızda *Makasidü’ş-Şeria* anlayışını yeniden canlandıran ilk isimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra, Zeytune Câmi’î’nde eğitim alanında yenilik ve düzenlemeyi başlatan öncü alimlerden biri olmuştur.¹³

⁸ eş-Şevbekî, Râniye Cihâd İsmail, *et-Tâhir İbn ‘Âşûr ve Cuhûduhû’l-Belâğîyye fî Dav’i Tefsîrihî et-Tahrîr ve’t-Tenvîr el-Me’ânî ve’l-Bedî’*, el-Câmi’atü’l-İslâmiyye, Gazze, 1430H./2009, s. 13.

⁹ Coşkun, “İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir”, c.19, s. 332-335.

¹⁰ Muhammed b. el-Hamed, Muhammed b. İbrâhîm el Hamed, *Terâcim li Tis’a mine’l-A’lâm*, Dâr İbn Huzeyme, Riyâd, 2007, s. 159.

¹¹ Coşkun, “İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir”, c.19, s. 332-335.

¹² Coşkun, “İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir”, c.19, s. 332-335.

¹³ el Hamed, *Terâcim li Tis’a mine’l-A’lâm*, s. 145.

Ömrünü Kur'ân ve sünnete vakfeden Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, Miladi 12 Ağustos 1973, Hicri 13 Recep 1393 yılının bir pazar günü eda ettiği ikinci namazının ardından akşam yedi sularında vefat etmiştir.¹⁴

1.2.İbn 'Âşûr'un Eserleri

Başta tefsîr olmak üzere hadis, fıkıh usulü, Arap dili ve edebiyatı ve diğer tüm İslami ilimlerde eser yazan İbn 'Âşûr'un önemli eserlerinden bazıları şunlardır.

1. *et- Tahrir ve't Tenvir*. 39 sene ve altı ay gibi uzun sürede¹⁵ Zeytûne Câmi'î'nde beş yılda verdiği derslerden oluşan¹⁶ otuz ciltlik tefsîrinin tam adı, *Tahrîru'l-ma'ne's-sedîd ve tenvîru'l-aqli'l-cedîd min tefsîri'l-kitâbi'l-mecîd*'dir.¹⁷ Daha sonra bu isim müfessir tarafından *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr* şeklinde kısaltılmıştır. İbn 'Âşûr 130 sayfalık mukkadimesinde de belirttiği gibi tefsîrini sûre tertibine göre, önceki tefsîrlerde geçmeyen belağî noktalara değinerek hem klasik hem de çağdaş bir anlayışla yazmıştır.¹⁸
2. *Makasidü's-şerî'ati'l-İslâmiyye*. Makasid ilmi hakkında yazılan enfes bir eser olup,¹⁹ üç bölümden oluşan bu kitap ilim dünyasında büyük bir ilgi görmüştür.²⁰
3. *Keşfü'l-muğattâ fi'l-me'ânî ve'l-elfâzi'l-vâkı'a fi'l-Muvatta*. İmam Malik'in Muvatta adlı hadis kitabı üzerine yapılan bir şerhtir.²¹
4. *Usûlü'n-nizâmi'l-ictimâ'î fi'l-İslâm*. Toplumun ve fertlerin ıslahı, İslam birliği ve kardeşliği, siyasi sistem, kadınların toplumdaki yeri, inancın, düşüncenin ve amellerin düzeltilmesi gibi konuları ele aldığı bir kitaptır.²²

¹⁴ el-Vâfi, Muhammed Tâhir, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, Dâru'l-Emân, Ribât, 2020, s. 277.

¹⁵ Muhammed Hâmid Hasan 'Atiyye, 'Âdâtü'l-Kur'ânî'l-Kerîm 'inde's-Şeyh İbn 'Âşûr min Hilâli Tefsîrihi et-Tahrîr ve't-Tenvîr: Dirâse Tahlîliyye, Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, Mecelletu Kulliyeti Usûli'd-Dîn ve'd-Da' ve bi'l-Menûfiyye, Kahire, 2021, sayı, 39, s. 3-140.

¹⁶ Muhammed en-Nezîr Usâlim, *el-İhtiyârâtü'l-İlmiyye li'l-Allâme Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr min Hilâli Tefsîrihi et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 1430/2009, s. 43.

¹⁷ Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", c. 19, s. 332-335.

¹⁸ Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", c. 19, s. 332-335.

¹⁹ 'Atiyye, "Âdâtü'l-Kur'ânî'l-Kerîm 'inde's-Şeyh İbn 'Âşûr min Hilâli Tefsîrihi et-Tahrîr ve't-Tenvîr: Dirâse Tahlîliyye, Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr," s. 16.

²⁰ Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", c. 19, s. 332-335.

²¹ Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", c. 19, s. 332-335.

²² Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", c. 19, s. 332-335.

5. *en-Nazarü 'l-fesîh 'inde madâ'îki 'l-enzâri fi 'l-Câmi 'i's-sahîh*. Buhârî'de açıklanmasını gerekli bulduğu yerleri yazdığı eserdir.²³
6. *Dîvânü 'n-Nâbiğa ez-Zübyânî*
7. *Eleyse's-subhu bi-karîb*. Çok genç yaşlarda yazmış olduğu bu eser, İslami eğitim meseleleriyle ilgilidir.²⁴

Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr'un yayımlanmış diğer bazı önemli eserleri de şunlardır: *Te'âlik 'ale 'l-Mutavvel ve Hâşiyetu's- Siyâlkûtî, Fetâvâ ve resâil fıkhiyye, et-Tavdîh ve 't-tashîh fi usuli 'l-fikh, Usûlu 'l-inşâ ve 'l-hitâbe, Hâşiyetu 't-tavzîh ve 't-tashîh li-müşkilâti kitâbi 't-tenkîh 'alâ şerhi tenkihi 'l-fusûl fi 'l-usûl li-Şihâbuddîn el-Karâfî, Nakdün 'ilmî li kitâbi 'l-İslâm ve usûli 'l-hukm; Şerhu kasîdeti 'l-A şâ el-Ekber, Mûcezu 'l-belâğa; el-Vakf ve âsâruhu fi 'l-İslâm, Şerhu 'l-mukaddime fi 'l-edebîyye li-şerhi 'l-İmâmi 'l-Merzûki 'alâ dîvânî 'l-Hamâse li Ebî Temmâm; Kıssatu 'l-mevlid*.²⁵

1.3.İbn Âşûr'un İlmi Kişiliği

İbn 'Âşûr'un ilim yolculuğu, altı yaşında, eğitimine büyükbabasının sarayında yer alan özel bir odada Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyerek başlamıştır. Ardından 1309 yılında Hamide Şeyh adında bir öğretmenin gözetiminde eğitimini sürdürmüştür. Şehirdeki seçkinlerin çocuklarıyla birlikte Ebû Hadîd Câmi'î'nde Şeyh Ahmed b. Bedr el-Kâfî'den Arapça'nın ilk kaideleriyle ilgili eğitimini Hâlid el-Ezherî'nin şerhini okuyarak almıştır.²⁶ Zekâsı, hızlı ezberleme ve hatırlama yeteneği, ilk andan itibaren kendini göstermiştir. Bu özellikleri Zeytûne Câmi'î'ne katıldıktan sonra daha da belirginleşmiştir. Önemli şahsiyetlerden ilim tahsil eden²⁷ ve seçkin öğrenciler yetiştiren²⁸ İbn 'Âşûr'un hocalarından ve öğrencilerinden birkaçının hayatına değinmek istiyoruz.

²³ Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", c. 19, s. 332-335.

²⁴ Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", c. 19, s. 332-335.

²⁵ el- Gâfî, *Min A'lâmi'z-Zeytûne: Şeyhu'l-Câmi 'i'l-A'zâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr Hayâtuhu ve Âsâruhu* s. 69-70; Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", c. 19, s. 332-335.

²⁶ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 249-250; el-Gâfî, *Min A'lâmi'z-Zeytûne: Şeyhu'l-Câmi 'i'l-A'zâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr Hayâtuhu ve Âsâruhu*, s. 37.

²⁷ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 249-250.

²⁸ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 269.

1.4.Hocaları

1.4.1.Muhammed el- Aziz Bu'tur (ö. 1325/1907);

İbn 'Âşûr'un anne dedesi olan Bu'tur, Hicri 1240 ile 1325 yılları arasında yaşamış ilmi ve siyasî şahsiyetiyle ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Vezir Muhammed Aziz Bu'tur, İbn 'Âşûr'u evlat edinmiş ve otuz yılı aşkın bir süre boyunca ona sürekli rehberlik etmiştir. Bu'tur, Halife Osman b. Affan'ın soyundan gelen Şeyh Abdülkâfi Osmanî ailesindendir. Ailenin büyük ataları Hicri 7. yüzyılda Safakes'e, dedesi Muhammed Bu'tur ise Hasan b. Ali döneminde devlet kâtipliği için Tunus'a göç etmiştir. Muhammed Aziz Bu'tur, Hicri 1254 yılında eğitim almak için Zeytûne Câmi'î'ne katılmış ve dönemin önemli âlimlerinden ders almıştır.²⁹

Bu'tur, fıkhi meselelerin çözümünde devletin temel dayanağı olmuştur. İslam hukukunu yeni düzene bilimsel bir şekilde uyarlamada bir referans haline gelmiş ve kraliyet bildiri ve mektuplarını kaleme almıştır. Ayrıca yeni reformun öncüsü olarak, "Eman Yasası" gibi hukuki düzenlemeleri İslam hukuku temelinde detaylandırmıştır. Bu'tur, Zeytûne Câmi'î'nde eğitim sistemini reforme etmiş, Sadikiyye Okulu'nun ve Evkaf Cemiyeti'nin kurulmasına katkıda bulunmuş, şariat mahkemelerini düzenlemiş, adalet yasasını geliştirmiş ve Halduniye Cemiyeti'ni kurmuştur. Torunu Müfessir Muhammed Tâhir b. 'Âşûr, bu büyük âlim ve vezirin maddi ve ilmi birikiminden faydalanmış, ondan birçok kişisel ve ilmi özellikleri, ayrıca eğitimle ilgili meseleleri devralmıştır. Bu yüzden onun birçok kitabını referans almış ve kendisine uygun şekilde övgülerde bulunmuştur. Onu, 'söz ve davranışlarında şeriatın izinden giden' şeklinde nitelendirmiştir. Kendisine olan minnettarlığını şu sözlerle dile getirmiştir: 'Annemin babası ve nefsimin terbiyecisi ve anlayışımın şekillenmesinde babam olan Vezir Şeyh Muhammed Aziz Bu'tur'dur. Ayrıca, "en büyük hocam ve cömert bilgiler hazinesinden istifade ettiğim dedem" diyerek üstün bilgisine işaret etmiştir.³⁰

²⁹ el- Vâfi, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 251-255.

³⁰ el- Vafî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 251-255.

Vezir Bu'tur'un kütüphanesi nadir el yazmaları ve değerli kitaplarla doluydu ve bu eserleri edinme konusunda büyük bir özen göstermişti. Sonunda bu kütüphane, müfessir torununa intikal etmiştir. İbn 'Âşûr, bu eserleri kullanmada büyük bir ustalık göstermiştir. Bu da bize, biyografisi yazılan bu kişinin derin ve geniş bilgisinin sırlarından birini ve yüksek düzeydeki eğitimini anlamamızı sağlamaktadır. Vezir, İbn 'Âşûr'u devletin kalem hizmetlerinde uzmanlaşması için hazırlamış ve ona dil, belâğat, edebiyat, tarih, kültür gibi alanlarda ustalık kazandırarak geniş bir kültürel birikimle donatmıştır. Bu derin eğitim, İbn 'Âşûr'un dini yorum ve yenilik arayışlarına temel olmuştur.³¹

1.4.2. Salim b. Ömer Buhâcib (ö. 1343/1924)

Hicri 1244 ile 1343 yılları arasında yaşayan Buhâcib, İbn 'Âşûr'un ilmî ve ahlakî açıdan örnek aldığı yüksek eğitimindeki en büyük hocalarından biridir. O, dini ilimlerde ve dil bilgisi konusunda geniş bir birikime sahiptir. Mansetir yakınlarındaki sahil bölgesinde doğup büyümüştür. Hicri 1258 yılında, Ahmet Paşa'nın düzenlemeleri ve halk arasında bıraktığı olumlu etki nedeniyle Zeytûne Câmî'î'ne katılmıştır. İlme olan tutkusu ve arayışı, etrafındakilerin dikkatini çekmiştir. 13. yüzyılın büyük Zeytûne alimlerinden ders almış ve hocası Mahmud Kabadu'nun (ö. 1288/1871) yüksek düzeydeki dil becerisi ve entelektüel etkisiyle öne çıkan ıslahçı düşüncelerinden etkilenmiştir.³²

Bilimsel ve eğitimsel çalışmalarının yanı sıra siyasî, idarî ve gazetecilik alanlarında da etkinlik göstermiştir. Araştırmalarının zerafeti ve görüşlerinin doğruluğuyla tanınmıştır. Bilime yeni sınırlar çizen, derin araştırmaların canlandırıcısı ve genel halk ile seçkinler arasında entelektüel bir uyanış yaratan biri olarak kabul edilmiştir. Hicri 1265-1330 yılları arasında dersler vermiş ve "hoca" unvanı neslinde sadece ona verilmiştir. Bu nedenle "Tunus'ta Arapçanın Hocası" olarak tanınmıştır. Zira ders anlatım tarzı, dönemin sıradan eğitim anlayışının ötesine geçerek, İslâm dünyasındaki büyük ıslahatçılarla kıyaslanabilecek bir entelektüel derinlik taşıyan şekilde değerlendirilmiştir. İbn 'Âşûr, birçok eserinde onun fikir ve yönlendirmelerinden etkilenmiştir. Özellikle "*et-Tahrîr ve t-*

³¹ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 251-255.

³² el- Vafî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 255-258.

Tenvîr” isimli tefsîrinde dört kez bu hocasına atıfta bulunmuş ve “Sahîh-i Buhârî” üzerine yaptığı yorumlarda bu değerli hocasının katkılarının olduğunu belirtmiştir.³³

1.4.3.Ömer b. eş-Şeyh (ö. 1329/1911);

Zeytûne Câmi‘î’nin yetiştirdiği ender şahsiyetlerdendir. 13. Yüzyılın sonlarında ve 14. Yüzyılın başlarında Tunus’ta meydana gelen önemli gelişmelerin tümünde yer almıştır. Hayreddîn Paşa liderliğindeki siyaset, yönetim ve eğitim ile ilgili reformlarda aktif olarak görev almıştır. Uzun yıllar boyunca Ulu Cami’de eğitim biriminin sorumluluğunu, Bardo ’da kadılık, fetva verme ve karma emlak konseyine başkanlık etme konusunda devletin sorumluluğunu üstlenmiştir. Hatta bu sahada Tunus’un ilk başkanlık görevini ifa eden şahsiyettir. Kanunları tedvin konusunda aktif olarak çalışmıştır. Çağdaş ve güncel hukuki ve gayrimenkul sorunlarının çözümünden, Câmi‘nin yönetiminden ve yüksek öğrenimden sorumlu olmuştur. Ayrıca Tunus sözleşmeler ve borçlar hukukunun geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu çalışması, bu amaçla Avrupa üniversitelerinden Tunus’a gelen hukuk profesörlerinin hayranlığını kazanmıştır.³⁴

Altmış yıla yakın bir süre Zeytûne Cami’inde ve Üniversitesinde görev yapmış ve Zeytûne Câmi‘inin Eğitim Programının en önemli bilimsel kitaplarını okutmuştur. Bu eğitim programının neticesinde onlarca ilim ehli ve değerli akademisyen yetiştirmiştir. Seyyid Şerîf Cürcânî’nin Adududdîn el-Îcî’nin el-Mevâkıf’ına yaptığı Şerhu’l-Mevâkıf üzerindeki çalışmasıyla ünü daha da artmıştır. Muhammet Abduh Tunus’a ilk ziyareti esnasında onun eğitimdeki başarısını yerinde görmüş ve hayran kaldığını ifade etmiştir. O, şariat ve rivâyet ilimlerindeki seçkin konumunun yanı sıra, İslami ilimlerde de yüksek bir mevkiye sahip olmuştur. Hadis ve fıkıhta geniş bir ezbere sahip olması, rical ve senetlere dikkat etmesiyle maharetini ispatlamıştır.³⁵

Muhammed Tâhir İbn ‘Âşûr hocası Ömer b. Şeyh’in, derslerindeki yöntemi ve öğretim tarzını övmüştür. Zira kendisi derslerini öğrencilerine aktarırken bir bilgi paylaşımında bulunmanın yanı sıra yazarların düşüncelerinden süzülen anlam özünü

³³ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 255-258.

³⁴ el- Vafî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 258-260.

³⁵ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 258-260.

hedeflemelerini öğretirdi. Bunun için kullandığı yöntem ders sırasında çalışılan kitabın üzerinde derin muhakemelere girerek fikir teatisini geliştirmektedir.³⁶

1.4.4.Ebû'l Felâh eş-Şeyh Salih eş-Şerif; (ö. 1337/1918);

Ebû'l Felah eş-Şeyh Salih eş-Şerif de İbn 'Âşûr'un hocalarındandır. Yaş itibarıyla genç olmasına rağmen ilimde ve meseleleri tahlil etmede fevkalade bir konuma yükselmiştir. Eşraftan olan bir ailede yetişmiştir. Ailesi 13. Asrın başlarında Cezayir'in kuzeyinden Tunus'a göçmüştür. Dedesi Şeyh Muhammed el-Arabî eş-Şerîf, Zeytûne Cami'inin eski hocalarındandır. 1254 yılında Ahmet Paşa'nın ıslahat çalışmalarına katkı sunan şahsiyetler arasındadır.³⁷

İbn 'Âşûr Zeytûne Câmi'ine başladığında ilk hocalarından biri Ebû'l-Felah'tır. Genç bir hoca olmasının yanı sıra etkileyici bir hatip ve eğitim konusunda maharetine ender rastlanan bir eğitimci olması, İbn 'Âşûr'u da derslerine daha bir ciddiyetle sarılmasına yardımcı bir sebep olmuştur. Bu niteliklerinden dolayı dönemin Milli Eğitim Bakanı Bu'tur başkanlığında kurulan eğitim reformu çalışmalarına katılmış ve Zeytûne Câmi'indeki eğitim aleyhine başlatılan her türlü komplonun önüne geçmiştir. Nitekim İbn 'Âşûr da bu hususta hocasını şöyle övmüştür: "Hocam Şeyh Salih, Câmi'î'deki eğitim politikasını raporlar yazarak değil bizzat komisyonlarda etkileyici hitâbetiyle komisyon üyelerini ikna ederek savunmuştur. İlmî sahadaki bu başarılarına rağmen ilgi ve bilgisi olmayan bir saha olan siyasete atılmasıyla tarihi bir hata yapmıştır."³⁸

1.5.Öğrencileri

İbn 'Âşûr'un yetiştirmiş olduğu öğrencilerden bazıları şunlardır:

1.5.1.Abdülhamid b. Bâdis (ö.1358/1940);

İbn 'Âşûr'un önde gelen öğrencilerinden biri İbn Bâdis'tir. Abdülhamid b. Bâdis, 4 Aralık 1889'da Cezayir'in Konstantin şehrinde doğmuştur. Berberî kökenli Sanhâce kabilesine mensup olan ailesi, Kuzey Afrika'da tarih boyunca önemli bir nüfuza sahip olmuştur. Özellikle dedelerinden Mu'iz b. Bâdis, Fas'ta Râfîzî Şîliğe karşı mücadelesiyle

³⁶ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 258-260.

³⁷ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 260-262.

³⁸ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 260-262.

tanınmaktadır. Cezayir'in Fransızlar tarafından işgal edilmesinin ardından, aile üyeleri Fransız yönetimi nezdinde önemli mevkiler elde etmiştir. İbn Bâdis, eğitimine Muhammed el-Mâdâsî'den Kur'ân öğrenerek başlamış ve on üç yaşında hıfzını tamamlamıştır. Ardından Hamdân el-Venîsî'nin yanında Arapça, fıkıh, hadis ve tefsîr alanlarında eğitim almıştır. Venîsî, İbn Bâdis'e özel bir değer vererek, resmî görevlerin irşad ve davet faaliyetlerini olumsuz etkileyebileceği endişesiyle, ondan hayatı boyunca resmî görev kabul etmemesi konusunda söz almıştır. İbn Bâdis 1912 yılında Zeytûne Câmi'î'nden mezun olmuştur. Eğitim sürecinde, kendisine ilmî rehberlik eden isimler arasında dönemin önde gelen âlimlerinden Muhammed en-Nahlî, Muhammed Tâhir b. 'Âşûr, Hıdr b. Hüseyin, Muhammed Sâdık en-Neyfer ve Beşîr Safer yer almaktadır. Hocası İbn 'Âşûr'la ilgili hatırasını anlatırken şöyle demektedir. "Eğer unutursam, İbn 'Âşûr'un Hamase Divanı'ndan okuttuğu dersleri asla unutmam; kendisinden okuduğum ilk eser buydu. Bu dersler bana edebiyatı ve Arap dilini anlama sevgisi kazandırdı, nazım ve nesri anlama konusunda yeni bir ruh aşıladı ve bende Arap kimliğiyle ve İslam ile duyduğum gururu yeniden canlandırdı."³⁹

İbn Badis, bazı muhafazakâr hocaların, İbn 'Âşûr ve Şeyh Muhammed en-Nahlî ile bağlantı kurmasını istemediklerini, çünkü her ikisinin de reformist düşüncelere sahip olduğunu belirtmektedir. İbn 'Âşûr ile üç yıl boyunca eğitim almasına rağmen, İbn Bâdis, Zeytûne'de dört yıl daha eğitim almış ve bu sürenin sonunda büyük Câmi'den alınan, "et-Tatvî' Diplomasını"⁴⁰ elde etmiştir.⁴¹

Öte yandan Abdülhamid b. Bâdis'in camilerde yürüttüğü eğitim faaliyetlerinin merkezinde Kur'ân tefsîri ve hadis şerhi yer almaktadır. Yaklaşık çeyrek asır süren bu dersler kapsamında, sadece belirli Kur'ân âyetlerinin tefsîriyle yetinmemiş, aynı zamanda

³⁹ Muhammed Sâlih al-Mutabbakanî, "İbn Bâdis, 'Abdülhamîd", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 2000 , c. 21, s. 354-356.; el- Vâfi, **Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî**, s. 267-268.

⁴⁰ el- Vâfi, **Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî**, s. 267-268. "et-Tatvî' Diploması;" Tunus'taki geleneksel eğitim sisteminde, et-Tatvî'Diploması ortaöğretimi başarıyla tamamlayanlara verilirdi ve yükseköğrenime geçiş ile çeşitli mesleklerde görev alma hakkı tanındı. Zamanla sınav sistemi gevşeyip bilimsel niteliğini yitirince, hicrî 1317'de reform yapılmış; sınavlar makale, ders sunumu ve sorulardan oluşan çok aşamalı bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu reform, dil ve ifade alanlarında akademik gelişimi teşvik etmiş ve "et-Tatvî' Belgesine" yeniden itibar kazandırmıştır.

⁴¹ el- Vâfi, **Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî**, s. 271.

İmam Mâlik'in el-Muvatta' adlı eserini de baştan sona okutmuştur. Bu derslerin bir bölümü, daha sonra eş-Şihâb dergisinde “*Mecâlisü't-Tezkîr*” başlığı altında yayımlanmıştır.⁴²

Eğitim faaliyetlerini daha kurumsal bir çerçevede yürütmek isteyen İbn Bâdîs, 1931 yılında “İslamî Eğitim ve Öğretim Cemiyeti”nin kurulmasına öncülük etmiş ve 1938 yılına kadar bu kurumun başkanlığını yapmıştır. Böylece hem öğretmenlik hem imamlık hem de teorik eğitim anlayışına katkı sunan bir figür olarak öne çıkmıştır. Siyasî düşünce bakımından ise Hz. Ebû Bekir'in halife seçiliş sürecini ve bu görevi üstlendikten sonra yaptığı hutbeyi referans noktası olarak görmüştür. Bu hutbe üzerinden İslam'daki yönetim biçimi ve devlet başkanlığına ilişkin temel esasları değerlendirmiştir. Bu yönüyle İbn Bâdîs'in, klasik kaynaklara bağlı kalarak modern siyasî yapılara uyarlanabilecek bir yönetim anlayışını savunduğu söylenebilir.⁴³

1.5.2. Muaviye et- Temîmî (ö. 1364/1944);

İbn 'Âşûr'un, dil bilgisi ve edebiyat derslerinden mezun olan bilgin ve edebiyatçı bir öğrencisiydi; aynı zamanda ondan tefsîr dersleri de almıştır. Muaviye, arkadaş çevresinde sahip olduğu yüksek edebî zevk ve birikimle öne çıkmış; zamanla Zeytûne Câmi'î'ne bağlı Zeytûnî Enstitüsü'nün ‘tartışmasız edebiyatçısı’ olarak anılmaya başlanmıştır.⁴⁴

Fıkıhî yaklaşımlara, içtihadî görüşlere ve şer'î öğretilere olan ilgisi, onu yoğun okumalar ve özgün bir araştırma tarzına yöneltmiş ve bu yöneliş onu kendi alanında eşsiz kılmıştır. Bu özellikleri sayesinde, özellikle bu iki alanla (fıkıh ve içtihad) yakından ilgilenen hocası İbn 'Âşûr'a duyduğu bağlılık da giderek artmıştır. Aralarındaki ilişki zamanla daha da güçlenmiş ve sıradan bir öğrenci-hoca ilişkisini aşarak istisnaî bir yakınlığa ulaşmıştır.⁴⁵

⁴² Sabri Hizmetli, “Cezayir’li Çağdaş Âlim İbn Bâdîs ve Yenilikçiliği”, Journal of Islamic Research 7/34 (1994 Yaz-Güz): s. 226.

⁴³ Hizmetli, “Cezayir’li Çağdaş Âlim İbn Bâdîs ve Yenilikçiliği”, s. 277.

⁴⁴ el- Vafî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 271-272.

⁴⁵ el- Vafî, *Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî*, s. 271-272.

İbn ‘Âşûr, Paris Câmî‘î’nde imam olarak görev yapan et-Temîmî ile yazışmalarında, modern gelişmelerle dini anlayış arasındaki ilişkinin önemine değinmiştir.

1.5.3. Muhammed el-Fâdıl İbn ‘Âşûr (ö. 1390/1970);

Muhammed el-Fâdıl, İbn ‘Âşûr’un oğludur. O, babasının ilmini kendine has bir tarzla özümsemiştir. Muhammed el-Fâdıl Batı kültürü ile Arap ve Doğu kültürünü sentezlemiştir. Birçok kaynaktan beslenmiştir. İslamî eğitimin derin etkisi altında geniş bir hoşgörü ve düşünce özgürlüğüne sahip olmuştur. Muhammed el-Fâdıl, isminin hakkını veren biriydi; konuştuğunda mükemmel bir şekilde ifade etmeye çalışırdı. Topluma fayda sağlayacak araştırmalarda bulunur, yazılarında edebi bir dil kullanırdı.⁴⁶

Muhammed el-Fâdıl başarılı bir öğrenciydi. Küçük yaştan itibaren babasının kendisine sağlam ve bilimsel bir eğitim vermeye özen göstermesi, başarısının temel sebeplerindendir. Babası, ona en iyi Kur’ân hocalarını, Fransızca eğitimi için en iyi öğretmenleri seçti ve yaşına ve seviyesine göre okuyacağı kitapları titizlikle belirledi.⁴⁷

Muhammed el-Fâdıl da babasının bu etkisini şu sözlerle ifade etmektedir: “Babamın yumuşak ama kararlı yapısı, beni asla şımartmadı ve her zaman ciddiyetle ilim yolunda ilerletti”.⁴⁸

1.6. Et-Tahrîr Ve’t-Tenvîr Tefsiri ve Özellikleri

M. Tâhir b. ‘Âşûr’un tefsîrinin tam adı; *Tahrîrû’l-ma’ne’s-sedîd ve tenvîrû’l-‘akli’l-cedîd min tefsîri’l-kitâbi’l-mecîd*’tir. Kendisi *et-Tahrîr ve’t-tenvîr mine’t-tefsîr* şeklinde kısaltmıştır.⁴⁹ İbn ‘Âşûr, Zeytûne Câmî‘î’nde hazırladığı tefsîr derslerini hem ders olarak verdikten hem de Câmî‘ dergisinde makaleler halinde yayımladıktan sonra müstakil bir tefsîr olarak yayımlamıştır.⁵⁰

⁴⁶ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi’l-Hitâbi’l-Kur’ânî*, s. 273.

⁴⁷ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi’l-Hitâbi’l-Kur’ânî*, s. 273.

⁴⁸ el- Vâfî, *Tecdîdu Menheci Fehmi’l-Hitâbi’l-Kur’ânî*, s. 273.

⁴⁹ el- Gâlî, *Tecdîdu Menheci Fehmi’l-Hitâbi’l-Kur’ânî*, s. 76.

⁵⁰ Coşkun, “İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir”, c. 19, s. 332-335; el- Gâlî, *Min A’lâmi’z-Zeytûne: Şeyhu’l-Câmî‘î’l-A’zâm Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr Hayâtuhu ve Âsâruhu*, 75.

İbn ‘Âşûr, tefsîrinin mukaddimesinde kendi yöntemini anlatırken, önceki tefsîrlerdeki yorumları benimsemediğini, onlara karşı eleştirel bir tavır almadığını söylemekte ve kendisinin hiçbir kaynaktan görmediği bazı manalara tefsîrinde değindiğini belirtmektedir. Özellikle meânî, beyân ve bedî ‘sanatlarını içeren belâğatın Kur’ân’ın hemen her âyetindeki yansımalarını ortaya koymaya ağırlık verdiğini zikretmekte ve bu hususun eski tefsîrlerin hiçbirinde yer almadığını söylemektedir. Müellif ayrıca âyetler arasındaki muhteva ve üslûp ilişkisine (tenâsübü’l-âyet) önem verdiğine dikkat çekmekte, Sûreler arasındaki tenâsübü anlatmanın ise müfessirin görevi olmadığını vurgulamaktadır. Müfessir ‘icâz vecihlerini, belâğî nükteleri ve kullanılan üslûpları açıkladığını, âyetlerin birbirleriyle olan münasebetlerini, sûrelerin gayelerini, kelimelerin sözlük anlamlarını açıklamaya özen gösterdiğini özellikle belirtmiştir.⁵¹ Arap ata sözlerine yer vererek tefsîrinin bütününde kıraat yüzlerini zikretmiştir.⁵²

İbn ‘Âşûr tefsîrinde birçok kaynaktan yararlanmıştır. Bunların, Zemahşerî’nin *el-Keşşaf*’ı, İbn ‘Âtiyye’nin *el-Muharreru’l-Veciz*’i, Fahrüddîn er-Râzî’nin *Mefâtihu’l-Gayb*’ı, Beydâvî’nin *Envâru’t-Tenzîl*’i, Âlûsî’nin *Rûhu’l-Me’ânî*’si, Tîbî, Kazvînî, Taftazânî ve Kutbu’r-Râzî’nin *Keşşâf Haşiyeleri*, Hafâcî’nin *Beydâvî Tefsîrine Haşiyesi*, Ebûssuud’un *İrşâdu Akli’s-Selîm*’i, Kurtubî’nin *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân-ı*, İbn Cerîr et-Taberî’nin *Câmi’u’l-Beyân*’ı, Fahrüddîn er-Râzî’nin *Mefâtihu’l-Gayb*’ı ve *Durretu’t-Tenzîl*’i, Burhânuddîn el-Bikâ’î’nin *Nazmu’d-Durer fî Tenâsubi’l-Âyi ve’s-Suver*’i olduğunu açıkça zikretmektedir.⁵³

1.7.Et-Tahrîr Ve’t-Tenvîr’in Mukaddimesi

İbn ‘Âşûr tefsîrinin mukaddimesi on mukaddime şeklinde halinde olup takriben yüz küsur sayfa civarındadır. **Birinci mukaddime** tefsîr te’vîl ve tefsirin bir ilim oluşu başlığını taşımaktadır. İbn ‘Âşûr burada tefsîr ve te’vîl kelimelerinin sözlük ve ıstılâhî

⁵¹ Muhammed b. Tâhir İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, Dâr’û İbn Hazm, Beyrut, 2021, c. 1, s. 7-8; Âtiyye, "Âdâtul-Kur’ânî'l-Kerîm ‘inde’s-Şeyh İbn ‘Âşûr min Hilâli Tefsîrihi et-Tahrîr ve’t-Tenvîr: Dirâse Tahlîliyye, Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr", s. 19-21.*

⁵² Havvâs Birrî, *el-Mekâyisü’l-belâğîyye fî Tefsîri’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr, Beyrut, 2002. s. 52.*

⁵³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c.1, s.7-8; eş-Şevbekî, et-Tâhir İbn ‘Âşûr ve Cuhûduhû’l-Belâğîyye fî Dav’i Tefsîrihi et-Tahrîr ve’t-Tenvîr el-Me’ânî ve’l-Bedî’, s. 18-19.*

anlamları üzerinde durmuştur. İbn ‘Âşûr, tefsiri hem teorik hem de pratik yönden sistemli bir yapıya sahip olmasından, diğer ilimlere kaynaklık etmesinden ve İslam düşüncesindeki öncü konumundan dolayı bağımsız bir ilim olarak değerlendirmiştir.⁵⁴ Tefsîrin müstakil bir ilim olarak kabul edilmesinin altı gerekçesini şöyle sıralamıştır.

- 1- Tefsîr, diğer ilimlere temel teşkil eden genel (küllî) kuralları içerdiği için bağımsız bir ilim sayılır.
- 2- Aklî ilimlerde burhan/delil şartı aranabilir; ancak tefsîr gibi şer‘î ilimlerde fayda sağlamak ilim olması için yeterlidir.
- 3- Lafzî tanımlar ve yorumlar, zamanla çok yönlü anlamlara bürünerek evrensel önermelere dönüşmüştür. Bu da onu müstakil ilim haline getirir.
- 4- Nesh, muhkem, müteşabih, te’vîl gibi konular, tefsîrde sistemli kurallarla ele alınır. Bu, onu düzenli ve sistemli bir ilim yapar.
- 5- Tefsîr, sadece anlam açıklamak değil; şer‘î hükümlerin temellerini de ortaya koymakla ilgilidir. Bu yüzden derinlikli ve kapsamlıdır.
- 6- İslam âlimleri ilk olarak tefsîrle uğraşmıştır. Bu süreçte kazandıkları yetkinlik sayesinde diğer ilimlerde de uzmanlaşmışlardır. İslam âlimlerinin ilk olarak yoğunlaştıkları ilim tefsîrdir. Bu erken ilgileri sayesinde Kur’ân’ın üslûp ve nazmındaki incelikleri kavramışlar, bu da onlara başka ilimlerde de fayda sağlayacak yetkinlikler kazandırmıştır. Kur’ân konusundaki derin uzmanlıkları, tefsîrin sistemli ve kurucu bir ilim olarak kabul edilmesini sağlamıştır.⁵⁵

İbn ‘Âşûr’a göre tefsîr, İslam ilimleri arasında ortaya çıkan ilk ilimdir. Daha Hz. Peygamber döneminde sahabiler Kur’ân’ın bazı kelimelerinin anlamını Hz. Peygamber’e sormuş ve ondan açıklamasını istemiştir. Hz. Ali, İbn Abbâs, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Ka‘b, İbn Mes‘ûd gibi sahabiler bu alanda öne çıkmıştır. Tâbiîn döneminde tefsîr ilmi daha da gelişmiş, Mücâhid ve Sa‘îd b. Cübeyr gibi isimlerle sistemli bir hâl almıştır. İbn ‘Âşûr’a göre bu süreç, tefsîrin yalnızca rivâyetlere dayalı bir ilim olmaktan çıkıp dirayetle

⁵⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.1, s. 11,12.

⁵⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 1, s. 13-14.

bütünleşen bağımsız bir disipline dönüşmesinin başlangıcıdır. İslam dışı kavimlerin İslam'a girmesiyle Kur'ân'ın anlamını açıklamak zorunlu hâle gelmiş, bu da tefsîre olan ilgiyi artırmıştır. Tasnif süreci ilk olarak Abdülmelik b. Mecdî ve Mâlik b. Enes gibi isimlerle başlamış, el-Taberî tefsîr geleneğinde en tanınmış simalardan biri olmuştur. Dirayet ve rivâyeti bir araya getiren bu eserler, İbn 'Âşûr'a göre tefsîrin metodolojik zeminini güçlendirmiştir. Nazariyeci yaklaşımla tefsîr yapanlar arasında Ebû İshâk ez-Zeccâc ve Ebû Ali el-Fârisi öne çıkar. İsrailiyât kaynaklı kıssaların yaygınlaştığı dönemde ise, iki büyük âlim tefsîr disiplinini tekrar ilmî rayına oturtmuştur: Zemahşerî (ö. 538/1144), belâğate ağırlık vermiş; İbn 'Âtiyye (ö. 541/1147) ise şer'î yönü ön plana çıkarmıştır. Her iki âlim de İbn 'Âşûr'a göre, sonraki nesil müfessirler için hem dilsel hem de usûlî anlamda temel başvuru kaynakları hâline gelmiştir.⁵⁶

İslam tefsir geleneğinde, te'vîl ve tefsîr kavramları uzun süreli bir tartışmanın konusu olmuştur. Alimlerin bir kısmı -özellikle Sa'leb, İbn 'Arabî ve Ebû 'Ubayde gibi isimler- bu iki terimin eşanlamlı olduğunu savunmuştur. Diğer bazı alimler ise, tefsîri lafzın zahiri anlamına, te'vîli ise derinlikli, mecazî veya müteşâbih boyutlara ilişkin bir açıklama türü olarak değerlendirmiştir. Üçüncü bir yaklaşım ise, te'vîli metodolojik bir faaliyet olarak ele alır: Burada lafız, zahirî anlamından başka, delile dayalı bir muhtemel anlama taşınır. Böylece mesele, sadece lügat düzleminde değil, usûlî ve epistemolojik bir zeminde değerlendirilir.

Verilen âyet örneğinde (الْمَيْتِ مِنَ الْحَيِّ يُخْرِجُ), “yumurtadan kuşun çıkması” açıklaması tefsîr iken, “kâfirden Müslümanın çıkması” yorumu te'vîl olarak kabul edilmiştir. Bu ayırım, lafzî gerçeklik ile anlam derinliği arasındaki farkı gösterse de İbn 'Âşûr açısından meseleyi asıl önemli kılan husus, Kur'an'ın maksadını kavrama çabasıdır.

İbn 'Âşûr'a göre, tefsîr, yalnızca lafzın izahı değil; onun ötesindeki hikmet, gaye ve toplumsal dönüştürücü etkiyi ortaya koyma faaliyetidir. Bu bağlamda, te'vîl ve tefsîr arasında terminolojik bir ayırım yapılsa bile, her ikisinin de asıl amacı murâd-ı ilâhîyi (ilâhî maksadı) anlamaktır. Kur'an'da geçen “تَأْوِيلَهُ إِلَّا يَنْظُرُونَ هَلْ” âyeti de bu anlamda, muradın

⁵⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 1, s. 15-16.

açığa çıkmasını beklemek şeklinde anlaşılabilir. Resûlullah'ın İbn Abbâs için yaptığı “ona te'vîli öğret” duası da bu maksadı kavrama becerisinin talebi olarak yorumlanmalıdır. Hz. Âişe'den gelen rivâyette geçen “Kur'an ile amel etmeyi açıklayan” ifadesi de te'vîli, teorik bilgi değil, fiilî uygulama ve yöneliş olarak anlama çabasının bir göstergesidir. Nitekim İbn Âşûr, Resûlullah'ın sadece lafzen açıklama değil, aynı zamanda yaşayarak tefsîr ettiğini vurgular. Bu durum, tefsîrin onun nezdinde yaşanan bir rehberlik, bir hayat pratiği olduğunu gösterir. Öte yandan, Hz. Ömer ve İbn Abbâs'ın, “واستغفره ربك بحمد فسبح” âyetini Resûlullah'ın vefatına dair bir işaret olarak anlamaları, te'vîlin sadece zahiri değil, bağlamsal ve işarî yönlerini de içerebileceğini ortaya koyar. Ancak Resûlullah'ın böyle bir yorumu tercih etmeyip doğrudan âyetin lafzî manasıyla amel etmesi, onun vahyi hayata taşıyan bir örneklik oluşturduğunu teyit eder.⁵⁷

İkinci mukaddime tefsîr ilminin ihtiyaç duyduğu ilimler hakkındadır. İbn 'Âşûr, bu ilimleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Arap dil ilimlerinden sarf, nahiv, me'ânî ve beyân; rivâyet ilimlerinden tarih, fıkıh, kelam ve kıraatı bu ilimler arasında saymıştır. Ayrıca, bu bağlamda sahabeden örneklerle çokça atıfta bulunmuştur. İbn 'Âşûr, tefsîr ilminde Resulullah ve sahabeden âyetlerin yorumlarıyla ilgili nakledilen rivâyetlerin, tefsîr ilminin yararlandığı kaynaklardan daha ziyade bizzat tefsîrin kendisi olduğunu ifade etmiştir. Bu rivâyetlerin doğrudan tefsîr olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamış, günümüze kadar ulaşan Resulullah (s.a.v.) ve sahabeden aktarılan âyet yorumlarını içeren haberleri de doğrudan tefsîr kapsamında değerlendirmiştir.⁵⁸

İbn 'Âşûr'a göre Kur'ân, Arapça olarak indirilmiş ilâhî bir kelâmdır ve bu sebeple onun manalarını doğru anlayabilmenin yolu, Arap dili ve kaidelerine vukufiyetten geçmektedir. Sarf, nahiv, me 'ânî ve beyân gibi dil ilimlerinin tamamı tefsîr için vazgeçilmezdir. Özellikle anadili Arapça olmayanlar için, bu ilimleri bilmeden Kur'ân-ı anlamaya çalışmak, ciddi hatalara yol açmaktadır. İbn 'Âşûr ayrıca, sadece dil bilgisiyle yetinilmeyip Arapların şiir, hitâbet ve belâğat gelenekleriyle oluşan üslûp kalıplarının da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Tefsîrde başarı, bu sahalarda derinleşmiş

⁵⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 1, s. 17.

⁵⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 1, s. 19.

olmayı da gerektirmektedir. Akabinde Zemahşerî'nin şu sözüne atıf yapmaktadır: “Yüce Allah'ın etkileyici ve muciz kelimeleri olan Kitabını tefsîr edecek olan bir müfessire düşen görev, tefsîrinde, tefsîr okulu noktasından izleyeceği metoda, nazmın bekası yönünden iyice sarılmasıdır.” Bu ifadeyle, nazmı gözeterek Kur'ân-ı yorumlamanın ve dilin inceliklerine sadık kalmanın gerekliliğine işaret eder.⁵⁹

Üçüncü mukaddimede tefsirin yalnızca Arap dili kurallarına dayanarak Kur'ân-ı açıklamaktan ibaret olmadığını belirtmiştir. Sahabe ve onlardan sonra gelen âlimlerin tefsîrlerinde, görüşlerini genellikle kendi bilgi birikimleri ve anlayışlarına dayandırdıklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte, dirâyet tefsîrinin önemini vurgulamış, ancak akıl yürütme esasına dayalı tefsîrlerin sakıncalı olabileceği durumları beş maddeyle açıklamıştır: 1. İlme dayanmayan reyle tefsîr; “Rey”den maksat, Arap dili, nasih-mensuh, nüzûl sebepleri ve şer'î maksatlar gibi ilimlerden yoksun olarak yapılan, sadece akla dayalı yorumlardır. Bu durumda “isabet edilmiş olsa bile”, yorum ilme dayanmadığı için hatalıdır. Zira “İlme dayanmayan isabet, gerçek bir isabet sayılmaz.” 2. Yetersiz ve tek yönlü yorum; Âyetin tüm yönlerini kuşatmadan, yalnızca bir kısmına odaklanarak tefsîr yapmak da yanlıştır. Meselâ sadece Arap diliyle yetinip, diğer yönleri ihmal edenler, Kur'ân'ın bütüncül mesajını kavrayamazlar. Bu tür bir yaklaşım, İbn 'Âşûr'a göre “âyetleri ters yüz etmeye” yol açmaktadır. 3. Mezhep taraftarlığı; Müfessirin belli bir mezhep, grup ya da inanca körü körüne bağlı olması, onu objektiflikten uzaklaştırmaktadır. Böyle biri, Kur'ân-ı kendi görüşüne uydurmakta; Kur'ân'ın şahitliğini, kendi düşüncesini temellendirmek için kullanmış olmaktadır. Bu, taassubun Kur'ân'ın önüne geçmesi demektir. 4. Sadece lafzî anlama bağlanmak; Sadece zahirî anlamla yetinip, bunun tek doğru yorum olduğunu iddia etmek, te'vîl imkânlarını batıl kılmaktadır. İbn 'Âşûr'a göre bu yaklaşım, Kur'ân'ın derinliğini ve yorum çeşitliliğini yok saymak anlamına gelmektedir. 5. Aşırı ihtiyat ve suskunluk; Bazı âlimler, aşırı takva anlayışından hareketle Kur'ân'ın kelimeleri hakkında hiçbir yorum yapmamayı tercih etmektedirler. Meselâ Esmâî gibi bazı dilciler, Kur'ân'da geçen kelimelere dair açıklama

⁵⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 1, s. 19-26.

yapmaktan kaçınmışlardır. Bu tutum, İbn ‘Âşûr’a göre “te’vîl alanını gereksiz yere daraltmak” anlamına gelmektedir.⁶⁰

Ayrıca, işârî ve bâtinî tefsîr arasındaki farkları ortaya koymuş ve bâtinî tefsîre yönelmenin tehlikelerine dikkat çekerek bunu açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. İbn ‘Âşûr, tefsîr yapacak kişilerin kendi sınırlarını bilmesi ve yetkin olmadıkları konularda yorum yapmaktan kaçınarak işi ehline bırakmaları gerektiğini de önemle vurgulamaktadır.⁶¹

İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr adlı tefsirinin **dördüncü mukaddimesinde**, Kur’ân’ın mahiyetini ve iniş amaçlarını ele almış; tefsir ilmi açısından bilinmesi gereken hususları sekiz maddede özetlemiştir.

1. İtikadın Islahı: Sahih inançların öğretilmesi ve şirkten arındırma yoluyla ahlâkî terbiyenin temini amaçlanır.
2. Ahlâkî Gelişim: Kur’ân, güzel ahlâkın inşası için temel kaynaktır, Resûlullah’ın (s.a.v) ahlâkı da bunun örneğidir.
3. Teşrî: Kur’ân, bireysel ve toplumsal düzlemde uygulanması gereken hükümleri kapsamlı biçimde ortaya koyar.
4. Siyâsî Düzen: Toplumsal barış, birlik ve düzenin korunması, ümmetin selameti için Kur’ân’ın rehberliğine dayanır.
5. Kıssalar ve Tarihî Haberler: Kur’ân’da yer alan geçmiş kavimlere dair kıssalar, güzel örneklerin benimsenmesi, kötü davranışlardan sakındırma ve ibret alma amacı taşır.
6. Eğitim ve Hikmet: Kur’ân, muhatapların seviyesine uygun öğretim yöntemleri belirler; hikmetle hareket etmenin yollarını gösterir.
7. Vaaz, Uyarı ve Müjde: Teşvik ve korkutma içeren âyetlerle öğüt verir, inatçılara karşı delille Mücâdele eder.

⁶⁰ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 1, s. 29-33.

⁶¹ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 1, s. 35.

8. İ‘câz ve Peygamberliğe Delalet: Kur’ân lafzı ve manasıyla mucizedir; nüzûl sebeplerini bilmek, âyetlerin bağlamını anlamaya yardımcı olur.⁶²

Ayrıca İbn Âşur, müfessirlerin Kur’ân-ı anlamada benimsedikleri üç temel yöntemi ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır:

Birinci Yöntem: Zâhirî Yoruma Dayalı Yöntem: Bu yöntemde müfessir, cümle yapısına ve lafzın zahirine odaklanarak ilk bakışta anlaşılan manayla yetinir. Yorum, genellikle dilsel terkiplerin açık anlamıyla sınırlıdır. İkinci Yöntem: İstinbat ve Derin Anlamları Keşfetmeye Dayalı Yöntem: Bu yöntemde, lafzın veya bağlamın (makamın) delaletiyle zahirî anlamın ötesinde mana katmanları araştırılır. Ancak çıkarılan anlamlar, Kur’ân’ın maksatlarından ve Arap dili kurallarından uzak olmamalıdır. Belâgat, tekid, işaret, mecaz ve fehve’l-kelâm gibi usuller bu yöntemin temel araçlarıdır. Üçüncü yöntemde müfessir, âyetin maksadına uygun olarak onunla ilişkili olabilecek ilmî disiplinleri veya meseleleri devreye sokar. Bu yaklaşımda, bazı ilim dallarının, doğrudan ya da telvih oluyla âyetin anlamına işaret ettiği kabul edilir. Örneğin “*Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir*”⁶³ âyeti, hikmete dair ilimlerin ve bunların faydalarının bu “pek çok hayır” ifadesi kapsamında değerlendirilebileceğine işaret eder. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu ilimlerin âyetin asli anlamını değiştirmemesi; bilakis o anlamı derinleştirmesi ve desteklemesidir.⁶⁴

İbn ‘Âşûr, Ebû İshâk Şâtıbî’nin, Kur’ân-ı doğru anlamının ve anlatmanın yolunun Arap toplumunun dil anlayışına dayanması gerektiği yönündeki görüşünü aktarmaktadır. Şâtıbî’ye göre, bu anlayışın ötesine geçilmemeli; halkın veya âlimlerin idrak gücünü aşan, aşırı yorumlara başvurulmamalıdır. Zira Kur’ân, onun nazarında, ümmî bir topluma hitâp etmek üzere indirilmiş olup, bu toplumun kavrayış sınırlarının dışındaki ilimlerle tefsîr edilmemelidir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu yaklaşımı eleştirerek, Kur’ân’ın yalnızca ümmî bir topluma göre şekillendiği anlayışının altı farklı yönden temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

⁶² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 1, s. 39-42.

⁶³ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 2/269.

⁶⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 1, s. 43.

1. Kur'ân sadece mevcut durumu sabitlemeyi değil, muhataplarını değiştirmeyi ve dönüştürmeyi amaçlamıştır. Bu yönüyle Arapların anlayış sınırlarıyla sınırlı değildir.
2. Kur'ân'ın daveti belirli bir topluma değil, tüm insanlığadır. Bu, onun her çağda ve farklı seviyelerdeki muhataplar tarafından anlaşılabilir şekilde mucizevî bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.
3. Selef âlimleri, Kur'ân'ın manalarının bitmediğini, her dönemde yeni anlamların ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Bu da Kur'ân'ın yalnızca zahirî anlamlarla sınırlanamayacağını ortaya koymaktadır.
4. Kur'ân'ın lafızları kısa, öz ve etkili olmakla birlikte; içerdiği anlamlar son derece derin ve kapsamlıdır. Bu nedenle asırlardır sayısız cilt dolusu tefsîr yazılabilmektedir.
5. İlk muhataplar temel anlamları kavrayabilmiş olsalar da farklı çağlardaki toplumların bilgi birikimi, Kur'ân'ın daha derin boyutlarını kavramada önemli katkılar sunabilmektedir.
6. Selef âlimlerinin bazı konularda susmuş olması, o konularda konuşulamayacağı anlamına gelmemektedir. Aksine, eğer mesele Kur'ân'ın maksatlarıyla ilgiliyse ve açıklayıcı mahiyetteyse, yeni ilmî katkıların caiz ve gerekli olduğunu göstermektedir.⁶⁵

Beşinci mukaddime Esbâb-ı Nüzûl hakkındadır. İbn 'Âşûr isnadı sahih olan nüzûl sebeplerini beş ana başlık altında toplamıştır.

1. Âyetin Kastedilen Manasını Açıklamak: Bu tür nüzûl sebepleri, âyetin muradının ne olduğunu belirlemeye yardımcı olur. Müphem ifadelerin tefsirine yöneliktir. Örneğin, "*Kocası hakkında seninle tartışan kadın*"⁶⁶ âyeti gibi bağlamı açıklayan rivâyetler bu gruba girer.
2. Şer'î Hükümlere Yol Açan Olaylar: Âyetin nüzûlüne sebep olan olay, hükmün açıklanmasına hizmet etse de âyetin anlamını tahsis etmez. Bu sebepler, âyetin

⁶⁵ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 45-46.

⁶⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Mucâdele, 58/1.

kapsamını daraltmaz; sadece bağlamı zenginleştirir. Bu konuda âlimler arasında ittifak vardır.

3. Şahsa Özgü Görünen Ama Temsili Anlam Taşıyan Durumlar: Bazı âyetlerin belirli şahıslar veya olaylar hakkında nâzil olduğu belirtilse de bu durum çoğunlukla temsili olup, âyetin anlamı genel geçerlilik taşır. Örneğin, bir olay üzerine nâzil olan bir âyet, o türden tüm durumlara hitap eder.
4. Âyetle Uyumlu Sonradan Meydana Gelen Olaylar: Bazı olaylar, daha sonra meydana gelmiş olsa da Kur'ân'daki âyetlerle anlam bakımından örtüşür. Sahabe arasında bu tür âyetlerin hangi olaylara işaret ettiği konusunda ihtilaflar da olmuştur.
5. Mücmel ve Müteşabih Âyetlerin Açıklanması: Nüzûl sebebi, âyette geçen belirsiz ifadelerin (mücmel/müteşâbih) daha doğru anlaşılmasını sağlar. Örneğin, “*Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse...*”⁶⁷ âyetindeki "من" ifadesinin bağlamına göre nasıl anlaşılması gerektiği, nüzûl sebebiyle netlik kazanır.⁶⁸

İbn ‘Âşûr, **altıncı mukaddimede**, kıraat farklılıklarını tefsirle doğrudan ilişkili olanlar ve olmayanlar şeklinde iki gruba ayırmıştır. Sahih kıraatlerin derecelerini belirlemiş ve tefsirini on kıraat esasına dayandırıldığını özellikle vurgulamıştır.⁶⁹ Ona göre kıraatler arasında tercihte bulunmak, bazı kıraatlerin belâgat yönünden diğerlerine göre daha üstün görülmesine neden olabilir. Ancak bu durum, diğer kıraatlerin i‘câz (mucizelik) özelliğini ortadan kaldırmaz. Nitekim İbn ‘Âşûr bu konuda yöneltilen şu soruya da cevap verir: “Bazı kıraatlerin diğerlerine tercih edilmesi, tercih edilenin daha belîğ olduğu anlamına gelir mi? Eğer öyleyse, bu durum, diğer kıraatlerin i‘câz açısından daha zayıf olmasına yol açmaz mı?” Cevaben der ki: “İ‘câz, sözün bağlamına ve maksadına tam anlamıyla uygun olmasını gerektirir ve bu da çeşitliliği kabul etmez. Ancak mucizevî söz, bazen cinas, mübalağa, yüksek fesahat ya da edebî sanatlar gibi farklı vecihler taşıyabilir.” Bu bağlamda, “Sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun ki! (İstemezsin, çünkü) rabbinin

⁶⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Mâide, 5/44.

⁶⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 47-51.

⁶⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 53.

vereceği karşılık daha hayırlıdır; O, rızık verenlerin en üstünüdür”⁷⁰ âyeti örnek olarak zikredilir.

Ayrıca İbn ‘Âşûr, sahih kıraatlerin tümünün Resûlullah’tan gelen ruhsatlarla meşruiyet kazandığını belirtmektedir. Öyle ki bu ruhsatlar, Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm arasında geçen ve farklı kıraatlere dair meşhur hadislerle de sabittir. Dolayısıyla kıraat farklılıkları hem vahyin kolaylaştırılması hem de i‘câzın farklı yönlerinin ortaya konulması açısından anlamlıdır ve tefsir açısından zenginlik teşkil etmektedir.⁷¹

Yedinci mukaddimede İbn ‘Âşûr, Kur’ân kıssalarını ele almış ve bu kıssaların on farklı faydasını açıklamıştır. 1. Kur’ân’daki kıssalar, Kitap Ehli’nin sahip olduğu bilgilerle rekabet edecek düzeydedir. Bu, Müslümanların ilimde yetersiz olduğu yönündeki iddiaları çürütür. 2. Geçmiş peygamberlerin şeriatlarının anlatılması, İslâm şeriatının tarihî süreklilik içinde yer aldığını gösterir ve ona değer kazandırır. 3. Kıssalar, geçmiş toplumların yükseliş ve çöküş sebeplerini öğretmek için ibret alınmasını sağlar. 4. Resûlleri yalanlayan toplumların akıbeti aktarılır; bu da inkârcılara yönelik açık bir uyarıdır. 5. Kur’ân’daki kıssaların anlatım tarzı, Arapların alışık olmadığı bir belagat ve bedîî üslûp ortaya koyar; bu da Kur’ân’ın mucizevi yönüdür. 6. Arapların tarih bilgisizliği ve gafleti, kıssalar yoluyla giderilmiş; ilgi alanları genişletilmiştir. 7. Kıssalar, Müslümanlara geçmiş ümmetlerin büyüklüğünü ve dünya sahnesinin genişliğini kavrama imkânı sunar. 8. Kıssalar, Müslümanlara geçmiş iman sahiplerinin başarılarını hatırlatarak medenî ilerleme azmi kazandırır. 9. Kıssalar, Allah’ın peygamberlerine ve müminlere yardım ettiğini hatırlatarak, inananları sabra ve tevekküle yönlendirir. 10. Kıssalar, tarihî yasalar ve yönetim şekilleri hakkında bilgi verir; geçmiş Medenîyetlerin uygulamalarını öğretir.⁷²

Ayrıca İbn ‘Âşûr, Kur’ân’daki kıssaların tekrarlanması sebeplerini beş temel amaç çerçevesinde izah etmiştir.

⁷⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Mûminûn, 23/72.

⁷¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 1, s. 62-64

⁷² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 1, s. 67-71.

1. Kıssaların farklı yerlerde tekrarı, mesajın muhatabın zihninde yerleşmesini ve kalıcı olmasını sağlar. Bu tekrarlar, aynı lafızlarla değil, farklı üslûplarla sunulur ve dinleyicide güçlü bir etki bırakır.
2. Aynı kıssanın farklı lafız ve üslûplarla aktarılması, Kur'ân'ın bedî ve belâgat yönünü ortaya koyar. Bu, lafızlardaki sanat inceliklerini, mecaz, istiare ve terkip farklılıklarını göstererek Kur'ân'ın i 'câzını vurgular.
3. Aynı kıssa farklı bağlamlarda farklı muhataplara (müminler, müşrikler, ehl-i kitap vb.) hitap edecek şekilde uyarlanır. Kıssanın anlatımı, muhatabın durumu, niyeti ve idrak düzeyine göre şekillendirilir.
4. Kur'ân'ın tamamını ezberleyenlerin azlığı göz önüne alındığında, aynı kıssaların çeşitli Sûrelerde tekrarı, farklı kişilerin kıssaya erişimini mümkün kılar. Herkes ezberlediği Sûre kapsamında o kıssadan faydalanır.
5. Bir kıssa tek bir yerde tüm yönleriyle ele alınmayabilir; farklı Sûrelerde geçen parçalarla tamamlanır. Böylece konu bütünlüğü sağlanır ve kıssadan çıkarılacak farklı dersler farklı bağlamlarda sunulur.⁷³

Sekizinci mukaddime İbn Âşûr, Kur'ân'ın isimlerini, âyetin tanımını, sûrelerin iniş formlarını, âyetlerin düzenlenişini ve özelliklerini detaylı bir şekilde açıklamıştır. Ayrıca, Kur'ân'daki durak noktaları ile sûrelerin isimleri ve tertibi hakkında kapsamlı bilgiler sunmuştur.⁷⁴

İbn 'Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr adlı tefsirinin **dokuzuncu mukaddimesinde**, Kur'ân'ın lafızlarının yalnızca yüzeysel anlamlarını değil, aynı zamanda içerdiği hakikî ve mecazî manaları da derinlemesine incelemeye çalışmış; âyetlerin bu çok katmanlı anlam yapısının tefsirde nasıl dikkate alınması gerektiğini ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Ona göre Kur'ân lafızları hem sarîh hem de kinayeli anlamlara aynı anda işaret edebilecek şekilde düzenlenmiş; özellikle Arapçanın müşterek lafızlara, vakıf-vasl farklarına ve nazmına dayalı anlatım gücü bu yorumsal zenginliğin zeminini oluşturmuştur.

⁷³ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 71-72.

⁷⁴ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 73-94.

İbn ‘Âşûr, bu bağlamda özellikle müşterek lafızların hem hakikî hem de mecazî anlamlarının birlikte murat edilmiş olabileceğini savunmuştur. Ancak bu tür çoklu yorumların, âyetin maksadından uzaklaşmaması gerektiği şartını özellikle vurgulamıştır. Tefsir faaliyetinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birinin, lafzın sarîh anlamına öncelik verilmesi ve anlamın bağlamla uyumlu olması gerektiği düşüncesi olduğunu ifade etmiştir.

İbn ‘Âşûr’un bu yaklaşımı, özellikle vakıf ve vasl gibi kıraat uygulamalarının, âyetlerde anlam değişimine sebep olabileceğini ortaya koyduğu örneklerle somutlaştırmıştır. Mesela Bakara Sûresi’nin ikinci âyeti olan “هُدًى ۖ فِيهِ ۖ رَيْبٌ لَا الْكِتَابُ ذَٰلِكَ” ifadesinde, geçen durak noktaları, âyetin birden fazla anlama gelmesine imkân verir; hem “onda şüphe yoktur” hem de “bu kitap, muttakiler için hidâyetdir” ifadeleri aynı anda geçerlilik kazanır. Benzer şekilde Âl-i İmrân Sûresi 146. âyetin üzerinde yapılan duraklamalarda da farklı ama bağlama uygun anlamlar ortaya çıkmaktadır.

Bu örnekler ışığında, Kur’ân’ın icaz özelliğiyle, Arapçanın ifade kudretini en ileri düzeyde kullandığı, böylece her çağda ve her seviyede okuyucuya hitap edebilecek çok yönlü ve derinlikli bir hitap tarzı benimsediği görülmektedir. İbn ‘Âşûr’a göre bu zenginlik, Kur’ân’ın her daim canlı kalmasını ve farklı ilim ehli tarafından farklı açılardan yeniden yorumlanabilmesini mümkün kılmıştır.⁷⁵

Onuncu mukaddime Kur’ân’ın i’câzı hakkındadır. İbn ‘Âşûr, Kur’ân’ın icazını detaylı bir şekilde ele almış ve bunu çeşitli örneklerle açıklamıştır.⁷⁶

⁷⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 1, s. 95-102.

⁷⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 1, s. 103- 131.

1.8.Mekkî ve Medenî İlminin Önemi

Kur'ân-ı Kerim, Yüce Allah tarafından Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Kadr Gecesi'nde indirilmeye başlanmıştır. İlk vahiy, Mekke'de nâzil olmuş ve Kur'ân, yaklaşık 23 yıl boyunca peyderpey indirilmiştir.⁷⁷ Bu süreçte âyetler, muhatapların iman seviyeleri ve anlayışlarına uygun olarak Mekke ve Medine dönemlerinde tamamlanmıştır. Bu nedenle, ilahi mesajların daha iyi kavranabilmesi için sûreler ve âyetler Hicret'ten önceki dönemde, "Mekkî" Hicret'ten sonrası için de "Medenî" şeklinde tasnif edilmiştir.⁷⁸ Âyetlerinin bir araya getirilmesi sonucunda oluşan ve sınırları vahiy doğrultusunda Resûl-i Ekrem tarafından belirlenen bölümlere "Sûre" denilmiştir.⁷⁹ Sûreler, Mekkî ve Medenî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu ilme vakıf olmak, âyet ve sûre bazında Kur'ân'ın bütünü kavramak anlamına gelmektedir.⁸⁰

Kur'ân'daki her bir âyetin kendine özgü bir karakteri vardır. Ancak, Mekkî veya Medenî olarak bilinen sûrelerin içindeki âyetlerin tamamı her zaman bu nitelikleri taşımayabilir. Bir âyetin sûre içindeki konumuna göre Mekkî ya da Medenî olup olmadığının tartışmalı olması, genellikle ilim ehlinin titiz çalışmaları sayesinde açıklığa kavuşturulmuştur.⁸¹ Nitekim sahabe nâzil olan âyetlerin nerede ve ne zaman indiğini, zamanını, Resulullah'ın (sav) konumunu⁸² ve hatta âyetlerin hangi sebep üzere nâzil olduğunu bilmekteydi.⁸³ Mekkî ve Medenî âyetlerin sınıflandırılması, sahabe ve tabiin dönemine kadar uzanan köklü bir geçmişe sahiptir.

Mekkî ve Medenî ayrımı, tefsîr ilminde yalnızca kronolojik bir tasnif olmanın ötesinde; nüzûl sebeplerinin belirlenmesi, âyetlerin bağlamlarının ortaya konulması ve hitâp üslûplarının doğru bir şekilde anlaşılması açısından da önemli bir yere sahiptir.

⁷⁷ Kur'ân-ı Kerim, İsrâ, 17/106.

⁷⁸ el- 'Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed, **Şerhu Usul fi't-Tefsîr**, Müessesetu's-Şeyh Muhammed b. Sâlih el- 'Useymîn el-Hayriyye, Riyâd, 1434 H, s. 114.

⁷⁹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 88.

⁸⁰ Muhsin Demirci, **Tefsîr Usûlü**, İfav Yay., İstanbul, 2022, s. 102-103.

⁸¹ Subhi es-Salih, **Kur'ân İlimleri**, trc; M. Said Şimşek, Hikmetevi Yay, İstanbul, 2015, s. 174.

⁸² Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim b. Verd b. Kûşâz el-Kuşeyrî el-Ka'bî en-en-Nisâbüri, **Sahih-i Müslim**, "Tefsîr", 3017, Dâr'ul İhya et-Tûras el-Arabi, Beyrut, 1955; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm b. el-Muğîre el-Cu'fî, **Sahih-i Buhârî**, "Meğazi" 4407, "es-Sultaniyye, bi'l Matba'til Kübra el- Emiriyye, Mısır, 1311H.

⁸³ Buhârî, **Sahih-i Buhârî**, "Fedâilü'l Kur'ân" 5002; Müslim, **Sahih-i Müslim**, "Fedâilü'l's-Sahâbe", 2463.

Bu nedenle klasik tefsîr âlimleri, Kur'ân'ın Mekkî ve Medenî boyutunu dikkate almadan yapılan yorumların eksik ve sağlıklı olacağını ifade etmişlerdir.⁸⁴

Kâdî Ebû Bekr (ö. 403/1013), Mekkî-Medenî ilminin herhangi bir nasla sabit olmadığını ifade etmektedir. Ona göre bu bilgi, doğrudan Resûlullah'a verilmemiş, bu konuda ümmete herhangi bir yükümlülük de getirilmemiştir. Dolayısıyla bu ilmi öğrenmek farz değildir. Ancak sahâbenin bu konudaki yoğun ilgisi, nâsih-mensûh ilişkilerinin belirlenmesi açısından söz konusu bilginin önemini artırmış ve bu ilmi tefsîr alanında önemli bir yere taşımıştır.⁸⁵

Ebû'l-Kasım el-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), Mekkî-Medenî ilmine dair dikkat çekici bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre, Kur'ân ilimlerinin en üst düzey konularından biri olan bu alan; âyetlerin nüzûl sırasını, nüzûl yerlerini, Mekkî ve Medenî âyetlerin tertibini, Mekkî olup hükmü Medenî olan ya da bunun tersi olan âyetleri kapsamaktadır. Nîsâbûrî, bu ilimle ilgilenenlerin ve Kur'ân-ı tefsîr edenlerin bu bağlamda yirmi beş temel olguyu bilmelerinin zorunlu olduğunu, aksi takdirde Kur'ân hakkında görüş beyan etmelerinin câiz olmayacağını belirtmiştir.⁸⁶

Mekkî-Medenî ayrımını bilmenin tefsîr ilminde birçok faydası vardır. Öncelikle, Mekke ve Medine toplumlarının içinde bulunduğu sosyal, siyasi ve dinî durumlara göre nâzil olan âyetlerin, vahyin muhatapları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu ayrım aynı zamanda nâsih-mensûh âyetlerin tespitinde de büyük rol oynamakta; nâsırların anlaşılması ve yorumlanmasında ise yol gösterici bir işlev üstlenmektedir. Kur'ân'ın bu şekilde tedricî olarak nâzil oluşu, hitâbın, muhatapın durumuna göre şekillendiğini ve birçok hikmeti beraberinde barındırdığını gösterir.⁸⁷ Hz. Âişe (r. anhâ), Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl sürecinde hükümlerin tedricî olarak bildirildiğine dikkat çekmiş ve bu yöntemin hikmetini açıklayan şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “İnsanlar İslâm'a ısındıktan sonra helal ve harama dair hükümler nâzil olmaya başlamıştır. Eğer ilk inen âyetlerde: ‘İçki içmeyin!’

⁸⁴ Mennâ' Halîl el-Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân: Kur'ân İlimleri*, çev. Arif Erkan, Timaş Yay., İstanbul, 1997, s.73-76.

⁸⁵ Celâluddîn Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Muessesetür- Risale Nâşirun, Beyrut, 2008, c.1, s. 32.

⁸⁶ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 31.

⁸⁷ Muhammed Abdülazim ez- Zerkânî, *Menahil-ül İrfan fî Ulum-il Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1995, c. 1, s. 161; Demirci, *Tefsîr Usûlü*, s. 103; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s. 60.

denilseydi, insanlar: ‘Biz içkiyi asla bırakmayız!’ derlerdi. Eğer ilk inen âyetlerde: ‘Zina etmeyin!’ buyurulsaydı, yine: ‘Biz zinayı bırakmayız!’ derlerdi.”⁸⁸

Bu rivâyet, İslâm'ın teşrî sürecinde bireylerin hazır bulunmuşluk düzeyini gözetken tadrîcilik ilkesinin uygulandığını ve hükümlerin toplumun ruhî ve ahlâkî dönüşüm sürecine uygun biçimde aşamalı olarak indirildiğini göstermektedir.

Âyetlerin Mekkî ve Medenî olarak taksim edilmesi, Kur’ân-ı n herhangi bir bozulmaya ya da değişikliğe uğramadığını da ortaya koymaktadır. Müminlerin; Mekke’de, Medine’de, yolculuk esnasında ya da ikamet halinde, gündüz ve gece, yerde veya gökte veyahut yerle gök arasında, mağarada, yazın ve kışın vb.⁸⁹ inen âyetlere vukûfiyetleri, Kur’ân’a olan güvenlerini pekiştirmektedir.⁹⁰

Kurtubî (ö. 671/1273), Mekkî-Medenî ilmini, Kur’ân-ı anlamada vazgeçilmez bir bilgi olarak değerlendirmektedir. Ona göre, Kur’ân-ı anlamaya kendini adayan her kişinin bu ilme mutlaka vakıf olması gerekmektedir. Böylece Allah Teâlâ’nın kullarına ilk hitâbının nasıl başladığı, bu hitâbın zaman içinde nasıl geliştiği ve süreç içerisinde hangi yükümlülükleri ortaya koyduğu daha iyi anlaşılabilir. Aynı şekilde, vahyin son dönemlerine ait hitâpların içeriği ve önemi de ancak bu ilim sayesinde tam manasıyla kavranabilmektedir.⁹¹

1.9.Mekkî ve Medenî İlmini Bilmenin Faydaları

Mekke ve Medine’yi önemli kılan unsurların başında, Mekke’nin vahyin başlangıç noktası ve İslâm’ın doğuş yurdu olması; Medine’nin ise iman ve şeriatın uygulandığı adalet merkezli bir İslâm toplumuna ev sahipliği yapmış olması gelmektedir. Bu iki mukaddes şehir, Kur’ân ilimlerinde -özellikle nüzûl zamanı ve mekânına göre âyetlerin tasnifinde- merkezi bir yere sahiptir. Bu bağlamda “Mekkî” ve “Medenî” kavramlarının, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tanımlanmış şer’î birer terim olmadığına dikkat çekmek gerekmektedir. Bu terimler, tefsîr ulemasının tarihî,

⁸⁸ Buharî, *Sahih-i Buharî*, “Fedâilü’l-Kur’ân”. 4993.

⁸⁹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 31.

⁹⁰ Demirci, *Tefsîr Usûlü*, s. 103; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, s. 60.

⁹¹ Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, c. 1, s. 18.

içeriksel ve bağlamsal ölçütlerle ortaya koyduğu ilmî sınıflandırmalardır.⁹² Zira Asr-ı Saâdet'te yaşayan sahâbîler, vahyin geliş zaman ve mekânına bizzat şahit olduklarından, böyle bir ayrıma ihtiyaç duymamışlardır. Alimlerin de ifade ettiği üzere, sebebi ve bağlamı açık olan bir olgunun ayrıca beyâna ihtiyacı yoktur.⁹³

Mekkî ve Medenî ilmi, İslâm hukukunun tarihsel gelişimini ve Allah Teâlâ'nın teşrî sürecindeki hikmetli yöntemini anlamada temel bir araçtır. Bu ilim sayesinde araştırmacı, Allah Teâlâ'nın ahkâmı nasıl bir zihnî ve psikolojik hazırlık sürecine dayandırarak inzal ettiğini, hükümleri hangi safhalarda ve hangi toplum yapısına hitâben gönderdiğini daha sağlıklı bir şekilde kavrayabilmektedir. Böylece, hükümlerin kabulü ve uygulanabilirliği açısından daha bütüncül bir bakış açısı kazanılmaktadır.⁹⁴

Bu bağlamda Mekkî ve Medenî âyetlerin tespiti, Kur'ân'daki nesh ilişkilerinin değerlendirilmesinde de büyük bir önem taşımaktadır. en-Nehhâs (ö.338/950),⁹⁵ ez-Zerkeşî (794/1391),⁹⁶ es-Suyûtî (ö. 911/1505)⁹⁷ ve onları izleyen birçok çağdaş âlim, Mekkî ve Medenî âyet bilgisi olmadan nesh edilenle nesh eden âyetleri birbirinden ayırt etmenin sağlıklı olmayacağını belirtmişlerdir.

1.10.Mekkî-Medenî Âyet ve Sûreleri Tanıma Yolları

Mekkî ve Medenî âyet ve sûrelerin tespitinde üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi zamanı temel kriter olarak alan görüştür. Bu görüşe göre inen âyetler Mekke'de veya Medine'de, gazvelerde, Mekke'nin Fethi'nde, Veda Haccı zamanında olsa dahi; Hicret'ten önce inen âyetler Mekkî, Hicret'ten sonra inen âyetler ise

⁹² Muhammed Bâkır el-Hekîm, **Ulûmu'l-Kur'ân**, Mecma'u'l-Fikri'l-İslâmî, Kum, s. 74; Subhî Sâlih, **Kur'ân İlimleri**, s. 175; Muhammed Ali et-Teshîrî, **Muhadarât fi Ulûmi'l-Kur'ân**, el-Munazzâmâtü'l-Âlemiyye li'l-Havzât ve'l-Medârisi'l-İslâmiyye, Kum, 2003, s. 97; eş-Şâtîbî, İbrâhîm b. Musa b. Muhammed, **el-Muvâfakât**, Dâr İbn Affân, Cidde, 1997, c. 4, s. 198; İbnu'd-Durays, Ebû Abdillâh Muhammed b. Eyyüb b. ed-Durays el- Celî, **Fedâilü'l-Kur'ân**, Dâr'ul Fikr, Dimaşk, 1987, s. 75; el-Cuday' Abdullah bin Yûsuf, **el-Mukaddimâtu'l-Esâsiyye fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Müessesetu'r-Reyyân, Beyrut, 2011, s. 59.

⁹³ ez-Zerkânî, Muhammed Abdul 'azîm, **Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1995, c. 1, s. 196.

⁹⁴ el-Fetelâvî, Muhammed Kâzım, **İlmu'l-Mekkî ve'l-Medenî Dirâse fi'n-Nazariyye ve't-Tatbîk**, Mecelletu Câmiati'l-Kûfe, 1(60), (Nisân 2021), s. 365.

⁹⁵ Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed en-Nehhâs, **en-Nâsih ve'l-Mensûh fi Kitâbillahi Azze ve Celle ve ihtilâfu'l-Ulemâ fi zâlik**, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt, 1408, s. 214.

⁹⁶ Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Thk., Yûsuf Abdurrahman el- Mer'aşli, vd., Dâru'l-Marife, 1990, c. 1, s. 279.

⁹⁷ Suyûtî, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, c. 1, s. 31-37.

Medenî'dir. İkinci görüş mekânı esas alan görüştür. Buna göre Mekke ve çevresinde inen âyetler Mekkî, Medine ve çevresinde inen âyetler ise Medenî'dir. Üçüncü görüş ise hitâbı esas almaktadır. Buna göre, Mekke halkına hitâp eden âyetler Mekkî, Medine halkına hitâp eden âyetler Medenîdir.⁹⁸

Subhi es-Salih bu kriterlere dördüncü bir kriter daha eklemiştir. Bu da konu kriteridir.⁹⁹ Bu duruma Mümtehine Sûresini örnek olarak verebiliriz. Mekkî ve Medenî ilminin ilk ve en bilinen kriteri olan zaman ölçütüne göre, sûre Hicret'ten sonra indirilmiştir. İkinci kriter olan mekân esas alındığında ise, sûrenin başından sonuna kadar Medine'de nâzil olduğu görülmektedir. Üçüncü kriter olan muhatap unsuru ele alındığında, sûrenin Mekke halkına yönelik bir hitâp içerdiği dikkat çekmektedir.

Dördüncü bir kriter olarak içerik değerlendirilmesinden söz edilebilir. Buna göre bu sûre müminlerin kalplerini arındırmayı ve onları ahlaki olgunluğa ulaştırmayı hedefleyen toplumsal bir rehberlik içermektedir. Bu sebeplerle, alimler bu sûreyi "Medine'de nâzil olan fakat hükmen Mekkî olanlar" kategorisinde değerlendirmişlerdir.¹⁰⁰

⁹⁸ Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, s. 32; Cerrahoğlu., **Tefsîr Usulü**, s. 57; Demirci, **Tefsîr Usulü**, s. 102.

⁹⁹ es-Salih, **Kur'ân İlimleri**, s. 175; Mustafa Ünver, "**Tefsîr Usulünde Mekkî ve Medenî İlmi**", On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 1998, s. 87.

(Bu yaklaşıma dayanan bir geliştirme ise, Mustafa Ünver tarafından yapılmıştır. Ünver, Mekkî ve Medenî ilmi üzerine yaptığı doktora çalışmasında, bu sûrelerin tespitiyle ilgili olarak geleneksel üç kriterin üzerine Subhi es- Salih tarafından konulan 'konu' başlıklı dördüncü kriteri, daha kapsayıcı bir dördüncü kriter olarak tanımlamıştır. Bu dördüncü kriteri de vâkı'a ve nâs olgusu olarak adlandırmaktadır. Ünver, Mekkî ve Medenî ilminin en doğru tanımının, zaman, mekân, vâkı'a ve nâs unsurlarını bir arada içermesiyle mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Bu kapsamlı tanım, sûrelerin nüzûl özelliklerini daha iyi anlamaya imkân sağlamaktadır. Bu kuşatıcı tanımlamayı temel alan Ünver, Mekke ve Medine dönemlerini tarihsel aşamalara ayırmıştır. Mekke dönemini üç ana aşamada değerlendirmiştir:

- 1- Vahiyden Habeşistan Hicretine kadar inen âyet ve sûreler,
- 2- Habeşistan'a Hicretle İsrâ mucizesi arasında inen âyet ve sûreler,
- 3- İsrâ mucizesi ile Medine'ye Hicret arasında inen âyet ve sûreler.

Medine dönemi ise dört farklı tarihsel aşamaya ayrılmıştır:

- 1- Medine'ye Hicret ile Bedir Gazvesi arasında inen âyet ve sûreler,
- 2- Bedir Gazvesi ile Hudeybiye Barışı arasında inen âyet ve sûreler,
- 3- Hudeybiye Barışı ile Tebûk Gazvesi arasında inen âyet ve sûreler,
- 4- Tebûk Gazvesi ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatı arasında inen âyet ve sûreler.

Ünver'in bu yaklaşımı, sadece zaman ve mekân esasına dayanmakla kalmayıp, âyet ve sûrelerin indiriliş amacını ve bağlamını da dikkate alarak daha bütüncül bir anlayış ortaya koymaktadır. Bu, Mekkî ve Medenî sûrelerin tespiti ve analizinde önemli bir metodolojik katkı sunmaktadır.)

¹⁰⁰ es-Sâlih, **Kur'ân İlimleri**, s. 175.

1.11.Mekkî ve Medenî Sûrelerin Özellikleri

Tefsîr âlimleri, sûre ve âyetlerin Mekke veya Medine döneminde nâzil olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla, bazı belirleyici ölçütler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, Mekkî âyetlerin ayırt edici nitelikleri arasında şu unsurlar öne çıkmaktadır: “Kellâ” lafzını içeren âyetler, içinde secde tilâveti bulunan sûreler, Bakara ve Âl-i İmrân Sûreleri hariç olmak üzere Hurûf-u Mukatta’a ile başlayan sûreler, peygamber kıssalarına yer veren (Bakara Sûresi hariç) pasajlar, yine Bakara Sûresi dışında Âdem (a.s.) ile İblîs’in kıssasını anlatan bölümler Ayrıca, hitâp unsuru olarak genellikle “Yâ eyyuhen-nâs” ifadesine yer verilen âyetlerin de Mekkî karakter taşıdığı kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bazı istisnâî durumların varlığı da bu genel niteliklerin mutlak kurallar olarak değil, çoğunlukla gözlenen özellikler olarak değerlendirildiğini göstermektedir.¹⁰¹

Medenî âyetlerin karakteristik özellikleri, içerik itibariyle toplum düzenine ilişkin hükümleri konu edinmeleri bakımından belirginlik arz etmektedir. Bu çerçevede, özellikle cezaî müeyyideleri, miras hukukunu ve benzeri hukukî düzenlemeleri ihtiva eden âyetler; cihad ile ilgili şer ‘î hükümleri içeren pasajlar; ayrıca, ‘Ankebût Sûresi’nin bazı âyetleri istisna edilmek kaydıyla, münafıkların tutum ve davranışlarını ele alan sûreler Medenî sûreler kapsamına dâhil edilmektedir.¹⁰²

Kur’ân’ın belağatı ve üslûbu da bu ayrımı destekler niteliktedir. Mekke toplumu, Kur’ân’a karşı başkaldırma, kibir ve yüz çevirme eğiliminde olduğundan, Mekkî sûrelerin üslûbu genellikle sert ve güçlüdür. Buna karşılık, Medine toplumu iman eden bireylerden oluştuğu için Medenî sûrelerin üslûbu daha yumuşak ve anlaşılırdır. Bu farklılıklar sûrelerin âyet yapılarına da yansımıştır: Mekkî sûrelerin âyetleri kısa ve vurucu deliller içerirken, Medenî sûrelerin âyetleri daha uzun ve genellikle hüküm bildiren niteliktedir.¹⁰³

Mekkî sûreler, genellikle tevhit, iman, öldükten sonra diriliş, cennet, cehennem, kıyamet ve kıyamet sahneleri gibi konuları ele alır. Ayrıca, geçmiş ümmetlere gönderilen peygamberlerin kıssalarına ve ahlaki meselelere de yer verir.

¹⁰¹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 275; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, s. 58-59.

¹⁰² ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 275; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, s. 58-59.

¹⁰³ el-Useymîn, *Şerhu Usul fi’t-Tefsîr*, s. 116.

Medenî sûrelerde ise ehl-i kitapla ilişkiler, aile düzeni, miras hukuku, farzlar, had cezaları, ibadetler, hükümler ve ahlaki davranışlar daha ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.¹⁰⁴

1.12.İbn ‘Âşûr’a Göre Mekkî ve Medenî İlmi

İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı tefsîrinde sûrelerin nüzûl sırasına büyük önem vermiştir. Câbir b. Zeyd’in rivâyet ettiği nüzûl sıralamasını genellikle esas almakla birlikte, bu sıralamalara mutlak bağlı kalmamış; tarihî veriler ışığında kendi değerlendirmelerini de metne yansıtmıştır.¹⁰⁵ Bu tutum, özellikle sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşunu belirlemede titizlikle yürüttüğü bir metodolojik yaklaşımın göstergesidir. İbn ‘Âşûr, bu ayrımı yaparken zaman, usûl, mekân, muhatap ve içerik (Vâkı ‘a ve Nâs) kriterlerine dayanan çok katmanlı bir yöntem benimsemiştir. Bu metot, geleneksel kıstasların sınırlarını aşarak daha kapsayıcı ve tarihsel bağlamı dikkate alan bir analiz imkânı sunmuştur. Nitekim Müddessir Sûresi bağlamında Câbir b. Zeyd’in onu dördüncü sıraya yerleştirmesine rağmen, İbn ‘Âşûr bu sûrenin “fetretü’l-vahy”den sonra nâzil olan ilk sûre olduğunu savunur. Bu kanaatini, Câbir b. Abdullah’tan gelen “Zemmilûnî, Zemmilûnî” hadisine dayandırmakta ve dolayısıyla nüzul sıralamasında bu sûrenin ikinci sırada olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁶

Câbir b. Zeyd’in Kalem Sûresi’ni ikinci sıraya yerleştirmesine karşın, İbn ‘Âşûr onu üçüncü sıraya yerleştirmektedir. Bunun gerekçesini ise, İbn ‘Âşûr bu konuda Hz. Âişe’den gelen sahih hadisi esas almış; nüzûl sırasının belirlenmesinde rivâyetlerin sıhhati ve iç tutarlılığına öncelik vermiştir. Hz. Âişe’nin rivâyetinde, ilk inen sûrenin Alak olduğu, ardından vahyin bir sûre kesildiği (fetretü’l-vahy), sonra ise Müddessir Sûresi’nin nâzil olduğu açıkça ifade edilmektedir. Bu rivâyetin kronolojik bütünlük taşıdığını ve diğer rivâyetlerle çelişmediğini düşünen İbn ‘Âşûr, Müddessir’i ikinci sıraya, Kalem’i ise onun ardından, yani üçüncü sıraya yerleştirmiştir. Böylece hem Hz. Âişe’nin rivâyetini merkeze almış, hem de diğer haberleri onunla telif ederek

¹⁰⁴ el-Useymin, *Şerhu Usul fi't-Tefsîr*, s. 117; Mennâ‘ ‘Halîl el-Kattân, *Ulumu'l-Kur'ân: Kur'ân İlimleri*, çev. Arif Erkan, Timaş Yay., İstanbul, 1997, s. 75.

¹⁰⁵ el-Acemî, Şâfi Sultan Muhammed, *Tertîbu Nuzûli's-Suver ve Mevkıfu't-Tâhir b. ‘Âşûr Minhu: Cem‘ ve Dirâse*, Câmi‘atu'l-Kuveyt, Kulliyetu'ş-Şeri'a ve'd-Dirâsetu'l-İslamiyye, Kuveyt, trs. s. 18-19.

¹⁰⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 250-251.

tarihsel sürekliliği gözeten bir sıralama ortaya koymuştur.¹⁰⁷ İbn ‘Âşûr’un Câbir b. Zeyd’in sıralamasına aykırı değerlendirdiği bir diğer sûre ise Enfâl’ Sûresidir. Câbir’e göre 89. sırada yer alan bu sûre, Bedir Gazvesi’nin hemen ardından nâzil olması ve esirlere dair düzenlemeler içermesi nedeniyle Medine döneminin ikinci Sûresi olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁸ İbn ‘Âşûr, İnsân Sûresi’nin nüzûl yeri konusunda farklı görüşler bulunduğunu belirtmektedir ve bu ihtilaflara rağmen, İnsân Sûresi’nin Mekkî olduğu görüşünü daha isabetli bulmaktadır. Ona göre, sûrenin üslûbu, muhtevası ve mesajları, Mekke dönemine ait sûrelerin genel özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle, bazı âyetlerin Medine’deki bir olaya uygun düşmesi sûreyi bütünüyle Medenî saymak için yeterli değildir.¹⁰⁹ Bu örnekler, İbn ‘Âşûr’un yalnızca rivâyetlere değil, aynı zamanda içerik çözümlemelerine ve tarihsel bağlama dayalı bütüncül bir tefsîr metodolojisi geliştirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

1.12.1.Zaman Kriteri

İbn ‘Âşûr, nüzûl zamanını belirlemede, âyetlerin Hicret’ten önce mi yoksa sonra mı nâzil olduğunu esas alır. Ona göre, bu kriter âyetlerin indirildiği tarihsel bağlamı anlamada temel bir ölçüttür. Örneğin Fâtiha Sûresi’nin Mekkî bir sûre olmasının sebebinin zaman olarak namazın farz oluşu sırasında indiğini ve bunu da müminlerin farz namazlarında Fâtiha Sûresini okumalarına bağlamıştır.

İbn ‘Âşûr, Nisâ Sûresi’nde teyemmüm âyetinin yer aldığını ve teyemmümün, Hicri beşinci veya bazılarına göre altıncı yılda, Muraysi Gazvesi sırasında meşru kılınmasını da zaman kriteriyle ortaya koymuştur.¹¹⁰

1.12.2.Mekân Kriteri

Kur’ân âyetlerinin nâzil olduğu coğrafi bölgeye dayanan bu kriter, İbn ‘Âşûr’un yorumlarında önemli bir yer tutmaktadır. Mekkî âyetler genelde Mekke ve çevresinde nâzil olurken, Medenî âyetlerin Medine ve çevresinde nâzil olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda Münâfikûn Sûresi hakkında yaptığı değerlendirme, onun mekân kriterine nasıl yaklaştığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır. İbn ‘Âşûr, bu Sûrenin Medine’de nâzil olduğu konusunda “ittifak olduğunu” vurgulamakta ve tarihî

¹⁰⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 50-51.

¹⁰⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 4, s. 537.

¹⁰⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 317.

¹¹⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 2, s. 418.

bağlamla da bunu desteklemektedir. Özellikle Sûrenin, Hicrî 5. yılda gerçekleşen Benî Mustalik Gazvesi esnasında indirildiğini belirterek, bu olayın sadece tarihî değil aynı zamanda coğrafi yönüyle de Medine dönemine ait olduğunu belirtmektedir. Nüzûl Sebe’bi olarak aktarılan olayların (Abdullah b. Übeyy’in sözleri, Zeyd b. Erkam’ın şahitliği) bizzat Medine yakınlarında cereyan etmesi ve münafıkların etkinliğinin sürdüğü bir döneme ait olması da onun bu kanaatini güçlendirmektedir.¹¹¹ Ancak İbn ‘Âşûr, bazı âyetlerin hükmen Medenî veya Mekkî olabileceğini de ifade etmektedir. Mesela, Hadîd Sûresi’nin ilk âyetlerini (özellikle 9. âyete kadar olan kısmını) Mekkî olarak değerlendirmekte ve bu görüşünü dilsel üslûp ve âyet içeriklerine dayandırmaktadır. Bu kısımda yer alan âyetler, iman, tevhid, Allah’ın kudreti ve âlemin yaratılışı gibi Mekkî sûrelerin temalarını yansıtmaktadır. Bu yönüyle, Sûrenin bu kısmı Mekkî dönem sûrelerinin üslûbuyla örtüşmektedir. Ancak Sûrenin sonraki âyetlerinde, özellikle münafıkların sözlerine dair aktarımlar ve infakla ilgili toplumsal düzenlemeler gibi Medine dönemi realitelerine işaret eden âyetlerin yer alması, İbn ‘Âşûr’u, bu bölümlerin Medine’de nâzil olduğu kanaatine sevk etmiştir. Bu da gösteriyor ki, mekân kriteri onun için yalnızca iniş yerinin adı değil, tarihî ve toplumsal bağlamla da ilişkili bir kavramsal çerçevedir. Özellikle 10. âyette geçen "*Fetihten önce infak edenlerle sonra edenler bir olmaz*" ifadesinde geçen "fetih" kelimesi, Hudeybiye veya Mekke’nin fethi ile ilişkilendirilmiş ve bu da âyetin Medine’de nâzil olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu âyetin iniş yeri, sadece coğrafi değil, aynı zamanda siyâsî ve toplumsal gelişmelerle birlikte düşünülmesi gerekmektedir.¹¹²

1.12.3. Muhatap Kriteri

İbn ‘Âşûr, âyetlerin hitâp ettiği toplulukları analiz ederek Mekkî ve Medenî ayrımını daha net bir hale getirmiştir. Mekkî âyetlerin müşriklere yönelik tevhit, ahiret ve ibadet konularını; Medenî âyetlerin ise müminlere yönelik toplumsal düzen, ibadet ve hukuk gibi konuları ele aldığını belirtmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça kullanılan ifadelerden biri de ‘Ey insanlar’ ifadesidir. Bu ifade özellikle Mekkî sûrelerin hitâp şekli olarak kabul edilmektedir. Fakat bu ifade sadece Mekkî sûrelerde değil Bakara ve Hucurât gibi Medenî sûrelerde de yer

¹¹¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 529-531.

¹¹² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 11, s. 278-279.

almaktadır. İbn ‘Âşûr bu hitâbın, Mekke’de indirilmiş olması gerekliliğini göstermediğini; Mekke halkını da kapsayan bir hitâp niyetinde olabileceğini, ancak bu ifadenin geçtiği âyetlerin Medine’de indirildiğinin kabul edildiğini savunmaktadır.¹¹³

İbn ‘Âşûr’a göre, “Ey insanlar!” hitâbını içeren sûrelerin Mekkî olduğunu ileri süren bazı müfessirler, bu görüşlerini mutlak bir kural olarak değil, çoğunlukla gözlemlenen örneklerle dayanarak ifade etmişlerdir. Bu bağlamda söz konusu hitâbın, doğrudan nüzûl yeriyle değil, âyetin muhatap kitlesiyle ilişkilendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla, bu tür ifadelerin varlığı tek başına bir sûrenin Mekkîliğini kesin olarak belirlememekte; sadece genel eğilime işaret etmektedir.

1.12.4.Konu (Vâkı ‘a ve Nâs) Kriteri

İbn ‘Âşûr’un analizlerinde dikkate aldığı en önemli kriterlerden biri de âyetlerin içeriklerinin ve konularının değerlendirilmesidir. Âyetlerin toplumsal sorunlara cevap niteliğinde olması veya belirli olaylara rehberlik etmesi, onların Mekkî ya da Medenî olmasına dair ipuçları sunmaktadır. İbn ‘Âşûr, konu kriteri bakımından Ra’d Sûresi’ni ele almış ve sûrede tevhidin anlaşılması, müşriklerin azarlanması ve tehdit edilmesi gibi anlamlar taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca, sûrenin üslûbunun Mekkî sûrelerin özelliklerini yansıttığını ifade etmektedir. İbn ‘Âşûr, sûrenin Medenî bir sûre olduğuna dair rivâyetlerin zayıf olduğunu vurgulamakta ve bu sûreyi Mekkî olarak değerlendirmenin önünde bir engel bulunmadığını söylemektedir. Bununla birlikte, Medine’de nâzil olmuş ve sûrenin son kısmına iliştilmiş âyetlerin varlığından da bahsetmektedir.

Ra’d Sûresi’nin nüzûl zamanını değerlendirirken, İbn ‘Âşûr, Muhammed Sûresi ile bağlantısına da dikkat çekmiştir. Ona göre, Muhammed Sûresi’nin Hudeybiye Antlaşması sırasında nâzil olabileceği gibi, Fetih yılında inmiş olma ihtimali de bulunmaktadır. Bu bağlamda, İbn ‘Âşûr her iki durumda da Ra’d Sûresi’nin Muhammed Sûresi’nden sonra indirildiğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımı, nüzûl sırasını belirlemede tarihsel bağlama verdiği önemi de göstermektedir.¹¹⁴

İbn ‘Âşûr, Vâkı’a kriteri üzerinden yaptığı değerlendirmelerde odaklandığı sûrelerden biri de Nisâ Sûresidir. O, Nisâ Sûresi’nin, Müslümanların Medine’de

¹¹³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 10, s. 465.

¹¹⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, s. 54-55.

düzenlerini sağladıkları, düşmanlarından güven içinde oldukları ve toplumsal istikrarı elde ettikleri bir dönemde nâzil olduğunu belirtmektedir. Sûrede yer alan ayrıntılı hükümler, bu bağlamla uyumlu olduğunu belirtmekte ve Vâkı‘a kriterine dayanarak sûrenin Medenî olduğu sonucuna varmaktadır.¹¹⁵

İbn ‘Âşûr, bir sûrenin baştan sona tek bir dönemde nâzil olmayabileceğini, aksine âyetlerin farklı zamanlarda ve farklı bağlamlarda nâzil olabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, nüzûl sürecinde bazı âyetler Mekkî iken bazıları Medenî olabilmekte veya hükmî Mekkî veya Medenî olarak değerlendirilebilmektedir.¹¹⁶ Onun bu yaklaşımı, Kur’ân-ı n nüzûl sürecindeki dinamik yapıyı anlamada önemli bir katkı sunmaktadır.

Konu analizi de sûrelerdeki mesajın temelini oluşturmaktadır. Sûrenin içeriğinde evrensel tevhîd mesajının mı yoksa toplumsal, hukukî düzenlemelerin mi ön planda olduğunun tespit edilmesi, sûrenin genel karakterini ortaya koymak açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan İbn ‘Âşûr, Bakara, Nisâ, Mâide, Enfâl, Tevbe, Nûr, Ahzâb, Muhammed, Fetih, Hucurât, Talak, Tahrîm, Beyyine ve Nasr gibi sûrelerin medenî özellikler barındırdığını söylerken, Kevser gibi kısa sûrelerde Kur’ân-ı n temel mesajı olan tevhîd konusu işlendiğinden dolayı medenî özellikler barındırdığını söylemektedir. Böylece, sûrenin nüzûl sürecinin ve bağlamını bütüncül bir şekilde değerlendirilmiş olmaktadır.¹¹⁷

Genel olarak sûreleri değerlendirmesine baktığımızda, İbn ‘Âşûr şöyle bir tasnîfe yer verdiğini görmekteyiz. Bakara Sûresi; Hicret sonrası dönemin ilk sûrelerinden biri olarak, Medine’de indirilmiş ve toplumsal düzen, ibadet ve savaş hükümlerini içerdiği için Medenîdir. Âl-i İmrân Sûresi; Bakara Sûresi’nin hemen ardından nâzil olmuştur. Necran heyetinden ve Uhud savaşında meydana gelen olaylardan bahsettiği için medenîdir. Nisâ Sûresi; aile hukuku, miras ve yetimlerle ilgili düzenlemeleri içerdiğinden, Medine döneminin özelliklerini yansıtmakta, bundan dolayı da medenî kabul edilmektedir. Mâide, Enfâl, Tevbe, Nûr, Ahzâb

¹¹⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 417-419.

¹¹⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 342-343.

¹¹⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.1, s. 200-201; c.2, s. 418-419; c.3, s. 53-55; c.4, s. 537; c.5, s. 80; c.8, s. 104-105; c.8, s. 887; c.10, s. 353; c.10, s. 408; c.10, s. 465; c.11, s. 581; c.11, s. 622; c.12, s. 763; c.12, s. 861; c.12, s. 848.

sûrelerinin de içerikleri ve hitapları göz önünde bulundurulduğunda, Medine döneminin özelliklerini taşıdıkları söylenebilmektedir.¹¹⁸

İbn Âşûr'a göre; evrensel ahlaki öğretiler ve tevhîd gibi konuların anlatılması, Mekkî sûrelerin karakteristik özelliklerine işaret etmektedir. Bu açıdan Fâtiha, En'âm, A'râf, Yûnus, Yûsuf, İbrâhîm, Hicr, Tâhâ, Enbiyâ, Müminûn, Furkân, Şu'arâ gibi sûreler Mekkî özellikler taşımaktadırlar.¹¹⁹ Hâcc ve Hadîd gibi bazı Medine döneminin özelliklerini taşıdıkları için medenî olarak değerlendirilmektedirler.¹²⁰

Sonuç olarak, İbn 'Âşûr'un yöntemi, sadece nüzûl zamanı ve mekânını değil, âyetlerin muhataplarını ve içeriklerini de analiz ederek daha kapsayıcı bir Mekkî-Medenî tespiti sunmaktadır. Bu metot, âyetlerin indiriliş amacını ve toplumsal bağlamını anlamayı kolaylaştıran kapsamlı bir yaklaşımdır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, İbn 'Âşûr'un bu yaklaşımı doğrultusunda bütün sûreleri ele alıp inceleyeceğiz.

1.13.Sûre Kavramının Etimolojisi ve Anlam Çerçevesi

Kur'ân-ı Kerîm'in yapısal unsurlarından biri olan "Sûre" kavramı, teknik bir terim olmanın ötesinde, kökeni itibarıyla zengin ve çok katmanlı bir anlam dünyasına sahiptir. Bu kavramın etimolojik kökeni ile tarihsel bağlamı, Sûrenin Kur'ân'daki işlevine dair daha derinlikli bir kavrayışa ulaşmamıza imkân tanımaktadır. Aşağıda, Sûre kelimesinin kökenine ve taşıdığı çeşitli anlam katmanlarına dair açıklamalar sunulmaktadır:

1.13.1.Sûre ve Sûre Hakkında Genel Bilgiler

"Sûre" kelimesi "sıçramak, duvara tırmanmak"¹²¹ anlamlarının yanında "kızgınlığın doruk noktası"¹²² ve şarabın kişide bıraktığı etki"¹²³ anlamlarına da gelen

¹¹⁸ İbn 'Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, c.1, s. 200-201; c.2, s. 123; c.2, s. 418-419; c.3, s. 54-55; c.4, s. 537; c.5, s. 80; c.8, s. 105; c. 8, s. 887.

¹¹⁹ İbn 'Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, c.1, s. 137-138; c.3, 314; c.4, 150-151; c.5, s. 301; c.5, 628; c.6, s. 127; c.6, s. 184; c.7, 116-117; c.7, s. 229-230; c.8, s. 5,6; c.8, s. 234-235; c.8, s. 328-329.

¹²⁰ İbn 'Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, c.7, s. 343-345; c.11, s. 278-279.

¹²¹ el-İsfahânî, Rağîb, Müfredât: Kur'ân Kavramları Sözlüğü, çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2012, s. 523.

¹²² el-İsfahânî, Müfredât: Kur'ân Kavramları Sözlüğü, s. 523.

¹²³ el-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed Kitâbu'l-'Ayn, Thk. ' Abdülhamîd Hindâvî, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 293.

‘sevre’ kökünden türediği kabul edilmektedir. Öte yandan, bazı kaynaklarda, kelimenin Farsçadan Arapçaya geçtiği ve “bilezik” anlamına gelen ‘sivaru’l-mer’i¹²⁴ ifadesinden türediği, buradan hareketle de “şehir kuşatan duvar”, “yüksek makam” ve “yüce mertebe” gibi anlamlar kazandığı belirtilmektedir.¹²⁵

el-İsfahânî, sûrelerin bu adla anılmasını, “surların şehri kuşatması gibi, sûrelerin de Kur’ân-ı kuşatması” ile açıklamıştır. Ayrıca, Kur’ân’ın hüküm ve hikmetlerinden bir bölüm¹²⁶ olduğu düşünülen ‘سورة’ ifadesi “kalıntı/parça” anlamına gelmekteve sûreyi Kur’ân’ın bir parçası¹²⁷ olarak konumlandırmaktadır. Aynı kelimenin “engel” anlamı da taşıdığı¹²⁸ “*Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir*”¹²⁹ âyetinde geçtiği üzere bu anlamın sûrelere izafe edilmesinin anlamını pekiştirdiği görülmektedir.

İbn ‘Âşûr, sûrenin ıstılâhî anlamını verirken onu; “değişmeyecek başı ve sonu olan, özel bir isme sahip olan, bu sûrenin âyetlerinin manalarının dayandığı tam bir amaçta en az üç ve daha fazla âyetten oluşan, nüzul sebeplerinden veya kapsadığı uygun manaların gerektirdiklerinden nâşî Kur’ân-ı n belli bir parçası” olarak tanımlamaktadır.¹³⁰ Daha sonra bu tanımda geçen unsurları teker teker ele almakta ve bu hususta şunları söylemektedir:

“En az üç âyetten oluşması, Ebû Dâvûd’un Zübeyr’den rivâyet ettiği “Hâris b. Huzeyme (bazı rivâyetlerde Huzeyme ve Ebû Huzeyme olarak isimlendirilmiştir) Berâe Sûresi’nin son iki âyetini getirdi ve dedi ki: “Onları Resulullah’tan işittiğime şahadet ederim”. Bunun üzerine Ömer de: “Ben de onları ondan işittiğime şahadet ederim”. Sonra da “eğer üç âyet olsaydı onları ayrı bir sûre yapardım” dedi, hadisiyle beraber Kur’ân sûrelerinden istikrâ metoduyla çıkarılmıştır. Bu, Ömer’in bunu bir sûrenin en az miktarı olduğu bilgisine dayanarak söylediğine delâlet etmektedir. Sûrenin Kur’ân âyetlerinden muayyen bir parça olarak isimlendirilmesi, Kur’ân ıstılahlarındandır ve bu isimlendirme Araplar hatta müşrikler nezdinde

¹²⁴ el- İsfahânî, Müfredât: Kur’ân Kavramları Sözlüğü, s. 523.

¹²⁵ el-Ferâhidî, Kitâbu’l-‘Ayn, s. 293; el- İsfahânî, Müfredât: Kur’ân Kavramları Sözlüğü, s. 523.

¹²⁶ el- İsfahânî, Müfredât: Kur’ân Kavramları Sözlüğü, s. 524; ed-Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed, Kâmûsu’l-Kur’ân, Dârü’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1983, s. 523.

¹²⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Nûr 24/1; Kur’ân-ı Kerîm, Bakara 2/23.

¹²⁸ ed-Dâmeğânî, Kâmûsu’l-Kur’ân, s. 253.

¹²⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Hadîd, 57/13.

¹³⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 1, s. 86-87.

yaygınlaşmıştır. Zira Kur'ân'da “Onun sûrelerine benzer on sûre getirin”, “onun sûrelerine benzer bir sûre getirin” sözleriyle Araplara meydan okunmuştur.. Yine Kur'ân'da Nûr Sûresi, sûre olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca hem Cahiliyye döneminde hem de İslamî dönemde Arapların nezdinde Tevrât, İncîl ve Zebûr'un bölümleri sûre olarak isimlendirilmemiştir”.¹³¹

Sûre isimleri genellikle içeriklerine veya sûrenin başında yer alan ifadelere dayanmaktadır. Bu bağlamda, sûrelerin isimleri çoğunlukla dört ana kaynaktan türetilmiştir. Birincisi, sûrenin başında geçen ifadelerden alınan isimlerdir; Kad Semi‘a, Elif Lâm Mîm, Lem Yekûn ve Tebâreke bu gruba örnek teşkil etmektedir. İkinci olarak, sûrede adı geçen peygamberlerin isimleriyle anılan sûreler bulunmaktadır. Nûh, İbrâhîm, Hûd, Yûsuf, Yûnus ve Muhammed sûreleri gibi. Üçüncü olarak, sûre isimleri bazen başında yer alan Hurûf-u Mukatta‘a harflerinden türetilmiştir; Yâsîn, Sâd, Kâf ve Tâhâ sûreleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Son olarak, sûre isimleri, ele aldıkları topluluklara atıfla belirlenmektedir. Melâike, Mutaffifîn, Münâfikûn ve Cin sûreleri gibi. Bu çeşitlilik, sûre isimlendirmelerinin hem içerikle hem de biçimsel unsurlarla olan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.¹³²

Bunlara ek olarak, bazı sûrelerin birden fazla ismi bulunmaktadır. Örneğin, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerine "ez-Zehravân", Felak ve Nâs sûrelerine ise "el-Muavvizeteyn" isimleri verilmiştir. Fâtîha Sûresi'nin kaynaklarda yirmiye yakın isimle anıldığı görülmektedir.¹³³

Genel kanaate göre sûre isimleri tevkîfidir, yani vahye dayalıdır. Ancak bazı âlimler, isimlendirmelerin içtihadî olabileceğini ve bu durumda zamanla farklılık gösterebileceğini de ifade etmişlerdir.¹³⁴

¹³¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 86-87.

¹³² Cerrahoğlu, **Tefsîr Usulü**, s. 56.

¹³³ Cerrahoğlu, **Tefsîr Usulü**, s. 56.

¹³⁴ Demirci, **Tefsîr Usulü**, s. 102.

Kur’ân-ı Kerîm, toplamda 114 sûre içermektedir.¹³⁵ En kısa sûre üç âyetten oluşan Kevser Sûresi¹³⁶, en uzun sûre ise 286 âyet olan Bakara Sûresi’dir.¹³⁷ Kur’ân-ın ilk inen âyetleri, Resûlullah (s.a.v.), Hira Mağarası’nda iken, Ramazan ayının 27. gecesinde bir pazartesi günü Cebrâil (a.s.) tarafından indirilmiştir.¹³⁸ Bu ilk âyetler Alak Sûresi’nin başındaki şu ifadelerdir: “*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir alaktan yarattı. Oku! Rabbin en cömert olandır. Kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediğini öğretti.*”¹³⁹ Kur’ân’ın son inen âyeti ise, İbn Abbâs’tan gelen bir rivâyete göre, Hz. Peygamber’in vefatından dokuz gün önce Veda Haccından sonra indirilmiştir.¹⁴⁰ Bu âyet, Bakara Sûresi’nin 281. âyetidir: “*Öyle bir günden sakının ki, o gün Allah’a döndürüleceksiniz; sonra herkese kazandığı eksiksiz olarak verilecek ve onlara zulmedilmeyecektir.*”¹⁴¹

Kur’ân sûreleri, içerdiği âyet sayısına göre dört ana gruba ayrılmaktadır. İlk grup olan “Tıvâl”, âyet sayısı 100’ü geçen sûreleri kapsamaktadır. Bu gruba genellikle Bakara ile Tevbe (Berâe) sûreleri arasında yer alan sûreler girmektedir. Bazı kaynaklarda, başında besmele bulunmayan Tevbe Sûresi’nin Enfâl Sûresiyle bir sûre sayıldığı ve bundan dolayı Yûnus sûresinin bu gruba dahil edildiği ifade edilmektedir. İkinci grup olan “Mîûn”, âyet sayısı yaklaşık 100 olan veya bunu biraz aşan sûrelerden oluşmaktadır. Üçüncü grup ise “Mesânî” olarak adlandırılmaktadır. Bu gruba dâhil olan sûreler, âyet sayısı yüzün altında olup genellikle tekrarlayan âyetler içermektedir. Dördüncü ve son grup ise “Mufassal” sûrelerdir. Âyetleri kısa ve besmele ile sıkça birbirlerinden ayrılan bu sûreler, genellikle Kâf veya Hucurât Sûresi’nden başlayarak Kur’ân-ı n sonuna kadar olan sûreleri kapsamaktadır. Mufassal sûreler kendi içinde “tıvâl”, “evsat” ve “kısar” olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmaktadır. Bu

¹³⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 1, s. 74; M. Halil Çiçek, **Kur’ân Nasıl Bir Kitaptır**, Beyan yayınları, İstanbul, 2007, s. 13; el-Kattân, **Ulûmu’l-Kur’ân, Kur’ân İlimleri**, s. 77.

¹³⁶ M. Halil Çiçek, **Kur’ân Nasıl Bir Kitaptır**, s. 14.

¹³⁷ Vehbe Zuhaylî, **et-Tefsîru’l-Münîr fi’l-‘Akîde ve’s-Şerî‘a ve’l-Menhec**, Dârü’l-Fikr, Şam, 2009, c. 1, s. 68; M. Halil Çiçek, **Kur’ân Nasıl Bir Kitaptır**, s. 15.

¹³⁸ Vehbe Zuhaylî, **et-Tefsîru’l-Münîr fi’l-‘Akîde ve’s-Şerî‘a ve’l-Menhec**, c. 1, s. 19.

¹³⁹ Kur’ân-ı Kerîm, ‘Alak, 96/1-5.

¹⁴⁰ Vehbe Zuhaylî, **et-Tefsîru’l-Münîr fi’l-‘Akîde ve’s-Şerî‘a ve’l-Menhec**, c. 1, s. 19.

¹⁴¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 2/281.

sınıflandırma, Kur’ân-ı n içerik düzeni ve tertîbine dair geleneksel anlayışın önemli bir boyutunu yansıtmaktadır.¹⁴²

1.14.Mekkî ve Medenî Âyet ve Sûreler

Kur’ân-ı Kerîm, Mekke ve Medine olmak üzere iki farklı dönemde nâzil olmuştur. Hangi âyet ve sûrelerin hangi dönemde indirildiği bilgisi, Hz. Peygamber ile vahyin inişine tanıklık eden sahâbîlerden gelen rivâyetlere dayanmaktadır. Mekkî ve Medenî sûrelerin tespitinde İslâm âlimleri arasında farklı görüşler ortaya çıkmış ve bu konuda çeşitli ihtilaflar yaşanmıştır.

Sûrelerin Mushaf’taki sıralanışıyla ilgili olarak İslam âlimleri arasında üç temel görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, sûrelerin tertibi tevkîfî olup doğrudan Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. İkinci görüş, sûrelerin bir kısmının Hz. Peygamber, diğer kısmının ise sahâbe içtihiyâyla tertip edildiğini savunmaktadır. Üçüncü görüşe göre ise sûrelere ait sıralama tamamen sahabe tarafından yapılmıştır. Ancak bu görüşlerden hangisinin mutlak doğru olduğu konusunda kesin bir kanaate varmak zordur. İbn ‘Âşûr, bu konuda tevkîfiliği savunmakta ve tefsîrinin mukaddimesinde şu ifadelere yer vermektedir: “Harflerin düzeni, âyetlerin ve sûrelerin düzeni ve tüm bunlar Resulullah (s.a.v.) tarafından yapılmıştır.”¹⁴³

Beyhakî (ö. 458/1066), *Delâilü’n-Nübüvve* adlı eserinde Mekke ve Medine’de nâzil olan sûrelerle ilgili çeşitli rivâyetleri aktarmaktadır. Bunlardan birinde, Ebû Abdillâh el-Hâfız’dan başlayıp İkrime ve Hüseyin b. Ebî’l-Hasen’e ulaşan isnad zinciriyle, Mekke’de nâzil olduğu bildirilen sûreleri şu şekilde sıralamaktadır: Alak, Nûr, Müzzemmil, Müddessir, Tebbet, Tekvîr, Leyl, Fecr, Duhâ, İnşirâh, Asr, ‘Âdiyât, Kevser, Mâ’ûn, Kâfirûn, Fîl, Felak, Nâs, İhlâs, Necm, “Abese, Kadr, Şems, Burûc, Tîn, Kureyş, Kâri’a, Kiyâme, Hümeze, Mürselât, Beled, Kâf, Târik, Kamer, Sâd, Cin, Yâsîn, Furkân, Mülk, Tâhâ, Vâkı’a, Şu’arâ, Neml, Kasas, İsrâ, Hûd, Yûsuf, Hicr, En’âm, Sâffât, Lokmân, Sebe, Zümer, Mü’min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Câsiye, Ahkâf,

¹⁴² Mennâ’ Halîl el-Kattân, *Ulûmu’l-Kur’ân, Kur’ân İlîmleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 202-203; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, s. 56.

¹⁴³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.1, s. 316.

Zâriyât, Gâşiye, Kehf, Nahl, Nûh, İbrâhîm, Enbiyâ, Mü'minûn, Secde, Tûr, Mülk, Hâkka, Me'âric, Nebe, Nâzi'ât, İnşikâk, Fâtır, Rûm, 'Ankebût.¹⁴⁴

Medine'de nâzil olan sûreler ise şunlardır: Mutaaffîn, Bakara, Âl-i İmrân, Enfâl, Ahzâb, Mâide, Mümtehine, Nisâ, Zilzâl, Hadîd, Muhammed, Ra'd, Rahmân, Talâk, Beyyine, Haşr, Nasr, Nûr, Hac, Münâfikûn, Mücâdele, Hucurât, Tahrîm, Sâff, Cum'a, Teğâbün, Fetih, Tevbe.¹⁴⁵

Beyhakî, bu rivâyetlerde Mekke'de nâzil olduğu açıkça belirtilmeyen Fâtîha, A'râf ve Meryem sûrelerinin yer almadığını da ayrıca söylemektedir. Diğer taraftan İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyette, Allah Teâlâ'nın, Resûl'üne ilk olarak indirdiği sûre 'Alak Sûresi'dir" ifadesi yer almaktadır.¹⁴⁶

Süyûtî'ye (ö. 911/1505) göre Kur'ân'da 82 Sûre Mekkî, 20 Sûre Medenî, 12 Sûre ise ihtilaflıdır.¹⁴⁷ Übeyy b. Ka 'b'ın tasnîfine göre ise 87 Sûre Mekkî, 27 Sûre Medenî kabul edilmiştir.¹⁴⁸ Alman oryantalist Theodor Nöldeke, 90 Sûreyi Mekkî, 24 Sûreyi Medenî olarak sınıflandırmıştır.¹⁴⁹ Mısır Hükümdarı Fuat tarafından bastırılan Mushaf'ta ise 86 Mekkî ve 28 Medenî sûre olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁰

Mennâ' el-Kattân (ö. 1420 /1999), Mekkî ve Medenî sûrelerin ayrımında İmam Süyûtî'nin tasnifini esas almakta ve bu tasnifin gerçeğe en yakın tasnif olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşe göre Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl, Tevbe, Nûr, Ahzâb, Muhammed, Fetih, Hucurât, Hadîd, Mücâdele, Haşr, Mümtehine, Cum'a, Münâfikûn, Talâk, Tahrîm ve Nasr sûreleri Medenî kabul edilirken, geri kalan sûreler Mekkî olarak kabul edilmiştir. Bazı sûrelerin Mekkî ya da Medenî oluşu ise ihtilaflıdır. Bu gruba Fâtîha, Ra'd, Rahmân, Sâff, Teğâbün, Mutaaffîn, Kadr, Beyyine, Zelzele, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri girmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁴ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c.1, s. 40-41.

¹⁴⁵ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c.1, s. 40-41.

¹⁴⁶ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 40-41.

¹⁴⁷ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, s. 59-60; el-Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân, Kur'ân İlimleri*, s. 77.

¹⁴⁸ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c.1, s. 38.

¹⁴⁹ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, s. 59-60.

¹⁵⁰ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, s. 59-60.

¹⁵¹ el-Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân, Kur'ân İlimleri*, s. 77.

İbn ‘Âşûr’un tefsirinde sûrelerin başlarında yer verdiği Mekkî ve Medenî oluşlarına dair açıklamalar esas alındığımızda, onun Mekkî kabul ettiği sûrelerin sayısının doksan, Medenî kabul ettiklerinin ise yirmi dört olduğu görmekteyiz. Mustafa Taha Güler’in doktora tezindeki değerlendirmeye göre de İbn ‘Âşûr’un et-Tahrîr ve’t-Tenvîr adlı tefsirinde benimsemiş olduğu nüzûl tertibi, doksan Mekkî ve yirmi dört Medenî sûreden oluşmaktadır.¹⁵² Buna karşılık, yaptığımız çalışma çerçevesinde, İbn ‘Âşûr’un rivâyet değerlendirmelerine ve çıkarımlarına bakıldığında, bir takım ihtilaf ve çelişkili açıklamaların olduğu görülecektir.

İbn ‘Âşûr, nüzûl sırasına dair değerlendirmelerinde yer yer Ca‘berî’nin, Câbir b. Zeyd’den naklettiği rivâyetleri aktarmakta; ancak sûrenin içeriği ve bağlamı açısından bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bu çerçevede, bazı sûrelerin sıralanışında Ca‘berî’nin tertibini esas aldığı dikkat çekmektedir. Fakat özellikle ilk inen sûrelerle sadece rivâyetleri aktarmakla kalmamakta, sûrenin içeriğini, üslûbunu ve tarihî bağlamını esas alarak onları yeni bir değerlendirmeye tabi tuttuğu görülmektedir.

İbn ‘Âşûr’un Mekkî-Medenî tasnifinde en çok müracaat ettiği kaynak Ca‘berî’dir. Bundan dolayı burada Ca‘berî’nin Mekkî ve Medenî tasnifiyle İbn ‘Âşûr’un tasnifini vermek istiyoruz. Bunun, her iki tasnifin benzerliklerini ve farklılıklarını göstermesi açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

1.14.1.Câ ‘berî ve İbn ‘Âşûr’a Göre Mekkî Sûreler Nüzûl Sırası Karşılaştırması

CA‘BERÎ TASNİFİ ¹⁵³	İBN ‘ÂŞÛR TASNİFİ
1-Alak	1-Alak

¹⁵² Mustafa Taha Güler, “İbn ‘Âşûr’un et-Tahrîr ve’t-Tenvîr Adlı Tefsiri Bağlamında Mekkî-Medenî Ayrımının Kur’ân Yorumundaki Rolü,” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul 2024, s. 174.

¹⁵³ Bu tasnif Ca‘berî’nin “**Kasîdetu Takrîbî’l-Me’mûl fî Tertîbî’n-Nuzûl**” isimli eserinde yapmış olduğu tasniftir. Bkz. İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca‘berî, **Kasîdetu Takrîbî’l-Me’mûl fî Tertîbî’n-Nuzûl**, neşreden Ahmed Sâlim b. Makâm eş-Şankîtî, Mektebu’ş-Şankîtî li’l-Hidmeti’l-İlmiyye ve’l-Bahsiyye, Mekke, 1434/2013, s. 3-6.

2-Nûn (Kalem)	2-Müddessir
3-Müzzemmil	3-Kalem
4-Müddessir	4-Müzzemmil ¹⁵⁴
5-el-Hamd (Fâtiha)	5-Fâtiha
6-Tebbet	6-Mesed
7-Kuvvîret (Tekvîr)	7-Tekvîr ¹⁵⁵
8-A ‘lâ	8-A ‘lâ
9-Leyl	9-Leyl
10-Fecr	10-Fecr
11-Duhâ	11-Duha
12-Şerh (İnşirâh)	12-İnşirah
13-Asr	13-Asr
14-Âdiyât	14- Tekâsür

¹⁵⁴ İbn ‘Âşûr’a göre ikinci ihtimal de şöyledir; 1. Alak, 2. Müddessir, 3. Müzzemmil, 4. Kalem, 5.Fâtiha. Bkz.İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 50.

¹⁵⁵ İbn ‘Âşûr, Tekvir Sûresinin yedinci sırada olduğunu, Fatiha Sûresinden sonra ve A‘lâ Sûresinden önce indiğini belirtmektedir. Aynı ifadeyi Mesed Sûresi için de şöyle kullanmaktadır: Fatiha Sûresinden sonra, Tekvir Sûresinden önce inmiştir. Bu da İbn ‘Âşûr’un kullandığı “...den sonra” ifadesinin hemen akabinde olmadığı anlamına geldiğini göstermektedir. Bkz. İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 495, 870.

15-Kevser	15- Mâ ‘ûn ¹⁵⁶
16-Elhâkum (Tekâsür)	16- Kafirûn
17-Eraeyte (Mâûn)	17- Fil
18-Kul Yâ (Kâfirûn)	18- Felak
19-Fîl	19- Nas
20-Felak	20- İhlas
21-Nâs	21- Necm
22-Kul Hû (İhlâs)	22-’Abese
23-Necm	23- Kadr
24-’Abese	24- Şems
25-Kadr	25- Buruc
26-Şems	26- Tin
27-Burûc	27-Kureyş
28-Tîn	28- Kariâ ¹⁵⁷

¹⁵⁶ İbn ‘Âşûr Mâûn Sûresi’nin nüzûl sıralamasında Mekki olduğunu, Tekâsür Sûresi’nden sonra, Kâfirûn Sûresi’nden önce nâzil olduğunu söylemektedir. İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 840.

¹⁵⁷ İbn ‘Âşûr, sûrelerin nüzûl sırasını belirlerken farklı rivâyetleri karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. İnsan Sûresinin sırası hakkında hem Câbir b. Zeyd’in hem de İbn Mes‘ûd’un görüşüne başvurmuştur. Câbir b. Zeyd’in İnsan Sûresini 98. Sıraya yerleştirdiğini söyleyen İbn ‘Âşûr, Hz.

29-Liîlâf (Kureyş)	29-İnsan
30-Kâri‘a	30- Kıyâmet
31-Kıyâmet	31- Hümeze
32-Veylun li Kulli (Hümeze)	32- Mürselat
33-Mürselât	33- Kaf ¹⁵⁸
34-Kâf	34- Beled
35-Beled	35- Târık
36-Târık	36- Kamer
37-İkterabet (Kamer)	37- Sâd
38-Sâd	38- A‘raf

Peygamber’in İnsan ve Kıyâmet sûrelerini birlikte okuduğunu bildiren rivâyetler ile İbn Mes‘ûd’un Mushafındaki tertibi dikkate alarak, bu sûrenin çok daha erken bir dönemde indirildiği kanaatine varmaktadır. Buna göre, Kâri‘a Sûresinin 30. sırada, İnsan Sûresinin ise 30. veya 31. sırada Kıyamet Sûresinden sonra nâzil olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber Kıyâmet Sûresinin Kâri‘a Sûresinden sonra, Hümeze Sûresinden önce indirildiğini ve 31. sırada yer aldığını belirtmektedir. Dolayısıyla İnsan Sûresini 98. sıraya yerleştirmek mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, İnsan Sûresinin nüzûl sırasının tayininde sadece rivâyetlere değil, sûrelerin birbiriyle olan tertip ilişkilerine de dikkat edilmesi gerektiği hususu anlaşılmaktadır. bkz. İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 318; c. 12, s. 796; c. 12, s. 288.

¹⁵⁸ İbn ‘Âşûr’a göre Fatır Sûresi Furkan Sûresinden sonra, Meryem Sûresinden önce indirilmiş olup otuz dördüncü sırada yer almaktadır. Ancak Kaf Sûresini aynı sıraya yerleştirmektedir. Kâf Sûresinin Mürselat Sûresinden sonra, Beled Sûresinden de önce nâzil olduğunu söylemesinden dolayı bu sıralamaya daha uygun düşmektedir. Zira “Fâtır Suresi, Furkan Sûresinden sonra, Meryem Sûresinden önce nâzil olmuştur” dediğinden dolayı kırk üçüncü sıraya daha uygun düşmektedir. Fakat İbn ‘Âşûr, Rahmân Sûresinin 43. sırada yer aldığını; Furkân Sûresinden sonra, Fâtır Sûresinden önce indirildiğini belirtmektedir. Her ne kadar sûrenin yerini tam olarak belirtmemiş olsa da onun bu açıklamalarından, Fatır Sûresini daha ilerideki bir sıraya yerleştirdiği anlaşılmaktadır. Bkz. İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 10, s. 513; c. 9, s. 204; c. 11, s. 180.

39-A‘râf	39- Cîn
40-Cîn	40- Yâsîn
41-Yâsîn	41- Furkân
42-Furkân	42- Rahmân ¹⁵⁹
43-Fâtır	43-Fâtır
44-Kâf (Meryem)	44-Meryem
45-Tâhâ	45-Tâhâ
46-Sülletun (Vâkı‘a)	46-Vâkı ‘a
47-Şu‘arâ	47-Şu ‘arâ
48-Neml	48-Neml
49-Kassa (Kasas)	49-Kasas
50-İsrâ	50-İsrâ
51-Yûnus	51-Yûnus
52-Hûd	52-Hûd

¹⁵⁹ İbn ‘Âşûr’un tercihi, sûrenin tamamının Mekke döneminde nâzil olduğu yönündedir. Bu çerçevede, Rahman Sûresi’nin, Furkân Sûresin’den sonra, Fâtır Sûresin’den önce gelecek şekilde konumlandırmaktadır. İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.11, s. 180.

53-Yûsuf	53-Yûsuf
54-Hicr	54-Hicr
55-En‘âm	55-En‘âm
56-Zibh (Sâffât)	56-Sâffât
57-Lokmân	57-Lokmân
58-Sebe	58-Sebe
59-Zümer	59-Zümer
60-Gâfir	60-Mümin (Gâfir)
61-Fussilet	61-Fussilet
62-Zuhruf	62-Zuhruf
63-Duhân	63-Duhân
64-Câsiye	64-Câsiye
65-Ahkâf	65-Ahkâf
66-Zerv (Zâriyât)	66-Zâriyât
67-Ğâşiye	67-Ğâşiye
68-Kehf	68-Kehf

69-Şûrâ	69-Şûrâ
70-Halîl (İbrâhîm)	70-İbrâhîm
71-Enbiyâ	71-Enbiyâ
72-Nahl	72-Nahl
73-Medâci‘ (Secde)	73-Secde ¹⁶⁰
74-Nûh	74-Nûh ¹⁶¹
75-Tûr	75-Tûr
76-Felâh (Mü’minûn)	76-Mü’minûn ¹⁶²

¹⁶⁰ İbn ‘Âşûr, Nahl Sûresinin, Enbiyâ Sûresinden sonra, Secde Sûresinden önce indirildiğini ve 72. sırada yer aldığını açıkça ifade etmektedir. Bundan, Enbiyâ Sûresinin 71, Secde Sûresini ise 73. sırada yer alması gerektiği hususu anlaşılmaktadır. Öte yandan, Secde Sûresinin, 73. sırada, Nahl’dan sonra, Nûh’tan önce indirildiğini belirtmektedir. Bu da Secde Sûresinin Nahl ile Nûh arasında bir sırada yer aldığına işaret etmektedir. bkz. İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.6, s. 247-248; c. 8, s. 854.

¹⁶¹ İbn ‘Âşûr her ne kadar Nûh Sûresini nüzûl sırasına göre 73. sıraya yerleştirmiş olsa da elimizdeki veriler, bu sûrenin 74. sırada olmasının daha isabetli olduğunu göstermektedir. Bu değerlendirme, öncelikle İbn ‘Âşûr’un kendisinin de belirttiği üzere, Nûh Sûresinin Nahl Sûresinin ancak 40 âyeti indikten sonra nâzil olduğuna dair ifadesine dayanmaktadır. Zira İbn ‘Âşûr, Nahl Sûresini 72. Sıraya yerleştirmiş, onu takiben Secde Sûresinin indiğini belirtmiş ve ardından Nûh Sûresinin geldiğini ifade etmiştir. Böylece, Nûh Sûresinin nüzûlüne dair zamanlamanın, Secde Sûresinin tamamlanmasından sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Secde Sûresi 73. sırada yer almalı, Nûh Sûresi ise ancak bundan sonra, yani 74. sıraya konulmalıdır. Bu yaklaşım, İbn ‘Âşûr’un sûrelerin nüzûlüne dair verdiği bağlam ve kronolojik ipuçlarının dikkatli bir şekilde okunmasına dayanmaktadır. İbn ‘Âşûr’un iki sureyi de 73. sıraya yerleştirmesine rağmen, açıklamaları Nûh Sûresinin daha sonra indirildiğini göstermektedir. Bkz. İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 159.

¹⁶² İbn ‘Âşûr, her sûrenin sadece indiriliş sırasını değil, aynı zamanda onu önceleyen ve izleyen sûrelerle olan anlamsal ve zamansal ilişkisini de dikkate alarak bir tertip oluşturmaktadır. O, Mü’minûn Sûresini 76. sırada göstermekte ve onun Tûr Sûresinden sonra, Mülk Sûresinden önce indirildiğini ifade etmektedir. Ancak Mülk Sûresini de 76. sırada göstermekte ve onun Mü’minûn Sûresinden sonra, Hâkka’dan önce geldiğini belirtmektedir. Ona göre Hâkka Sûresi 77. sıradadır ve Mülk’ten sonra, Me’âric’ten önce gelmiştir. Me’âric Sûresi 78. sırada olup, Hâkka’dan sonra, Nebe’den önce inmiştir. Burada ilk bakışta görülen sorun hem Mü’minûn hem de Mülk sûresinin 76. sırada gösterilmesidir. Ancak, açıklamaları son derece tutarlıdır. Her ne kadar vermiş olduğu sıra

77-Mülk	77-Mülk
78-Vâ ‘iye (Hâkka)	78-Hâkka
79-Seele (Me‘âric)	79-Me‘âric
80-Amme (Nebe)	80-Nebe
81-Gark (Nâziât)	81-Nâziât
82-İnfîtâr	82-İnfîtâr
83-Kedh (İnşikâk)	83-İnşikâk
84-Rûm	84-Rûm
85-’Ankebût	85-’Ankebût
86-Taffefet (Mutaffifîn)	86-Mutaffifîn
	87- Ra’d ¹⁶³
	88- Hacc ¹⁶⁴

numaraları bazı sûreler için farklılık arzetsede biz bu çalışmada İbn ‘Âşûr’un, sûrelerin nüzûl bağlamında zikrettiği “önce” ve “sonra” ilişkilerini esas alarak tutarlı bir numaralandırma yapmaya çalıştık. Buna göre 76. sırada Mü’minûn, 77. sırada Mülk, 78. sırada Hâkka, 79. sırada Me‘âric ve 80. ırada Nebe bulunmaktadır. bkz. İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 6; c. 12, s. 7; c. 12, s. 95; c. 12, s. 131; c. 12, s. 384.

¹⁶³İbn ‘Âşûr, Ra’d Sûresi’nin nüzûlü hakkında Mekkî olduğunu tercih etmekle birlikte, iniş sırasına dair açık ve kesin bir sıralama vermemiştir. Bu sebeple çalışmamızda sûrenin Mekkî oluşunu esas alarak tabloya bu kategoride dâhil ettik. İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 6, 55.

¹⁶⁴İbn ‘Âşûr, Câbir b. Zeyd’in tasnifi ve İbn Abbâs’tan aktarılan rivâyetlere dayanarak Hacc Sûresinin nüzûl sırasına göre 105. sırada, Nûr Sûresinden sonra, Münafikûn Sûresinden önce indirildiğini belirtmektedir. Ancak İbn ‘Âşûr, söz konusu rivâyeti doğrudan esas almakta tereddüt etmiş ve bu konuda ihtiyatlı olunması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla sûrenin Mekkî olması gerektiği

	89- Hâdid ¹⁶⁵
	90- Zilzâl ¹⁶⁶

1.14.2.Câ'berî ve İbn Âşûr'a Göre Medenî Sûreler Nüzûl Sırası Karşılaştırması

CA 'BERÎ TASNİFİ	İBN 'ÂŞÛR TASNİFİ
87-Bakara	91-Bakara ¹⁶⁷
88-İmrân (Âl-i İmrân)	92-Enfâl
89-Enfâl	93-Âl-i İmrân
90-Ahzâb	94-Ahzâb

kanaatini savunmuş; biz de bu değerlendirmesini dikkate alarak sûrenin Mekkî sûreler tablosuna dâhil ettik.bkz. İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 7, s. 343-345.

¹⁶⁵ İbn 'Âşûr, Hadîd Sûresi'nin nüzûl sırasına dair farklı rivâyetleri aktarmış, ancak kesin bir sıralama verilemeyeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte değerlendirmeleri dikkate alınarak sûrenin Mekkî olduğu kabul edip, Mekkî sûreler kategorisine dâhil ettik. İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 278-279.

¹⁶⁶ İbn 'Âşûr, en sahîh görüşün söz konusu sûrenin Mekkî olduğunu kabul eden görüş olduğunu belirtmekle birlikte, nüzûl zamanı hakkında herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Buna dayanarak sûrenin Mekkî oluşunu esas alıp tabloya bu kategoride dâhil ettik. İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 781

¹⁶⁷ İbn 'Âşûr, Bakara, Âl-i İmrân ve Enfâl sûrelerinin nüzûl sırasını belirlerken hem rivâyetleri hem de tarihsel bağlamı dikkate almaktadır. Bakara Sûresi, İbn 'Âşûr'a göre Medine'de indirilen ilk sûredir. Bakara Sûresi, Mutaaffî'nin Sûresinden sonra, Âl-i İmrân Sûresinden önce indirilmiştir. Yine İbn 'Âşûr, Âl-i İmrân Sûresinin, Bakara'dan sonra indirilen ikinci Medenî sûre olarak değerlendirmektedir. Ancak bazı rivâyetlerde sıralama şu şekildedir: Mutaaffî'nin, Bakara, Âl-i İmrân. Bu sıralamaya göre, Bedir Gazvesi esnasında indirilen Enfâl Sûresi, Âl-i İmrân'dan sonra gelmektedir. Ancak bu durumda, Âl-i İmrân Sûresinin Bedir'den önce indirilmiş olması gerekir ki, bu durum sûrede geçen Bedir ve Uhud olaylarına dair açık referanslarla çelişmektedir. İbn 'Âşûr, bu çelişkiyi gidermek için Âl-i İmrân Sûresinin bazı bölümlerinin daha geç bir tarihte indirildiğini, yani sûrenin tedricî olarak nâzil olmuş olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, Câbir b. Zeyd'in, İbn Abbâs'tan aktardığı ve Enfâl Sûresini Âl-i İmrân Suresi'nden sonra yerleştiren rivâyeti de aktarmakta, fakat bu sırayı ikna edici bulmamaktadır. Ona göre Enfâl Sûresi, Bedir Gazvesi'nin hemen ardından, Hicretin ikinci yılında Medine'de indirilmiş olup, Medine döneminin erken sûrelerinden biri olmalıdır. Bu da onun Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerinden sonra değil, muhtemelen ikisinin arasında veya hemen sonrasında indirildiğine işaret eder. Dolayısıyla sıralama şöyle oluşmaktadır; Bakara, Enfâl, Âl-i İmrân. Bkz. İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 201; c. 2, s. 123; c. 4, s. 537.

91-Mâide	95-Mâide
92-İmtihân (Mümteherine)	96-Mümteherine
93-Nisâ	97-Nisâ
94-Zilzâl	98- Muhammed
95-Hadîd	99- Talak
96-Muhammed	100- Beyyine
97-Ra'd	101- Haşr
98-Rahmân	102- Nasr ¹⁶⁸
99-İnsân	103- Nûr
100-Talâk	104- Mûnafikûn
101-Lem Yekûn (Beyyine)	105- Hucurât
102-Haşr	106- Mücâdele
103-Nasr	107- Tahrim
104-Nûr	108- Cuma

¹⁶⁸ İbn 'Âşûr, Câbir b. Zeyd'in tasnifine dayanarak Nasr Sûresinin 103. sırada, Haşr Sûresinden sonra, Nûr Sûresinden önce indirildiğini belirtmektedir. Ancak burada sayısal sıradan ziyade, sûrenin öncesi ve sonrası ile kurduğu nüzûl ilişkisi esas alındığında, Nasr Sûresinin Haşr ve Nûr sûreleri arasında yer alması gerektiği açıktır. Böyle bir sıralama hem rivâyetlerle hem de sûrelerin tarihsel ve tematik bağlarıyla tam bir uyum içindedir. Bkz. İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 861.

105-Hacc	109- Teğâbun
106-Münâfik (Münâfikûn)	110- Saff
107-Mücâdele	111- Kevser
108-Hucurât	112- Fetih
109-Tahrîm	113- Tevbe
110-Cum'a	114- Adiyât ¹⁶⁹
111-Teğâbun	
112-Saff	
113-Fetih	
114-Tevbe ¹⁷⁰	

1.15.İbn Âşûr'un Mekkî ve Medenî Tasnifinde Kullandığı İfadeler

İbn Âşûr'un Mekkî ve Medenî tasnifinde en dikkat çekici yönlerinden biri, kaynaklarda geçen rivâyet ve yorumlar arasındaki görüş farklılıklarını açık bir şekilde göstermesidir. O, tefsirinde rivâyet ve dirayet arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Müfessirlerin açıklamalarını değerlendirmiş, bazı durumlarda onlardan ayrılarak kendi

¹⁶⁹ Adiyât Sûresi hakkında İbn Âşûr'un tercihi sûrenin Medenî olduğudur; ancak nüzûl sırasını açıkça belirtmemektedir. İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 786.

¹⁷⁰ Ca'berî'nin nüzûl tertibinde sûre isimlendirmeleri, mushaflarda yer alan standart adlandırmalardan yer yer farklılık arz etmektedir. Sûrelerin bazen ilk kelimesi veya ilk cümlesindeki belirgin bir ifade bazen de içeriğinde öne çıkan bir unsur esas alınmıştır. Bkz. el-Ca'berî, **Kasîdetu Takrîbi'l-Me'mûl fî Tertîbi'n-Nuzûl**, s. 3-6.

tercihini belirtmiştir. Sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşunu belirtmektedirken bazı kalıplar kullanmıştır. Kullanmış olduğu bu kalıpları şöyle sıralayabiliriz:

1.15.1.Mekkî Sûreler İçin Kullandığı İfadeler

İbn ‘Âşûr, Mekkî sûreler için şu ifadeleri kullanmaktadır.

"وهي مكية" ¹⁷¹ (O Mekkî'dir)

"وهي مكية بالاتفاق" ¹⁷² (O, ittifakla Mekkî'dir.)

"باتفاق أهل العلم هي مكية" ¹⁷³ (İlim ehlinin ittifakıyla o Mekkîdir.)

"وهي مكية في قول الجميع" ¹⁷⁴ (Bu sûre, çoğunluğun görüşüne göre Mekkî'dir.)

"وهي مكية كُلُّهَا وحكي الاتفاق عليه" (Tamamı Mekkî'dir ve bu konuda ittifak nakledilmiştir.) ¹⁷⁵

"وهي مكية كلها عند ابن عباس" ¹⁷⁶ (İbn Abbâs'a göre sûrenin tamamı Mekkî'dir.)

"وهي مكية عند الجمهور" ¹⁷⁷ (Cumhura göre o Mekkî'dir.)

"وهي مكية في قول الجمهور" ¹⁷⁸ (Cumhurun görüşüne göre o Mekkî'dir.)

"وهي مكية كلها في قول الجمهور" ¹⁷⁹ (Cumhura göre onun tamamı Mekkî'dir.)

"وهي مكية كلها على قول الجمهور" (Cumhurun görüşüne göre onun tamamı Mekkî'dir.) ¹⁸⁰

"وهي مكية في قول جمهور التابعين" (Tabiînin çoğunun görüşüne göre o Mekkî'dir.) ¹⁸¹

"وهي مكية في اطلاق اكثر المفسرين" (Sınırlama olmaksızın çoğu müfessirlere göre o Mekkî'dir.) ¹⁸²

¹⁷¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 9, s. 111; c. 10, s. 302; c. 12, s. 7; c. 12, s. 50.

¹⁷² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 186; c. 7, s. 229; c. 8, s. 6; c.11, s. 561; c. 12, s. 159; c. 12, s. 186.

¹⁷³

¹⁷⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 9, s. 464

¹⁷⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 6, s. 183.

¹⁷⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 8, s. 802.

¹⁷⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 6, s. 427-428; c. 7, s. 38; c. 8, s. 234.

¹⁷⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 879; c. 5, s. 300; c. 6, 247; c. 12, s. 689.

¹⁷⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 10, s. 219.

¹⁸⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 7, 116.

¹⁸¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 8, s. 536.

¹⁸² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 8, s.854

"وهي مكية على القول الذي لا ينبغي الالتفات إلى غيره" (Başka görüşlere itibar etmemeyi gerektiren görüşe göre o Mekkî'dir.)¹⁸³

"وهي مكية في قول جمهور الصحابة والتابعين" (Sahâbe ve tâbiînin çoğunluğuna göre o Mekkî'dir.)¹⁸⁴

"وهذه السورة مكية كلها" (Bu sûrenin tamamı Mekkî'dir.)¹⁸⁵

"وهي مكية كلها بالاتفاق" (Onun tamamı ittifakla Mekkîdir.)¹⁸⁶

"وهذه السورة مكية بالاتفاق" (Bu sûre ittifakla Mekkîdir.)¹⁸⁷

"وهذه السورة مكية جميعها بالاتفاق" (Bu sûrenin tamamı ittifakla Mekkîdir.)¹⁸⁸

"وهذه السورة مكية باتفاق الجمهور" (Bu sûrenin tamamı cumhurun ittifakıyla Mekkîdir.)¹⁸⁹

"حكى الاتفاق عليه" (Üzerinde ittifak olduğu nakledilmiştir.)¹⁹⁰

"وحكى اتفاق أهل التفسير عليه" (Tefsir âlimlerinin üzerinde ittifakı nakledilmiştir.)¹⁹¹

"وَهِيَ مَكِّيَّةٌ فِي قَوْلِ أَكْثَرِ" (Çoğunluğun görüşüne göre o Mekkî'dir.)¹⁹²

"وَهِيَ مَكِّيَّةٌ كُلُّهَا عِنْدَ الْجُمْهُورِ" (Cumhura göre onun tamamı Mekkî'dir.)¹⁹³

"وهي مكية عند جمهور المفسرين من السلف" (O, selef müfessirlerinin cumhuruna göre Mekkî'dir.)¹⁹⁴

"وهي مكية عند أكثر العلماء" (O, âlimlerin ekseriyetine göre Mekkî'dir.)¹⁹⁵

¹⁸³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 5, 628.

¹⁸⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 180.

¹⁸⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 10, s. 513.

¹⁸⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 8, s. 725.

¹⁸⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 8, s. 431.

¹⁸⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 29.

¹⁸⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.1, s. 137-138.

¹⁹⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 6, s. 183.

¹⁹¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 9, s. 111.

¹⁹² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 840.

¹⁹³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 5, s. 480.

¹⁹⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 358.

¹⁹⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 723.

"السورة مكية عند جماهير العلماء" (Bu sûre, âlimlerin çoğunluğuna göre Mekki'dir.)¹⁹⁶

1.15.2. Medenî Sûreler İçin Kullandığı İfadeler

İbn Âşûr, Medenî sûreler için şu kalıpları kullanmaktadır:

- "وهي مدنية" (O Medenî'dir.)¹⁹⁷
- "وهي مدنية بالاتفاق" (O, ittifakla Medenî'dir.)¹⁹⁸
- "وهي مدنية عند الجمهور" (O, cumhura göre Medenî'dir.)¹⁹⁹
- "وهي مدنية على المصطلح المشهور" (O, meşhur kabule göre Medenî'dir.)²⁰⁰
- "وهي مدنية باتفاق أهل التأويل أي مما نزل بعد الهجرة" (Bu sûre, te'vil ehlinin ittifakıyla Medenî'dir; yani hicretten sonra inmiştir.)²⁰¹
- "وهي مدنية عند الجمهور" (O cumhura göre Medenî'dir.)²⁰²
- "وهي مدنية في قول الجمهور" (O cumhurun görüşüne göre Medenî'dir.)²⁰³
- "وهي مدنية باتفاق أهل العلم" (O ilim ehlinin ittifakıyla Medenî'dir.)²⁰⁴
- "وكان ابتداء نزولها بالمدينة" (Onun nüzulünün başlangıcı Medîne'de olmuştur.)²⁰⁵
- "وهي مدنية كلها في أحد قولي ابن عباس" (İbn Abbâs'ın iki görüşünden birine göre onun tamamı Medenî'dir.)²⁰⁶

1.15.3. İhtilafî Sûreler için Kullandığı İfadeler

İbn Âşûr'un ihtilafî sûreler için şu ifadeleri kullanmaktadır.

- "واختلف فيها" (Hakkında ihtilaf edilmiştir...) ²⁰⁷

¹⁹⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 832.

¹⁹⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 11, s. 622.

¹⁹⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.8, s. 887; c. 5, s. 79; c. 10, s. 353; c.11, s. 391; c. 11, s. 508; c. 11, s. 529; c. 11, s. 581.

¹⁹⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 479-480.

²⁰⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.10, s. 408.

²⁰¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.10, s. 465.

²⁰² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 479-480.

²⁰³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 11, s. 551.

²⁰⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 8, s. 104.

²⁰⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 2, s. 417.

²⁰⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 8, s. 648- 649.

²⁰⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 317; c.12, s. 762; c. 12, s. 781; c. 12, s. 786; c. 12, s. 890.

"تعارضت الأقوال والآثار" ²⁰⁸ (Görüşler ve rivâyetler çelişmiştir...)

"قيل... وقيل" ²⁰⁹ (Şöyle şöyle denilmiştir...)

"واختلف في هذه السورة هل هي مكية أو مدنية" (Bu sûrenin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir.) ²¹⁰

Bazı yerlerde bu ihtilafları zikretmekle yetinirken, bazı yerlerde

"والأصح" (daha doğru olan görüş) gibi ifadelerle kendi tercihini göstermektedir. ²¹¹

1.16.İbn Âşûr'un Mekkî ve Medenî Tasnifinde Zikrettiği

İsimler/Kaynaklar

İbn Âşûr, sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşuna dair değerlendirmelerinde hem klasik tefsir geleneğine hem de hadis literatürüne müracaat etmektedir. İbn Âşûr, sûrelerin Mekkî ya da Medenî oluşlarını belirlemede çeşitli tarîklerden yararlanmakta ve bu süreçte yalnızca hadis kaynaklarına değil, aynı zamanda klasik müfessirlerin değerlendirmelerine de başvurmaktadır. Bazı sûrelerde sahâbî ve tâbiîn rivâyetlerini birlikte sunmaktadır. Bu bağlamda Hz. Ömer, Ebû Hureyre, İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, İbnu'z-Zübeyr, İbn Ömer, Câbir b. Abdillâh, Abdullah b. Selâm, Abdullah b. Amr, Enes b. Mâlik, Berâ b. 'Azib, Hz. Aişe, Esmâ binti Yezîd, Ebû Râfi', Ebû Sa'îd el-Hudrî gibi sahabîlerin, Hasan-ı Basrî, Dahhâk, İbn Cureyc, Katâde, Mücâhid, İkrime, Saîd b. Cübeyr, 'Atâ, Avfî, Mukâtil, Rebî' b. Enes, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Ebu'l-'Âliye, Kâsım b. Nâfi' b. Yesâr b. Ebî Bezze, Şa'bî, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ve Câbir b. Zeyd gibi tabiîlerin, Ali b. Ebî Talha gibi tebe-i tabiî isimlerini zikretmektedir. ²¹² Bazen bu otoritelerin görüşlerini aynı anda zikredip bunlar arasında karşılaştırma yapmaktadır. ²¹³ Bazen doğrudan hadis kaynaklarına müracaat etmektedir. ²¹⁴

²⁰⁸ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.12, s. 847.

²⁰⁹ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 8, s. 648; c. 8, s. 328-329; c. 12, s. 317-318.

²¹⁰ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.7, s. 343.

²¹¹ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 786; c.7, s. 345; c.11, s. 278; c.11, s. 278; c. 12, s. 317.

²¹² İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 200; c. 2, s. 417; c. 3, s. 54; c. 5, s. 80; c.7, s. 343; c. 10, s. 353; c.12, s. 763; c.12, s.534; c. 12, s. 592; c. 12, s. 603-604; c. 12, s. 689; c. 12, s. 702-703; c. 12, s. 735; c. 12, s. 752; c. 12, s. 810; c. 6, 247; c. 7, s. 38; c. 12, s. 781; c. 12, s. 810; c. 11, s. 551.

²¹³ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.12, s.535.

²¹⁴ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 592.

İbn ‘Âşûr’un en çok başvurduğu tefsir kaynakları arasında Mukâtil b. Süleymân’ın (ö. 150/767) et-Tefsîru’l-Kebîr’i, Süfyânü’s-Sevrî’nin (ö. 161/778) et-Tefsîr’i, Yahyâ b. Sellâm’ın (ö. 200/815) Tefsiri, Taberî’nin Câmi‘u’l-Beyân’ı, İbn Ebî Hâtim’in (ö. 327/938) Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm’i, Nehhâs’ın (ö. 338/950) İ‘râbu’l-Kur’ân’ı, Nakkâş’ın (ö. 351/962) Şifâ’ü’s-Sudûr (fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm), Sa‘lebî’nin (ö. 427/1035) el-Keşf ve’l-Beyân’ı, Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin (ö. 444/1053) el-Beyân fî ‘Addi Âyi’l-Kur’ân’ı, Mâverî’nin (ö.450/1058) en-Nuket ve’l-‘Uyûn’u, el-Vâhidî’nin (ö. 468/1076) Esbâbu’n-Nüzûl’ü, Beğavî’nin (ö. 516/1122) Me‘âlimü’t-Tenzîl’i, Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) el-Keşşâf’ı, İbn ‘Atiyye’nin (ö. 541/1147), el-Muharrerü’l-Vecîz’i, Ebû Bekr İbnü’l-Arabî’nin (ö. 543/1148), Ahkâmu’l-Kur’ân’ı, Tabersî’nin (ö. 548/1154) Mecma‘u’l-Beyân’ı, Fahrüddîn er-Râzî’nin (ö. 606/1210) Mefâtihu’l-Gayb’ı, İbnu’l-Hassâr’ın (ö. 611/1215) Kitâbu’n-Nâsîh ve’l-Mensûh’u, Kurtubî’nin (ö. 671/1273) el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân’ı, Kevâşî’nin (ö. 680/1281) Tefsir’i, Beyzâvî’nin (ö. 685/1286) Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl’i, İbnü’n-Nakîb el-Makdisî’nin (ö. 698/1298) et-Tahrîr ve’t-Tahbîr li Aqvâli E’immeti’t-Tefsîr fî Me‘âni Kelâmi’s-Semî‘i’l-Basîr’i, Ebü’l-Berekât en-Nesefî’nin (ö. 710/1310) Medârikü’t-Tenzîl’i, Nizâmeddîn en-Nîsâbü’rî’nin (ö. 730/1329) Garâibu’l-Kur’ân’ı, Ebû Hayyân’ın (ö. 745/1344) el-Bahru’l-Muhîr’i, İbn Kesîr’in (ö. 774/1373), Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm’i, , Şehâbeddîn el-Hafâcî’nin (ö. 1069/1659) İnâyetü’l-Îkâdî ve Kifâyetü’r-Râzî’si ve Âlûsî’nin (ö. 1270/1854) Rûhu’l-Me‘ânî’si vardır.²¹⁵

Hadis ve tarih kaynakları ise İbn İshâk’ın (ö. 151/768) el-Meğâzî’si, Mâlik b. Enes’in (ö. 179/795) el-Muvatta’sı, İbn Ebî Şeybe’nin (ö. 235/849) el-Musannef’i, Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) el-Müsned’i, Buhârî’nin (ö. 256/870) el-Câmi‘u’s-Sahîh’i, Müslim’in (ö. 261/875) el-Câmi‘u’s-Sahîh’i, Tirmizî’nin (ö. 279/892) el-Câmi‘u’s-Sahîh’i, Bezzâr’ın (ö. 292/905) el-Müsned’i, Ebû Dâvûd’un (ö. 316/929) es-Sünen’i, Dârekutnî’nin (ö. 385/995) es-Sünen’i, İbn Merdûye’nin (ö. 410/1020) el-Müsned’i, Beyhakî’nin (ö. 458/1066) Şu‘abu’l-İmân’ı, Tâberânî’nin (ö. 360/971) el-

²¹⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.11, s. 446, 479-480; c. 6, 55; c. 12, s. 384; c. 8, s. 104, 802- 803; c. 12, s. 250, 880, 885; c.10, s. 353; 250; c. 9, s. 204; c. 6, s. 184; c. 12, s. 635; c. 1, s. 201; c. 11, s. 529-531; c.3, s. 314; c. 11, s. 220- 221; c.11, s. 479-480; c. 9, s. 204; c.10, s. 353; c. 12, s. 463; c. 11, s. 529-531; c. 7, s. 38; c.12, s. 763; c. 12, s. 781; c. 10, s. 19-20; c. 12, s. 50.

Mu‘cem’leri, İbnu’l-‘Arabî Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî’nin (ö. 543/1148) ‘Ârizatü’l-Ahvezî fî Şerhi’t-Tirmizî’si ve İbn Hacer’in (ö. 852/1449) Fethu’l-Bârî’sidir.²¹⁶ Bu kaynaklardan aktarılan rivâyetleri yalnızca nakletmekle kalmamış onları değerlendirmeye de çalışmıştır.²¹⁷

Suyûtî’nin (ö. 911/1505) el-İtkân adlı eseri de hem tasnif kriterlerini sistematik biçimde sunması hem de klasik görüşleri özetlemesi bakımından İbn Âşûr’un en önemli kaynaklarındanır.²¹⁸ İbn Âşûr, bu eserlerdeki rivâyet ve değerlendirmeleri bir süzgeçten geçirerek sûrelerin nüzûl dönemini tayin etmeye çalışmıştır.

²¹⁶ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 12, s. 186; c. 1, s. 201; c. 12, s. 251; c. 2, s. 417; c. 5, s. 79-80; c.7, 116-117; c.11, s. 180; c. 1, s. 201; c.1, s. 316; c. 3, s. 54; c.3, s. 314; c.12, s. 860; c.3, s. 313; c.3, s. 314; c. 1, s. 200; c. 7, s. 229-230; c. 12, s. 186; c.10, s. 409; c. 12, s. 786.

²¹⁷ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c.12, s.534-535

²¹⁸ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 12, s. 6; c. 9, s. 464; c. 10, s. 302; c. 12, s. 7.

İKİNCİ BÖLÜM

2.İBN ‘ÂŞÛR’A GÖRE MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELER

2.1. İbn ‘Âşûr’a Göre Mekkî Sûreler

2.1.1.Fâtiha Sûresi

İbn ‘Âşûr, sûreleri Mekkî ve Medenî olarak tasnif ederken tarihi verilere göre hareket etmektedir. O, Fâtiha Sûresi’nin cumhurun ittifakıyla Mekkî olduğunu ifade etmekte ve çoğuna göre ‘Alak Sûresi gibi parça parça olarak değil de tek bir defada bir bütün halinde ilk inen sûre olduğunu belirtmektedir. Bazı alimlere göre sûre namazın farz oluşu esnasında nâzil olmuştur. Müminlerin farz namazlarda Fâtiha sûrelerini okumaları onun tarihsel açıdan Mekke’de nâzil olduğuna bir delildir. Câbir b. Zeyd’den yapılan bir rivâyete göre nüzûl tertibine göre beşinci sûredir. Ondan önce ‘Alak, Müddessir, Kalem ve Müzzemmil sûrelerinin nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. sûrenin nüzûlde tekrarlanması yani önce Mekke’de daha sonra da Medine’de nâzil olması nedeniyle “el-Mesânî” olarak isimlendirildiğini söyleyenlerin görüşünü uzak bir görüş olarak görmekte ve nüzûlün tekerrürü görüşünde olana itibar edilemeyeceğini Mekke’de nâzil olduğu hususunda ittifak edildiğine göre tekrar Medine’de indiğinin söylemenin hiçbir anlamının olmadığını söylemektedir.²¹⁹

2.1.2.En‘âm Sûresi

İbn ‘Âşûr, En‘âm Sûresi’nin Mekkî oluşu hakkında görüş birliği bulunduğunu belirtmekte ve bu görüşü İbn Abbâs’tan gelen sahih rivâyetlerle temellendirmektedir. Atâ, İkrime ve Avfî’nin İbn Abbâs’tan aktardıkları bir rivâyete göre sûre, Mekke’de bir gece vakti topluca indirilmiştir. Bu rivâyet, İbn Ömer’in Resulullah’tan aktardığı rivâyetiyle de örtüşmektedir. Ayrıca bu iniş sırasında Resulullah’ın (s.a.v), vahiy kâtipleriini toplayıp sûreyi onlara yazdırdığı da aktarılmaktadır.²²⁰

Sûrenin iniş zamanına dair bir başka işaret, yine İbn Abbâs’tan gelen ve Kelbî’nin naklettiği rivâyettir. Bu rivâyette, “*Sabah akşam Rablerine dua edenleri kovma!*”²²¹ âyetinin Ebû Talib’in hayatta olduğu dönemde, yani Hicret’ten on yıl önce

²¹⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.1, s. 137-138.

²²⁰ Süleyman b. Ahmed et-Tâberânî, **el-Mu‘cemu’l-Evsat**, thk. Ebû Muâz Târik b. Avadullah b. Muhammed, Ebû’l-Fazl Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, Dârü’l-Haremeyn, Kahire, 1415/1995, “Mîm” 6447; İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.3, s. 313.

²²¹ Kur’ân-ı Kerîm, En‘âm, 6/52.

nâzil olduğu bildirilmektedir. Bu durum, sûrenin Mekke döneminin hangi safhasında indiğini belirlemede bir ölçü olarak kabul edilmektedir.²²²

Bununla birlikte, Kelbî'nin İbn Abbâs'tan aktardığı bir rivâyete göre sûrenin altı âyeti Medine'de nâzil olmuştur. Bunlar; *“Allah'ı gereği gibi takdir edemediler...”*²²³ ile başlayan devamındaki üç âyet ile, *“De ki: Gelin, Rabbinizin size haram kıldıklarını okuyayım...”*²²⁴ âyetiyle devamındaki üç âyettir. Ayrıca Ebû Cuhayfe'den gelen bir rivâyete göre, *“Eğer biz onlara melekleri indirseydik...”*²²⁵ âyeti Medine'de indirilmiştir. Benzer şekilde, *“Allah'a iftira edenden daha zalim kim olabilir...”*²²⁶ âyeti ile *“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırırlar...”*²²⁷ ve *“Kendilerine kitap verilmiş olanlar ona iman ederler...”*²²⁸ âyetlerinin de Medenî olduğuna dair bazı rivâyetler nakledilmiştir.²²⁹

İbn 'Âşûr, Nakkâş'ın *“bu sûrenin tamamı Medine'de nâzil olmuştur”* sözüne yer verdikten sonra İbnü'l-Hassâr'ın bu rivâyetin sıhhatine dair eleştirisini zikretmiştir. İbnü'l-Hassâr'a göre, En'âm Sûresi'nin herhangi bir âyetinin Medine'de nâzil olduğuna dair sahîh bir bilgi yoktur. Bu görüş, Ebû Ubeyd, Beyhakî, İbn Mürdeveyh, Tâberânî ve Ebû's-Şeyh gibi kaynaklarca da desteklenmiştir.²³⁰

Sûrenin bir defada inişiyle ilgili olarak, Sufyânu's-Sevrî ve Şerîk, Esmâ binti Yezîd el-Ensârî'den şöyle bir rivâyet aktarmaktadırlar: *“Hz. Peygamber bir seferdeyken ve ben onun devesinin yularını tutuyorken, En'âm Sûresi bir defada ona indirildi. Onun ağırlığından dolayı neredeyse devesinin kemikleri kırılacaktı”*. Ancak İbn 'Âşûr, bu hadisin durumunun açık olmadığını ve rivâyette bir karışıklık olduğunu belirterek bu görüşe şöyle karşı çıkmaktadır: *“Çünkü bu sefer ve zamanını belirlememişlerdir. Bu Esmâ'nın Hicret'ten önce Hz. Peygamber'e geldiği belli değildir ve ikinci Akabe Biatında biat edenler arasında sayılmamıştır ki “Hicret'ten*

²²² İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.3, s. 313.

²²³ Kur'an-ı Kerîm, En'âm, 6/91.

²²⁴ Kur'an-ı Kerîm, En'âm, 6/151.

²²⁵ Kur'an-ı Kerîm, En'âm, 6/111.

²²⁶ Kur'an-ı Kerîm, En'âm, 6/93.

²²⁷ Kur'an-ı Kerîm, En'âm, 6/20.

²²⁸ Kur'an-ı Kerîm, 'Ankebût, 29/47.

²²⁹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.3, s. 313-314.

²³⁰ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.3, s. 314.

önce Hz. Peygamber’le karşılaştığı söylenebilir. Biat edenler arasında sayılan Esmâ binti ‘Amr b. ‘Adiyy’dir”.²³¹

İbn ‘Âşûr, alimlerin bu sûrenin dışında tıvâl sûrelerden hiçbirisinin bir defada inmediğini söylediklerini ve benzer bir görüşün Esmâ binti Yezîd’den geldiğini de aktarmaktadır. Ona göre muhtemelen bir defada indirilmesinin hikmeti, müşriklerin “*Kur’ân neden topluca bir kitap halinde inmedi?*”²³² şeklinde mazeret göstermelerini engellemek ve Allah’ın dilerse Kur’ân-ı bir defada da indirebileceğini göstermektir. Ancak kısa, uzun ve orta şeklinde farklı söz üslûplarıyla i‘câzın hasıl olması için Kur’ân-ı n parça parça indirilmesinin hikmeti daha çok gözetilmesi gereken bir husustur.²³³

Sonuç olarak İbn ‘Âşûr, En‘âm Sûresi’nin Hicr Sûresi’nden sonra Sâffât Sûresi’nden önce 55. sırada nâzil olduğunu belirtmektedir. Medine ve Mekke kıraat imamlarına 167, Kûfelilere göre 165, Şam ve Basralılara göre ise 164 âyettir.²³⁴ Bu şekilde, İbn ‘Âşûr hem rivâyetlere hem de sûrenin üslûbuna dayanarak En‘âm Sûresi’nin Mekkî oluşunu teyit etmekte, Medenî olduğu iddia edilen bazı âyetlerin ise ya zayıf rivâyetlere dayandığını ya da nadir istisnalar olarak görülebileceğini belirtmektedir.

2.1.3.A‘râf Sûresi

İbn ‘Âşûr, bu sûrenin ihtilafsız bir şekilde Mekkî olduğunu belirttikten sonra bu konudaki farklı görüşlere şöyle yer vermektedir:

“Tamamının Mekkî olduğu söylenmiştir. Bu aynı zamanda Mücahid ve Atâ el-Horâsânî’nin İbn Abbâs’tan aktardıkları rivâyetin zahiridir. Aynı şekilde bir görüş İbnu’z-Zübeyr’den de nakledilmiştir. Bir kısmının Medenî olduğu da söylenmiştir. Katâde “وَسَلُّهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ” âyetinin, Mukâtil ise “وَسَلُّهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ” âyetine kadar olan kısmın “وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ” âyetinden “حَاضِرَةَ الْبَحْرِ” âyetinden Medine’de indiğini söylemektedir. Eğer bu rivâyet doğruysa, sûrenin Mekke’de nâzil

²³¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.3, s. 314.

²³² Kur’ân-ı Kerîm, Furkân, 25/32.

²³³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.3, s. 314.

²³⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.3, s. 315.

olmuş olması sonra da zikredilen iki âyetin ona eklenmesi de sûrenin Mekkî olup bu iki âyetle tamamlanması da muhtemeldir”.²³⁵

Bu rivâyetleri aktarırken İbn ‘Âşûr, eğer bu haberler sahih kabul edilirse, iki temel ihtimalin gündeme gelebileceğini ifade etmektedir. Birinci ihtimale göre, sûre Mekke’de inmiştir, ancak söz konusu iki âyet Sonradan Medine’de nâzil olmuş ve sûreye eklenmiştir. İkinci ihtimale göre ise, sûre Mekke’de nâzil olmuş, zikredilen iki âyetle Medine’de tamamlanmıştır. İbn ‘Âşûr, her iki ihtimali de nakletmekle birlikte, bu görüşlerin kesinlik ifade etmediğini ve değerlendirme yapılırken metnin genel yapısının göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürmektedir.²³⁶

İbn ‘Âşûr, bu rivâyetleri aktarmakla yetinmemekte; aynı zamanda sûrenin bütününe bakıldığında, üslûp, konu ve hitâp bakımından Mekkî sûrelerin temel özelliklerini taşıdığını vurgulamaktadır. Ona göre, A‘râf Sûresi gibi uzun ve içerik bakımından hacimli sûrelerin İslâm’ın ilk yıllarında nâzil olmuş olması, aklen uzak bir ihtimaldir. Çünkü İslâm’ın ilk dönemlerinde inen sûreler genellikle kısa, öz ve teblîğin temel esaslarını açıklayan, ilk muhatapların anlayabileceği şekilde doğrudan hitâp eden metinlerdir. Bu açıdan bakıldığında, A‘râf Sûresi’nin uzun yapısı ve içerdiği kıssalar, ibret sahneleri ve detaylı anlatımlar, davetin daha ileri bir safhasına ait olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, rivâyet edilen birkaç âyetin Medine’de nâzil olmuş olabileceği ihtimali bulursa da İbn ‘Âşûr, sûrenin genel olarak Mekkî olduğu görüşünü tercih etmekte ve bu tercihinin sağlam gerekçelere dayandırırmaktadır.²³⁷

Özellikle Buhârî’de geçen Cin Sûresi’nin nüzûl zamanıyla ilgili aktarılan rivâyet hakkında yapmış olduğu değerlendirme,²³⁸ İbn ‘Âşûr’un meseleye nasıl baktığını da göstermektedir. Söz konusu rivâyete göre Cin Sûresi, İslâm’ın ilk yıllarında, bi’setin 2. Yılında Hz. Peygamber’in davetinin henüz açıkça ilan edilmediği bir dönemde nâzil olmuştur. Bu rivâyeti aktaran İbn ‘Âşûr, A‘râf Sûresi’nin “bu dönemde nâzil olduğunu zannetmiyorum, çünkü tıvâl sûrelerin bu dönemde nâzil olmadıkları belirgin olmaktadır” diyerek tarihsel bağlamı ve metin analizini esas

²³⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.4, s. 150.

²³⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.4, s. 150.

²³⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 4, s. 150.

²³⁸ Buhari, **Sahih-i Buhari**, “Sûretu Kul Uhiye”, 4921.

aldığını göstermiştir. Bu bakış açısı, onun rivâyetlerle birlikte aklî muhakemeyi ve metnin iç dinamiklerini esas alan metodolojisinin bir yansımasıdır.²³⁹

Sonuç olarak İbn ‘Âşûr, A‘râf Sûresi’nin Mekkî olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir. Her ne kadar bazı âyetlerin Medine’de nâzil olduğuna dair rivâyetler bulunsa da bu rivâyetlerin doğruluğunun kesin olmadığına ve sûrenin genel yapısı, hitâp tarzı ve işlenen konuların Mekkî sûrelerin karakteristiğini taşıdığına dikkat çekmektedir. Bu sebeple, İbn ‘Âşûr, sûrenin Mekkî oluşu yönündeki görüşe katılmış ve bu görüşü rivâyetlerin yanı sıra aklî delillerle de temellendirmeye çalışmıştır.²⁴⁰

2.1.4.Yûnus Sûresi

İbn ‘Âşûr, Yûnus Sûresi’nin Mekkî veya Medenî oluşu meselesini ele alırken, cumhurun bu sûrenin Mekkî olduğu kanaatinde olduğunu ve bu görüşün İbn Abbâs’tan aktarılan en sahîh görüş olduğunu belirtmektedir. İtkân’da Atâ’nın İbn Abbâs’tan aktardığı bir rivâyete göre sûrenin tamamının, Kurtubî’de ise “فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ” âyetinden “حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ” âyetine kadar olan âyetlerin Medenî olduğuna dair bir rivâyete yer almaktadır. Bununla birlikte, bazı rivâyetlerde sûrenin ya tamamının ya da bir kısmının Medine’de nâzil olduğu da ileri sürülmektedir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu tür rivâyetlerin özellikle Ehl-i Kitap ile ilgili tartışma ve münazaraların yalnızca Medine döneminde inen sûrelerde yer aldığı şeklindeki bir zandan kaynaklandığını söylemektedir. Zira Ehl-i Kitap’a yönelik ifadeler sadece Medine’de değil, Mekke’de nâzil olan sûrelerde de bulunmaktadır. Bu yüzden İbn ‘Âşûr, Yûnus Sûresi’nin genel üslûbu, hitâp tarzı ve içerik bütünlüğü itibarıyla Mekkî bir sûre olduğuna hükmetmenin daha doğru olacağını ifade etmektedir.²⁴¹

İbn ‘Âşûr bu sûrenin nüzûl sıralamasındaki yeri hakkında da bilgi vermektedir. Ona göre Yûnus Sûresi, nüzûl bakımından elli birinci sırada yer almakta, İsrâ Sûresi’nden sonra, Hûd Sûresi’nden önce indirilmiştir. İbn ‘Âşûr, bu nüzûl sıralamasını belirlerken sûrelerin içerik ve üslûp özelliklerini dikkate alarak tarihî bir değerlendirme yapmıştır. Ona göre, Yûnus Sûresi’nin inişi peygamberliğin on birinci yılına denk gelmektedir. Bu tarih tespiti, sûrede geçen “İnsanlara dokunan bir zarardan sonra bir rahmet tattırdığımızda bir de bakarsın ki onlar, bize ait işaretler üzerinde hileye sapmışlardır. De

²³⁹ Bkz. İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 4, s. 150.

²⁴⁰ Bkz. İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 4, s. 150-151.

²⁴¹ Bkz. İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 5, s. 300.

ki: “Hileye karşı Allah’ın tedbiri daha çabuktur.” Şüphesiz elçilerimiz sizin hile ve düzenlerinizi kaydediyorlar.”²⁴² âyeti gibi ifadelerin işaret ettiği toplumsal şartlar ve Mekke müşriklerinin tavırları göz önüne alınarak yapılmıştır. İbn ‘Âşûr’a göre, bu âyette dile getirilen durum, davetin Mekke’de belirli bir olgunluğa ulaştığı, halkın imtihan edilip farklı ruh hâllerine büründüğü bir dönemi yansıtmaktadır ki, bu da nüzûl tarihi açısından peygamberliğin on birinci yılına işaret etmektedir.²⁴³

2.1.5.Hûd Sûresi

İbn ‘Âşûr, Hûd Sûresi’nin nüzûl yeri ve zamanı hakkında yapılan tartışmaları aktarırken, cumhurun bu sûrenin tamamının Mekkî olduğu görüşünü tercih ettiğini belirtmekte ve bu görüşün İbn Abbâs, İbn Zübeyr ve Katâde gibi önemli isimlerden de aktarıldığını söylemektedir. Bununla birlikte bazı rivâyetlerde, sûrenin sadece 114. âyetinin Medenî olduğu söylenmiştir. İbn ‘Âtiyye, sûrenin Mekke’de indirildiğini, ancak üç âyetinin Medine’de nâzil olduğunu nakletmektedir.²⁴⁴ Bu üç âyet şunlardır: “Ona bir hazine indirilse veya onunla bir melek gelse ya!” demelerinden dolayı canın sıkılarak sana vahyedilen âyetlerin bir kısmının tebliğini terke edecek değilsin ya! Sen ancak bir uyarıcısın. Allah her şeye vekildir.”²⁴⁵

İbn ‘Âşûr, “Rabbinden gelmiş açık bir delile dayanan kimse (hiç ötekiler gibi olur mu)? Bu delili de rabbinden gelen bir şahit izliyor; ayrıca ondan önce de bir önder ve rahmet olarak Mûsâ’nın kitabı var. İşte bunlar ona inanırlar; çeşitli gruplardan onu inkâr edenlerin varacağı yer ise cehennem ateşidir. Bundan şüpheniz olmasın; bu rabbin tarafından bildirilmiş bir gerçektir, fakat insanların çoğu inanmazlar.”²⁴⁶ âyetinin Abdullah b. Selâm hakkında indirildiğini söyleyenlerin olduğunu ifade etmektedir.

“Gündüzün iki tarafında namaz kıl” âyetinin Ebû’l-Yüsr²⁴⁷ kıssası hakkında nâzil olduğu da söylendiğini belirtmektedir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu rivâyetlerin sağlam

²⁴² Kur’ân-ı Kerîm, Yûnus, 10/21.

²⁴³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 5, s. 301.

²⁴⁴ İbn ‘Âtiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, **el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz**, Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001, c. 3, s. 148.

²⁴⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Hûd, 11/12.

²⁴⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Hûd, 11/17.

²⁴⁷ Buharî, **Sahih-i Buharî**, “Mevâkîf” 526; Müslim, **Sahih-i Müslim**, “Tevbe” 39; Ebû’l-Yüsr kıssası şu şekilde anlatılmaktadır: İbn Mes’ûd (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre, bir adam bir kadını

bir temele dayanmadığını, bu tür iddiaların genellikle âyetlerin bir olayda delil olarak kullanılmasıyla, o âyetlerin o esnada nâzil olduğu zannına kapılmaktan kaynaklandığını ifade etmekte ve sahîh olanın sûrenin tamamının Mekke’de nâzil olduğudur. Bu durumun Medine nâzil olduğu söylenen “فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ” 21. âyetinden de anlaşılmaktadır.²⁴⁸

Sûrenin nüzûl sırasına dair de açık bir değerlendirme yapan İbn ‘Âşûr, Hûd Sûresi’nin Yûnus Sûresi’nden sonra, Yûsuf Sûresi’nden önce indirildiğini ifade etmektedir. Bu açıdan sûre, nüzûl sırasına göre elli ikinci sırada yer almaktadır. İbn ‘Âtiyye’nin, sûrenin Yûnus’tan önce indiğine dair²⁴⁹ bir rivâyet aktarmış olmasına rağmen, İbn ‘Âşûr bu görüşe katılmaz. Zira Yûnus Sûresi’nde meydana okuma bir sûre ile yapılırken, Hûd Sûresi’nde meydana okuma on sûre ile yapılmıştır. İbn ‘Âşûr, bu farkı, nüzûl sırasının belirlenmesinde dikkate alınması gereken önemli bir delil olarak görmektedir. Bu nedenle İbn ‘Âşûr, Hûd Sûresi’nin Yûnus’tan sonra indirildiği şeklindeki görüşü benimsemektedir.²⁵⁰

2.1.6.Yûsuf Sûresi

İbn ‘Âşûr, Yûsuf Sûresi’nin nüzûl yeri ve zamanı hakkında yaptığı değerlendirmede, sûrenin tamamının Mekke olduğunu açık bir şekilde söylemekte ve bu hususta başka görüşlere itibar edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bazı rivâyetlerde, sûrenin başındaki üç âyetin Medine’de indirildiği ileri sürülmüşse de İbn ‘Âşûr, bu görüşün zayıf ve dikkate alınmaması gerektiğini açıkça ifade etmektedir.²⁵¹

Nüzûl sırasına dair olarak ise İbn ‘Âşûr, Yûsuf Sûresi’nin Hûd Sûresi’nden sonra, Hicr Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir. Bu bağlamda sûre, nüzûl sıralamasında elli üçüncü sırada yer almaktadır. Bu sıra, cumhurun kabul ettiği nüzûl kronolojisine dayanmaktadır ve İbn ‘Âşûr da bu tertibe itibar etmektedir.²⁵²

öptükten sonra yaptığı bu hatadan dolayı pişmanlık duyar ve durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bildirir. Bunun üzerine şu âyet nâzil olur: “Gündüzün iki yanında ve gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler, kötülükleri giderir.” (Hûd, 11/114). Bunun üzerine bu adam, “Bu hüküm sadece benim için mi geçerli, ey Allah’ın Resulü?” diye sorar. Resulullah (s.a.v.) da “Bu hüküm ümmetimin tamamı içindir” diye buyurur.

²⁴⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 5, s. 480.

²⁴⁹ İbn ‘Âtiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c. 3, s. 148.

²⁵⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 5, 481.

²⁵¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 5, 628.

²⁵² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 5, 628.

İbn ‘Âşûr, Yûsuf Sûresi’nin Kur’ân’daki anlatım tarzı açısından da önemli bir özelliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, hiçbir peygamber kıssası, Yûsuf kıssası kadar geniş, detaylı ve kapsamlı bir şekilde (itnâb) anlatılmamıştır.²⁵³

2.1.7.Ra’d Sûresi

İbn ‘Âşûr, Ra’d Sûresi’nin Mekkî veya Medenî oluşu hakkındaki rivâyetleri ele alırken, bu konuda sahabe ve tâbiî alimler arasında farklı görüşlerin bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu sûrenin Mekkî olduğuna dair rivâyetler İbn Abbâs, Mücâhid, Ali b. Ebî Talha, Saîd b. Cübeyr ve Katâde gibi büyük müfessirlerden aktarılmıştır. Bu görüşü destekleyen rivâyetlerden biri de Ebû Bîşr’in, Saîd b. Cübeyr’e sûrenin son âyetinde geçen *“Bir de kitap bilgisine sahip olanlar yeter”*²⁵⁴ ifadesiyle Abdullah b. Selâm’ın mı kastedildiğini sorması üzerine aldığı cevaptır. Saîd b. Cübeyr, bu soruya *“Bu nasıl mümkün olur, bu sûre Mekkî’dir”* diyerek yanıt vermesi gösterilmektedir.²⁵⁵ Bu cevap, sûrenin Mekkî olduğu yönündeki görüşü kuvvetlendiren bir delil niteliğindedir. Buna karşılık, sûrenin Medenî olduğuna dair İbn Cüreyc ve Katâde’nin Sa’îd b. Cübeyr ve İbn Abbâs’tan aktardıkları rivâyetin benzerini, İkrime, Hasan-ı Basrî ve Atâ da İbn Abbâs’tan aktarmışlardır. Bu ihtilafı uzlaştırmak için Suyûtî ve bazı müfessirler, sûrenin genelinin Mekkî, fakat bazı âyetlerinin Medine’de nâzil olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir.²⁵⁶ Diğer taraftan, İbn ‘Âtiyye, bu sûrede Medenî âyetlerin sayısının oldukça fazla olabileceğini savunmuş ve özellikle Âmir b. Tufayl ile Erbed b. Rebi’a hakkındaki âyetlerin Medine’de indiğini belirtmiştir.²⁵⁷

İbn ‘Âşûr görüşünü ortaya koyarken, sûrenin anlam örgüsünü ve üslûbunu esas almaktadır. Ona göre, Ra’d Sûresi’nin muhtevasında tevhid delilleri, müşriklere yönelik hitâplar, kınamalar ve tehditler öne çıkmaktadır. Bu üslûp, Mekkî sûrelerin karakteristik özellikleridir. Bu nedenle sûrenin Medenî olduğuna dair ileri sürülen

²⁵³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 5, 628.

²⁵⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Ra’d, 13/43.

²⁵⁵ et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Dâru’t-Terbiye ve’t-Turâs, Mekke, tsz., “Kitâbu Sûreti’r-Ra’d”, 20556.

²⁵⁶ Suyûtî, *el-İtkan*, c. 1, s. 59.

²⁵⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, 55; İbn ‘Âtiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c. 3, s.290.

rivâyetlerin çoğu, zayıf haberler ve olaylarla âyetlerin yanlış ilişkilendirilmesine dayanmaktadır.²⁵⁸

Bununla birlikte İbn ‘Âşûr, bazı âyetlerin Medine döneminde nâzil olup sûrenin bütünü içerisine Sonradan dâhil edilmiş olabileceği ihtimalini tümüyle dışlamamaktadır. Zira bu durum Kur’ân-ı n diğer bazı sûrelerinde de görülmektedir. Bundan dolayı, sûrenin Mekkî olduğunu söyleyenlerin bu ihtimali göz önünde bulundurdıkları anlaşılmaktadır.²⁵⁹

Sûrenin nüzûl sırası hakkında ise iki farklı görüş aktarılmaktadır: Mekkî olduğunu söyleyenler, Ra’d Sûresi’nin Yûsuf Sûresi’nden sonra ve İbrâhîm Sûresi’nden önce geldiğini belirtmişlerdir. Ancak nüzûl sıralamasındaki kesin yeri konusunda net bir ittifak bulunmamaktadır. Medenî olduğunu söyleyenler ise sûrenin, Muhammed Sûresi’nden sonra, Rahmân Sûresi’nden önce, doksan yedinci sırada yer aldığını söylemişlerdir. Bu görüş, Muhammed Sûresi’nin Hudeybiye veya Mekke’nin Fethi yıllarında nâzil olduğu bilgisine dayanmaktadır. Bu durumda Ra’d Sûresi de aynı döneme tarihlenmiş olmaktadır.²⁶⁰

Sonuç olarak İbn ‘Âşûr, Ra’d Sûresi’nin nüzûl meselesine yaklaşırken, hem rivâyetleri eleştirel bir bakışla değerlendirmiş, hem de sûrenin içeriğini ve üslûbunu esas alarak Mekkî olduğu sonucuna varmıştır. Bununla birlikte bazı âyetlerin Medenî olabileceği yönündeki rivâyetlere ise temkinli yaklaşmıştır.²⁶¹

2.1.8.İbrâhîm Sûresi

İbn ‘Âşûr, İbrâhîm Sûresi’nin nüzûl yeri ve zamanı hakkında yapılan rivâyetleri aktarırken, cumhurun bu sûrenin tamamının Mekkî olduğu görüşünde olduğunu belirtmektedir. Ancak Katâde’den aktarılan bir rivâyete göre, sûredeki iki âyetin, *“Allah’ın lütettiği nimete nankörlükle karşılık verip sonunda toplumlarını helâke uğrayacakları yere”* âyetiyle *“Orası ne kötü karargâh!”*²⁶² âyetinin başka bir görüşe göre ise *“Sonunda döneceğiniz yer ateştir!”*²⁶³ âyetinin Medine’de, özellikle Bedir Savaşından sonra nâzil olmuştur. Bu görüş, söz konusu âyetlerin Bedir’de müşrikler

²⁵⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, 55.

²⁵⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, 55.

²⁶⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, 55.

²⁶¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, 55.

²⁶² Kur’ân-ı Kerîm, İbrâhîm, 14/28.

²⁶³ Kur’ân-ı Kerîm, İbrâhîm, 14/30.

hakkında nâzil olduğu şeklindeki yorumlara dayanmaktadır. Ancak İbn ‘Âşûr, bu tür rivâyetlerin isabetli olmadığını ve bu iddianın, yalnızca bir vehim ve zandan ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu âyetlerin muhtevası, Bedir Savaşı’na özgü bir bağlamı gerektirmemekte, daha genel bir çerçevede Mekke müşriklerine yönelik bir uyarı ve tehdit içermektedir. Dolayısıyla bu âyetlerin Medenî olduğuna dair ileri sürülen görüşler, sağlam bir delile dayanmamaktadırlar.²⁶⁴

İbn ‘Âşûr’a göre, İbrâhîm Sûresi’nin nüzûl sırası, Kur’ân’daki sûrelerin iniş kronolojisinde yetmişinci sıradadır. Bu sûre, nüzûl bakımından Şûrâ Sûresi’nden sonra, Enbiyâ Sûresi’nden önce indirilmiştir. Bu tespit, sûrelerin içerikleri ve hitâp özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmış tarihî bir sıralamaya dayanmaktadır. Bu çerçevede İbn ‘Âşûr, İbrâhîm Sûresi’nin nüzûlüne ilişkin farklı rivâyetleri eleştirel bir süzgeçten geçirmekte, özellikle Bedir’e dair Medenî olduğu yönündeki rivâyetleri zayıf olarak görmekte ve sûrenin tamamının Mekkî olduğu görüşünü savunmaktadır.²⁶⁵

2.1.9.Hicr Sûresi

İbn ‘Âşûr’un yaklaşımına göre, Hicr Sûresi Mekkî bir sûredir ve bu konuda cumhurun ittifakı vardır. Bu hem sûrenin üslûbundan hem de içerdiği konulardan anlaşılmaktadır. Zira sûrede teblîğ, inkârcılara uyarı, önceki kavimlerin akıbeti, sabır ve teselli gibi Mekke dönemine özgü temalar işlenmektedir.²⁶⁶

Bazı âlimler, sûrenin birkaç âyetinin Medine’de nâzil olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Mesela Hasan el-Basrî, “*Sana tekrarlanan yediyi ve Yüce Kur’ân-ı verdik*”²⁶⁷ âyetinde geçen “tekrarlanan yedi” ile Fâtîha Sûresi’nin kastedildiğini ve Fâtîha Sûresi’nin de Medenî olduğuna binaen bu âyeti Medenî saymaktadır. Ancak İbn ‘Âşûr’a göre bu sahîh değildir. Sahîh olan görüş Fâtîha Sûresi’nin Mekkî olduğunu kabul eden görüştür.²⁶⁸

İbn ‘Âşûr sözlerine şöyle devam eder: “Bunun yanında “*كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ الَّذِينَ*” “*جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ*” âyetlerinin Medenî oldukları da iddia edilmiştir. Zira âyette geçen

²⁶⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 6, s. 127.

²⁶⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 6, s. 127.

²⁶⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 6, s. 183.

²⁶⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Hicr, 15/87.

²⁶⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 6, s. 183.

“muktesimîn” kelimesi “Ehl-i Kitap” olarak yorumlanmıştır ki bu sahîhtir. جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ âyetinin tefsiri onların, “Kur’ân’dan Tevrat’a uygun olanı kabul ederiz, uymayanı reddederiz”²⁶⁹ demeleri şeklindedir. Bunu da ancak Medine Yahudileri söyleyebilir. Dolayısıyla bu doğrudur ve tashih etmeye ihtiyaç duymamaktayız.”²⁷⁰

Fakat İbn ‘Âşûr, bu yorumun doğru olması durumunda bile Yahudilerin Hicret’ten önce Kur’ân-ı biraz duyduklarını ve bunun üzerine bu sözü söylediklerini söylemektedir. Zira Kureyşlilerin, Hz. Peygamber’in durumu onların zihinlerini meşgul edince, onun durumu hakkında Yahudilere danışmak için Medine’ye gittikleri rivâyet edilmektedir. Dolayısıyla bu sözlerin Hicret’ten önce, Mekke döneminde de söylenmiş olabileceğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, âyetin Mekkîliği konusunda bir tereddüt oluşmamaktadır. Benzer şekilde, “*Andolsun biz sizden önce gelenleri de biliriz, sizden sonra gelecek olanları da biliriz*”²⁷¹ âyetinin de Medenî olduğu yönünde bazı rivâyetler vardır. Bu rivâyetlerde, namazda bir kadına bakmak isteyen bazı erkeklerin saf düzenini bozduğu, bunun üzerine bu âyetin indirildiği söylenmiştir. Ancak bu rivâyetlerin senedinde zayıflık vardır. Tirmizî’nin aktardığına göre, en sahîh rivâyet, bu olayın İbn Abbâs’a değil, Ebu’l-Cevzâ’ya isnat edilmesidir. İbn Kesîr de bu rivâyetin zayıf olduğunu belirtmektedir.²⁷²

Bütün bu rivâyetlere rağmen, İbn ‘Âşûr, Hicr Sûresi’nin bütünüyle Mekkî olduğunu savunmaktadır. Zira bu âyetlerin Medenî olabileceğine dair rivâyetleri ya zayıf görmekte veya farklı şekillerde yorumlamaktadır. Ayrıca sûre, nüzûl sıralamasında 54. sırada yer almakta, Yûsuf Sûresi’nden sonra, En‘âm Sûresi’nden önce indiği kabul edilmektedir. Bu da Mekkîliğini destekleyen bir başka delildir.²⁷³

2.1.10.Nahl Sûresi

İbn ‘Âşûr, aralarında İbn Abbâs ve İbnü’z-Zübeyr’in de olduğu cumhura göre sûrenin tamamının Mekkî olduğunu söylemektedir. Bu görüş, sûrede kullanılan dille ve verilen mesajlarla da uyumludur. Mekkî sûrelerde genelde Allah’ın birliği, ahiret,

²⁶⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Hicr, 15/91.

²⁷⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, s. 183.

²⁷¹ Kur’ân-ı Kerîm, Hicr, 15/24.

²⁷² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, s. 183; İmâduddîn Ebü’l-Fidâ İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Dârü’l-Ma’rife, Beyrut, 1988, c. 4, s. 644; et-Tirmizî, Muhammed b. Îsâ, *Sünen*, Thk., Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhîm Avvâd, Mustafa el-Bâbî el-Halebî Matbaası, Kahire, 1395/1975, “Tefsîru’l-Kur’ân” 3122.

²⁷³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, s. 184.

sabır, güzel ahlak ve müşriklerin tehdit edilmesi gibi konular yoğun olarak işlenmiştir. Nahl Sûresi de bu özellikleri taşımaktadır. Buna rağmen, bazı âlimler sûrenin son üç âyetinin Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı dönüşünde Medine'de indiğini söylemişlerdir. Özellikle şu âyet dikkat çekmiştir; “*Eğer cezalandıracaksanız, size yapılanın dengiyle cezalandırın.*”²⁷⁴ Bu âyetin, Uhud Savaşı sonrasında, Peygamberimizin şehit edilen amcası Hamza'ya yapılan işkenceye karşılık, müşriklere benzer bir ceza verme niyeti taşıdığı sırada nâzil olduğu rivâyet edilmektedir.²⁷⁵

Yine Katâde ve Câbir b. Zeyd'den aktarılan bir görüşe göre, sûrenin ilk bölümü Mekke'de, 41. âyetten itibaren sonuna kadar olan kısmı Medine'de inmiştir. Çünkü 41. âyetten itibaren Hicret eden Müslümanlardan ve onların mücadelesinden bahsedilmektedir. Bu durum, âyetlerin Medine dönemine ait olabileceği izlenimi vermektedir. Ancak İbn 'Âşûr, sûrenin bazı âyetlerinde Habeşistan Hicretine işaret eden ifadeler olduğuna dikkat çekmektedir. Mesela: “*Sonra Rabbin, zulme uğradıktan sonra Hicret edenlere elbette yardım eder.*”²⁷⁶ Bu âyet, Medine'ye Hicret'ten önce Habeşistan'a Hicret eden Müslümanlara da işaret edebilir. Bu nedenle İbn 'Âşûr, sadece Hicret'in Medine'ye Hicret şeklinde sınırlandırmanın yanlışlığına dikkat çekmektedir.²⁷⁷

Bir başka dikkat çekici nokta da Yahudilere uygulanan haramlar konusudur. Sûrenin 118. âyetinde bu konudan şöyle bahsedilir: “*Sana daha önce anlattıklarımızdan, Yahudilere şunları haram kıldık.*” Bu âyet, En'âm Sûresi'ndeki 146. âyetteki hükümlerle bağlantılıdır. En'âm Sûresi'nin önce, Nahl Sûresi'nin sonra indiği düşüncesini de desteklemektedir.²⁷⁸

Ayrıca İbn 'Âşûr'a göre Osman b. Maz'ûn ile ilgili nakledilen rivâyetler, sûrenin Mekke'de indiğini destekleyen bir başka unsurdur. Rivâyete göre, Osman b. Maz'ûn henüz Müslüman olmadan önce bu sûreyi dinleyip çok etkilenmiş ve akabinde iman etmiştir. Bu olay da sûrenin Mekke dönemine ait olduğuna işaret etmektedir.²⁷⁹

²⁷⁴ Kur'an-ı Kerîm, Nahl, 16/126.

²⁷⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 6, 247.

²⁷⁶ Kur'an-ı Kerîm, Nahl, 16/110.

²⁷⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 6, s. 247.

²⁷⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 6, s. 247.

²⁷⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 6, s. 247-248. ; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, “Müsned-i Benî Hâşim”, 2919.

2.1.11.İsrâ Sûresi

İbn ‘Âşûr’a göre İsrâ Sûresi’nin Mekkî olduğu görüşü, cumhurun ortak kanaatidir. Bu görüş, sûrenin içeriğinde yer alan konularla da desteklenmektedir. Sûre boyunca tevhid inancı, ahiret vurgusu, müşriklere yönelik uyarılar ve ibadet ahkâmı gibi Mekke dönemine özgü temalar ön plandadır. Bazı âlimler ise sûrenin içinde geçen bazı âyetlerin Medenî olabileceğini iddia etmişlerdir. Bu iddianın temelinde, ilgili âyetlerdeki hükümlerin ve hitâp tarzının Medine’deki şartlara daha uygun olduğu düşüncesi yatmaktadır. Özellikle müşriklerin baskısından, toplumsal düzenlemelerden veya ahlakî yasaklardan bahseden âyetlerin Medine’de inmiş olabileceği öne sürülmüştür. Fakat İbn ‘Âşûr, bu görüşlerin sağlam bir delile dayanmadığını, aksine bir zann-ı galipten kaynaklandığını söylemektedir. Ona göre, sırf bazı âyetlerde sosyal hayatla ilgili hükümler bulunması, bu âyetlerin Medenî olduğunu ispatlamaz. Çünkü Mekke’nin son dönemlerinde Müslümanların sayısı artmış ve bu dönemde toplumsal düzenlemeleri konu alan bazı hükümler inmeye başlamıştır. Bu durum, En‘âm Sûresi gibi diğer Mekkî sûrelerde de görülmektedir. Ayrıca sûrenin başında İsrâ olayının zikredilmesi, sûrenin mutlaka bu olaydan hemen sonra indiği anlamına gelmemektedir. Kur‘ân’da önceden gerçekleşmiş bir olayın, Sonradan inen bir sûrede anlatılması mümkündür. İbn ‘Âşûr, İsrâ hadisesinin Hicret’ten yaklaşık bir buçuk yıl önce, nübüvvetin on ikinci yılında gerçekleştiğini ve sûrenin de bu olaydan bir süre sonra, henüz Mekke’deyken indirildiğini söylemektedir. Nüzûl sırasına göre İsrâ Sûresi ellinci sırada, Kasas Sûresi’nden sonra Yûnus Sûresi’nden önce nâzil olmuştur. Bu bilgilerden hareketle İbn ‘Âşûr’un, sûrenin bütünüyle Mekkî olduğu ve bunun hem sûrenin içeriği hem de rivâyetlerle desteklendiği görüşünde olduğunu söylemek mümkündür.²⁸⁰

2.1.12.Kehf Sûresi

İbn ‘Âşûr’a göre Kehf Sûresi’nin nüzûl yeri konusunda görüş birliği vardır ve sûre tamamıyla Mekkî kabul edilmiştir. Bu görüşü İbn ‘Âtiyye de nakletmiş ve bu konuda bir ittifak olduğunu ifade etmiştir. Bazı rivâyetlerde ise sûrenin belirli âyetlerinin Medine’de nâzil olduğu ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden biri, sûrenin başından “جُرُأ” kelimesine kadar olan kısmın Medine’de indiği şeklindedir. Başka bir görüşe göre ise 28. âyette geçen “*Sabret, kendini Rablerine dua edenlerle birlikte tut*”

²⁸⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, s. 427-428.

âyeti ile bir sonraki âyet Medine’de inmiştir. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, İbn ‘Âşûr’a göre müşriklerin ileri gelenlerinin tepkileri, yoksul müminlerin varlığı, Peygamber’in Mekke’deki davet süreci gibi unsurlar anlatıldığı için, söz konusu âyetlerin Mekke dönemine ait olduğu izlenimi doğmaktadır.²⁸¹ Yine bazıları, sûrenin sonuna doğru yer alan “*İman eden ve salih amel işleyenler için Firdevs cennetleri vardır*”²⁸² kısmının Medenî olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşlere rağmen İbn ‘Âşûr, bütün bu rivâyetlerin zayıf olduğunu açıkça belirtmektedir.

Sûrenin nüzûl sırası hakkında ise İbn ‘Âşûr, Kehf Sûresi’nin Gâşiye Sûresi’nden sonra Şûrâ Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir. Ayrıca, sahâbîlerden Câbir b. Zeyd’e, sûre 68. sırada nâzil olmuştur. Bütün bunlar ışığında, İbn ‘Âşûr, Kehf Sûresi’nin Mekkî olduğu kanaatini hem geleneksel rivâyetler hem de sûrenin genel üslûbu ve içeriği bakımından en doğru görüş olarak kabul etmektedir.²⁸³

2.1.13. Meryem Sûresi

İbn ‘Âşûr, cumhura göre Meryem Sûresi’nin Mekkî olduğunu, Mukâtil’in ise, sûrenin 58. âyeti olan secde âyetinin Medine’de indiği görüşünde olduğunu belirtmektedir. Fakat ona göre bu âyet, anlam ve içerik açısından önceki âyetlerle doğrudan bağlantılı olduğundan bu görüşü doğru değildir. Eğer bu âyet Sonradan inip buraya eklenmiş olsaydı, belki doğru olabilirdi.²⁸⁴

Süyûtî, el-İtkân adlı eserinde Allah Teâlâ’nın “*İçinizden, oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbinin kesinleşmiş bir hükmüdür*”²⁸⁵ âyetinin Medenî olduğuna dair bir görüş nakletmiş, fakat bu görüşün sahibinin kim olduğunu belirtmemiştir.²⁸⁶

İbn ‘Âşûr, sûrenin nüzûl sırasına dair olarak da Meryem Sûresi’nin Kur’ân’da 44. sırada, yani Fâtır Sûresi’nden sonra Tâhâ Sûresi’nden önce indirildiğini belirtmektedir. Ayrıca, Tâhâ Sûresi’nin Hz. Ömer’in İslam’la şereflenmesinden önce indirildiği, onun Müslüman oluş kıssasından açıkça anlaşıldığı için, bu verilere dayanarak Meryem

²⁸¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, s. 640-641.

²⁸² Kur’ân-ı Kerîm, Kehf, 18/107.

²⁸³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 6, s. 595-596.

²⁸⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 7, s. 38.

²⁸⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Meryem, 19/71.

²⁸⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 7, s. 38; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c.1, s. 61.

Sûresi'nin nüzûlünün nübüvvetin 4. yılında gerçekleştiği ve sûrenin de bu dönemde nâzil olduğu ifade edilmektedir.²⁸⁷

İbn 'Âşûr, bu bağlamda Ebû Meryem adlı şahıstan gelen bir rivâyeti de değerlendirmektedir. Bu kişinin İslam'ın ilk yıllarında Müslüman olan sahabiler arasında sayılmadığını belirterek, ondan gelen rivâyetlerin güvenilirliğini sorgulamaktadır. Bu sebeple, ilgili rivâyeti “kabul edilebilir görmediğini” açıkça ifade etmektedir.²⁸⁸

2.1.14.Tâhâ Sûresi

İbn 'Âşûr, Tâhâ Sûresi'nin tamamının cumhura göre Mekkî olduğunu belirtmektedir. Süyûtî el-İtkân adlı eserinde, bu sûreden “*O hâlde onların söylediklerine sabret. Güneş doğmadan ve batmadan önce Rabbinin hamdiyle tesbih et*”²⁸⁹ âyetinin Medine’de nâzil olduğunu söyleyen bir görüşe yer vermektedir.²⁹⁰

Yine Süyûtî,²⁹¹ aynı eserde “*Gözlerini onların bazılarına verdiğimiz dünya hayatının geçici süslerine dikme*”²⁹² âyetinin de Medenî olabileceğini düşündüren bir rivâyeti aktarmaktadır. Bu rivâyette, Ebû Râfî’in şöyle dediği nakledilir: “Resûlullah (sav) bir misafir ağırlamıştı. Beni bir Yahudiye göndererek ondan Recep hilaline kadar borç un almak istedi. Yahudi ‘Ancak rehin karşılığında olur’ dedi. Gidip bu durumu Peygamber’e bildirdim. O da “Ben gökte emin olduğum gibi, yerde de eminim” dedi. Henüz yanından ayrılmamıştım ki, şu âyet nâzil oldu: ‘*Gözlerini onların bazılarına verdiğimiz dünya hayatının geçici süslerine dikme.*’”²⁹³ İbn 'Âşûr bu rivâyeti yorumlarken, önemli bir ihtimale dikkat çeker: Eğer bu hadis sahihse bile, burada geçen “nüzûl” ifadesi ile kastın gerçek anlamda vahyin inişi olmayabileceğini, belki Hz. Peygamber’in bu âyeti, olayı hatırlatarak okuduğunda, Ebû Râfî’in de bunun o anda nâzil olduğunu zannederek böyle bir rivâyette bulunduğunu belirtmektedir. İbn 'Âşûr, bu tür rivâyetlerin kıraat ile nüzûlün karıştırılmasından kaynaklanabileceğini söylemektedir. Nitekim bu durumun sebeb-i nüzûl rivâyetlerinde sıkça karşılaşılan bir

²⁸⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 7, s. 38.

²⁸⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 7, s. 38.

²⁸⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Ta-ha, 20/ 130.

²⁹⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 7, 116; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, c. 1, s. 61.

²⁹¹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, c. 1, s. 61.

²⁹² Kur’ân-ı Kerîm, Ta-ha, 20/131.

²⁹³ Kur’ân-ı Kerîm, Ta-ha, 20/131.

mesele olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu rivâyet sûrede Medenî âyet olduğu iddiasına kesin delil teşkil etmemektedir.²⁹⁴

İbn ‘Âşûr, sûrenin nüzûl sırasına dair olarak, Tâhâ Sûresi’nin Kur’ân’daki nüzûl sırasının 45. olduğunu, Meryem Sûresi’nden sonra Vâkı‘a Sûresi’nden önce indirildiğini bildirmektedir. Ayrıca bu sûrenin, Hz. Ömer’in İslâm’a girmesinden önce nâzil olduğunu belirtmektedir. Bu, Dârekutnî’nin Enes b. Mâlik’ten naklettiği ve İbn İshâk’ın Sîret’inde yer verdiği rivâyete de desteklenmektedir. Rivâyete göre, Ömer elinde kılıçla kız kardeşinin evine geldiğinde orada Habbâb b. el-Eret Tâhâ Sûresi’ni okuyordu. Bu olay sırasında Ömer’in duyduğu sözler kendisini etkilemiş ve Müslüman olmasına vesile olmuştur.²⁹⁵ Hz. Ömer’in müslüman olması Habeşistan’a Hicret’ten önce gerçekleşmişti. Dolayısıyla bu sûre, nübüvvetin beşinci yılında veya dördüncü yılın sonunda nâzil olmuştur.²⁹⁶

2.1.15.Enbiyâ Sûresi

İbn ‘Âşûr sûrenin ittifakla Mekkî olduğunu, İbn ‘Âtiyye ve Kurtubî’in bu hususta icma olduğunu naklettiklerini belirtmektedir. Suyutî "el-İtkân" isimli eserinde, *“Şimdi bizim yeryüzünü etrafından nasıl eksiltip durduğumuzu görmüyorlar mı? Şu hâlde üstün gelen onlar mı”*²⁹⁷ âyetinin bu hükmün istisnası olduğunu aktarmış²⁹⁸ ve fakat bunu bir kaynağa dayandırmadığını belirtmiştir.²⁹⁹

İbn Âşur, İbn Abbâs’a atfedilen ve *“أَطْرَافُهَا مِنْ تَنْقُصِهَا الْأَرْضُ نَأْتِيهِ أَتَا يَرَوْنَ أَفْلاَ”* âyetini açıklayan rivâyetleri ele alırken, bu ifadeyi İslâm fetihleri ve şirk otoritesinin azalmasıyla ilişkilendirmiştir. Ancak bu âyetin tefsîrinde âlimler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı âlimler, bu âyeti fetihlerin yeryüzünü nasıl değiştirdiğini görsel bir bakış açısıyla açıklamış, bu değişimin İslâm’ın yayılışıyla bağlantılı olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim aynı anlamdaki ifade daha önce Ra’d Sûresi’nde de geçmiş ve açıklanmıştır. Ra’d Sûresi de Mekkî olduğundan hareketle, İbn ‘Âşûr,

²⁹⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 7, s. 116-117.

²⁹⁵ ed-Dârekutnî, Ebû’l-Hasan Ali b. Ömer, **Sünenü’l-Dârekutnî**, Thk., Şu‘ayb el-Arnâvût, Hasan Abdûlmun‘im Şelebî, Abdullatif Harzallah, Ahmed Berhûm, 1. baskı, Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1424/2004, “Kitâbu’t-Tahâre”, 441.

²⁹⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.7, 116-117.

²⁹⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Enbiyâ, 21/44.

²⁹⁸ Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân**, c.1, s. 61.

²⁹⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 7, s. 229;

Enbiyâ Sûresi'nin de baştan sona Mekkî olması görüşünü daha kuvvetli görmektedir.³⁰⁰

Ayrıca Enbiyâ Sûresi, nüzûl sırasına göre yetmiş birinci sûre olup, Secde Sûresi'nden sonra ve Nahl Sûresi'nden önce nâzil olmuştur. Bu yönüyle Hicret'ten önce inen son sûrelerden biridir. İbn 'Âşûr'a göre bu sûrenin, Medine'den bazı kimselerin Müslüman olduğu bir dönemde indiği de muhtemeldir. Bunu "*Zulmedenler gizlice şöyle konuştular: Bu, sadece sizin gibi bir İnsân mı? Şimdi siz açıkça sihre mi kapılacaksınız?*"³⁰¹ âyeti de desteklemektedir. Ancak Enbiyâ Sûresi'nin, Zuhurf Sûresi'nden daha önce indirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü İbn İshâk'ın İbn Abbâs'tan aktardığına göre Zuhurf Sûresi'nde geçen: "*Meryem oğlu örnek verildiğinde, kavmin ondan yüz çevirdi*"³⁰² âyetindeki "örnek verme" olayının, İbnü'z-Zebi'râ'nın, "*Siz ve taptıklarınız cehennem odunusunuz*"³⁰³ âyeti üzerine yaptığı bir itirazla ilgili olduğu rivâyet edilmiştir. Zuhurf Sûresi nüzûl sırasına göre altmış ikinci sırada yer aldığından, İbn 'Âşûr'a göre Enbiyâ Sûresi ondan önce nâzil olmuştur.³⁰⁴

2.1.16.Hacc Sûresi

İbn 'Âşûr, Hacc Sûresi'nin nüzûl yeri ve zamanı hakkında erken dönem müfessirler arasında yoğun bir ihtilafın olduğunu vurgulamaktadır. Rivâyetler arasında sûrenin tamamının Mekkî olduğunu söyleyenler olduduğu gibi, tamamının Medenî olduğunu savunanlar da vardır. Bununla birlikte, en yaygın ve İbn 'Âşûr'un da tercihe şayan bulduğu görüş, sûrenin hem Mekkî hem de Medenî ayetlerden oluşan karma yapıya sahip olduğudur.³⁰⁵

İbn Abbâs, Mücâhid ve Atâ'dan gelen rivâyetlerde sûrenin yalnızca 19–22. âyetlerinin Medine'de, diğerlerinin Mekke'de nâzil olduğu ifade edilirken; bir başka görüşe göre 52–55. âyetlerin Mekkî, geri kalanının Medenî olduğu aktarılmaktadır. Hatta bazı rivâyetlerde sûrenin tümünün Medine'de nâzil olduğu da dile getirilmiştir. İbn 'Âşûr, bu farklı rivâyetleri değerlendirerek sûrenin "birkaç âyetin istisnası"

³⁰⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 7, s. 229-230.

³⁰¹ Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ, 21/3.

³⁰² Kur'ân-ı Kerîm, Zuhurf 43/57.

³⁰³ Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ, 21/98.

³⁰⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 7, s. 229-230.

³⁰⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.7, s. 343.

şeklinde bir ayırmadan öte, müfessirlerin genel bir belirsizlik içinde, sûrenin hem Mekkî hem de Medenî nitelikler taşıdığını düşündüklerini belirtmektedir.³⁰⁶

Sûrenin başında yer alan “*Ey insanlar*” hitâbı, Mekkî üslûbun tipik bir örneği olup sûrenin ilk âyetlerinin Mekke dönemine ait olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan, 39–40. âyetlerde yer alan “*Kendilerine savaş izni verilen kimseler...*” ifadesi açıkça Hicret’ten sonraki Medine dönemine ait olaylara, özellikle de savaş izninin verilmesine ve Mekke’den çıkarılan Müslümanların durumuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, İbn Abbâs’tan gelen rivâyette, Hz. Peygamber’in Mekke’den çıkarıldığı sırada Hz. Ebû Bekir’in üzüntüsüne karşılık bu âyetin nâzil olduğu aktarılmaktadır.³⁰⁷ Bu tür âyetlerin Medenî nitelikte olması gerektiği açıktır.³⁰⁸

İbn ‘Âşûr ayrıca “*خَصْمَانِ هَذَانِ*” âyetinin, Bedir Savaşı’nda müşriklerle Müslümanlar arasında gerçekleşen ilk çarpışmalara işaret ettiğini ve bu âyetin Medine’de indirildiğini vurgulamaktadır. Diğer yandan, Tirmizî’de yer alan bir rivâyette Hz. Peygamber’in seferdeyken sûrenin ilk âyetlerini yüksek sesle okuduğu aktarılmaktadır.³⁰⁹ Ancak İbn ‘Âşûr, bu rivâyeti sened açısından zayıf bulmaktadır; çünkü rivâyette sözü edilen sahabî sonradan Müslüman olmuştur ve doğrudan nüzûl olayına şahit olması mümkün değildir.³¹⁰

İbn ‘Âşûr’un dikkat çektiği önemli bir husus da sûrenin âyetlerinin dağınık zamanlarda indirildiği ve sonradan bir araya getirildiği hususudur. Bazı âyetlerin son Mekkî dönemde, diğerlerinin ise hicret’ten sonra indirildiğini ifade eden İbn ‘Âşûr, sûrenin bu yönüyle nüzûlünün değişik zamanlarda olduğunu fakat ilahî iradeyle bunların bu sûreye yerleştirildiğini söylemektedir. Hacc Sûresi’nin bu yönüyle karma bir sûre oluşu, onun hem Mekkî hem de Medenî özellikleri taşıyan bir sûre olduğunu göstermektedir. İbn ‘Âşûr, Hacc Sûresi’nin nüzûl zamanı ve yeri konusunda erken dönem müfessirler arasında ihtilafların olduğunu da belirtmektedir. Bazı rivâyetlerde sûrenin tamamen Mekkî, bazı rivâyetlerde ise tamamen Medenî olduğu ifade edilmiştir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu görüşlerin her birini değerlendirdikten sonra, sûrenin

³⁰⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.7, s. 343.

³⁰⁷ Tirmizî, **Sünen**, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 3171.

³⁰⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.7, s. 344.

³⁰⁹ Tirmizî, **Sünen**, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 3168.

³¹⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.7, s. 345.

hem Mekkî hem de Medenî âyetler içerdiği kanaatine varmaktadır. Önceki müfessirlerin karma yapıllı sûre ifadesini aktarmakla birlikte, onun da bu yaklaşımı benimsediği anlaşılmaktadır. Zira İbn ‘Âşûr, sûrenin bazı âyetlerinin açıkça hicret’ten sonra nâzil olduğunu, örneğin savaş izni verilen müminlerle ilgili âyetlerin Medenî bağlamda ele alınabileceğini vurgulamaktadır. Diğer taraftan, sûrenin “*Ey insanlar!*” şeklinde başlayan âyetlerinin üslûp ve muhteva açısından Mekkî karakter taşıdığını da ifade etmektedir. Bu sebeple, İbn ‘Âşûr’un kanaati, Hâcc Sûresi’nin hem Mekkî hem Medenî âyetleri içinde barındıran bir sûre olduğudur. Bu değerlendirme, onun içerik, muhatap ve zaman kıstaslarını dikkate alan bütüncül yaklaşımıyla da örtüşmektedir.³¹¹

İbn ‘Âşûr, bu sûrenin nüzülü hakkında Câbir b. Zeyd’in, İbn Abbâs’tan aktardığı bir rivâyete yer vermektedir. Bu rivâyete göre sûre, Nûr Sûresi’nden sonra, Münâfıkûn Sûresi’nden önce inmiştir ve Kur’ân’ın iniş sırasına göre yüz beşinci sûre olarak kabul edilmiştir. Bu durum, söz konusu sûrenin tamamının Medenî olduğunu ima etmektedir; zira hem Nûr hem de Münâfıkûn Sûreleri Medenîdir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu rivâyeti doğrudan esas almakta tereddüt etmekte ve bu hususta ihtiyatlı olunması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla sûrenin Mekki olması gerektiği kanaatini savunmaktadır.³¹²

2.1.17. Mü’minûn Sûresi

İbn ‘Âşûr, Mü’minûn Sûresi’nin Mekkî olduğu hususunda alimler arasında ittifak olduğunu belirtmektedir. Sûrenin “*Onlar ki zekâtı eda ederler.*”³¹³ âyetinde geçen zekât ifadesine dayanarak Medenî olabileceği de ileri sürülmüştür. Ancak İbn ‘Âşûr bu görüşe itibar etmemiştir. Çünkü zekât, malî bir farz olarak Medine döneminde meşru kılınmıştır. İbn ‘Âşûr, burada geçen “zekât” kelimesinin, farz olan zekât anlamında değil; genel anlamda sadaka ve arınma anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Nitekim Kur’ân’da “zekât” kelimesinin bu genel anlamda kullanılması oldukça yaygındır. İbn ‘Âşûr, bunu desteklemek için şu örneği zikretmiştir: “*Şirk koşanlara yazıklar olsun. Onlar ki zekâtı vermezler.*”³¹⁴ Bu âyet Mekkî bir sûrede geçmektedir. Yine İbn ‘Âşûr, “*Bu kitapta İsmail’i de okuyup an. O gerçekten sözüne*

³¹¹ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c.7, s. 343-345.

³¹² İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c.7, s. 343-345.

³¹³ Kur’ân-ı Kerîm, Mü’minûn, 23/4.

³¹⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Fussilet, 41/6-7.

sadıktı, elçi-peygamberdi. Halkına namazı ve zekâtı emrederdi ve Rabbinin rızasına ermişti.”³¹⁵ Âyetini de delil olarak getirmektedir. Burada da "zekât" ifadesinin, Hz. İsmail döneminde malî bir farz olamayacağını ve dolayısıyla arınma ve sadaka anlamında kullanıldığını vurgulamaktadır.³¹⁶

Ayrıca İbn ‘Âşûr, Mü’minûn Sûresini nüzûl sırasına göre yetmiş altıncı sırada göstermektedir. Bu sûre, Tûr Sûresi’nden sonra Mülk Sûresi’nden önce indirilmiştir. Sonuç olarak İbn ‘Âşûr, bütün bu delillere dayanarak, Mü’minûn Sûresi’nin tamamen Mekkî olduğu görüşünü açıkça ifade etmektedir.³¹⁷

2.1.18.Furkân Sûresi

İbn ‘Âşûr, cumhurun görüşünü esas alarak bu sûrenin Mekkî olduğunu açıkça ifade etmektedir. Her ne kadar bazı rivâyetlerde sûrenin belirli âyetlerinin Medenî olduğuna dair görüşler nakledilmişse de İbn ‘Âşûr bu görüşleri tercih etmemektedir. Ona göre, sûrenin üslûbu ve maksatları da Mekkî olduğunun delilidir.³¹⁸

Ayrıca İbn ‘Âşûr, sûreyi nüzul sıralamasında kırk ikinci sıraya yerleştirmektedir.³¹⁹

2.1.19.Şu‘arâ Sûresi

İbn ‘Âşûr’a göre Şu‘arâ Sûresi’nin Mekkîliği hususunda genel kabul bulunmaktadır. Müfessir, sûrenin tamamının Mekke döneminde nâzil olduğuna dair görüşleri aktarmaktadır. Her ne kadar bazı rivâyetlerde sûrenin bazı âyetlerinin Medenî olduğu ileri sürülmüşse de İbn ‘Âşûr bu görüşleri kabul etmemektedir. Örneğin, İbn Abbâs’tan aktarılan bir rivâyete göre “Şairlere gelince, onlara da ancak azgın kimseler uyar.”³²⁰ Âyetinden sûrenin sonuna kadar, “İman edip salih amel işleyenler müstesna” âyetiyle Hz. Peygamber’in şairlerinden Hassân b. Sâbit, İbn Revâhâ, Ka‘b b. Mâlik kastedildiği için- Medine’de inmiştir. Dâni’den aktarılan bir rivâyete göre Cahiliye döneminde birbirine hicveden iki şair hakkında nâzil olmuştur.³²¹ Bu görüşleri aktardıktan sonra kendi görüşünü şöyle ifade etmektedir:

³¹⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Meryem, 19/54-55.

³¹⁶ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 5.

³¹⁷ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 6.

³¹⁸ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 234-235

³¹⁹ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 234-235.

³²⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Şu‘arâ, 26/224.

³²¹ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 328-329

Sonuç olarak İbn ‘Âşûr, sûrenin nüzûl sırasına ilişkin değerlendirmesinde de net bir tespitte bulunmuş ve bu sûrenin kırk sekizinci sırada yer aldığını, Şu‘arâ Sûresi’nden sonra, Kasas Sûresi’nden önce nâzil olduğunu ifade etmiştir.³²⁷

2.1.21.Kasas Sûresi

İbn ‘Âşûr, Kasas Sûresi’nin nüzûlü hakkında yaptığı değerlendirmede, tabiîn âlimlerinin çoğunluğunun görüşüne göre sûrenin Mekkî olduğunu ifade etmektedir. Müfessir, sûrenin 85. âyetinin Hz. Peygamber’in Medine’ye Hicret yolunda Cuhfe’de onu teselli etmek amacıyla nâzil olduğu şeklindeki bir görüşü de “kîle” lafzıyla vermekte, bunun Mekkî oluşuyla çelişmediğini belirtmekte³²⁸ ve sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Çünkü Mekkî’den maksat, Hz. Peygamber’in Medine’ye gelmesinden önce nâzil olanlardır. Tıpkı Medenî’den maksadın Mekke’de inmiş olsa bile Hz. Peygamber’in Medine’ye gelmesinden nâzil olanların olması gibi.”³²⁹

İbn ‘Âşûr, Kasas Sûresini nüzûl sıralamasında kırk dokuzuncu sıraya yerleştirmekte ve Neml Sûresi’nden sonra, İsrâ Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir. İbn ‘Âşûr, Tâ-Sîn harfleriyle başlayan Şu‘arâ, Neml ve Kasas Sûreleriyle Mushaf tertibinde birbirlerini takip ettikleri gibi nüzul sıralamasında da birbirlerini takip ettiklerini söylemektedir. Ayrıca her üçünün de Hz. Musa kıssası ile başladığını ve muhtemelen katipleri peş peşe koymaya sevk eden durumun da bu olduğunu belirtmektedir.³³⁰

2.1.22.‘Ankebût Sûresi

İbn ‘Âşûr, ‘Ankebût Sûresi’nin nüzûl zamanı ve yeriyle ilgili rivâyetleri tafsilatlı bir biçimde ele alarak değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ona göre, cumhurun görüşü bu sûrenin tamamının Mekkî olduğudur. Ancak müfessir, İbn Abbâs ve Katâde’den nakledilen bazı rivâyetlerde sûrenin tümünün Medine’de indiğine dair görüşlerin de zikredildiğini belirtmektedir. Ayrıca diğer bazı rivâyetlerde ise sûrenin sadece belirli âyetlerinin Medenî olduğuna dair görüşlere yer verilmiştir.³³¹

³²⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 431.

³²⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 536.

³²⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 536.

³³⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 536.

³³¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 648.

İbn ‘Âşûr, bu bağlamda, sûrenin ilk üç âyetinin Hicret’ten sonra Mekke’de İslam’a giren bazı kimseler hakkında nâzil olduğuna dair bir rivâyete dikkat çekmektedir. Buna göre Medineli müslümanlar bunlara mektup göndererek, Hicret etmedikleri müddetçe Müslümanlıklarının kabul edilmeyeceğini bildirdiler. Bunun üzerine onlar da Hicret etmek için çıktılar. Fakat müşrikler onları yakalayıp tekrar Mekke’ye döndürdüler. Bunun üzerine bu âyetler nâzil olmuştur.³³²

Öte yandan, başka bir rivâyette sûrenin ilk iki âyetinin, Bedir Gazvesinde Hz. Ömer’in kölesi Mihca ‘nın müşriklerden Amir b. Hadramî tarafından atılan bir okla öldürülmesi ve babası ve hanımının üzülmesi üzerine nâzil olduğu belirtilmektedir.³³³

Ayrıca Hz. Ali’den nakledilen bir rivâyette, sûrenin Mekke ile Medine arasında bir dönemde indirildiği belirtilmiştir. Yine bazı rivâyetlere göre ise sûrenin onuncu âyeti, Mekke’de müşrik baskısı altındaki zayıf Müslümanlar hakkında indirilmiştir. Bu kişiler, baskı ve tehdit altında müşriklere muvafakat etmiş gibi görünmüşler, Müslümanlara da İslam’dan ayrılmadıklarını ifade etmişlerdir.³³⁴

Diğer yandan İtkan’da yer aldığına göre;³³⁵, Resûlullah (sav) Mekke’deki Müslümanlara Hicret etmelerini emrettiğinde, bazıları *"Geçim imkânı olmayan bir yere nasıl gideceğiz?"* diyerek endişelerini dile getirmiş ve bunun üzerine, *"Nice canlı vardır ki rızkını kendisi taşımıyor. Onu da sizi de Allah besler ve barındırır. O her şeyi işiten ve bilendir."*³³⁶ âyeti nâzil olmuştur.³³⁷

Bütün bu rivâyetleri değerlendiren İbn ‘Âşûr, ‘Ankebût Sûresi’nin Mekkî olduğunu savunmaktadır. Ayrıca sûreyi nüzûl sıralamasında seksen beşinci sıraya yerleştirmekte ve Rûm Sûresi’nden sonra, Mutaaffîn Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.³³⁸

2.1.23.Rûm Sûresi

İbn ‘Âşûr, Rûm Sûresi’nin tamamının Mekkî olduğu görüşünün cumhur tarafından kabul edildiğini özellikle belirtmektedir. Bununla birlikte, sûrenin Bedir

³³² İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 648.

³³³ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 649.

³³⁴ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 649.

³³⁵ Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân, c.1, s. 62.

³³⁶ Kur’ân-ı Kerîm, ‘Ankebût, 29/60.

³³⁷ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 649.

³³⁸ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 8, s. 649.

savaşında nâzil olduğu ve bu sebeple Medenî olduğuna dair bazı rivâyetleri de aktarmaktadır. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî, Bedir Günü Rumların Perslere galip geldiğini ve bu durumun Müslümanları sevindirdiğini ifade eden bir rivâyeti nakletmiştir. Bu rivâyete göre “*Elif Lâm Mîm. Rumlar mağlup oldu.*”³³⁹ âyeti bu esnada nâzil olmuştur; Ebû Saîd, bu âyetteki “الرُّومُ غَلِبَتْ” ifadesini “galip oldular” (غَلِبَتْ) şeklinde fetha ile okuyarak farklı bir anlam vermiştir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu kıraat şeklinin diğer müfessirler ve kıraat imamı tarafından benimsenmediğini ve tercih edilmediğini özellikle vurgulamaktadır. Aynı şekilde Ebû Saîd, “*Onların mağlubiyetlerinden sonra, onlar galip gelecekler*”³⁴⁰ âyetindeki fiili de edilgen bir formda okuyarak yorumlamış, bu kıraat tarzı ise Hz. Ali, İbn Abbâs ve İbn Ömer gibi sahabelere nispet edilmiştir.³⁴¹

İbn ‘Âşûr, Ebû’s-Suûd’un tefsîrine dayanarak Keşşâf’tan naklettiği bir yorumu da zikretmektedir. Buna göre sûrenin üçüncü âyeti Müslümanların Rumlara galip geleceğine işaret etmektedir. Ebû’s-Suûd, bu galibiyetin, Hicret’in dokuzuncu yılında vukubulan Mute Savaşı ile gerçekleştiğini kaydetmektedir. Bununla birlikte İbn Abbâs’tan nakledilen bir rivâyet, Mekke müşriklerinin, Farsların Rumlara galip gelmesini arzuladıklarını göstermektedir. Çünkü müşrikler ile Farslar arasında ortak inanç unsuru olarak putperestlik bulunmaktaydı ve bu da müşriklerin Persleri desteklemesine zemin hazırlamıştı.³⁴²

Öte yandan, Hasan el-Basrî, “*Bu sebeple akşam vaktine eriştiğinizde ve sabah kalktığınızda Allah’ı tesbih edin*”³⁴³ âyetinin Medine’de nâzil olduğunu ve bu âyetin beş vakit namaza işaret ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre, beş vakit namaz Medine’de farz kılınmış, Hicret’ten önce ise yalnızca iki rekât namaz farz idi. Ancak İbn ‘Âşûr, bu görüşü zayıf ve garip bir rivâyete dayalı olduğu gerekçesiyle kabul etmemekte ve reddetmektedir.³⁴⁴

İbn ‘Âşûr, nüzul sıralamasında sûreyi seksen dördüncü sıraya yerleştirmekte ve İnşikâk Sûresi’nden sonra, ‘Ankebût Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.

³³⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Rûm, 30/1,2.

³⁴⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Rûm, 30/3.

³⁴¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 725.

³⁴² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 725.

³⁴³ Kur’ân-ı Kerîm, Rûm, 30/17.

³⁴⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 725.

Müfessir ayrıca yaygın rivâyete göre Rumların Perslere karşı zafer kazanmalarının, Rıdvan Biatı yılında ve Uhud Savaşı'nda Übey b. Halef'in öldürülmesinden sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir. Perslerin galibiyetinden yaklaşık yedi yıl sonra Rumların zaferi elde ettiği genel kabul görmekte olup, bazı rivâyetlerde geçen dokuz yıl ifadesinin ise rivâyet veya harf hatasından kaynaklandığını özellikle vurgulamaktadır.³⁴⁵

Öte yandan, Kurtubî'nin Kuşeyrî'den aktardığına göre Rûm Sûresi'nin Hicret'ten on bir yıl önce nâzil olduğu da kaydedilmiştir. Bu görüş, Rıdvan Biatı'nın Hicret'ten altı yıl sonra gerçekleştiği bilgisine dayanmaktadır. Ancak Ebû Saîd el-Hudrî'ye göre, Rumların Perslere karşı zafer kazanmaları, Bedir Günü ile aynı zamana denk gelmiştir. İbn 'Âşûr, bu farklı rivâyetleri aktarmış ve neticede, sûrenin Mekkî olduğu yönündeki genel kanaate uymuştur. Ona göre, çeşitli tarihî olaylara ve kiraate dayalı yorumlar sûrenin bütününe Mekkîliği hususunu değiştirmemektedir.³⁴⁶

2.1.24.Lokmân Sûresi

İbn 'Âşûr, Lokmân Sûresi'nin nüzüline ilişkin değerlendirmesinde, cumhurun görüşünün sûrenin tamamının Mekkî olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte müfessir, bazı farklı rivâyetlere de temas etmektedir. İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette sûrenin üç âyetinin,³⁴⁷ Katâde'ye göre ise iki âyetinin Medenî olduğu ileri sürülmüştür.³⁴⁸ Ayrıca İbn 'Âşûr, bir rivâyete göre, sûrenin genel olarak Mekke'de nâzil olmakla birlikte, *"Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve ahirete kesin olarak inanırlar."*³⁴⁹ âyetinin Medine döneminde nâzil olduğunu ifade etmiştir. Bu rivâyet, namaz ve zekâtın Medine'de farz kılınmış olması esasına dayandırılmıştır. Ancak İbn 'Âşûr, bu yorumu da ele alarak ona açıklık getirmiştir. Ona göre Beyzâvî, söz konusu görüşe itiraz ederek, namaz ve zekâtın Medine'de farz kılınmasının, bu

³⁴⁵ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 8, s. 726.

³⁴⁶ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 8, s. 726.

³⁴⁷ Kur'an-ı Kerîm, Lokmân, 31/27,28,29. *"Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, deniz de - ardından ona yedisi daha eklenmek üzere- mürekkep olsaydı yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi; Allah azizdir, hakîmdir. Sizin hepinizin yaratılmanız da yeniden diriltilmeniz de sadece bir tek kişinin yaratılması ve diriltmesi gibidir; Allah her şeyi işitir, her şeyi görür. Allah'ın geceyi gündüze kattığını, gündüzü de geceye kattığını; her biri belirli bir süreye kadar hareketini sürdürmek üzere güneşi ve ayı (buyruğuna) boyun eğdirdiğini ve Allah'ın yapıp ettiklerinizden kesin olarak haberdar olduğunu bilmez misin?"*

³⁴⁸ Kur'an-ı Kerîm, Lokmân, 31/27,28.

³⁴⁹ Kur'an-ı Kerîm, Lokmân, 31/4.

ibadetlerin Mekke’de de bir biçimde teşrî edilmiş olmasına engel teşkil etmeyeceğini belirtmiştir. Beyzâvî’ye göre namazın genel olarak Mekke döneminde farz kılındığı konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Zekât ise Mekke’de henüz miktar ve oranlar belirlenmeden genel anlamda farz kılınmış, Medine döneminde ise miktar ve nisabı belirlenerek uygulanmaya başlanmıştır.³⁵⁰

İbn ‘Âşûr’a göre sûrenin başındaki; *“Bunlar, güzel işlerin peşinde olanlara hidâyet ve rahmet kaynağı olan hikmetli kitabın âyetleridir.”*³⁵¹ ve *“İşte onlar Rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerindedirler; kurtuluşa erenler de yalnız onlardır”*³⁵² gibi âyetlerle başlayan bölümün, Mekke’de nâzil olduğu açıktır. Aynı bağlamda devam eden *“Namazlarını özenle kılan, zekâtı veren ve ahirete kesin olarak inananlar”*³⁵³ âyetinin de bu bütünlük içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.³⁵⁴

Öte yandan İbn ‘Âşûr, Ebû Hayyân’a atıfla, sûrenin nüzûlüne dair önemli bir rivâyeti daha nakletmektedir. Buna göre Lokmân Sûresi, Kureyşlilerin Resûlullah’a Lokmân (a.s.) ve oğlu hakkında soru sormaları üzerine nâzil olmuştur. Bu soru, samimi bir öğrenme arzusuyla değil, alay ve imtihan kastıyla sorulmuştur.³⁵⁵ Bu bağlam, sûrenin girişindeki; *“İnsanlar arasında öyleleri vardır ki bilgisizlik yüzünden başkalarını Allah yolundan saptırmak ve o âyetleri alay konusu etmek için eğlendirici sözler kullanırlar; işte bunları alçaltıcı bir azap bekliyor”*³⁵⁶ âyetinin tefsîrinde önemli bir yer tutmaktadır. İbn ‘Âşûr, bu âyetin nüzûl sebebinin, söz konusu soruya ve niyete bağlı olarak şekillendiğini ifade etmektedir.³⁵⁷

³⁵⁰ el-Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, **Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl**, Thk., Muhammed Abdurrahman el-Mer’aslı, 1. bs., Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, Beyrut, 1418/1997, c. 4, s. 212; İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 802.

³⁵¹ Kur’ân-ı Kerîm, Lokmân, 31/2,3.

³⁵² Kur’ân-ı Kerîm, Lokmân, 31/5.

³⁵³ Kur’ân-ı Kerîm, Lokmân, 31/4.

³⁵⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 802-803.

³⁵⁵ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, **el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr**, Thk., Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr, Zuheyr Cu’ayd, ‘İrfân el-‘Âşşâ Hassûne, 1. baskı, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1420/2000, c. 8, s.408.

³⁵⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Lokmân, 31/6.

³⁵⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 803.

İbn ‘Âşûr, Lokmân Sûresi’ni nüzûl sıralamasında elli yedinci sıraya yerleştirmekte ve Sâffât Sûresi’nden sonra, Sebe Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.³⁵⁸

2.1.25.Secde Sûresi

İbn ‘Âşûr, Secde Sûresi’nin nüzûlüne ilişkin değerlendirmesinde, müfessirlerin çoğunluğunun bu sûrenin Mekkî olduğu yönündeki görüşünü benimsediğini açıkça ifade etmektedir. Müfessir, bu hususta İbn Abbâs’tan gelen iki farklı rivâyete de işaret etmektedir. Bu rivâyetlerden birine göre sûre Mekkî iken, diğerine göre ise Medenîdir. Medenî kabul edilen görüşün dayanağı, on sekizinci âyet ve devamının Bedir Savaşında, Ali b. Ebî Tâlib ile Velîd b. Ukbe hakkında nâzil olduğuna dair rivâyettir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu rivâyetin sıhhatini kabul etmemekte ve bu görüşün geçerli olmadığını özellikle vurgulamaktadır.³⁵⁹

İbn ‘Âşûr, sûrenin Medenî olduğuna dair diğer rivâyetleri de ele almış ve bunların da nüzûl sebepleri bakımından zayıf olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda müfessir, tefsîrinin beşinci mukaddimesinde ortaya koyduğu temel prensiplere atıfta bulunarak, sûrenin tamamının Mekkî olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, bazı âyetlerin Medenî olduğu yönündeki kanaatler, umumi bir hükmün özel bir durumla kayıtlanması veya belirli olaylara bağlanması yoluyla ortaya çıkmış yorumlardan ibarettir. Bu tür yorumların, sûrenin bütününe ilişkin Mekkîlik vasfını değiştirmeyeceği kanaatindedir.³⁶⁰

İbn ‘Âşûr, Secde Sûresi’nin nüzûl sırasının 73. sûre olduğunu belirtmekte ve Nahl Sûresi’nden sonra Nûh Sûresi’nden önce indirildiğini ifade etmektedir.³⁶¹

2.1.26.Sebe Sûresi

İbn ‘Âşûr, Sebe Sûresi’nin nüzûlüne dair yaptığı değerlendirmede, tefsîr ehlinin genel kanaatine ve icmâya uygun olarak sûrenin Mekkî olduğuna dair görüşü benimsediğini açıkça ifade etmektedir. Bununla birlikte, müfessir söz konusu kanaatin yanında bazı farklı rivâyet ve görüşleri de ele almış ve bunları değerlendirmiştir. Nitekim Mukâtil’in görüşüne göre, sûrenin; “*Kendilerine ilim verilenler, Rabbinden*

³⁵⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 803.

³⁵⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s.854

³⁶⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s.854

³⁶¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s.854.

sana indirilenin hak olduğunu ve O'nun mutlak güç ve övgüye layık Allah'ın yoluna ilettiğini bilirler."³⁶² âyetinin Medine döneminde nâzil olduğu nakledilmiştir. Muhtemelen âyette geçen "ilim verilenler" ifadesinin, Abdullah b. Selâm gibi Ehl-i Kitap'tan İslâm'a giren kimselere işaret olarak yorumlandığı için sûrenin Medenî olduğu söylenmiştir. Ancak İbn Abbâs'a dayandırılan bir görüşe göre "ilim verilenler" ifadesi ile Hz. Peygamber'in sahabileri kastedilmiştir.³⁶³ Katâde de "ilim verilenler" ifadesiyle, "onlara Kur'ân'la birçok ilim verildiği kastedilmiştir" demektedir.³⁶⁴

Öte yandan, İbn Hassâr'ın, Sebe Sûresi'nin Medine döneminde nâzil olduğuna dair görüşüne de yer veren İbn 'Âşûr, bu görüşün dayanağının Tirmizî'den nakledilen bir rivâyet olduğunu belirtmektedir. Bu rivâyete göre Ferve b. Müseyyik el-Gutayfî, şöyle demektedir: "Resûlullah'a (sav) Sebe hakkında inen inmiştir" demek için geldim. Bunun üzerine bir adam: Ey Allah'ın Resulü! Sebe nedir? Diye sordu". İbn Hassâr, bu rivâyetten hareketle Ferve'nin Taif'in Fethin'den sonra Hicret'in dokuzuncu yılında Hicret ettiğini ve muhtemelen "indirildi" ifadesiyle Ferve'nin Hicretinden önce nâzil olan bir sûrenin anlatımının kastedildiğini, soranın da Resulullah'ın ona bunu okuması veya onun bu sûrede veya Neml Sûresi'nde Sebe'den bahsedilmesini duyması üzerine sorduğunu belirtmektedir.³⁶⁵

Sûrenin nüzûl sırasına ilişkin olarak ise İbn 'Âşûr, Câbir b. Zeyd'in görüşünün elli sekizinci sırada, Lokmân Sûresi'nden sonra, Zümer Sûresi'nden önce indirildiği şeklinde olduğunu belirtmektedir. İsrâ Sûresi'nin 90-92. âyetleriyle, Sebe Sûresi'nin 9. Âyetini kastedildiğini, bunun da Sebe Sûresi'nin İsrâ Sûresi'nden önce nâzil olmasını gerektirdiğini ve bu hususun da Câbir b. Zeyd'in tertibine aykırı olduğunu ifade etmekte ve sonuç olarak şöyle demektedir: "İsrâ Sûresi'nin 90. âyetiyle Sebe Sûresi'nin 9. âyeti kastedildiği hususu belirgin değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in başka bir öğüdünde, onları bu âyetle tehdit etmiş olması caizdir".³⁶⁶

³⁶² Kur'ân-ı Kerîm, Sebe, 34/6.

³⁶³ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 9, s. 111.

³⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, 'Ankebût, 29/49.

³⁶⁵ Tirmizî, **Sünen**, "Tefsîr-ül Kur'ân" 3222.

³⁶⁶ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 9, s. 111.

2.1.27.Fâtır Sûresi

İbn ‘Âşûr, Fâtır Sûresi’nin nüzûlüne ilişkin yaptığı değerlendirmede, müfessirlerin ittifakıyla sûrenin Mekkî olduğuna dair görüşü benimsediğini açıkça ifade etmektedir. Bununla birlikte, müfessir bazı âyetler hakkında nakledilen farklı rivâyetleri de dikkate alarak meseleyi ayrıntılı şekilde ele almaktadır. İbn ‘Âşûr, Âlûsî’nin (ö.1270/1854) Tabersî’den (ö. 548/1154) “*Allah’ın kitabını okuyanlar, namazı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak harcayanlar, asla zararla sonuçlanmayacak bir ticaret umarlar*”³⁶⁷ ve “*Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine zulmeder, kimi orta bir yol tutar, kimi de Allah’ın izniyle hayırlarda öne geçer; işte büyük lütuf budur.*”³⁶⁸ âyetlerinin Medenî olduğunu nakletmektedir.³⁶⁹ Ancak İbn ‘Âşûr, bu rivâyeti başka bir yerde bulmadığını açıkça söyleyerek bu rivâyete karşı temkinli davranmaktadır.³⁷⁰

İbn ‘Âşûr, sûrenin nüzûl sırasının otuz dördüncü sıra olduğunu belirtmekte ve sûrenin Furkân Sûresi’nden sonra, Meryem Sûresi’nden önce nâzil olduğunu söylemektedir.³⁷¹

2.1.28.Yâsîn Sûresi

İbn ‘Âşûr, Yâsîn Sûresi’nin Mekkî olduğunu, İbn ‘Âtiyye’nin de bu konuda ittifak olduğunu belirttiğini söylemektedir.³⁷² Bununla birlikte İbn ‘Âtiyye sûrenin; “*Ve biz onların önden gönderdiklerini ve arkalarında bıraktıklarını yazarız...*”³⁷³ âyetinin Ensar’dan Benî Seleme kabilesi hakkında Medine’de nâzil olduğu rivâyetini aktarmaktadır. Bu rivâyete göre Benî Seleme Hz. Peygamber’in mescidine yakın olmak amacıyla evlerini taşımak istemiş, Hz. Peygamber (sav) de onlara; “Evlerinizde kalınız; zira attığınız her adım yazılmaktadır” buyurarak evlerini terk etmemelerini

³⁶⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Fâtır, 35/29.

³⁶⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Fâtır, 35/32.

³⁶⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 204.

³⁷⁰ Bkz. İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 204.

³⁷¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 204.

³⁷² ‘Âtiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c. 4, s. 445.

³⁷³ Kur’ân-ı Kerîm, Yâsîn, 36/12.

istemiştir.³⁷⁴ İbn ‘Âşûr, “durumun böyle olmadığını, âyetin Mekke’de indiğini ve Medine’de Hz. Peugamber’in onlara delil olarak getirdiğini”³⁷⁵ açıkça söylemektedir.

İbn ‘Âşûr, sûreyi nüzûl sıralamasında kırk birinci sıraya yerleştirmekte ve sûrenin Cin Sûresi’nden sonra, Furkân Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.³⁷⁶

2.1.29.Sâffât Sûresi

İbn ‘Âşûr, Sâffât Sûresine ilişkin değerlendirmesinde, herhangi bir rivâyet aktarmaksızın ittifakla Mekkî, nüzul sıralamasında elli altıncı sırada En’âm Sûresi’nden sonra, Lokmân Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.³⁷⁷

2.1.30.Sâd Sûresi

İbn ‘Âşûr, Sâd Sûresi’nin çoğunluğun görüşüne göre Mekkî olduğunu belirtmekte ve İtkân’da Ca’berî’nin sûrenin Medenî olduğuna dair bir rivâyette bulunduğunu aktarmakta ve Süyûtî’nin bu rivâyetin müfessirlerin çoğunluğunun sûrenin Mekkî olduğuna dair aktardıkları icmaya aykırı olduğunu söylediğini bildirmektedir.³⁷⁸

İbn ‘Âşûr, sûrenin nüzûl sırasındaki yerine dair de bilgi vermekte ve Sâd Sûresi’nin otuz sekizinci sırada, Kamer Sûresi’nden sonra, A’râf Sûresi’nden önce nâzil olduğunu kaydetmektedir.³⁷⁹

Bununla birlikte müfessir, Tirmizî’nin İbn Abbâs’tan şöyle bir rivâyet aktarmaktadır: Ebû Tâlib’in hastalanmıştı. Kureyşliler onu ziyarete gelmişlerdi. Hz. Peygamber de onu ziyarete geldiğinde yanında bir adamın meclisi vardı. Hz. Peygamber (sav), oturmak isteyince, Ebû Cehil ona engel olmak için ayağa kalktı. Ve onu Ebû Tâlib’e şikâyet etti. Bunun üzerine Ebû Tâlib: Ey kardeşimin oğlu! Kavminden ne istiyorsun, dedi. Hz. Peygamber de: Ben onlardan, arapların din edineceği ve Acemleri de cizye vermeye götürecek tek bir kelime istiyorum, dedi. Ebû Tâlib: Tek bir kelime! Hz. Peygamber de: Ey Amcam! Lâ ilâhe illallah desinler, dedi.

³⁷⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 282

³⁷⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 282

³⁷⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 283.

³⁷⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 369.

³⁷⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 464; Süyûtî, *el-İtkan*, c.1, s. 49.

³⁷⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 464.

Bunun üzerine onlar: Tek bir ilah mı? Biz bunu son dinde duymamıştık. Bu sadece bir uydurmadır, dediler. İbn Abbâs dedi ki: Bunun üzerine onlara Sâd Sûresi nâzil oldu. Tirmizî bunun hasen bir hadis olduğunu söyledi. Bu, sûrenin Ebû Talîb'in hayatının son demlerinde nâzil olduğuna delildir. Bu hastalığı, ölümü hastalığı idi. Bu da sûrenin Hicret'ten üç yıl önce nâzil olduğunu göstermektedir.³⁸⁰

2.1.31.Zümer Sûresi

İbn 'Âşûr, Zümer Sûresi'nin nüzûlüne dair yaptığı değerlendirmede, öncelikle bu sûrenin tamamının Mekkî olduğu kanaatini açık bir şekilde ifade etmektedir. Müfessir, bu bağlamda klasik kaynaklarda zikredilen ve sûrenin bazı âyetlerinin Medenî olduğuna dair rivâyetleri de ele almakta ve onları tenkit etmektedir. Nitekim İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette, sûrenin; *“De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin...”*³⁸¹ âyetinden itibaren üç âyetinin, -yedi âyet olduğu da söylenmiştir- Medine döneminde Hz. Hamza'nın katili Vahşî nâzil olmuştur. Ancak İbn 'Âşûr, bu rivâyetin senedinin zayıf ve hikâye görüntüsünde olduğunu vurgulayarak bu görüşü reddetmektedir.³⁸²

Bunun yanında İbn 'Âşûr, Hz. Ömer'den nakledilen diğer bir rivâyete de temas etmektedir. Bu rivâyete göre bu âyetler, Medine döneminde Hicrete hazırlandıktan sonra onu erteleyen Hişâm b. el-Âs b. Vâil hakkında indirilmiştir. Başka bir rivâyete göre Hişâm'la beraber Ayyâş b. Ebî Rebî'a da vardı. Onlar Medine'ye Hicret edeceklerine dair sözleşmişlerdi. Akılları çelindi, onlar da böyle davrandılar.³⁸³

İbn 'Âşûr, bu rivâyetleri verdikten sonra kendi görüşünü şöyle açıklamaktadır: *“En sahîh olanı, sûre, tefsirinde de görüleceği üzere, Mekke'de müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Medenî olduğuna dair görüş, hakkında rivâyet edilen zayıf anlatılardan kaynaklanmaktadır”*.³⁸⁴

İbn 'Âşûr, ayrıca Medenî olduğuna dair başka rivâyetlere de yer vermekte ve haklarında ihtilaf edilen âyetlerinin sayısının dokuza ulaştığını belirttikten sonra şöyle demektedir. *“Yönelinen görüş, sûrenin tamamıyla Mekkî olduğu görüşüdür. Farklı*

³⁸⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 9, s. 464.

³⁸¹ Kur'an-ı Kerîm, Zümer, 39/53.

³⁸² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 9, s. 551.

³⁸³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 9, s. 551.

³⁸⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 9, s. 551.

kıssalar hakkında nâzil olduğunu izlenimini veren şey -eğer bu rivâyetlerin senetleri sahihse-, bu kıssalarda örnekliğin vaki olmasıdır. Bu da bazı ravileri, onun sebeb-i nüzûl olduğu şüphesine götürmüştür”.³⁸⁵

İbn ‘Âşûr, sûrede geçen “*Allah’ın arzı geniştir*”³⁸⁶ âyeti, sûrenin, Müminlerin Habeşistan’a hicretinden önce yani hicret’ten önceki beşinci yılda nâzil olduğunu gösterdiğini söylemektedir. ³⁸⁷

İbn ‘Âşûr, nüzûl sıralamasında sûreyi elli dokuzuncu sıraya yerleştirmekte ve Sebe Sûresi’nden sonra, Mü’min Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.³⁸⁸

2.1.32. Mümin (Ğâfir) Sûresi

İbn ‘Âşûr, Mümin Sûresi’nin Mekkî oluşu hakkında müfessirler arasında genel bir ittifak olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Bununla birlikte müfessir, bazı âyetlerin Medenî olduğuna dair Hasan el-Basrî ve Ebu’l- ‘Âliyye’den nakledilen rivâyetleri de değerlendirerek şöyle demektedir: Hasan-ı Basrî’den “*Ve Rabbinin hamdiyle akşam ve sabah tesbih et*” âyetinin Medine’de indiği rivâyet edilmiştir. Çünkü o, sûrenin beş vakit namazın ve vakitlerinin farz kılınmasında nâzil olduğu görüşündedir. Yine o, beş vakit namazın ve vakitlerinin Medine’de farz kılındığı; Mekke’de farz olanın iki rekât ve herhangi bir vakitle sınırlandırılmadığı görüşündedir. Bu zayıf görüşün zayıf görüşe bina edilmesidir. Çünkü cumhur, beş vakit namazın Mekke’de vakitleriyle beraber farz kılındığı ve bu âyette “tesbih” ile kastedilenin namazlar olduğu hususunun kesin olmadığı, aksine âyeti zahirine hamlederek Allah’ı her türlü sözden tenzih etmek anlamında olduğu görüşündedir. Bundan daha şaz olanı ise Ebu’l- ‘Âliyye’den “*Allah’ın âyetleri hakkında delilsiz tartışanlar... Onların kalplerinde ulaşamayacakları bir kibirten başka bir şey yoktur.*”³⁸⁹ âyetinin Deccâl hakkında Hz. Peygamber ile tartışan ve onun Deccâl’in kendilerinden olduğunu iddia ettiğini söyleyen Medine Yahudileri hakkında nâzil olduğunu bildiren rivâyettir.

³⁸⁵ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 9, s. 551.

³⁸⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Zümer, 39/10.

³⁸⁷ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 9, s. 552.

³⁸⁸ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 9, s. 552.

³⁸⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Mümin, 40/56.

Sûrenin başında geçen “*Allah’ın âyetleri hakkında ancak kafirler tartışır*”³⁹⁰ âyetiyle kastedilen müşriklerdir”.³⁹¹

İbn ‘Âşûr, nüzûl sıralamasında sûreyi altmışıncı sıraya yerleştirmekte ve Zümer Sûresi’nden sonra, Fussilet Sûresi’nden önce nâzil olduğunu, bu sûrenin Ebû Tâlib’in vefatının ardından okunduğunu, Ebû Tâlib’in vefatının Hicret’ten üç yıl önce olduğunu belirtmektedir.³⁹²

2.1.33.Fussilet Sûresi

İbn ‘Âşûr, Fussilet Sûresi’nin nüzûlü hakkında herhangi bir rivâyete yer vermeksizin onun ittifakla Mekkî olduğunu, nüzûl sıralamasında altmış birinci sıraya yerleştiğini, Ğâfir Sûresi’nden sonra, Zuhurf Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.³⁹³

2.1.34.Şûrâ Sûresi

İbn ‘Âşûr, Şûrâ Sûresi’nin nüzûlüne dair değerlendirmesinde, öncelikle sûrenin mahiyeti hususunda cumhurun bu sûrenin tamamının Mekkî olduğu görüşünde birleştiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte müfessir, bazı âyetlerin Medenî olduğuna dair çeşitli rivâyetlere de değinmektedir. Bu çerçevede İbn ‘Âşûr, İbn Abbâs, Katâde ve Mukâtil’den gelen rivâyetlere dayanarak, sûrenin; “*De ki: Ben sizden, yakınlarıma sevgiden başka bir karşılık istemiyorum*”³⁹⁴ âyetinden itibaren dört ayetin Medine’de nâzil olduğuna dair görüşe işaret etmektedir. Mukâtil bunların Ensâr hakkında nâzil olduğunu aktarmaktadır. Ancak İbn ‘Âşûr, bu rivâyetlerin sûrenin bütününe dair Mekkîlik hükmünü değiştirmeyeceğini özellikle vurgulamaktadır.³⁹⁵ Öte yandan İbn Feres Ahkâmü’l-Kur’ân adlı eserinde, Mukâtil’den şunu nakletmektedir: “*Şâyet Allah kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde azgınlık ederlerdi*”³⁹⁶ âyeti Ashâb-ı Suffa hakkında nâzil olmuştur. Yine Mukâtil’den 39, 40 ve 41. ayetlerinin de Medine’de indirildiğini nakletmektedir.³⁹⁷

³⁹⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Mûmin, 40/4.

³⁹¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 681-682.

³⁹² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 682.

³⁹³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 798.

³⁹⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Şûrâ, 42/23.

³⁹⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 10, s. 19

³⁹⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Şûrâ, 42/27.

³⁹⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 19.

İbn ‘Âşûr, nüzûl sıralamasında sûreyi, Ca‘berî’nin Câbir b. Zeyd’den rivâyetine dayanarak altmış dokuzuncu sıraya yerleştirmekte ve Kehf Sûresi’nden sonra, İbrâhîm Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca “*O, rahmetini müjdelemesi için rüzgarları gönderen Allah’tır*”³⁹⁸ âyetinin, Mukâtil’in dediği gibi, Mekkelilere yağmurun yağmaması esnasında nâzil olduğu rivâyeti doğruysa, sûre bi’setin sekizinci yılında nâzil olmuş olmakta ve muhtemelen nüzulü, Akabe Gecesinde Medine ileri gelenlerinin iman etmelerinden sonra dokuzuncu yıla kadar devam etmiş olmaktadır. Ayrıca “*Rablerinin çağrısına icabet edenler, namazı dosdoğru kılanlar, işleri aralarında istişare ile yürütenler ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infakta bulunanlar*”³⁹⁹ âyeti ile Hz. Peygamber’in Medine’ye Hicretinden önce Ensâr’ın kastedildiği söylenmiştir.⁴⁰⁰

2.1.35. Zuhruf Sûresi

İbn ‘Âşûr, Zuhruf Sûresi’nin nüzûlüne dair değerlendirmesinde, öncelikle sûrenin Mekkî olduğunu vurgulamaktadır. Müfessir, İbn ‘Âtiyye’nin de Mekkîliği hususunda ittifakın olduğu görüşünde olduğunu belirtmektedir.⁴⁰¹

Ayrıca Katâde ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’den aktarılan bir rivâyete yer vermektedir. Bu rivâyete göre; “*Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor bakalım, Rahmân’dan başka tapılacak ilahlar belirlemiş miyiz?*”⁴⁰² âyeti, Mescid-i Aksâ’da nâzil olmuştur. İbn ‘Âşûr, bunu aktardıktan şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Eğer bu rivâyet doğruysa, sûrenin Mekkî oluşuna bir zarar vermez. Çünkü “Mekkî” ifadesiyle kastedilen, Hicret’ten önce nâzil olanlardır.”⁴⁰³

İbn ‘Âşûr, Zuhruf Sûresi’nin Kur’ân-ı n nüzûl sıralamasındaki yerinin altmış ikinci sıra olduğunu, Fussilet Sûresin’den sonra, Duhân Sûresin’den önce nâzil olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁴

³⁹⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Şûrâ, 42/28.

³⁹⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Şûrâ, 42/38.

⁴⁰⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 10, s. 19-20.

⁴⁰¹ İbn ‘Âtiyye, el-Muharrerü’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz, c. 5, s. 45.

⁴⁰² Kur’ân-ı Kerîm, Zuhruf, 43/45.

⁴⁰³ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 10, s. 126.

⁴⁰⁴ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. 10, s. 126.

2.1.36.Duhân Sûresi

İbn ‘Âşûr, cumhurun görüşüne göre sûrenin tamamının Mekkî olduğunu belirtmektedir. Ayrıca İbn ‘Âtiyye'nin “Mekkîliği hususunda herhangi bir ihtilaf olduğunu bilmiyorum” dediğini de eklemektedir.⁴⁰⁵ Keşşâf'ta ise söyleyene dayandırmaksızın “*Biz azabı biraz hafifleteceğiz, kuşkusuz siz de hemen eski halinize döneceksiniz.*”⁴⁰⁶ âyetinin istisna tutulduğu görüşünü ve benzeri bir görüşün Kurtubî'de de geçtiğini, Kevâşî'nin de herhangi bir alime dayandırmaksızın farklı bir görüş zikrettiğini aktarmaktadır.⁴⁰⁷ Daha sonra müfessir bu rivâyetler hakkındaki görüşünü şöyle açıklamaktadır: “Muhtemelen bu sözler söyleyenin anlayışından kaynaklanmaktadır”.⁴⁰⁸

İbn ‘Âşûr, sûrenin nüzûl sırasına dair de bilgi vermekte ve Câbir b. Zeyd'in görüşüne göre altmış üçüncü sırada yer aldığını, Zuhuf Sûresi'nden sonra, Câsiye Sûresi'nden önce indirildiğini ifade etmektedir.⁴⁰⁹

2.1.37.Câsiye Sûresi

İbn ‘Âşûr, sûrenin Mekkî olduğunu söylemekte ve İbn ‘Âtiyye'nin “bu konuda ihtilaf yoktur” dediğini aktarmaktadır.⁴¹⁰ Daha sonra Kurtubî'nin İbn Abbâs ve Katâde'den naklettiği şu görüşü aktarmaktadır: “*İnananlara söyle: Allah'ın ceza günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar; çünkü Allah, her bir topluluğa yaptıklarının karşılığını verecektir.*”⁴¹¹ âyeti Medine'de nâzil olmuştur”.⁴¹² Başka bir rivâyete göre, bu âyet, bir müşrikin Mekke'de Hz. Ömer'e hakaret etmesi ve onun da buna mukabelede bulunmak istemesi üzerine nâzil olmuştur.⁴¹³

İbn ‘Âşûr, Zuhuf Sûresi'nin Kur'ân-ı n nüzûl sıralamasındaki yerinin Câbir b. Zeyd'e göre altmış dördüncü sıra olduğunu, Duhân Sûresi'nden sonra, Ahkâf Sûresi'nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.⁴¹⁴

⁴⁰⁵ İbn ‘Âtiyye, el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-‘Azîz, c. 5, s. 68.

⁴⁰⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Duhân, 44/15.

⁴⁰⁷ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşaf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl, 3. baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987, c.4, s.269.

⁴⁰⁸ İbn ‘Âtiyye, el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-‘Azîz, c. 5, s. 68.

⁴⁰⁹ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, c. 10, s. 219.

⁴¹⁰ İbn ‘Âtiyye, el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-‘Azîz, c. 5, s. 79.

⁴¹¹ Kur'ân-ı Kerîm, Câsiye, 45/14.

⁴¹² İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, c. 10, s. 257.

⁴¹³ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, c. 10, s. 257.

⁴¹⁴ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, c. 10, s. 257.

2.1.38.Ahkâf Sûresi

İbn ‘Âşûr, Ahkâf Sûresi’nin Mekkî olduğuna söylemekte ve Kurtubî’nin, “bütün müfessirlerin ittifakıyla sûre Mekkîdir” dediğini aktarmaktadır. Ancak İbn ‘Âşûr, bazı müfessirlerin bazı alimlere dayandırarak bazı âyetleri istisna tuttuklarını da belirtmektedir. Bu çerçevede, İbn ‘Âtiyye şu iki âyeti istisna etmiştir. “*Ve de ki: “Siz inkâr ederken İsrâiloğulları’ndan bir tanığın onun benzerine tanık olduğunu ifade ettiği, bunun üzerine siz büyüklenirken onun iman ettiği kitap ya gerçekten Allah katından gelmişse! Hiç düşündünüz mü?” Şüphe yok ki Allah, hakka karşı cephe alanları doğru yola iletmez.*”⁴¹⁵ âyeti ile “*Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret*”⁴¹⁶. Bu âyetlerden birincisi, Abdullah b. Selâm’ın İslâm’a girişine işaret etmektedir. O da Hicret’ten sonra Müslüman olmuştur.⁴¹⁷ İtikan’da ise bu iki âyetin istisna edilmesiyle birlikte 13-17 âyetlerin de istisna edildiğine yer verilmiştir.⁴¹⁸

İbn ‘Âşûr, bu görüşler içerisinde en güçlü olanın ise ilk âyet hakkında aktarılan rivâyet olduğunu belirtmektedir.⁴¹⁹

İbn ‘Âşûr, sûreyi nüzûl sıralamasında altmış beşinci sıraya yerleştirmekte ve Câsiye Sûresi’nden sonra, Zâriyât Sûresi’nden önce nâzil olduğunu söylemektedir.⁴²⁰

2.1.39.Kâf Sûresi

İbn ‘Âşûr, Kâf Sûresi’nin tamamının Mekkî olduğunu, İbn ‘Âtiyye’nin de müfessirlerin ittifakıyla Mekkî olduğunu söylediğini belirtmiştir. Kurtubî’nin tefsirinde ve el-İtikan’da, İbn Abbâs, Katâde ve Dahhâk’tan aktarılan bir rivâyete göre, “*Gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı*”⁴²¹ âyetinin Yahudiler hakkında yani “Allah Teâlâ’nın gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra yedinci gün olan Cumartesi Günü istirahata çekildiğini ileri sürmeleri üzerine onların görüşlerini reddetmek amacıyla nâzil olmuştur. Yahudiler bu

⁴¹⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Ahkâf, 46/10.

⁴¹⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Ahkâf, 46/35.

⁴¹⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 10, s. 301.

⁴¹⁸ Süyûtî, **el-İtikan**, c. 1, s. 65.

⁴¹⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 10, s. 302.

⁴²⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 10, s. 301-302.

⁴²¹ Kur’ân-ı Kerîm, Kâf, 50/38.

sözleri Medine’de söylemişlerdir. Yani âyet, buraya uygun düştüğü için bu sûreye eklenmiştir.⁴²²

İbn ‘Âşûr ise bu görüşe itiraz etmekte ve şöyle demektedir: “âyet hakkındaki bu mana bir inceliğe sahiptir. Ama bu âyetin Medine’de nâzil olmasını gerektirmez. Çünkü Allah bunu biliyordu ve İslam’dan önce Mekke halkının kendi aralarında konuştukları, kıssa ve haber olarak telakki ettikleri bazı Yahudi görüşlerini Resulüne (sav.), vahyetti. Peygamberin gönderilmesinden sonra onlar, nübüvvet ve nebileri Yahudilere soruyorlardı”.⁴²³

Dolayısıyla İbn ‘Âşûr’a göre, Allah Teâlâ’nın bu inancı reddeden bir âyeti indirmesi, bu inancın mutlaka Medine’de dillendirilmiş olmasını gerektirmez. Tam aksine, henüz yayılmadan ya da halk arasında yerleşik bir şekilde ortaya çıkmadan önce de ilahî hikmet gereği böyle bir yanlış inancı tashih edici bir âyetin nâzil olması mümkündür. Bu nedenle, 38. âyetin muhtevasının Yahudilere yönelik bir tenkit taşıyor olması, onun Medine’de indiğine dair kesin bir delil teşkil etmemektedir. Nitekim Mekke toplumu, dönem itibarıyla çevre bölgelerle çeşitli kültürel ve ticarî ilişkiler içerisinde bulunmaktaydı. Bu nedenle, Yahudilere ait bazı inanç ve durumların, doğrudan Medine Yahudilerinden ya da dolaylı yollarla Mekkeliler arasında da bilinir hâle gelmiş olması mümkündür.⁴²⁴

İbn ‘Âşûr, sûrenin nüzul sıralamasının Câbir b. Zeyd’in tertibine göre otuz dördüncü sıra olduğunu, Mürselât Sûresi’nden sonra, Beled Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.⁴²⁵

2.1.40.Zâriyât Sûresi

İbn ‘Âşûr, sûrenin ittifakla Mekki olduğunu söylemekte ve nüzul sıralamasında altmış altıncı sıraya yerleştirmektedir. Ona göre sûre, Ahkâf Sûresi’nden sonra, Gâşiye Sûresi’nden önce nâzil olmuştur.⁴²⁶

⁴²² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 10, s. 513.

⁴²³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 10, s. 513.

⁴²⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kâf sûresi Tefsîri”, *Kur’ân Yolu Tefsîri*, erişim 25 Mayıs 2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/50-Kâf-sûresi>.

⁴²⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 513.

⁴²⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.11, s. 561.

2.1.41.Tûr Sûresi

İbn ‘Âşûr, ayrıntılı herhangi bir açıklama yapmaksızın sûrenin tamamının müfessirlerin ittifakıyla Mekkî olduğunu ifade etmektedir. Nüzûl sıralamasında sûreyi yetmiş beşinci sıraya yerleştirmekte ve Nûh Sûresi’nden sonra, Mü’minûn Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.⁴²⁷

2.1.42.Necm Sûresi

İbn ‘Âşûr, Necm Sûresi’nin tamamının Mekkî olduğunu söylemekte ve İbn ‘Âtiyye’nin de müfessirlerin ittifakıyla Mekkî olduğunu söylediğini belirtmektedir.⁴²⁸ İbn Abbâs ve Katâde’den, “*Onlar, basit hatalar hariç büyük günahlardan ve yüz kızartıcı davranışlardan kaçınanlardır. Şüphesiz Rabbinin bağışlaması geniştir...*”⁴²⁹ âyetinin istisna edildiğini belirten ve onların bu iki âyetin Medenî olduğunu söylediklerini nakletmekte ve bu görüşün zayıf olduğunu da eklemektedir.⁴³⁰ Medine’de indiğine dair rivâyetler naklettikten sonra bu rivâyetlerin isnat bakımından zayıf olduğunu belirtmektedir. İbn ‘Âşûr, bazı âlimler tarafından sûrenin tamamının Medine’de indiği yönünde bir görüşün dile getirildiğini ve bu görüşün Hasan el-Basrî’ye isnat edildiğini de aktarmış, ancak bunu şâz bir görüş olarak değerlendirmiştir. Öte yandan, İbn Mes’ûd’un bu sûrenin Hz. Peygamber’in halka açık olarak duyurduğu ilk sûre olduğu yönündeki rivâyetine yer veren İbn ‘Âşûr, sûrenin iniş sırasına göre yirmi üçüncü sırada yer aldığını; İhlâs Sûresi’nden sonra, ‘Abese Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmiştir.⁴³¹

2.1.43.Kamer Sûresi

İbn ‘Âşûr, bu sûrenin bütünüyle Mekke’de nâzil olduğunu ve bu görüşün âlimler arasında yaygın olarak kabul gördüğünü belirtmiştir. Ancak Mukâtil, sûredeki 44 ile 46. âyetlerin Medine döneminde indirildiğini ileri sürmüştü ve bu âyetlerin Bedir günü nâzil olduğunu ifade etmiştir. İbn ‘Âşûr ise, Hz. Peygamber’in Bedir günü bu âyetleri okumuş olmasının, Mukâtil’in böyle bir görüşe varmasına sebep olabileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte, İbn ‘Âşûr, söz konusu âyetlerin iniş yeri konusunda genel kanaatin dışına çıkmadan, sûrenin bütününe Mekkî olduğunu söylemektedir.

⁴²⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.11, s. 29.

⁴²⁸ İbn ‘Âtiyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-‘Azîz*, c. 5, s. 195.

⁴²⁹ Kur’ân-ı Kerîm, en-Necm 53/32.

⁴³⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.11, s. 69-70.

⁴³¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.11, s. 69-70.

Sûrenin nüzûl sırasına dair Câbir b. Zeyd'den nakille, onun otuz yedinci sırada yer aldığını, Târik Sûresi'nden sonra, Sâd Sûresi'nden önce nâzil olduğunu ifade etmektedir⁴³²

2.1.44.Rahmân Sûresi

İbn 'Âşûr, bu Sûrenin Mekke'de nâzil olduğunun, sahabe ve tâbiînin çoğunluğunun benimsediği bir görüş olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, farklı rivâyetlere de yer vererek görüş ayrılıklarını ilmi bir titizlikle değerlendirmektedir. İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette, bu Sûrenin, Hudeybiye Antlaşması esnasında, Süheyl b. Amr'ın antlaşma metninin başına “*Bismillâhirrahmânirrahîm*” ifadesinin yazılmasını kabul etmediği sırada nâzil olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde Medenî olduğuna dair bir görüş İbn Mes'ûd'a isnad edilmiştir.⁴³³

Ancak İbn Abbâs'tan, “*Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister. O her an yaratma halindedir*”⁴³⁴ âyeti hariç, tamamının Mekke'de nâzil olduğunu belirten bir rivâyet de aktarılmıştır. İbn 'Âşûr ise bu rivâyetleri aktardıktan sonra, en sahih ve isabetli görüşün, sûrenin tamamının Mekke'de nâzil olduğu yönündeki kanaat olduğunu açık bir biçimde ifade etmiştir. Bu kanaatini desteklemek üzere, İbn Mes'ûd'un Mushaf'ında bu sûrenin "mufasssal" sûreler arasında ilk sırada yer almasını delil olarak göstermiştir. Ayrıca eğer sûrenin iniş sebebi müşriklerin “*Rahmân da neymiş?*” şeklindeki sözleri bir cevap niteliğindeyse, bu Sûrenin Furkân Sûresi'nden sonra indirildiğini göstermektedir demiştir. Diğer bir rivâyete göre ise, müşriklerin, “*Kesin olarak bunları ona bir İnsân öğretiyor*”⁴³⁵ şeklindeki ithamlarına karşılık olarak nâzil olmuş; buna cevaben Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Hz. Peygamber'e öğretmenin Rahmân olduğunu bildirmiştir.⁴³⁶

İbn 'Âşûr ayrıca bu sûrenin, nüzûl itibarıyla Kur'ân'ın ilk inen sûrelerinden biri olduğunu da vurgulamıştır. Bu görüşünü desteklemek amacıyla Ahmed b. Hanbel'in, Esmâ bint Ebû Bekir'den naklettiği senedi tam olan bir rivâyete yer vermiştir.⁴³⁷ Bu

⁴³² İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 130.

⁴³³ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 180.

⁴³⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Rahmân, 55/29.

⁴³⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Nahl, 16/103.

⁴³⁶ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 180.

⁴³⁷ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, “Müsnedü'n-Nisâ”, 26955.

rivâyete göre, Hz. Peygamber, “*emrolunduğunu açıkça biddir*”⁴³⁸ âyetinden önce Kâbe’de rükne doğru namaz kıldığı sırada, müşriklerin onu dinlemekte oldukları bir anda “*Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?*” âyetini okumuştur. Bu rivâyet onun Hicr Sûresi’nden önce nâzil olmasını gerektirmektedir.⁴³⁹

İbn ‘Âşûr, sûre hakkındaki ihtilaftan dolayı, Kur’ân’ın nüzûl sıralamasındaki yerinin kesin olmadığını da belirtmiştir. Ca’berî ise Medenî olduğu görüşüne binaen doksan sekizinci sırada saymış, Ra’d Sûresi’nden sonra, İnsân Sûresi’nden önceye yerleştirmiştir. Ancak İbn ‘Âşûr’un tercihi, sûrenin tamamının Mekke döneminde nâzil olduğu yönündedir. Bu çerçevede, sûreyi Furkân Sûresin’den sonra, Fâtır Sûresin’den önce gelecek şekilde konumlandırmakta ve Kur’ân’ın nüzûl sıralamasında kırk üçüncü sıraya yerleştirmektedir.⁴⁴⁰

2.1.45. Vâkı‘a Sûresi

İbn ‘Âşûr, Vâkı‘a Sûresi’nin Mekkî olduğu hususunda, İbn ‘Âtiyye’ye göre muteber müfessirler arasında genel bir görüş birliği bulunduğunu ifade etmektedir.⁴⁴¹ Bununla birlikte bazı müfessirler, sûrenin belirli bazı âyetlerinin Medine döneminde, özellikle bir yolculuk esnasında nâzil olduğuna dair görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu tür rivâyetlerin sağlam bir dayanağa dayanmadığını söylemekte ve bu görüşlere ihtiyatla yaklaşmaktadır.⁴⁴²

Öte yandan Kurtubî⁴⁴³, Katâde ve İbn Abbâs’tan naklen, “*Size verilen rızka yalanlamayla mı karşılık veriyorsunuz?*”⁴⁴⁴ âyetinin Medine’de indirildiğine dair rivâyetler bulunduğunu da aktarmaktadır. Buna ilaveten Kelbî, sûrede dört âyetin Mekkî olmadığı kanaatindedir. Ona göre bu âyetlerden ikisi Hz. Peygamber’in Mekke’ye⁴⁴⁵, diğer ikisi ise Medine’ye doğru yaptığı bir seyahat sırasında nâzil olmuştur.⁴⁴⁶ İbn Ebî Hâtim de İbn Mes‘ûd’dan, bu sûrenin Tebük Savaşı sırasında indiğine dair bir rivâyeti aktarmıştır. İbn Ebî Hâtim’in, İbn Mes‘ûd’dan naklettiği bir

⁴³⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Hicr, 15/94.

⁴³⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.11, s. 180.

⁴⁴⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.11, s. 180.

⁴⁴¹ İbn ‘Âtiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c.5, s.238.

⁴⁴² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.11, s. 220.

⁴⁴³ Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, c. 17, s. 126.

⁴⁴⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Vâkı‘a, 56/82.

⁴⁴⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Vâkı‘a, 56/81,82.

⁴⁴⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Vâkı‘a, 56/13,14.

başka rivâyette ise Vâkı‘a Sûresi’nin Tebûk Seferi sırasında nâzil olduğu ileri sürülmüştür. Ancak İbn ‘Âşûr, tüm bu rivâyetleri değerlendirdikten sonra, sûrenin genel bütünlüğü, muhtevası ve klasik rivâyetlerin ağırlığı dikkate alındığında, onun Mekkî olduğuna dair görüşün daha kuvvetli ve tercihe şayan olduğunu belirtmektedir.⁴⁴⁷

İbn ‘Âşûr, Câbir b. Zeyd’in nüzûl sırasına dair değerlendirmesine atıfla, Vâkı‘a Sûresi’nin Kur’ân’ın iniş kronolojisinde kırk altıncı sırada yer aldığını; Tâhâ Sûresi’nden sonra, Şu‘arâ Sûresi’nden önce nâzil olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴⁸

2.1.46.Hadîd Sûresi

İbn ‘Âşûr, Hadîd Sûresi’nin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu hususunda ihtilaflar olduğunu, böylesi ihtilafların başka hiçbir sûrede bu denli yoğun görülmediğini belirtmektedir. Genel kanaat, sûrenin Medenî olduğu şeklindedir. Nitekim İbn ‘Âtiyye, Nakkaş kanalıyla müfessirler arasında bu konuda bir icma olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁹ Bununla birlikte, bazı rivâyetlerde sûrenin ilk bölümlerinin Mekkî olabileceğine dair işaretler de vardır.⁴⁵⁰

Bu çerçevede, Sahîh-i Müslim’de yer alan bir rivâyete göre Abdullah b. Mes‘ûd şöyle demektedir: “Müslüman olmamızla Allah’ın *“İman edenlerin kalplerinin Allah’ın zikrine karşı huşû duymalarının vakti hâlâ gelmedi mi?”*⁴⁵¹ âyetleriyle bizi itâb etmesi arasında sadece dört yıl vardı.”⁴⁵² İbn Mes‘ûd’un İslam’a ilk girenlerdendir. Bundan dolayı bu âyet Mekkî olmaktadır.⁴⁵³

Buna karşılık, İbn Merdûye’nin Enes ve İbn Abbâs’tan aktardığı bir rivâyette, aynı âyetin Kur’ân’ın nüzûlünden 13 veya 14 yıl sonra indiği bildirilmiştir. Ancak İbn ‘Âşûr, Müslim’de geçen Abdullah b. Mes‘ûd rivâyetinin sened bakımından daha sahih olduğunu ve tarihî bağlamla da daha uyumlu olduğunu belirtmektedir. Zira İbn Mes‘ûd daha önce Müslüman olmuş ve Kur’ân’ın nüzûlüne şahit olmuştu.⁴⁵⁴

⁴⁴⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 220- 221.

⁴⁴⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 221.

⁴⁴⁹ İbn ‘Âtiyye, **el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz**, c.5, s.256.

⁴⁵⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 278.

⁴⁵¹ Kur’ân-ı Kerîm, Hadîd, 57/16.

⁴⁵² Müslim, **Sahîh-i Müslim**, “Kitâbü’t-Tefsîr”, 3027.

⁴⁵³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 278.

⁴⁵⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 279.

İbn ‘Âşûr, Tâberânî’nin İbn Ömer’den, Deylemî’nin Câbir b. Abdillâh’tan aktardığı ve sûrenin salı günü indiğini belirten bir rivâyeti aktarmakta ve bunun zayıf bir hadis olduğunu belirtmektedir.⁴⁵⁵

İbn ‘Âşûr bu rivâyetleri aktardıktan sonra kendi kanaatini şöyle ifade etmektedir: “Ben derim ki: Ortaya çıkan şu ki İbn ‘Atiyye’nin de betimlediği gibi Sûrenin başından 9. âyete kadar olan kısmı Mekkîdir. Sonraki âyetlerin bir kısmı, münafıkların sözlerinin aktarılması gibi manalarının da gerektirdiği üzere Medine’de nâzil olmuştur. Bir kısmı da Mekke’de nâzil olmuştur. Müslim’in de hadisinde geçtiği üzere *“İman edenlerin Allah’ı ve inen gerçeği anmaktan dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi?”*⁴⁵⁶ âyeti gibi. Sûrenin sonundaki *“Şüphesiz ki Allah güçlüdür, azizdir”*⁴⁵⁷ âyeti Medine’de inenlere benziyor. Sonra da Hz. Peygamber’in (sav) tevkifiyle bu Sûrenin ortasına veya sonuna yerleştirilmiştir.”⁴⁵⁸

İbn ‘Âşûr, özellikle *“Sizden fetihten önce infakta bulunan ve savaşanlarla sonra bunu yapanlar bir değildir”*⁴⁵⁹ âyetinin, açıkça bir “fetih” olgusuna gönderme yaptığını söylemektedir. Ona göre bu fetihten maksat ister Mekke fethi olsun ister Hudeybiye fethi olsun farketmez. Çünkü her ikisine fetih denilmiştir. Bu fetih, Fetih Sûresine de isim olmuştur. Böylece Sûrenin Medenî oluşu kesinleşmiş olmaktadır. Bu da Sûrenin büyük bir bölümünün Medenî olduğu hususunda ihtilaf etmeyi gerektirmemektedir.⁴⁶⁰

İbn ‘Âşûr, Hadîd Sûresi’nin nüzûl sırasındaki yeri konusunda da farklı değerlendirmelerin olduğunu belirtmekte, cumhura göre doksan beşinci sırada, Zilzâl Sûresi’nden sonra, Muhammed Sûresi’nden önce indirildiğini söylemekte ve şöyle bir istisna da koymaktadır: “İbn Mes‘ûd’un “Bu âyet, bi’setten 4 yıl sonra nâzil oldu” şeklindeki sözü ve Ömer b. el-Hattâb’ın müslüman olmasına sebep, “kızkardeşinin evinde okuduğu ve içinde Hadîd Sûresinin baş tarafının olduğu sahifelerdir” şeklindeki rivâyet esas alındığında, bu sıralama doğru olmamaktadır. Çünkü itibar,

⁴⁵⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 278.

⁴⁵⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Hadîd, 57/16.

⁴⁵⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Hadîd, 57/16.

⁴⁵⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 278.

⁴⁵⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Hadîd, 57/10.

⁴⁶⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.11, s. 278.

sûrenin son kısmının değil, baş kısmının indiği mekânadır. Bundan dolayı nüzul sıralamasındaki yeri kapalı kalmaktadır”.⁴⁶¹

2.1.47. Mülk Sûresi

İbn ‘Âşûr, Mülk Sûresi’nin Mekkî olduğu konusunda müfessirler arasında genel bir görüş birliği bulunduğunu; bu kanaatini, önceki bazı müfessirlerin görüşlerine de atıfta bulunarak teyit etmektedir. Süyûtî’nin el-İtkan adlı eserinde de sûrenin Mekkî olduğu belirtilmiş; ancak yalnızca üç âyetinin Medenî olduğuna dair bir rivâyete yer verilmiş ve bu görüş, sûrenin muhataplarının Mekke halkı olmadığı iddiasıyla temellendirilmiştir.⁴⁶²

İbn ‘Âşûr, bu görüşü daha ayrıntılı bir biçimde ele alarak değerlendirmiştir. Özellikle sûrenin ilk beş âyetinin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu konusunda bazı farklı rivâyetlerin bulunduğunu belirtmiş, ardından bu hususta ileri sürülen görüşleri naklettikten sonra kendi görüşünü ortaya koymuştur. Ona göre, söz konusu âyetlerin muhatapları yalnızca müşrikler değil, aynı zamanda müminler de olabilir. Sûrenin muhataplarının farklı farklı olması, onu Medenî olarak nitelendirmek için yeterli bir gerekçe oluşturmamaktadır. Bu nedenle bu âyetlerden hareketle sûreyi Medenî saymak doğru değildir.⁴⁶³

Süyûtî, el-İtkan’da senedi vermeksizin, Mülk Sûresi’nin tamamının Medenî olduğuna dair "garip bir görüş" nakletmiştir.⁴⁶⁴ Ancak İbn ‘Âşûr, bu görüşün senedsiz, marjinal ve genel kabul görmeyen bir görüş olduğunu belirtmiş ve ilmî herhangi bir değer taşımadığını ima etmiş ve sûrenin tamamının Mekkî olduğunu kabul etmenin daha isabetli bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁵

Neticede İbn ‘Âşûr, Mülk Sûresi’nin yetmiş altıncı sırada yer aldığını, Mü’minûn Sûresi’nden sonra, Hâkka Sûresi’nden önce nâzil olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.11, s. 278-279.

⁴⁶² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 6; Süyûtî, *el-İtkan*, c. 1, s. 66.

⁴⁶³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 7.

⁴⁶⁴ Süyûtî, *el-İtkan*, c. 1, s. 66.

⁴⁶⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 7.

⁴⁶⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 7.

2.1.48.Kalem Sûresi

İbn ‘Âşûr, Kalem Sûresi’nin nüzûlüne ilişkin değerlendirmesinde öncelikle müfessirler arasında bazı âyetlerin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğuna dair ileri sürülen rivâyetleri dikkate almaktadır. Bu rivâyetlerde yer alan farklı görüşlere rağmen, sûrenin genel muhtevası ve muhatapları göz önünde bulundurulduğunda, onun Mekkî olduğu konusunda herhangi bir ihtilafın olmadığını belirtmektedir. Özellikle sûrede, dönemin önde gelen müşriklerinden Velîd b. Muğîre ve Ebû Cehil gibi şahısların hedef alınması, sûrenin doğrudan Mekke toplumundaki inançsız önderlere hitâp ettiğini göstermektedir. Bu durum, sûrenin Mekkîliğini teyit eden önemli bir unsurdur.⁴⁶⁷

İbn ‘Âşûr, ayrıca nüzûl sırasına ilişkin değerlendirmesinde, farklı rivâyetleri aktarmakta ve aralarındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır. Ona göre, Câbir b. Zeyd, Kalem Sûresi’ni Kur’an’da inen ikinci sûre olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda Câbir b. Zeyd’den şunları aktarmaktadır: “Bu sûre, ‘İkra’ (Alak) Sûresi’nden sonra nâzil olmuştur. Onun ardından Müzzemmil Sûresi, sonra da Müddessir Sûresi inmiştir.” Ancak İbn ‘Âşûr, bu görüşü aktarırken kendi tercihini de ortaya koymakta ve Hz. Âişe’nin sahih rivâyetini daha güçlü bulduğunu ifade etmektedir. Söz konusu rivâyete göre: “Kur’an’dan ilk inen sûre ‘İkra’ Sûresidir. Ardından vahiy bir sûre kesilmiştir (fetretü’l-vahy), sonra ise Müddessir Sûresi nâzil olmuştur.” İbn ‘Âşûr, bu bağlamda Câbir b. Abdullah’tan gelen ve “Müddessir Sûresi’nin vahyin kesildiği fetret döneminden sonra nâzil olduğu” yönündeki rivâyeti de değerlendirmektedir. Bu rivâyetle Hz. Âişe’nin rivâyeti arasında bir çelişki bulunmadığını vurgulamakta ve bu rivâyetleri şöyle uzlaştırmaya çalışmaktadır: “Câbir b. Abdullah’ın rivâyetinde geçen ‘Müddessir Sûresi fetret sonrası indi’ ifadesi, ‘İkra’ Sûresi’nden sonra nâzil olduğu’ anlamındadır. Bu da Hz. Âişe’nin rivâyetiyle tam bir uyum içindedir.” Bu şekilde İbn ‘Âşûr hem rivâyetleri uzlaştırmakta hem de nüzûl sırasını sahih olan görüş doğrultusunda netleştirmektedir. Dolayısıyla İbn ‘Âşûr’un tercih ettiği tertibe göre, Kalem Sûresi üçüncü sırada yer almaktadır.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 50.

⁴⁶⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 50.

2.1.49.Hâkka Sûresi

İbn ‘Âşûr, Hâkka Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu açıkça belirtmekte ve bunu özellikle zaman kriteri üzerinden temellendirmeye çalışmaktadır. Onun bu konudaki değerlendirmesi, tarihi rivâyetlerin ışığında şekillenmektedir. Ona göre, sûrenin Mekkî oluşu, Hz. Ömer b. el-Hattâb’ın İslâm’a girişiyle ilişkilendirilebilir. Bilindiği üzere Hz. Ömer, Müslümanların Habeşistan’a hicretinden sonra, Medine’ye hicretten beş yıl önce İslâm’ı kabul etmiştir.⁴⁶⁹

Ayrıca İbn ‘Âşûr, sûrelerin nüzûl sırasına ilişkin yaptığı değerlendirmede, Hâkka Sûresi’nin yetmiş yedinci sırada yer aldığını söylemektedir. Buna göre sûre, Mülk Sûresi’nden sonra, Me’âric Sûresi’nden önce nâzil olmuştur.⁴⁷⁰

2.1.50.Me’âric Sûresi

İbn ‘Âşûr, Me’âric Sûresi’nin Kur’ân’ın nüzûl sırasına göre yetmiş sekizinci sırada yer aldığını, Hâkka Sûresi’nden sonra, Nebe Sûresi’nden önce indirildiğini belirtmekte ve Mekkî olduğu hususunda genel bir ittifakın olduğunu da eklemektedir. Bununla birlikte, sûrede geçen “*Mallarında belirli bir pay vardır*” meâlindeki âyetin Medenî olduğuna dair şâz bir rivâyeti de vermektedir. Ancak bu rivâyeti dikkate almakla birlikte, ortaya koymuş olduğu tarihsel ve içeriksel değerlendirmeler doğrultusunda, sûrenin bütününün Mekkî olduğu kanaatini korumakta ve bu görüşün müfessirler arasında genel kabul gördüğünü vurgulamaktadır.⁴⁷¹

2.1.51.Nûh Sûresi

İbn ‘Âşûr, Nûh Sûresi’nin nüzûl sırasına göre yetmiş üçüncü sırada yer aldığını belirtmiştir. Bu bağlamda sûre, Tûr Sûresi’nden önce ve Nahl Sûresi’nden kırk âyet nâzil olduktan sonra indirilmiştir.⁴⁷² İbn ‘Âşûr’un bu tespiti, sûrelerin nüzûl kronolojisine dair klasik rivâyetler ve tematik bütünlük dikkate alınarak yapılmış olup, Nûh Sûresi’nin Mekke döneminin ileri safhalarına tekabül ettiğini göstermektedir.

2.1.52.Cin Sûresi

İbn ‘Âşûr, Cin Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu açıkça ifade etmektedir. Sûrenin iniş zamanı bağlamında İbn ‘Âşûr, olayların kronolojisinden hareketle sûrenin

⁴⁶⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 95.

⁴⁷⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 95.

⁴⁷¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 131.

⁴⁷² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 159.

Risâlet'in onuncu yılı civarında, yani Hicret'ten yaklaşık üç yıl önce indirildiğini belirtmektedir. Bu tarihî tespit hem senetli rivâyetlerle hem de siyer kaynaklarında yer alan bilgilerle desteklenmektedir. Zira Buhârî, Müslim ve Tirmizî gibi hadis kaynaklarında yer alan İbn Abbâs rivâyetinde, Resulullah (s.a.v)'ın ashabından bir grup ile Nahl bölgesine, Ukaz panayırına gitmek üzere yola çıktığı sırada, sabah namazını kıldırdığı esnada bir grup cinin Kur'ân tilâvetini dinledikleri ve ardından kendi kavimlerine dönerek “*Gerçekten biz hayret verici bir Kur'ân dinledik*” dedikleri aktarılmaktadır. Bu olay üzerine, Cin Sûresi'nin ilk âyeti olan “*De ki: Cinlerden bir topluluğun beni dinlediği bana vahyedildi*” âyeti nâzil olmuştur.⁴⁷³

İbn İshâk ise farklı bir rivâyete dayanarak, bu sûrenin Hz. Peygamber'in Tâif seferinden dönüşünden hemen sonra, yani Sakîf kabilesinden yardım istemek amacıyla yaptığı yolculuğun ardından indirildiğini belirtmiştir. Bu yorum da sûrenin Risâlet'in onuncu yılına, yani Hicret'ten üç yıl öncesine tarihlenmesini desteklemektedir.⁴⁷⁴

İbn 'Âşûr, bu tarihî rivâyetleri uzlaştırarak, sûreyi Kur'ân'ın nüzûl sırasına göre kırkıncı sırada değerlendirmiştir. Buna göre Cin Sûresi, A'râf Sûresi'nden sonra, Yâsîn Sûresi'nden önce nâzil olmuştur. Bu sıralama, içerik ve üslûpla da uyumaktadır.⁴⁷⁵

2.1.53. Müzzemmil Sûresi

İbn 'Âşûr, Müzzemmil Sûresi'nin nüzûlü hakkında farklı rivâyetleri aktardıktan sonra kendi kanaatini ortaya koyarken, sûreyi içerik ve iniş zamanı açısından iki bölüme ayırmaktadır. Ona göre, sûre esasen Mekki'dir, ancak son âyetin (20. âyet) Medenî olma ihtimali oldukça kuvvetlidir.⁴⁷⁶

İlk olarak, İbn 'Âşûr, müfessirlerin çoğunluğunun sûrenin tamamının Mekki olduğu kanaatinde olduğunu belirtmektedir. Ancak 20. âyetin içeriği özellikle “*Allah yolunda çarpışanlar olacaktır*” ifadesi bu âyetin Medenî olabileceğine dair güçlü işaretler taşımaktadır. Zira bu tür ifadeler, fiilî savaşın başladığı Medine döneminin şartlarına uygun düşmektedir. Aksi takdirde, bu ifade Mekke döneminde nâzil olmuşsa, bu durumda âyet gaybî bir haber içermekte ve bir mucize olmaktadır. İbn

⁴⁷³ Buhari, *Sahih-i Buhari*, “Ezan” 773; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 186.

⁴⁷⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 186.

⁴⁷⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 186.

⁴⁷⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 217.

‘Âşûr, bu noktada ihtiyatlı davranmakta ve bağlamı dikkate alarak son âyetin Medine’de nâzil olmuş olmasının daha güçlü bir ihtimal olduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁷ Hz. Âişe’den gelen ve 20. âyetin, sûre indikten bir yıl sonra nâzil olduğu şeklindeki rivâyeti değerlendiren İbn ‘Âşûr, bunu sûrenin ilk kısmının Mekke’de, son kısmının ise Medine’de indiğini destekleyen bir delil olarak görmektedir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in gece namazına dair yükümlülüğünün kaldırıldığını bildiren bu âyetin, gece kıyamının farziyetini nesheden bir âyet olduğunu söylemekte, bu da onun Medenî olduğuna işaret olarak değerlendirmektedir.⁴⁷⁸

İbn ‘Âşûr, rivâyetlerin karışıklığını da göz önünde bulundurarak, bazı aktarımlarda gece namazının farz kılındığı, sonra nafakaya çevrildiği, bazı rivâyetlerde ise bunun sürekli olarak farz olduğu yönünde bilgiler yer aldığını belirtmektedir. Bu tür çelişkili rivâyetlerin, gece kıyamının teşvik ve farziyet yönlerinin karıştırılmasından kaynaklandığını düşünmektedir.⁴⁷⁹

Sûrenin nüzûl sırası konusunda ise İbn ‘Âşûr, çeşitli rivâyetleri değerlendirerek onun ‘Alak, Müddessir ve Kalem sûrelerinden sonra, Kur’ân’ın dördüncü Sûresi olarak indiği görüşünü tercih etmektedir. Bu görüşü, Câbir b. Zeyd’in sıralamasına ve sahih rivâyetlere dayandırmaktadır. Müddessir Sûresi’nin 2. sırada indiği şeklindeki görüşü de dikkate alarak, Müzzemmil’in dördüncü nâzil olduğunu söylemektedir.⁴⁸⁰

2.1.54. Müddessir Sûresi

İbn ‘Âşûr, Müddessir Sûresi’nin Mekkîliği hususunda önceki müfessirler arasında bir görüş birliği olduğunu belirtmekte, bu kapsamda özellikle İbn ‘Âtiyye ve Kurtubî’nin değerlendirmelerine atıf yapmaktadır. Her iki müfessirin de sûrenin tamamının Mekkî olduğunu cumhurun ortak kanaati olarak naklettiğini söylemektedir.⁴⁸¹ Ayrıca İbn ‘Âşûr, Süyûtî’nin el-İtkan adlı eserinde Müddessir Sûresi’nin, bazı âyetleri Medenî olan sûreler arasında zikredilmemiş olmasına dikkat

⁴⁷⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 218.

⁴⁷⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 218.

⁴⁷⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 218.

⁴⁸⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 219.

⁴⁸¹ İbn ‘Âtiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c. 5, s. 392; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, c. 19, s. 40.

çekerek, bu durumun da sûrenin Mekkîliğine dair yaygın kabulü desteklediğini vurgulamaktadır.⁴⁸²

Âlûsî, Sahibü't-Tahrîr (Muhammed b. en-Nakîb el-Makdisî, ö. 698) adlı müfessirin görüşünü aktarmakta ve ona göre “Biz onların sayısını ancak bir imtihan için belirledik”⁴⁸³ âyetinin Medine’de nâzil olduğunu söylemektedir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu görüşün ne senedine ulaştığını ne de başka bir kaynakta benzer bir görüşe rastladığını ifade etmektedir.⁴⁸⁴

Bazı rivâyetlerde, Müddessir Sûresi’nin ikinci sırada nâzil olduğu, yani ondan önce sadece ‘Alak Sûresi’nin indiği belirtilmektedir. Bu görüş, Sahihayn’daki Hz. Âişe rivâyetine dayanmaktadır. Bu rivâyete göre, Hz. Peygamber’e Hira mağarasında ilk vahiy geldiğinde, Alak sûresinin ilk beş âyeti inmiştir. Sonra vahiy kesilmiş ve başka bir vahiy inmemiştir.⁴⁸⁵

Câbir b. Abdullah’tan gelen çok sayıda rivâyette de benzer bilgiler yer almaktadır. Ona göre, vahiy kesintiye uğradıktan sonra Hz. Peygamber bir gün yürürken gökyüzünden bir ses işitir. Başını kaldırdığında, Hirada kendisine gelen meleği sema ile arz arasında bir kürsüde oturur hâlde görür. Korkuyla Hz. Hatice’nin yanına gelir ve “Beni örtün, beni örtün!” der. Bunun üzerine “Ey örtüsüne bürünen”⁴⁸⁶ âyetleri nâzil olur ve böylece vahiy yeniden başlar.⁴⁸⁷

Bazı rivâyetlerde Müddessir Sûresi’nin Kur’ân’daki ilk sûre olduğu geçse de bu durum teknik olarak doğru değildir. Zira “fetretil-vahy” ifadesi, daha önce bir sûre indiğini ve onun ardından bir kesinti olduğunu gerektirmektedir. Bu bağlamda, ‘Alak Sûresi’nin ilk vahiy olduğu kabul edilmelidir.⁴⁸⁸

Câbir b. Zeyd’in nüzûl sırasına dair tespitine göre: ‘Alak Sûresi ilk, Kalem Sûresi ikinci, Müzzemmil Sûresi üçüncü, Müddessir Sûresi dördüncü sûredir. Câbir b.

⁴⁸² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 250.

⁴⁸³ Kur’ân-ı Kerîm, Müddessir, 74/31.

⁴⁸⁴ Ebü'l-Fazl Şihâbuddîn Mahmûd el-Bağdâdî el-Âlûsî, **Rûhu'l-Me‘ânî fî Tefsîri'l-Kur’ânî'l-‘Azîm ve’s-Seb‘i'l-Mesânî**, thk; Ali Abdülbârî ‘Atiyye, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994, c.15, s. 128; İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 250.

⁴⁸⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 219; Buhari, **Sahih-i Buharî**, “Kitâbü Bed’i'l-Vahy” 3.

⁴⁸⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Müddessir, 74/1–5.

⁴⁸⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 251; Buhari, **Sahih-i Buharî**, “Kitâbü Tefsîri'l-Kur’ân” 4925.

⁴⁸⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 251; Müslim, **Sahih-i Müslim**, “Kitâbü'l-İmân” 256.

Zeyd ayrıca, Fâtiha Sûresi'nin Müddessir'den sonra nâzil olduğunu söylemektedir. İbn 'Âşûr, Müddessir Sûresi'nin Müzzemmil'den önce nâzil olduğu kanaatindedir. Bu kanaatini, müşriklerin direncinin Müddessir Sûresi'nde henüz yeni başlamakta olduğuna, Müzzemmil Sûresi'nde ise bu direnç karşısında daha detaylı bir Mücâdele ve sabır çağrısı yapıldığına dayandırmaktadır. Bu da onun kronolojik olarak Müddessir Sûresi'nin daha erken indiğini düşündüğünü göstermektedir.⁴⁸⁹

Câbir b. Abdullah'tan gelen ve Buhârî ile Tirmizî'de geçen rivâyetlerde, bu sûrenin namazın farz kılınmasından önce indirildiği belirtilmektedir. Zira namaz, fetretü'l-vahy sonrası gelen ilk sûrelerden biri olan Müddessir'in inişinden kısa bir süre sonra farz kılınmıştır. Fetret döneminin süresi konusunda farklı görüşler olsa da İbn 'Âşûr'a göre en güçlü rivâyet, bu sûrenin kırk gün sürdüğü yönündedir.⁴⁹⁰

2.1.55.Kıyâmet Sûresi

İbn 'Âşûr, bu sûrenin ittifakla Mekkî olduğunu söylemektedir. Nüzûl sıralamasında otuz birinci sırada yer aldığını, Kâri'a Sûresi'nden sonra, Hümeze Sûresi'nden önce indiğini belirtmektedir.⁴⁹¹

2.1.56.İnsân Sûresi

İbn 'Âşûr, İnsân Sûresi'nin nüzûl yeri konusunda farklı görüşlerin olduğunu söylemektedir. Bu görüşler sûrenin Mekkî, Medenî ve bir kısmının Mekkî, bir kısmının Medenî olduğu şeklindeki görüşlerdir. İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, İbn Ebî Talha, Katâde, Mukâtil gibi sahâbe ve tâbiîn alimlerine göre sûre Mekkî'dir. İbn Mes'ûd, Mushaf tertibinde bu sûreyi Mekkî sûreler arasında zikretmiştir. Bu görüş, müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından da benimsenmiş olup, Halef el-Hafâcî tarafından "cumhurun görüşü" olarak aktarılmıştır.⁴⁹²

Buna karşılık, Mücâhid'in İbn Abbâs'tan naklettiğine ve Câbir b. Zeyd ve Katâde'nin bazı rivâyetlerine göre sûre Medenî kabul edilmiştir. Ayrıca Hasan el-Basrî, İkrime ve Kelbî'ye göre, sûrenin sadece "*Öyleyse Rabbinin hükmüne sabret; onlardan hiçbir günahkâra yahut nanköre boyun eğme*"⁴⁹³ âyetinden itibaren olan

⁴⁸⁹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 251.

⁴⁹⁰ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 251.

⁴⁹¹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 288.

⁴⁹² İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 317.

⁴⁹³ Kur'ân-ı Kerîm, İnsân, 76/24

kısmı Medenî'dir. Ancak bu âyetlerin daha önce Mekke'de herhangi bir sûre içinde yer aldığına dair açık bir rivâyet bulunmaması bu yaklaşımı zayıflatmaktadır.⁴⁹⁴

İbn 'Âşûr, bu ihtilaflara rağmen, sûrenin Mekkî olduğu görüşünü daha isabetli görmektedir. Ona göre, sûrenin üslûbu, muhtevası ve verdiği mesajlar, Mekke dönemine ait sûrelerin genel özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle, bazı âyetlerin Medine'deki bir olaya uygun düşmesi sûreyi bütünüyle Medenî saymak için yeterli değildir. Özellikle *"Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler."*⁴⁹⁵ âyetinin Hz. Ali'nin Medine'deki bir infak olayına bağlanması, âyetin Medenîliğine kesin delil teşkil etmez. Çünkü müfessirler, bir âyetin belirli bir olayla uygunluk göstermesi durumunda bunu sebep-i nüzûl olarak yorumlama eğilimindedir. Ancak bu, âyetin mutlak olarak o olayda nâzil olduğu anlamına gelmez.⁴⁹⁶

Nüzûl sırasına dair olarak İbn 'Âşûr, Câbir b. Zeyd'in İnsân Sûresi'ni 98. sırada saydığını, bu sûreyi Rahmân Sûresi'nden sonra, Talâk Sûresi'nden önce nâzil olduğunu belirttiğini aktarmaktadır. Ancak İbn Mes'ûd'un Mushaf tertibi esas alındığında, sûrenin 30. veya 31. sırada yer alması gerektiği kanaatindedir. İbn 'Âşûr ayrıca, Ebû Dâvûd'un Sünen'inin "tahzîbu'l-Kur'ân" babında aktardığı bir rivâyeti delil getirmektedir. Bu rivâyette Hz. Peygamber'in bir rekâtta İnsân ve Kıyâmet Sûrelerini birlikte okuduğu, İbn Mes'ûd'un Mushafında da tertibin böyle olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹⁷

2.1.57. Mürselât Sûresi

İbn 'Âşûr, Mürselât Sûresi'nin nüzûl yeri hakkında yaptığı değerlendirmede, bu sûrenin Selef müfessierlerin çoğunluğuna göre Mekkî kabul edildiğini belirtmektedir. Bu görüş, özellikle sahabeden İbn Mes'ûd'dan aktarılan bir rivâyete dayanmaktadır. Bu rivâyete göre, İbn Mes'ûd: "Biz Hz. Peygamberle, Minâ'da bir mağaradayken bu sûre nâzil oldu" demektedir. Bu, sûrenin nübüvvetin ilk dönemlerinde, Hz. Peygamber'in henüz gizlenerek tebliğ yaptığı Mekke döneminde

⁴⁹⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 317.

⁴⁹⁵ Kur'ân-ı Kerîm, İnsân, 76/8.

⁴⁹⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 318.

⁴⁹⁷ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Seyda, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, tsz, "Kırâetu'l-Kur'ânî ve tahzîbuh", 1396; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 318.

nâzil olduğunu göstermektedir.⁴⁹⁸ Dolayısıyla, İbn ‘Âşûr bu delile dayanarak sûrenin Kur’ân’ın ilk inen sûrelerinden biri olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁹⁹

Bununla birlikte İbn ‘Âşûr şu görüşleri de nakletmektedir: İbn Abbâs ve Katâde’ye göre, “*Onlara, ‘Allah’ın huzurunda eğilin!’ denildiğinde eğilmiyorlar.*”⁵⁰⁰ âyeti Medenî’dir ve bu âyet münafıklar hakkında nâzil olmuştur. Ancak İbn ‘Âşûr bu görüşe eleştirel yaklaşır ve söz konusu değerlendirmenin bir yoruma dayandığını ve kesin bir delil içermediğini belirtmektedir. Ona göre bu âyetin Medenî oluşuna dair yorum, sadece açık inkârcı müşriklerin namaza davet edilmeyeceği varsayımına dayanmaktadır. Fakat bu gerekçenin yeterli olmadığını ifade etmektedir. İbn ‘Âşûr, burada yer alan ‘لَهُمْ’ gibi zamirlerin sûrenin önceki âyetlerinde geçen müşriklere döndüğünü, dolayısıyla bu âyetin de müşrikler hakkında indiğini savunmaktadır. Ona göre, “*Onlara ‘Rükû edin’ denildiğinde rükû etmezler*” ifadesi, gerçekte “*İslâm’a girin*” çağrısının dolaylı bir anlatımıdır. Benzer bir kullanım Kalem Sûresi’nin 43. âyetinde de görülmektedir: “*O büyük korku ve dehşet günü gelip de secdeye çağrıldıklarında bunu yapamazlar.*” Bu da namaza çağrının, daha geniş anlamda İslâm’a davet anlamında kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca Müddessir Sûresi’nde geçen: “*Onlar şöyle cevap verirler: “Biz namaz kılanlardan değildik”* âyetinden “*Ceza gününü de asılsız sayıyorduk*” âyetine⁵⁰¹ kadar da benzer bir temayı işlemektedir.⁵⁰²

Mükâtil’e göre ise “*Onlara ‘Rükû edin’ denildiğinde rükû etmezler*” âyeti, Havâzin Gazvesi’nden sonra Medine’ye gelen Sakîf heyeti hakkında nâzil olmuştur. Bu heyet, Hz. Peygamber’e iman ettikten sonra namaz kılmakla yükümlü kıldıklarında “Bize bu çok ağır geliyor” şeklinde karşılık vermişler ve Hz. Peygamber de onlara: “İçinde rükû ve secde olmayan bir dinde hayır yoktur” buyurmuştur.⁵⁰³ Ancak İbn ‘Âşûr, bu rivâyetin de zayıf olduğunu ifade etmektedir. Eğer bu olay sahîh ise, İbn ‘Âşûr’a göre bu âyetin nüzûl sebebi değil, sadece bu âyetin onlara okunmasından ibarettir. Yani, âyet o sırada nâzil olmamış, sadece tebliğ

⁴⁹⁸ Buhari, **Sahih-i Buharî**, “Bâbu Cezâi’s-Sayd ve Nahvihî”, 1830.

⁴⁹⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 358.

⁵⁰⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Mürselât, 77/48.

⁵⁰¹ Kur’ân-ı Kerîm, Müddessir, 74/43-46.

⁵⁰² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 358.

⁵⁰³ Kurtubî, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, c. 19, s. 109.

maksadıyla okunmuştur. İbn ‘Âşûr, Câbir b. Zeyd’in tertibine göre sûrenin 33. sırada yer aldığını belirtmektedir.⁵⁰⁴

2.1.58. Nebe Sûresi

İbn Âşûr, sûrenin ittifakla Mekkî olduğunu ve Câbir b. Zeyd’in tertibine göre, 80. Sırada yer aldığını ve Me‘âric Sûresi’nden sonra, Nâzi‘ât Sûresi’nden önce indiğini belirtmektedir.⁵⁰⁵

İbn ‘Âşûr, sûrenin Mekkî oluşuna ilişkin olarak bazı tarihsel rivâyetlere de yer vermektedir. Bunlardan birine göre, İbn Abbâs’tan şöyle rivâyet edilmiştir: “Kur’ân indiği vakit Kureyş halkı bir araya gelir, bu konuda konuşurdu. İçlerinden bazıları onu tasdik eder, bazıları ise yalanlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *“Birbirlerine neyi soruyorlar? Hakkında ayrılığa düştükleri büyük haberi mi?”* âyetlerini indirdi.⁵⁰⁶, Hasan el-Basrî’den de şu şöyle bir rivâyet aktarılmıştır: “Hz. Peygamber gönderildiğinde, insanlar aralarında birbirine sormaya başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah *“Birbirlerine neyi soruyorlar? Hakkında ayrılığa düştükleri büyük haberi mi?”* âyetini indirdi.”⁵⁰⁷

İbn ‘Âşûr, bu rivâyetleri aktararak Nebe’ Sûresi’nin vahyin ilk dönemlerinde nâzil olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre bu durum sûrenin içerik ve üslûbundan da anlaşılmaktadır.⁵⁰⁸

2.1.59. Nâzi‘ât Sûresi

İbn ‘Âşûr, Nâzi‘ât Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu, nüzul sıralamasına göre seksen birinci sırada yer aldığını, Nebe Sûresi’nden sonra, İnfitâr Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵⁰⁹

2.1.60. ‘Abese Sûresi

İbn ‘Âşûr, ‘Abese Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu açıkça belirtmiştir. Bununla birlikte, sûrenin nüzûl yeri konusunda genel olarak bir görüş birliği

⁵⁰⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 358.

⁵⁰⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 384.

⁵⁰⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Nebe, 78/1-2.

⁵⁰⁷ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, c. 24, s. 149; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 384.

⁵⁰⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 384.

⁵⁰⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 429.

bulunduğu düşünülse de İbnü'l-Arabî'nin "el-'Arîda"⁵¹⁰ adlı eserine atıfta bulunarak, sûrelerin iniş yerlerine dair rivâyetlerin her zaman kesin ve tartışmasız olmadığını, bu alanda zaman zaman farklı kanaatlerin ileri sürüldüğünü ifade etmiştir.⁵¹¹

İbn 'Âşûr, sûrenin nüzûl sebebiyle ilişkili olan İbn Ümmü Mektûm'un İslâm'ı ne zaman kabul ettiğine dair rivâyetlerin de güvenilirlikten uzak olduğunu vurgulamış; bu konuda dolaşan bazı söylentilerin senet açısından zayıf ve tarihi gerçeklikle örtüşmediğini ifade etmiştir. Bu tespit, nüzûl sebebi olarak aktarılan rivâyetlerin sûrenin Mekkî oluşunu geçersiz kılacak derecede güçlü olmadığını ortaya koymuştur.⁵¹²

İbn 'Âşûr, 'Abese Sûresi'nin nüzûl sırasına göre yirmi dördüncü sırada yer aldığını; Necm Sûresi'nden sonra, Kadr Sûresi'nden önce indirildiğini beyan etmiştir.⁵¹³

2.1.61. Tekvîr Sûresi

İbn 'Âşûr, Tekvîr Sûresi'nin ittifakla Mekkî olduğunu, nüzul sıralamasına göre yedinci sırada yer aldığını, Fâtîha Sûresi'nden sonra, A'lâ Sûresi'nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵¹⁴

2.1.62. İnfitâr Sûresi

İbn 'Âşûr, İnfitâr Sûresi'nin ittifakla Mekkî olduğunu, nüzul sıralamasına göre seksen ikinci sırada yer aldığını, Nâzi'ât sonra, İnşikâk Sûresi'nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵¹⁵

2.1.63. Mutaaffîn Sûresi

Mutaaffîn Sûresi'nin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbn 'Âşûr bu ihtilafları özetleyerek değerlendirmektedir. İbn Mes'ûd, Dahhâk ve Mukâtil'den aktarılan bir rivâyete göre sûre Mekkîdir. Buna karşılık İbn Abbâs'tan İkrime, Hasan-ı Basrî, es-Süddî ve Mukâtil'in aktardığı bir rivâyete göre ise Medenîdir. Hatta İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre ise, Medine'de

⁵¹⁰ Burada söz konusu edilen Ebû Bekr İbnü'l-Arabî'nin 'Âridatü'l-Ahvezî fi Şerhi't-Tirmizî isimli eseridir.

⁵¹¹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 463.

⁵¹² İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 463.

⁵¹³ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 463.

⁵¹⁴ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 495.

⁵¹⁵ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 520.

inen ilk sûredir.⁵¹⁶ Öte yandan yine İbn Abbâs ve Katâde'den gelen başka bir rivâyete, göre 29. Âyetten itibaren gelen âyetler hariç, sûrenin tamamı Medenîdir.⁵¹⁷

Kelbî ve Câbir b. Zeyd ise sûrenin Mekke ile Medine arasında nâzil olduğunu, bu sebeple Mekkî sayılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu görüş, Kur'ân ilimlerinde tercih edilen anlayışa yani “Medenî olan, Hicret'ten sonra nâzil olan her âyettir” ilkesine göre sûrenin Medenî sayılması gerektiği prensibini öne çıkarmaktadır.⁵¹⁸

el-Vâhidî, “Esbâbü'n-Nüzûl” adlı eserinde İbn Abbâs'tan şu rivâyeti aktarmaktadır: Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde, oradaki halkın ölçü ve tartıda çokça hileye başvurduğunu gördü. Bunun üzerine “*Yazıklar olsun ölçü ve tartıda hile yapanlara!*” âyeti nâzil oldu ve halk bu âyetten sonra ölçüye dikkat etmeye başladı. el-Kurazî de, Medine'deki bazı tüccarların alışverişlerinde “kumara benzeyen” yöntemler kullandıklarını, bu âdetlerin cahiliye döneminden kalma olup bazılarının İslâm'a geçtikten sonra da bu kötü alışkanlıkları sürdürdüğünü aktarmaktadır. Bu âyet, onları bu kötü âdetlerden vazgeçirmeye yönelik bir ikaz amacı taşımaktadır. İbn 'Âşûr'a göre bu da sûrenin Medine merkezli bir mesaj taşıdığını göstermektedir.⁵¹⁹

İbn 'Âşûr burada şunu ilginç bir şekilde not eder: “Sûre hem Mekke hem Medine'de yaygın olan bir sosyal bozukluğa işaret ettiğinden, Hz. Peygamber Medine'ye girmeden önce Mekke ile Medine arasında nâzil olmuş olması ne kadar münasip olmuştur! Böylece Hz. Peygamber, Medine'de de yaygın olan bir kötülüğü görmemiş olacaktır”.⁵²⁰

İbn 'Âşûr, sûrenin nüzul sıralamasına göre seksen altıncı sırada yer aldığını, ‘Ankebût Sûresi’nden sonra, Bakara Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵²¹

⁵¹⁶ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.12, s.534.

⁵¹⁷ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.12, s.534.

⁵¹⁸ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.12, s.534.

⁵¹⁹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.12, s.535.

⁵²⁰ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.12, s.535.

⁵²¹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.12, s.534-535.

2.1.64.İnşikâk Sûresi

İbn ‘Âşûr, İnşikâk Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu, nüzul sıralamasına göre seksen üçüncü sırada yer aldığını, İnfitâr Sûresinden sonra, Rûm Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵²²

2.1.65.Burûc Sûresi

İbn ‘Âşûr, Burûc Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu, nüzul sıralamasına göre yirmi yedinci sırada yer aldığını, Şems Sûresinden sonra, Tîn Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵²³

2.1.66.Târik Sûresi

İbn ‘Âşûr, Târik Sûresi’nin nübüvvetin onuncu yılından önce nâzil olduğunu ve ittifakla Mekkî kabul edildiğini belirtmektedir. Ona göre sûrenin içeriği, dili, üslûbu ve tematik özellikleri Mekkî sûrelerin genel karakterini taşımaktadır.⁵²⁴

İbn ‘Âşûr, sûrenin Mekkî oluşuna dair Ahmed b. Hanbel, Hâlid b. Ebî Cebel el-‘Advânî’den aktardığı şu rivâyete yer vermektedir: “O, Allah Resûlünü, kendilerinden yardım istemek amacıyla geldiğinde, Sâkif kabilesinin doğusunda, bir yay ya da asaya yaslanmış halde gördü. Onun Târik Sûresi’ni sonuna kadar okuduğunu duydum. Onu Cahiliyye döneminde ezberledim. Sonra İslamî dönemde onu okudum”.⁵²⁵

İbn ‘Âşûr, Târik Sûresi’nin nüzûl sırasının 36. sıra olduğunu, Beled Sûresi’nden sonra, Kamer Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵²⁶

2.1.67.A‘lâ Sûresi

İbn ‘Âşûr, A‘lâ Sûresi’nin cumhur tarafından Mekkî olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Ancak nüzûl zamanı ve bazı rivâyetler dikkate alındığında, sûrenin tamamının Mekkî mi yoksa bir kısmının Medenî mi olduğu meselesi tartışmalıdır. Nitekim bazı rivâyetlerde, sûrenin fitır sadakasının farz kılınması ve bayram namazının teşri‘i ile bağlantılı olarak Medine döneminde nâzil olduğuna dair ifadeler

⁵²² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 559.

⁵²³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s.575.

⁵²⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 592.

⁵²⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 592; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1421/2001, c. 31, s. 289.

⁵²⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 592.

bulunmaktadır. Bu nedenle bazı âlimler, sûrenin bir kısmının Mekkî, bir kısmının ise Medenî olduğunu ileri sürmüşlerdir. İbn ‘Âşûr, bu görüşleri aktarmakla birlikte, sûrenin genel anlamı, üslûbu ve içeriği bakımından Mekkî karakterler taşıdığını özellikle vurgulamaktadır. Ona göre, sûrenin Mekkî sayılmasını destekleyen unsurlar, söz konusu bazı âyetlerin Medine dönemine ait olaylara uygun düşmesiyle gölgelenmemelidir. Zira bu tür tevafuklar, âyetin nüzûl sebebiyle doğrudan ilişkilendirilmesini zorunlu kılmamaktadır.⁵²⁷

İbn ‘Âşûr ayrıca, A‘lâ Sûresi’nin nüzûl sırasına göre 8. sırada yer aldığını, Tekvîr Sûresi’nden sonra, Leyl Sûresi’nden önce nâzil olduğunu söylemektedir.⁵²⁸

2.1.68.Gâşiye Sûresi

İbn ‘Âşûr, Gâşiye Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu, nüzul sıralamasına göre altmış yedinci sırada yer aldığını, Zâriyât Sûresinden sonra, Kehf Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵²⁹

2.1.69.Fecr Sûresi

İbn ‘Âşûr, Fecr Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu ancak İbn ‘Atiyye’nin Ebû ‘Amr ed-Dânî’den aktardığı bir rivâyete göre Medenî sayıldığını söylemektedir. Ayrıca nüzûl sırasına göre 10. sırada yer aldığını, Leyl Sûresi’nden sonra, Duhâ Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.⁵³⁰

2.1.70.Beled Sûresi

İbn ‘Âşûr, Beled Sûresi’nin Mekkî olduğunu ve Zemahşerî’nin bu konuda ittifak olduğunu söylediğini ifade etmektedir. İbn ‘Atiyye’nin bazı alimlerden sûrenin Medenî olduğunu dair bir görüşü naklettiğini eklemektedir. Ancak bu görüşün “*Sen de serbestçe bu beldede yaşıyorsun*”⁵³¹ âyetinin, Hz. Peygamber’in gelecekte Mekke’yi fethedeceği ve fethin gerçekleştiği gün şehirde geçici olarak savaşıacağı şeklinde yorumlanmasına dayandığını da belirtmektedir.⁵³²

⁵²⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 603-604.

⁵²⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 604.

⁵²⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 621.

⁵³⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 635.

⁵³¹ Beled, 90/2.

⁵³² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 663.

Öte yandan, İbn ‘Âşûr, sûrenin Mekkî olduğuna ve Medenî olduğunu söyleyen görüşe şu açıdan karşı çıkılabileceğini söylemektedir: “O, hiçbir kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor”⁵³³ âyetinden “Fakat o, sarı yokuşu aşamadı.”⁵³⁴ âyetine kadar olan âyetlerde geçen gaip zamirlerin “Hiç kuşkusuz biz insanı zahmetli bir hayat için yarattık.”⁵³⁵ âyetine dönmektedir. Aksi takdirde zamirler mercisiz kalmaktadır.⁵³⁶

Bununla birlikte İbn ‘Âşûr, Suyûtî’nin el-İtkan adlı eserinde yer alan “sûrenin ilk dört âyeti dışındaki kısmının Medenî olduğuna dair” rivâyeti de eserinde nakletmektedir. Nüzûl sıralamasında sûreyi 35. Sıraya yerleştirmekte Kâf Sûresi’nden sonra, Târık Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.⁵³⁷

2.1.71.Şems Sûresi

İbn ‘Âşûr, Şems Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu, nüzul sıralamasına göre yirmi altıncı sırada yer aldığını, Kadr Sûresi’nden sonra, Burûc Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵³⁸

2.1.72.Leyl Sûresi

İbn ‘Âşûr, Leyl Sûresinin cumhurun görüşüne göre Mekkî olduğunu, çoğu müfessirlerin de bu görüşle yetindiğini belirttikten sonra İbn ‘Âtiyye’nin Mehdevî’den Medenî olduğunun rivâyet edildiğini dair görüşü de aktarmaktadır. İtkân’da da bu görüşlere işaret edilmiştir. Sûrenin dokuzuncu sırada yer aldığını, A’lâ Sûresi’nden sonra, Fecr Sûresi’nden önce indiğini de belirtmektedir.⁵³⁹

2.1.73.Duhâ Sûresi

İbn ‘Âşûr, bu sûrenin ittifakla Mekkî olduğunu zikretmiştir. Sahihayn’de ve Tirmizî’de geçen iki hadiste de bir süreliğine vahyin kesilmesine karşın bir rivâyete göre Ebû Leheb’in eşinin Resulullah’a hitâben “Şeytanın seni iki üç gecedir terk ettiğini görüyorum.” deyişini başka bir rivâyette de müşriklerin, “Muhammed’in terk edildiğini görüyoruz” demeleri üzerine Duhâ Sûresi’nin indiğini zikreden İbn ‘Âşûr

⁵³³ Beled, 90/5.

⁵³⁴ Beled, 90/11.

⁵³⁵ Beled, 90/4.

⁵³⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 663.

⁵³⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 663.

⁵³⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 679.

⁵³⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 689.

Mekkî olduğuna dair düşüncesini bu delillerle temellendirmiştir. Nüzûl sırasına göre on birinci sırada olan Duhâ Sûresi, İnşirâh Sûresi'nden önce Fecr Sûresi'nden sonra inmiştir.⁵⁴⁰

2.1.74. İnşirâh Sûresi

İbn 'Âşûr, Şems Sûresi'nin ittifakla Mekkî olduğunu, nüzul sıralamasına göre on ikinci sırada yer aldığını, ittifakla Duhâ Sûresi'nden sonra, Asr Sûresi'nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵⁴¹

2.1.75. Tîn Sûresi

İbn 'Âşûr, Tîn Sûresi'nin alimlerin çoğuna göre Mekkî olduğunu, İbn 'Atiyye'nin "bu konuda herhangi bir ihtilafın olduğunu bilmiyorum" dediğini, İtkân'da da ihtilaflı sûreler arasında sayılmadığını söylemekte ve Katâde'den Medenî olduğuna dair bir rivâyetin aktarıldığını ve böyle bir görüşün İbn Abbâs'a da isnat edildiğini, sahih olanın ise İbn Abbâs'ın onu Mekkî saydığını eklemektedir.⁵⁴²

Ayrıca İbn 'Âşûr, Tîn Sûresi'nin nüzûl sırasına göre 28. sırada olduğunu Burûc Sûresi'nden sonra, Kureyş Sûresi'nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir.⁵⁴³

2.1.76. 'Alak Sûresi

Bu sûre, İbn 'Âşûr'a göre ittifakla Mekkîdir. İbn 'Âşûr, 'Alak Sûresi'nin Kur'ân'da nâzil olan ilk sûre olduğunu net bir biçimde ifade eder. Bu kanaatini, sahih hadislere dayandırır. Ona göre, sûrenin ilk beş âyeti Hz. Peygamber'e Hira Mağarası'nda inzivaya çekildiği bir sırada, Fîl yılından sonra kırkıncı yılda, Ramazan ayının on yedinci gecesinde nâzil olmuştur. Bunun Hz. Âişe'den gelen sahih rivâyetlerle sabit olduğunu, aynı şekilde Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den aktarılan hadislerde de bu durumun desteklendiğini⁵⁴⁴, aynı zamanda selef ve halef âlimlerinin büyük çoğunluğunun kabulüne de dayandığını belirtmektedir.⁵⁴⁵

Bununla birlikte, bazı kaynaklarda Câbir b. Abdullah'tan, Kur'ân'da ilk inen sûrenin Müddessir Sûresi olduğu yönünde bir rivâyet nakledilmiştir. İbn 'Âşûr, bu

⁵⁴⁰ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer", 1796; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 702-703.

⁵⁴¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 713.

⁵⁴² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 723.

⁵⁴³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 723.

⁵⁴⁴ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "Kitâbü'l-Îmân", 253.

⁵⁴⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 12, s. 735.

rivâyeti bağlam temelli bir yaklaşımla ele alır ve şöyle açıklar: “Müddessir Sûresi, doğrudan Kur’ân’ın ilk vahyi olmayıp, İtkân’da da geçtiği üzere ilk vahiyden sonra yaşanan kısa süreli vahiy kesintisi (fetretü’l-vahy) sonrasında inen ilk sûredir. Aynı durum Duhâ Sûresi için de geçerlidir; o da ikinci bir kesinti döneminin ardından nâzil olmuştur.”⁵⁴⁶

İbn ‘Âşûr’un bu yaklaşımı, rivâyetler arasında görünen farklılıkları zaman kriterine dayalı açıklayıcı bir çerçeveye oturtmakta ve Mekkî-Medenî ayrımında nüzûl zamanı esas alınmalıdır prensibini tutarlı biçimde uygulamaktadır. Böylece hem sahih rivâyetlere hem de tarihsel sürece uygun şekilde ‘Alak Sûresi’nin, Kur’ân’ın ilk inen ve kesin olarak Mekkî bir sûre olduğu hükmüne varmaktadır.⁵⁴⁷

2.1.77.Kadr Sûresi

İbn ‘Âşûr, Kadr Sûresi’nin cumhurun görüşüne göre Mekkî olduğunu ve İbn Abbâs’tan da Mekkî olduğu şeklindeki bir görüşün, bunun yanında yine İbn Abbâs ve Katâde’den Medenî olduğuna dair bir görüşün rivâyet edildiğini ve Kurtubî’nin de bunu birçok alime nispet ettiğini söylemektedir.⁵⁴⁸

İbn ‘Âşûr, Kadr Sûresi’nin nüzûl sırasına göre 25. sırada yer aldığını, ‘Abese Sûresi’nden sonra, Şems Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir. Ancak, sûrenin Medenî olduğunu kabul edenlere göre Kadr Sûresi’nin nüzûl sırasındaki yeri farklılık göstermektedir. Bu görüşte olanlara göre sûre, Mutaaffîfîn Sûresi’nden sonra, Bakara Sûresi’nden önce indirilmiş olmalıdır.⁵⁴⁹

2.1.78.Zilzâl Sûresi

İbn ‘Âşûr, Zilzâl Sûresi’nin nüzûl yeri konusunda farklı görüşlerin olduğunu ifade etmektedir. İbn Abbâs, İbn Mes’ûd, Mücâhid, Dahhâk ve ‘Atâ’dan aktarılan bir rivâyete göre sûre Mekkîdir. Katâde, Mukâtil ve İbn Abbâs’a nispet edilen bir görüşe göre ise Medenîdir. Onlar son iki âyeti de buna delil olarak getirmişlerdir. İbn ‘Âşûr en sahih olan görüşün Mekkî olduğunu söyleyen görüş olduğunu, Beğavî, İbn Kesîr ve Muhammed b. Hasan en-Nisâbûrî de tefsirlerinde bu görüşle yetindiklerini

⁵⁴⁶ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 93; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 736.

⁵⁴⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 735-736.

⁵⁴⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 752.

⁵⁴⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 752.

söylemektedir.⁵⁵⁰ Zira “son iki âyetin Medine’de iki adam hakkında nâzil olduğunu” bildiren rivâyetten⁵⁵¹ hareketle çoğu alimin sûreyi Medenî saydığını, bu haber sahîh olsa bile bu onun Medenî sayılmasını gerektirmediğini, çünkü onlar bir âyeti delil olarak okuduklarında, bazı dinleyiciler onun bu haber üzerine nâzil olduğu zannına kapıldıklarını özellikle belirtmektedir.⁵⁵²

İbn ‘Âşûr, en sahîh görüşün Mekkî kabul eden görüş olduğunu söylemekle beraber, sûrenin nüzul zamanı hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır. Bununla birlikte Câbir b. Zeyd’in tertibine göre doksan dördüncü sırada sayıldığını Nisâ Sûresinden sonra Hadîd Sûresinden önce indirildiğini kabul edildiğini söylemektedir.⁵⁵³

2.1.79.Kâri’a Sûresi

İbn ‘Âşûr, Kâri’a Sûresi’nin Mekkî olduğu hususunda ittifak olduğunu, nüzul sıralamasına göre otuzuncu sırada yer aldığını, ittifakla Kureyş Sûresi’nden sonra, Kıyâmet Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵⁵⁴

Sûrenin özellikle kıyamet gününün dehşet verici sahnelerini çarpıcı bir üslûpla tasvir etmesi, Mekke dönemine özgü teblîğ yönteminin belirgin bir örneğidir. Bu da sûrenin, Kur’ân’ın erken Mekke döneminde indirilen ve ahiret inancını pekiştirmeye yönelik mesajlar içeren metinleri arasında yer aldığını göstermektedir. Sûrenin kısa ve sarsıcı âyetleri, inkârcı muhataplara karşı bir uyarı işlevi görmekte olup, İbn ‘Âşûr’un Mekkîlik tasnîfinde önem verdiği içerik ve üslup açısından da bu sınıflamayı desteklemektedir.

2.1.80.Tekâsür Sûresi

İbn ‘Âşûr, cumhura göre Tekâsür Sûresinin Mekkî olduğunu, İbn ‘Atiyye’nin “bu konuda herhangi bir ihtilafın olduğunu bilmiyorum” dediğini, İbn Abbâs, Kelbî ve Mukâtil’den aktarıldığına göre İslamî dönemde Mekke’de Abdimenâf oğullarıyla Sehm oğulları arasında meydana gelen bir övünme yarışı üzerine nâzil olduğunu söylemektedir. Bunun yanında Medenî olduğuna dair görüşü de İtkân’dan şöyle

⁵⁵⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.12, s. 763.

⁵⁵¹ İbn ‘Atiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c. 5, s. 510.

⁵⁵² İbn ‘Atiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c. 5, s. 510.

⁵⁵³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 781.

⁵⁵⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 796.

aktarmaktadır: “Tercih edilen Medenî oluşudur. İbn Ebî Hâtim’in “Birbirlerine karşı övünen Ensâr’dan iki kabile hakkında nâzil olmuştur” şeklinde tahriç ettiği rivâyet ve Buhârî’nin Übey b. Ka’b’dan tahriç ettiği şu rivâyet de buna delâlet etmektedir: Übey Resulullah’ın şöyle buyurduğunu söylemektedir: “Ademoğlunun bir vadi altını olsa ikincisini ister. Ademoğlunun ağzını ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder”. Übey dedi ki: Elhâkümü’t-tekâsür” Sûresi nâzil oluncaya kadar biz bunu Kur’an’dan sayardık”.

İbn ‘Âşûr, bu rivâyetle ilgili olarak şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: Bunu delil olarak getiren kişi şöyle demek istiyor: Übey Ensardandır. Onun “Elhâkümü’t-tekâsür” Sûresi nâzil oluncaya kadar biz bunu Kur’an’dan sayardık” sözünün zahiri, onların “Ademoğlunun bir vadi altını olsa ikincisini ister. Ademoğlunun ağzını ancak toprak doldurur...” sözünü Kur’ân’dan saymalarından sonra nâzil olduğunu göstermektedir. Übey’in sözlerinde Medenî oluşu hakkında açık bir delil yoktur. Çünkü “Biz” ifadesiyle kendilerinden önceki müslümanları kastetmiş olması caizdir. Yani bizden önceki müslümanlar onu Kur’ân’dan sayarlardı. Sonra Hz. Peygamber (sav.) onun Kur’ân’dan olmadığını onlara açıkladı. Sûrenin manalarından ve tehditlerinin sertliğinden onun Mekkî olduğu, muhatabının bir grup müşrik olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Sûrede anlatılanlar o günlerde müminlerin durumuna uygun düşmüyordu.⁵⁵⁵

İbn ‘Âşûr, Tekâsür Sûresi’nin nüzûl sıralaması hakkında da şöyle demektedir: Nüzûl tertibine göre on altıncı Sûre sayılmıştır. Kevser Sûresi’nden sonra, Mâ’ûn Sûresi’nden önce nâzil olmuştur.⁵⁵⁶

2.1.81. Asr Sûresi

İbn ‘Âşûr, Asr Sûresi’nin cumhurun ve çoğu müfessirlerin görüşüne göre Mekkî olduğunu, Katâde, Mücâhid ve Mukâtil’den Medenî olduğuna dair bir görüşün nakledildiğini, İtkân’da ihtilâflı sûreler arasında zikredilmediğini söylemektedir. Sûrenin nüzûl sıralaması hakkında da “on üçüncü sırada sayılmıştır. İnşirâh Sûresi’nden sonra, Âdiyât Sûresi’nden önce nâzil olmuştur” demektedir.

⁵⁵⁵ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 54.

⁵⁵⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 802.

2.1.82.Hümeze Sûresi

İbn ‘Âşûr, Hümeze Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu, nüzul sıralamasına göre otuz ikinci sırada yer aldığını, Kıyâmet Sûresi’nden sonra, Mürselât Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir.⁵⁵⁷

Sûrenin nüzul sebebiyle ilgili olarak da şöyle demektedir:

“Onun bir grup müşrik hakkında nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Onlar bizzat Müslümanları ayıplamaya, onlara sövmeye ve haklarında kötü dedikodular uydurmaya kalkmışlardı. Bu müşriklerden el-Velîd b. el-Muğîre el-Mahzûmî, Ümeyye b. Halef, Übey b. Halef, Benî Cumah’tan Cemîl b. Ma‘mer (Daha sonra müslüman olmuş ve Huneyn savaşına katılmıştır), Benî Sehm’den el-‘Âs b. Vâil -ki hepsi Kureyş’in ileri gelenlerindendi-, Tâif halkının Sakîf kabilesinden olan Esved b. ‘Abdi Yağûs, el-Ahnes b. Şerîk bu isimle (lumeze) isimlendirilmişlerdi. Bütün bunlar Cahiliyye döneminin servet sahipleri ve servet ve liderlikleriyle övünenleriydi. Sûrenin âyetinin hükmü genel olarak gelmiştir. Hükmü hem bu isimlendirilenleri hem de onların karakterinde olup isimleri zikredilmeyen müşrikleri kapsamaktadır.⁵⁵⁸

2.1.83.Fîl Sûresi

İbn ‘Âşûr, Fîl Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu açıkça ifade etmektedir. İbn ‘Âşûr’a göre Fîl Sûresi, nüzûl sırasına göre on dokuzuncu sırada yer almakta olup, bu sûre Kâfirûn Sûresi’nden sonra ve Felak Sûresi’nden önce nâzil olmuştur. Ahfeş’in “Li îlâfî Kureyşin” âyeti, “fece‘alehum ke‘asfin me’kûl” âyetine bağlıdır” şeklindeki sözlerinden dolayı Kureyş Sûresinden önce nâzil olduğu söylenmiştir. Buna delîl olarak da “Übey b. Ka‘b’ın onu Kureyş Sûresiyle beraber bir sûre olarak kabul etmesi ve aralarını besmeyleyle ayırmaması” hususu getirilmiştir. Kureyş’ten önce nâzil olduğuna delîl olarak getirilen hususlardan biri de şudur: ‘Amr b. Meymûn, Ömer b. el-Hattâb’tan şöyle rivâyet etmiştir: Ömer b. el-Hattâb, bir keresinde Akşam namazının ikinci rekatında Fîl ve Kureyş Sûrelerini okumuştur. Halbuki sahabe farz namazlarda bir rekatta iki sûre okumazdı. Sünnet olan Fâtiha’yla beraber bir sûre

⁵⁵⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 817.

⁵⁵⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 817.

okumaktır. Bu da ona göre bu ikisinin tek sûre olarak kabul edildiğini göstermektedir.⁵⁵⁹

İbn ‘Âşûr bunları aktardıktan sonra şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Kureyş Sûresinin Felak Sûresinden önce nâzil olmuş olması ve Fîl Sûresine eklenmesi caizdir. Çünkü sadece Übey b. Ka‘b’ın mushafındaki durumuyla, ‘Amr b. Meymûn’un rivâyetinin (ikisinin bir sûre olduğuna) delil getirilmesi yeterli değildir”.⁵⁶⁰

2.1.84.Kureyş Sûresi

İbn ‘Âşûr, Kureyş Sûresi’nin müfessirlerin çoğunluğunun nezdinde Mekkî kabul edildiğini açıkça belirtmekte ve İbn ‘Atiyye’ye göre “ittifakla” sözünü de eklemektedir. Bununla beraber Kurtubî’de Kelbî ve Dahhâk’tan aktarılan bir rivâyete göre Medenî kabul edilmiştir. Ancak el-İtkân adlı eserinde ihtilaflı sûreler arasında sayılmamıştır.⁵⁶¹

Sûrenin Fîl Sûresi ile bir sûre olduğuna dair bazı sahâbî ve tâbiînden aktarılan ve yukarıda zikredilen rivâyetlere de değinen İbn ‘Âşûr, Sûrenin müslümanların icmasıyla müstakil bir sûre olarak kabul edildiğini söylemektedir. Ona göre Sûre nüzûl sıralamasında yirmi dokuzuncu sırada yer almaktadır. Tîn Sûresi’nden sonra, Kâri‘a Sûresi’nden önce nâzil olmuştur.⁵⁶²

2.1.85.Mâ‘ûn Sûresi

İbn ‘Âşûr, Mâûn Sûresi’nin çoğunluğun görüşüne göre Mekkî olduğunu söylemektedir. Ayrıca İbn Abbâs’tan ve Kurtubî’nin Katâde’den rivâyetine göre Medenî sayıldığını da eklemektedir. Suyûtî’nin el-İtkân adlı eserine atıfta bulunarak, orada yer alan şu görüşü aktarmaktadır; “sûrenin ilk üç âyeti Mekke’de, kalan dört âyeti ise Medine’de nâzil olmuştur.”⁵⁶³ Bu görüş, özellikle “*Yazıklar olsun o namaz kılanlara*”⁵⁶⁴ âyetinde geçen ‘namaz kılanlar’ ifadesinin münafıklara işaret ettiği yorumuna dayanmaktadır. Zira münafıklık, genel itibarıyla Medine döneminde ortaya

⁵⁵⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 824.

⁵⁶⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 824.

⁵⁶¹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 41.

⁵⁶² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 832.

⁵⁶³ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 68.

⁵⁶⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Mâ‘ûn, 107/4.

çıkan bir olgudur ve bu durum, söz konusu âyetlerin Medine’de inmiş olabileceği yönünde bir gerekçe olarak ileri sürülmektedir.⁵⁶⁵

Buna mukabil İbn ‘Âşûr, bu görüşü benimsememekte; onun yerine sûrenin bütünlüğünü, üslûbunu ve muhtevasını esas alarak tamamının Mekkî olduğunu savunmaktadır. Çünkü burada eleştirilen kimseler, doğrudan münafıklar değil, dini hafife alan, gösteriş için ibadet eden ve toplumun zayıf kesimine karşı ilgisiz kalan müşrik karakterli kişilerdir. Bu karakter, daha çok Mekke dönemindeki müşriklerin karakteriyle örtüşmektedir.

İbn ‘Âşûr Mâûn Sûresi’nin nüzûl sıralamasında Mekkî oluşuna binaen on yedinci sırada yer aldığını Tekâsür Sûresi’nden sonra, Kâfirûn Sûresi’nden önce nâzil olduğunu söylemektedir.⁵⁶⁶

2.1.86.Kâfirûn Sûresi

İbn ‘Âşûr, Kâfirûn Sûresi’nin Mekkî olduğu hususunda müfessirlerin ittifakı olduğunu ifade etmektedir. Görüşünü desteklemek üzere, İbn ‘Âtiyye ve İbn Kesîr’in rivâyetlerini aktarmaktadır.⁵⁶⁷ Bununla birlikte, İbn Zübeyr’den gelen bir rivâyete dayanarak sûrenin Medenî olabileceğine dair bir görüşün olduğunu belirtmektedir.⁵⁶⁸

Ancak İbn ‘Âşûr, bu istisnâî rivâyeti zikretmekle birlikte, hem sûrenin üslûbu ve içerik yapısı hem de nüzûl kronolojisi dikkate alındığında, Kâfirûn Sûresi’nin Mekkî olduğuna dair kanaatini açık bir şekilde ortaya koyar. Sûre, müşriklerle tevhit akidesi konusunda uzlaşmanın reddedilmesi ve inanç ayrımının net bir şekilde ortaya konulması bakımından Mekke dönemine özgü bir üslûba sahiptir.

İbn ‘Âşûr ayrıca, Kâfirûn Sûresi’nin nüzûl sırasına göre 18. sırada yer aldığını, Mâûn Sûresi’nden sonra, Fîl Sûresi’nden önce indiğini söylemektedir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 840.

⁵⁶⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 840.

⁵⁶⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 854; İbn ‘Âtiyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, c.5, s. 531; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, c. 4, s. 599.

⁵⁶⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 855.

⁵⁶⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 854-855.

2.1.87.Mesed Sûresi

İbn ‘Âşûr, Mesed Sûresi’nin ittifakla Mekkî olduğunu ifade etmekte, nüzul sıralamasında altıncı sırada yer aldığını belirtmekte ve Fâtiha Sûresi’nden sonra, Tekvîr Sûresi’nden önce nâzil olduğunu söylemektedir.⁵⁷⁰

Ayrıca nüzulünün bi’setin dördüncü yılında olduğunu rivâyet edildiğini söylemektedir. Nüzûl sebebiyle ilgili olarak Sahîhayn’da geçen ve İbn Abbâs’tan aktarılan şu rivâyete yer vermektedir:

“Allah Resulü bir gün Safâ tepesine çıktı ve Yâ Sabâhâh! (Düşmana karşı uyarmak için söylenen bir kelimedir) diye seslendi. Bunun üzerine Kureyşliler onun önünde toplandılar ve dedi ki: Ben size şiddetli bir azabın önünde (onu haber veren) bir uyarıcıyım. Şu vadide birtakım düşman süvarileri vardır, sizin üzerinize sabah veya akşam baskın yapmak istiyorlar!" diye haber versem bana inanır mısınız?" Topluluğun cevabı; “Evet inanırız. Biz senin bir yalanına şahit olmadık.” şeklinde oldu. Bunun üzerine Ebû Leheb, “Yazıklar olsun sana! Bizi bunun için mi buraya topladın?” dedi. Bunun üzerine, Tebbet (Mesed) sûresi indirildi.⁵⁷¹

2.1.88.İhlâs Sûresi

İbn ‘Âşûr, İhlâs Sûresinin cunhurun görüşüne göre Mekkî olduğunu, buna karşılık Katâde, Dahhâk, Süddî, Ebü’l-Âliye ve Kurazî’den aktarılan bir rivâyete göre Medenî kabul edildiğini, İbn Abbâs’a her iki görüşün nispet edildiğini söylemektedir. İbn ‘Âşûr’a göre bu ihtilafın kaynağı, sûrenin nüzûl sebebine dair farklı rivâyetlerin bulunmasıdır.⁵⁷²

Bu bağlamda İbn ‘Âşûr Tirmizî’nin Übey b. Kâ‘b’dan, Ubeyd el-Attâr’ın İbn Mes‘ûd’dan ve Ebû Ya‘lâ’nın Câbir b. Abdullah’tan naklettiği şu rivâyetleri aktarmaktadır: Kureyşliler Peygamber Efendimiz’e “Bize Rabbinin nesebini (soyunu) bildir” demişler, bunun üzerine “*De ki: O Allah’tır, bir tektir...*”⁵⁷³ âyetleri nâzil olmuştur. Böylece Mekkî olmaktadır.⁵⁷⁴

⁵⁷⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 870.

⁵⁷¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 870

⁵⁷² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 879.

⁵⁷³ Kur’ân-ı Kerîm, İhlâs, 112/1; Tirmizî, **Sünen**, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 3365.

⁵⁷⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 880.

Diğer taraftan, Ebû Sâlih, İbn Abbâs'tan şu haberi nakletmiştir: 'Âmir b. Tufeyl ve Erbed b. Rebî'a (Lebîd'in kardeşi) Hz. Peygamber'e gelmiş, Âmir: "*Sen bizi neye çağırıyorsun?*" diye sormuştur. Peygamber Efendimiz: "Allah'a" deyince, Âmir: "O'nu bize tarif et. Altından mı, gümüşten mi, demirden mi, yoksa ağaçtan mı yapılmıştır?" demiştir. (Cehaletinden dolayı el-İlâh'ı, putları gibi bir maden, kereste veya taştan olduğunu zannediyor). Bunun üzerine bu Sûre nâzil oldu. Buna göre Sûre Medenî olmaktadır. Çünkü onların haber verdiği şey hicretten sonra olmuştur.⁵⁷⁵

İbn 'Âşûr'a göre bu ifade, müşriklerin Allah tasavvurlarının ne derece maddî ve putperest kalıplara sıkışmış olduğunu gösterir. Bu olay Hicret'ten sonra vuku bulduğundan bazı rivâyetlerde sûrenin Medenî olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁷⁶

İbn 'Âşûr ayrıca, Vâhidî'nin nakline dayanarak Yahudi âlimlerinden Huyey b. Ahtab ve Ka'b b. Eşref'in de Peygamber'e gelip "Bize Rabbinin sıfatlarını tarif et ki sana iman edelim" dediklerini, bu isteğin de sûrenin nüzûlüne sebep gösterildiğini belirtmektedir. Bütün bu rivâyetleri aktardıktan sonra, İbn 'Âşûr açıkça şu görüşü savunmaktadır; "En doğru olan görüş, sûrenin Mekkî olduğudur. Çünkü bu sûre, Allah'ın birliğini ve tevhit akidesini en özlü biçimde ifade etmektedir. Oysa bu muhteva, genel olarak Mekke döneminde inen âyetlerin karakteristiğidir."⁵⁷⁷

İbn 'Âşûr burada ayrıca şu yorumu da yapmaktadır: "Sûrenin şu ya da bu olay üzerine indiğini söyleyenlerin kastı, büyük ihtimalle Peygamber'in o olay esnasında bu sûreyi okumuş olmasıdır. Ancak bunu gören bazı râviler, sûrenin o anda indirildiğini sanmış olabilirler. Veya rivâyetleri nakleden râviler, aktardıkları sözleri tam olarak koruyamamışlardır."⁵⁷⁸

İbn 'Âşûr, bu ihtimalleri göz önüne alarak rivâyetlerin güvenilirliğini içerik ve bağlam açısından sorgulayan bir yaklaşım sergilemektedir. Nitekim "Esbâbu'n-Nüzûl" kitaplarında sûrenin Medenî olarak zikredilmesinin, bu tür rivâyetlerden kaynaklı bir yanlış anlamaya dayanabileceğini vurgulamaktadır.⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, **Ma'âlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân**, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, 1. baskı, Dâr İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1420/1999, c.5, s.329.

⁵⁷⁶ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 880.

⁵⁷⁷ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 880.

⁵⁷⁸ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 880.

⁵⁷⁹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 880.

İbn ‘Âşûr’un aktardığına göre Suyûtî “el-İtkân” adlı eserinde bazı âlimlerin bu farklı rivâyetleri uzlaştırmak için “sûrenin birden fazla kez indirildiği” görüşünü savunduklarını da belirtmektedir⁵⁸⁰

Sonuç olarak İbn ‘Âşûr’a göre, İhlâs Sûresi nüzûl sırasına göre Nâs Sûresi’nden sonra, Necm Sûresi’nden önce indirilmiştir ve nüzûl sıralamasında 22. sırada yer almaktadır.⁵⁸¹

2.1.89.Felak Sûresi

İbn ‘Âşûr, Felak Sûresi’nin Mekke’de mi yoksa Medine’de mi nâzil olduğu konusunda ihtilaf olduğunu söylemektedir. Câbir b. Zeyd, Hasan Basrî, ‘Atâ, İkrime Kureyb’in rivâyetine göre İbn Abbâs Mekkî olduğunu söylemişlerdir. Katâde ve Ebû Sâlih’in rivâyetine göre İbn Abbâs Medenî olduğunu söylemişlerdir.

Bunları aktardıktan sonra İbn ‘Âşûr şöyledemektedir: “En sahîh olan ise Mekkî oluşudur. Çünkü Ebû Sâlih’in İbn Abbâs’tan rivâyetinin hilafına Ebû Kureyb’in İbn Abbâs’tan rivâyeti makbuldür. Zira Ebû Sâlih “mütekellim fih”dir (bu râvide tenkide uğrayan bir vasıf vardır).⁵⁸²

İbn ‘Âşûr, bu değerlendirmesiyle rivâyetlerin güvenilirlik derecesine göre hüküm vermeyi esas almaktadır. Ona göre rivâyet zincirinin sağlamlığı, bu konuda belirleyici bir rol oynamaktadır. İbn ‘Âşûr ayrıca, Vâhidî’nin şu sözlerini nakletmektedir: “Müfessirler, bu sûrenin Lebîd b. el-A’sam’ın Peygamber’e sihir yapması olayı üzerine indirildiğini söylemişlerdir.” Ancak İbn ‘Âşûr bu rivâyete eleştirel yaklaşmakta ve şu açıklamayı yapmaktadır: “Sahih hadis kaynaklarında bu olayın Felak Sûresi’nin nüzûl sebebi olduğuna dair açık bir kayıt yoktur. Buna rağmen Suyûtî, ‘el-İtkân’ adlı eserinde bu olaya atıfla sûrenin Medenî olduğunu tercih etmiştir.”⁵⁸³

İbn ‘Âşûr bu noktada sadece rivâyetlere değil, rivâyetlerin sahih kaynaklarda yer alıp almadığına da bakarak hüküm vermektedir. İbn ‘Âşûr, Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1210) şu rivâyeti de naklettiğini bildirir; “Felak ve Nâs sûrelerinin iniş sebebi,

⁵⁸⁰ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 55.

⁵⁸¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 880.

⁵⁸² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 890.

⁵⁸³ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 56; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 12, s. 890.

Kureyş'in Peygamber'e zarar vermesi için bazı kimseleri görevlendirmesi ve bunların ona 'nazar' değdireceği inancı olmuştur. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu iki sûreyi indirerek Peygamber'in onlarla sığınmasını sağlamıştır. Bu rivâyet, Said b. Müseyyeb'e nispet edilmiştir, ancak senedi yoktur.⁵⁸⁴ İbn 'Âşûr bu bilgileri aktardıktan sonra sûrenin nüzûl sırasıyla ilgili de Felak Sûresi'nin, iniş sırasına göre yirminci sırada olduğunu, Fîl Sûresi'nden sonra, Nâs Sûresi'nden önce indirildiğini belirtmektedir.⁵⁸⁵

İbn 'Âşûr bu noktada önemli bir ihtilafa da dikkat çekmektedir. Ona göre, sahih rivâyetlerde Abdullah b. Mes'ûd'un Felak ve Nâs sûrelerinin Kur'ân'dan olmadığını söylediği nakledilmiştir. Ancak bu görüş ümmetin icmâi ile reddedilmiştir. Zira Peygamber'in bu iki sûreyi namazda okuduğu, ashabının da bu sûrelerle sığındığı ve onları Mushaf'larına yazdığı sahih yollarla sabittir. İbn 'Âşûr bu noktada şöyle demektedir; "Bu iki sûrenin Kur'ân'dan olduğuna dair ümmetin icmâi vardır. Abdullah b. Mes'ûd'un bu konudaki sözü ya ona ait değildir ya da Kur'ân'a dâhil olmadıkları anlamında değil, dua olarak indirildikleri anlamında yorumlanmalıdır."⁵⁸⁶

2.1.90.Nâs Sûresi

İbn 'Âşûr, Nâs Sûresi'nin Mekke'de mi yoksa Medine'de mi nâzil olduğu konusu, Felak Sûresi'nde olduğu gibi ihtilaf olduğunu Felak'ın Mekkî olduğunu söyleyenlere göre Mekkî, onun Medenî olduğunu söyleyenlere göre ise Medenî olduğunu söylemektedir.⁵⁸⁷

İbn 'Âşûr, burada yukarıda Felak Sûresiyle ilgili açıklamalarda geçen Lebîd hadisesine atıfta bulunmakta ve onun sahte olduğunu tekrar belirtmektedir. Ona göre en sahîh olanın onun Mekkî oluşudur. Nüzûl sıralamasında yirmi birinci sıradadır ve Felak Sûresinin akabinde nâzil olmuştur. İhlâs Sûresinin akabinde de denilmiştir.⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Fahrüddîn er-Râzî, **Mefâtîhu'l-Gayb**, Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1420/2000, c. 32, s. 368.

⁵⁸⁵ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 890.

⁵⁸⁶ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 890.

⁵⁸⁷ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 896.

⁵⁸⁸ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 12, s. 896.

2.2.İbn ‘Âşûr’a Göre Medenî Sûreler

2.2.1.Bakara Sûresi

İbn ‘Âşûr, Bakara Sûresi’nin ittifakla Medine’de nâzil olduğunu, Medine’de inen ilk sûre, Sahîh-i Buhârî şarihi İbn Hacer’in, bu konuda icmâ olduğunu söylediğini belirtmektedir. Medenî olduğu görüşüne binaen Mutaaffîfin Sûresinin ondan önce nâzil olduğunu söyleyenler de vardır.⁵⁸⁹

İbn ‘Âşûr Sûrenin içeriğinden hareketle bu görüşünü desteklemeye çalışmakta ve şöyle demektedir: “Bakara Sûresinde orucun farz kılınışı vardır: Oruç Hicretin birinci senesinde farz kılınmıştır. Bu yılda önce Aşura orucu farz kılınmış sonra ikinci yılda Ramazan orucu farz kılınmıştır. Çünkü Hz. Peygamber (sav) yedi Ramazan oruç tutmuştur. İlki de hicretin ikinci yılındaki Ramazan orucudur. Böylece Bakara Sûresi hicretin birinci yılının sonunda veya ikinci yılın başında naâzil olmuş olmaktadır.”⁵⁹⁰

İbn ‘Âşûr, Sahîh-i Buhârî’de yer alan bir rivâyete atıfta bulunarak, Hz. Âişe’nin “Bakara Sûresi indirildiğinde ben onun (Hz. Peygamber’i kastediyor) yanıdaydım” dediğini aktarmaktadır.⁵⁹¹ İbn ‘Âşûr, bu rivâyeti aktardıktan sonra tarihî hadiseye de atıfta bulunarak şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: Hz. Peygamber’in Hz. Aişe ile evliliği hicretin 1. Yılında Şevvâl ayında idi. 2. Yılın başında olduğu da söylenmiştir. Yine Hz. Aişe’den, Hz. Peygamber’in yanında dokuz yıl kaldığı, Hz. Peygamber kendisiyle evlendiğinde kendisinin dokuz yaşında, Hz. Peygamber vefat ettiğinde ise on sekiz yaşında olduğu rivâyet edilmiştir. Diğer taraftan Bakara Sûresinin Hac, Umre, haram aylarda ve haram beldede müşriklerle savaş hükümlerini kapsaması, nüzulünün beşinci ve altıncı yıla kadar, hatta “*Hâcc, bilinen aylardadır...*” âyetinin gerektirdiği gibi “*Eğer kuşatma altında kalırsanız, gücünüz yettiği kadar kurban gönderin*”⁵⁹² ayeti, nüzulünün sekizinci yıla kadar devam ettiğini göstermektedir.⁵⁹³ Bazı rivâyetlerde, “*Allah’a döndürüleceğiniz günü hatırlayın*”⁵⁹⁴ âyetinin Kur’ân’dan inen son âyet olduğu da söylenmiştir. Bakara Sûresi nüzûl sıralamasında seksen yedinci

⁵⁸⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 1, s. 200.

⁵⁹⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.1, s. 200.

⁵⁹¹ Buhari, **Sahih-i Buhârî**, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 4993.

⁵⁹² Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 2/196.

⁵⁹³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 1, s. 201.

⁵⁹⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 2/281.

sırada yer almaktadır. Mutaaffî'n Sûresi'nden sonra, Âl-i İmrân Sûresi'nden önce inmiştir".⁵⁹⁵

İbn 'Âşûr'a göre, sûrenin Medine döneminin başında nâzil olması, İslam toplumunun medinesine kavuştuğu ve bağımsızlığını elde ettiği önemli bir döneme denk gelmektedir. Bu durum, sûrenin temel amaçlarından birinin, yeni kurulan İslam toplumunu bozulmaya yol açabilecek unsurlardan arındırmak olduğunu göstermektedir. Allah Teâlâ, İslam toplumunun ıslah ve istikamet üzere devam edebilmesi için, gönderdiği bu ilk uzun sûre, faziletli, temiz ve güçlü bir toplum inşasını hedeflemiştir.⁵⁹⁶

Bakara Sûresi, Medine'de nâzil olan ilk sûre olduğundan dolayı Ensar onu öğrenmeye ve ezberlemeye büyük bir önem atfetmiştir. Siyer kaynaklarında anlatıldığına göre, Huneyn günü Müslümanlar dağıldığında Peygamber Efendimiz, amcası Abbâs'a: "Ey Ensar topluluğu! Ey Semûre ağacının ehli! Ey Bakara Sûresi'nin adamları!" şeklinde seslenmesi de onun önemini göstermektedir".⁵⁹⁷

2.2.2.Âl-i İmrân Sûresi

İbn 'Âşûr'a göre, Âl-i İmrân Sûresi'nin Medine'de nâzil olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Bu sûre, Bakara Sûresi'nden sonra inmiştir. Bu bağlamda, Bakara Sûresi'nin Medine'de indirilen ilk sûre olduğu dikkate alındığında, Âl-i İmrân Sûresi onun ardından ikinci sırada yer almaktadır. Bazı rivâyetlerde ise, önce Mutaaffî'n Sûresi'nin, sonra Bakara'nın ve ardından Âl-i İmrân'ın indirildiği ifade edilmiştir. Bu sıralamaya göre, Bedir Gazvesi esnasında Enfâl Sûresi'nin nâzil olduğu kabul edilince, Âl-i İmrân Sûresi'nin Bedir'den önce indirildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sonuç, Âl-i İmrân Sûresi'nde Bedir Zaferi'nden ve Uhud Gazvesi'nden açık biçimde söz edilmesiyle çelişmektedir. Bu sebeple İbn 'Âşûr,

⁵⁹⁵ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 201.

⁵⁹⁶ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 201.

⁵⁹⁷ Ebû Bekir Abdullah bin Muhammed bin Ebî Şeybe el-Kûfî, **el-Musannef fî'l-Hadîs ve'l-Âsâr**, thk., Kemal el-Hût, Dâru't-Tâc, Beyrut, 1409/1989, "Kitâbü'l-Megâzî", 36991; Mâlik bin Enes, **el-Muvatta'**, thk. Muhammed Fûâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985, "Kitâbü'l-Kur'ân" 11; Buhari, **Sahih-i Buharî**, "Kitâbü'l-Menâkîb", 3617; İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 1, s. 201.

sûrenin bazı bölümlerinin daha geç bir tarihte nâzil olmuş olabileceğini ifade etmektedir.⁵⁹⁸

Vâhidî'nin “Esbâbu'n-Nüzûl” adlı eserinde nakledildiğine göre müfessirler, sûrenin başlangıcından 120. ayetine kadar olan kısmın, Hicretin ikinci yılında Medine'ye gelen Necran heyeti ile yapılan tartışma üzerine nâzil olduğunu bildirmişlerdir. Diğer bazı âlimler ise sûrenin Enfâl Sûresi'nden sonra, Uhud Gazvesi sırasında yani Hicretin üçüncü yılı Şevval ayında indirildiğini söylemiştir. Bu görüş, İbn 'Âşûr'a göre daha isabetlidir.⁵⁹⁹

Müfessirlerin ittifakla bildirdiğine göre, “*Hani sabah erkenden evinden çıkmış, müminlere savaş için yer gösteriyordun*”⁶⁰⁰ Uhud Gazvesi'ni anlatmaktadır. Aynı şekilde, “*Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce birçok peygamber gelip geçmiştir. Eğer o ölür veya öldürülürse, topuklarınız üzerinde geriye mi döneceksiniz?*”⁶⁰¹ âyeti de Peygamber'in Uhud'da öldürüldüğü şeklindeki dedikoduya işaret etmektedir. Bu da sûrenin, en azından bir kısmının, Uhud'dan sonra nâzil olduğunu göstermektedir.⁶⁰²

İbn 'Âşûr, sûrenin baş tarafının Bakaradan sonra, Necran heyetinin gelişiyile birlikte nâzil olduğunu; yaklaşık ilk seksen âyetin bu kapsama girdiğini belirtmektedir. “*Hani sabah erkenden evinden çıkmıştın*”⁶⁰³ âyetinden itibaren başlayan bölümler, Uhud Savaşı bağlamında nâzil olmuştur ve bu kısım, Hicret'in üçüncü yılında indirilen âyetlere işaret etmektedir.⁶⁰⁴

İbn 'Âşûr, Fâtiha Sûresi'nin başında yaptığı genel açıklamaya dayanarak şunu hatırlatmaktadır: Bir sûrenin başka birinden “sonra” indiği ifade edildiğinde, bu ifadedden sûrenin tümünün daha sonra indirildiği anlamında değil, nüzûlünün başlangıcının önceki sûrenin nüzûlünden sonra başladığı anlamına gelmektedir. Zira birden fazla sûrenin, aynı zaman dilimi içinde eşzamanlı olarak inişi mümkündür. Dolayısıyla nüzûl sırasına dair “sonra indi” ifadesi, sûrenin tümünü değil, sadece nüzûl

⁵⁹⁸ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 2, s. 122-123.

⁵⁹⁹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 2, s. 123.

⁶⁰⁰ Kur'an-ı Kerîm, Al-i İmran, 3/121.

⁶⁰¹ Kur'an-ı Kerîm, Al-i İmran, 3/144.

⁶⁰² İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 2, s. 123.

⁶⁰³ Kur'an-ı Kerîm, Al-i İmran, 3/121.

⁶⁰⁴ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 2, s. 123.

sürecinin başlangıcını ifade eder. Son olarak, İbn ‘Âşûr, Âl-i İmrân Sûresinin Kur’ân’daki nüzûl sıralamasında yerinin kırk sekizinci sıra olduğunu söylemektedir⁶⁰⁵ ki bunun yanlış olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Muhtemelen asıl kastedilmek istenen seksen sekizinci sıradır.

2.2.3.Nisâ Sûresi

İbn ‘Âşûr, Nisâ Sûresi’nin Medine’de indirildiğini ve bu hususun sahih rivâyetlerle sabit olduğunu belirtmektedir. Sahîh-i Buhârî’de yer alan bir rivâyete göre Hz. Âişe şöyle demiştir: “Bakara ve Nisâ sûreleri indirildiğinde, ben Peygamber’in yanındaydım.”⁶⁰⁶ Bilindiği üzere Resulullah, Hicret’ten sekiz ay sonra, Şevval ayında Hz. Âişe ile evlenmiştir. Ayrıca alimler, Nisâ Sûresi’nin Bakara Sûresi’nden sonra indirildiği konusunda görüş birliği içindedir. Bu da onun Hicret’ten epey sonra nâzil olduğunu göstermektedir.⁶⁰⁷

Cumhura göre sûre, Âl-i İmrân Sûresi’nden sonra inmiştir. Âl-i İmrân Sûresi’nin, Uhud Gazvesi’nden sonra yani Hicretin üçüncü yılında indirildiği dikkate alındığında, Nisâ Sûresi’nin onun ardından indiği anlaşılmaktadır. İbn Abbâs’tan gelen bir rivâyette ise, Medine’de ilk inen sûrenin Bakara olduğu, onu sırasıyla Enfâl, Âl-i İmrân, Ahzâb, Mümtetine ve ardından Nisâ sûrelerinin takip ettiği bildirilmiştir. Bu sıralamaya göre Nisâ Sûresi, en erken Hicretin beşinci yılında, Ahzâb Savaşı’ndan ve Hudeybiye Antlaşması’ndan sonra indirilen Mümtetine Sûresi’nin peşinden gelmektedir. Zira Mümtetine Sûresi’nde geçen, “*Sana mümin kadınlar Hicret ederek geldiklerinde...*”⁶⁰⁸ âyeti, kadınların müşriklere geri gönderilmeyeceğini ifade etmektedir ki bu hüküm, Hudeybiye Antlaşması’na özeldir.⁶⁰⁹

Bazı âlimlere göre, “*Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değiştirmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir günahdır.*”⁶¹⁰ âyetinin Ahzâb Sûresi bağlamında nâzil olduğu ve dolayısıyla Hicretin beşinci yılına ait olduğu da belirtilmiştir. Ayrıca bu sûrenin, Gatafân kabilesinden bir adam hakkında indirildiğine dair bir görüş de mevcuttur. Gatafânlılar ise Ahzâb Gazvesi’nden sonra

⁶⁰⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 123.

⁶⁰⁶ Buhari, **Sahih-i Buhârî**, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 4993.

⁶⁰⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 417.

⁶⁰⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Mümtetine, 60/10.

⁶⁰⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 418.

⁶¹⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Nisâ, 4/2.

Müslüman olmuşlardır. Bu durum da sûrenin nispeten geç dönemde nâzil olduğunu göstermektedir.⁶¹¹

Bununla birlikte bazıları, sûrenin başında yer alan “*Ey insanlar!*” hitâbını esas alarak Nisâ Sûresi’nin Mekke’de nâzil olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak İbn ‘Âşûr bu görüşü zayıf görmektedir. Ona göre bu hitâp tarzı, Mekke halkını muhatap almak anlamına gelse de sûrenin Mekke’de indirildiğini zorunlu kılmamaktadır. Zira “*Ey insanlar!*” ifadesiyle başlayan birçok âyetin Medine’de indirildiği hususunda alimler ittifak halindedir. Bu ifade, sadece muhatapın kapsamına işaret etmekte; nüzûl yerini belirlememektedir.⁶¹²

İbn ‘Âşûr’a göre, Nisâ Sûresi’nin Âl-i İmrân’dan sonra indirildiği kesindir. Çünkü bu sûrede, İslam toplumunun siyasi, içtimai ve hukuki yapısının yerleşmeye başladığı; düşmanlardan nisbî olarak güvenliğe kavuşulduğu bir döneme ait ayrıntılı hükümler yer almaktadır. Örneğin teyemmüm âyeti, Hicretin beşinci yılında Muraysî’ Gazvesi günü meşru kılınmıştır; bazılarına göre ise bu olay Hicretin altıncı yılına aittir. Bu durum, sûrenin nüzûl zamanının daha geç bir döneme tekabül ettiğini teyit etmektedir.⁶¹³

İbn ‘Âşûr, Bakara Sûresi’nde genel hatlarıyla yer alan yetim hukuku, kadın hakları ve mirasla ilgili hükümlerin, Nisâ Sûresi’nde ayrıntılı şekilde ele alındığını belirtmektedir. Bu da onun şer’î hükümleri ayrıntılı olarak açıkladığını göstermektedir. Bu sûrede sosyal ilişkiler, evlilik hukuku, mali sorumluluklar, yönetsel adalet ve ceza hukukuna dair pek çok detaylı hüküm yer almakta, İslam toplumunun kurumsallaşmaya başladığı bir dönemin yansımaları görülmektedir.⁶¹⁴

Sûrenin sonundaki “kelâle” âyeti hakkında bazıları, bunun Kur’ân’da nâzil olan son âyet olduğunu belirtmektedir. Ancak İbn ‘Âşûr, bu âyetin sûrenin diğer âyetlerinden çok sonra inmiş olabileceğini, nâzil olduğunda da mevcut metin düzenine göre Nisâ Sûresi’ne eklenmesinin emredildiğini ifade etmektedir. Nitekim kelâle

⁶¹¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 419.

⁶¹² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 418.

⁶¹³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 418.

⁶¹⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 418.

âyetinin ilkinin “kış âyeti”, sonuncusunun ise “yaz âyeti” olarak adlandırıldığına dair rivâyetler buna işaret etmektedir.⁶¹⁵

Ayrıca sûrenin, Mekke fethinden önce indirildiğine dair güçlü deliller de bulunmaktadır. Nitekim “*Allah yolunda, zayıf bırakılan erkekler, kadınlar ve çocuklar için savaşıyor musunuz?*”⁶¹⁶ âyetinde geçen “bu şehir” ifadesiyle Mekke kastedilmiştir. Aynı şekilde “*Şüphesiz Allah, emanetleri ehline vermenizi emreder*”⁶¹⁷ âyeti de Mekke’nin fethi günü, Kâbe’nin anahtarı elinde bulunan Osman b. Talha hakkında nâzil olmuştur.⁶¹⁸

Sûrenin genel içeriğinde müşriklerle doğrudan bir münazara yer almamaktadır. Ancak onların dini küçümsenmekte, şirk büyük günah olarak tanımlanmakta ve savaş tehdidiyle karşı karşıya bırakıldıkları bildirilmektedir. Bu ifadeler, müşriklerin güç kaybettiğini, Müslümanların ise baskın bir pozisyona geçtiğini göstermektedir. Öte yandan sûrenin büyük bölümünde Yahudilerle tartışma, münafıkların bozuk niyetlerinin deşifre edilmesi ve sınırlı düzeyde Hristiyanlarla tartışmalar yer almaktadır. Bu durum da Hristiyanlarla temasların Medine döneminde özellikle Hicaz’ın kuzey sınırlarında ve Suriye tarafında İslam’ın yayılmasıyla birlikte artmaya başladığını göstermektedir. İbn ‘Âşûr, Nisâ Sûresi’nin doksan üçüncü sırada yer aldığını, Mümtehine Sûresi’nden sonra, Zilzâl Sûresi’nden önce indiğini belirtmektedir.⁶¹⁹

2.2.4. Mâide Sûresi

İbn ‘Âşûr’a göre Mâide Sûresi’nin Medine’de nâzil olduğu konusunda İslâm âlimleri arasında ittifak bulunmaktadır. Nüzûl zamanına dair rivâyetler çeşitlilik gösterse de genel kanaat, sûrenin Hz. Peygamber’in Hudeybiye Antlaşması’ndan dönüşünden bir müddet sonra indirildiği yönündedir. Çünkü Mümtehine Sûresi’nin, müşriklerin Hudeybiye’de yapılan antlaşma gereği, Müslüman olan kadınların iadesini talep ettikleri sırada nâzil olduğu sabittir. Bu olayın ardından, Mâide Sûresi’nin indirildiğine dair güçlü rivâyetler mevcuttur. Dolayısıyla nüzûl bağlamı itibarıyla

⁶¹⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 418.

⁶¹⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Nisâ, 4/75.

⁶¹⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Nisâ, 4/58.

⁶¹⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 418-419.

⁶¹⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 2, s. 419.

Mâide Sûresi, siyasi bir dönüm noktasından sonra, İslam toplumunun otoritesinin tesis edildiği bir süreçte nâzil olmuştur.⁶²⁰

Sûrede geçen “*Ey iman edenler! Allah sizi mutlaka av hayvanıyla imtihan edecektir...*”⁶²¹ âyetinin Hudeybiye yılına ait olduğu rivâyet edilse de İbn ‘Âşûr bunun sûreye Sonradan eklenmiş olabileceğini ve bunun tüm sûrenin o tarihte indirildiğini göstermeyeceğini belirtmektedir. Zira ona göre Kur’ân’dan âyetlerin, daha sonra indirilen bir sûreye dâhil edilmesi mümkündür. Bu tür uygulamalar, nüzûl sıralamasıyla mushaftaki tertibin her zaman aynı olmadığını göstermektedir.⁶²²

Sûrenin iniş sürecine dair farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre Nisâ Sûresi’nden önce, bazılarına göre ise ondan sonra nâzil olmuştur. Ancak İbn ‘Âşûr, el-Mâide 3. âyette geçen “*Bugün size dininizi tamamladım...*” ifadesinin Arafat’ta, Veda Haccı sırasında indirildiğini dikkate alarak, sûrenin bütününün tek seferde inmediğini, aksine parça parça nâzil olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu âyetin Hâc esnasında inmiş olması, sûrenin özellikle son kısımlarının Hicretin 10. yılına, yani Peygamber’in vefatından kısa bir süre öncesine tarihlendiğini göstermektedir.⁶²³

Bazı rivâyetlerde, Mâide Sûresi’nin Kur’ân’da indirilen son sûre olduğu bildirilmiştir. Bu rivâyet Abdullah b. Amr ve Hz. Âişe’den nakledilirken, bazı alimler de Tevbe Sûresi’nin son inen sûre olduğunu söylemişlerdir. İbn ‘Âşûr, bu ihtilafı uzlaştırmak için Mâide’nin tamamının değil, sadece bir kısmının en son indirilen vahiylerden olduğunu, bu nedenle sûrenin inişinin uzun bir zaman aralığına yayıldığını belirtmiştir.⁶²⁴

İbn ‘Âşûr, Kur’an âyetlerinin nüzûl sebeplerini ele alırken sadece rivâyetlere bağlı kalmamakta; metnin içeriğiyle (siyak-sibak), tarihsel bağlamla ve âyetin genel anlamıyla uyumlu olmasına da dikkat etmektedir. Ona göre bir âyetin hangi ortamda ve hangi olay üzerine nâzil olduğuna dair rivâyetler, metinsel ve tarihsel tutarlılık içerisinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, el-Beyhakî’nin Şu‘abu’l-Îmân adlı eserinde yer alan rivâyetlerde bir âyetin iniş yeri ve zamanı hakkında üç farklı görüş

⁶²⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 3, s. 53.

⁶²¹ Kur’ân-ı Kerîm, el-Mâide, 94.

⁶²² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 3, s. 54.

⁶²³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 3, s. 54.

⁶²⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 3, s. 54.

aktarılmaktadır. Bunlardan ilki, Esmâ binti Yezîd'in naklettiği ve âyetin Mina'da, yani Hac ibadetinin ifa edildiği mekânda nâzil olduğunu bildiren rivâyettir. İkinci olarak, Muhammed b. Kâ'b'dan gelen rivâyette, âyetin Hicretin onuncu yılında gerçekleşen Veda Haccı sırasında, Mekke ile Medine arasında bir yerde indirildiği ifade edilmektedir. Üçüncü rivâyet ise Ebû Hüreyre'ye isnat edilmekte ve âyetin Zilhicce'nin 18. günü, yani Resûlullah'ın Veda Haccı'ndan dönüşü esnasında nâzil olduğu aktarılmaktadır.⁶²⁵ İbn Âşûr bu tür çoklu rivâyetlerle karşılaştığında, her bir rivâyetin tarihsel gerçeklikle ne ölçüde örtüştüğünü sorgulamaktadır. Özellikle üçüncü rivâyet olan Zilhicce 18 tarihli nüzûl haberi, Gadîr Hum hadisesine işaret ettiği için, İbn Âşûr bu rivâyetin sened açısından zayıf olduğuna ve tarihsel bağlamda diğer rivâyetlerle çelişebileceğine dikkat çekmektedir. Ona göre, âyetin iniş zamanı ve yeriyle ilgili bilgiler, sadece bir olay anlatımı olarak değil; âyetin mesajını, muhatabını ve kapsamını belirlemede de işlevsel bir görev icra etmektedir.⁶²⁶

Müfessirler, sûrenin bazı bölümlerinin Peygamber'in Veda Haccı esnasında; bir kısmının ise dönüş yolculuğunda, Arafat'ta, Minâ'da ya da Mekke ile Medine arasındaki bir yerde indirildiğini rivâyet etmişlerdir. Bazı görüşlerde Zilhicce'nin on sekizinci günü, yani Hacc'dan dönüş zamanı da zikredilmiştir. Ancak İbn Âşûr, bu rivâyetlerin tamamını mukayese ederek, sûrenin başlıca bölümlerinin Medine'de indirilmiş olduğunu, diğer kısımlarının ise hâc sürecinde ve sonrasında tamamlandığını belirtmiştir.⁶²⁷

İçeriği itibarıyla Mâide Sûresi, İslam toplumunun olgunlaştığı, nübüvvet sürecinin sonuna yaklaşıldığı bir dönemin izlerini taşımaktadır. Nitekim bu sûrede münafıklarla ilgili sadece bir yerde bahsedilmesi, artık nifak hareketlerinin etkisinin zayıfladığını, toplumun genel olarak Peygamber'e bağlılık içinde olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Mâide Sûresi, sosyal güvenliğin sağlandığı ve iç tehditlerin büyük ölçüde bertaraf edildiği bir bağlamda nâzil olmuş olmaktadır.⁶²⁸

⁶²⁵ Ebû Bekir Ahmed bin Hüseyin el-Beyhakî, **Şu'abu'l-İmân**, thk. Abdü'l-Alî Abdülhamid Hamid, Muhtâr Ahmed en-Nedvî, 1. baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, ed-Dârü's-Selefiyye, Bombay, 1423/2003, "Fezâilü's-Süver ve'l-Âyât", 2207.

⁶²⁶ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 3, s. 54.

⁶²⁷ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 3, s. 54.

⁶²⁸ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 3, s. 55.

Yine Mâide Sûresi'nde içki yasağının kesin bir ifadeyle beyan edilmiş olması da dikkat çekicidir. Nisâ Sûresi'nde bu yasak sadece namaz vakitleriyle sınırlı tutulmuşken, Mâide Sûresi'nde içki mutlak olarak haram kılınmıştır. Bu da Mâide Sûresi'nin Nisâ Sûresin'den sonra indirildiğinin açık bir göstergesidir.⁶²⁹

İbn 'Âşûr'a göre, sûrenin en dikkat çekici taraflarından biri Hristiyanlarla yapılan tartışmaların geniş yer verilmesidir. Yahudilerle olan münakaşalar önceki sûrelerde daha fazla yer tutarken, burada daha sınırlı geçmektedir. Bu değişim, Yahudi etkisinin zayıflamış, buna karşın Hristiyan nüfuzunun artmış olduğunu, özellikle Şam ve Kuzey Hicaz bölgesine doğru İslam'ın yayılmasıyla Hristiyanlarla ilişkilerin daha belirgin hâle geldiğini göstermektedir.⁶³⁰

Sonuç olarak İbn 'Âşûr'a göre el-Mâide Sûresi, nüzûl süresi en uzun olan ve son derece geniş bir tarihsel aralığı kapsayan sûrelerden biridir. Bu sûre, İslam toplumun siyasal otoritesini tesis ettiği, toplumsal yapısının istikrar kazandığı, iç tehditlerin zayıfladığı ve İslam'ın hem Hicaz'da hem de dış sınırlarında güç kazandığı bir dönemde nâzil olduğunu göstermektedir.⁶³¹

2.2.5.Enfâl Sûresi

İbn 'Âşûr, el-Enfâl Sûresi'nin nüzûl sürecine dair rivâyetleri mukayeseli biçimde ele alarak, bu sûrenin Bakara Sûresi'nden sonra nâzil olduğunu açık bir biçimde belirtmektedir. Her ne kadar bazı rivâyetlerde Bakara Sûresi'nden sonra Âl-i İmrân'ın, ardından da Enfâl Sûresi'nin nâzil olduğu ifade edilse de İbn 'Âşûr'a göre Enfâl Sûresi, Medine döneminin ilk yıllarında nâzil olan bir sûredir ve Bakaradan hemen sonra inen sûrelerden biri olmalıdır. Bu değerlendirmesini temellendirirken, tefsîrinin mukaddimesinde de ifade ettiği önemli bir ilkeye dikkat çekmektedir: "Kur'ân'ın herhangi bir sûresinin nüzûlü tamamlandıktan sonra diğer bir sûrenin nüzûlü başlar" anlamında değildir. Bir sûre henüz tamamlanmadan başka bir sûrenin nüzûlü başlayabilir, hatta daha önce sonlanabilir. Bu durum, Kur'ân'ın iniş sürecini anlamak açısından önemlidir. İbn 'Âşûr bu çerçevede, Bakara Sûresi'nin ele aldığı konuları ve uzun bir zamana yayılan iniş süreci nedeniyle zaman olarak daha sonra pş0tamamlandığını; buna karşılık Enfâl Sûresi'nin savaş, ganimet ve cihat gibi belli

⁶²⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 3, s. 55.

⁶³⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 3, s. 55.

⁶³¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 3, s. 55.

konuları kapsaması nedeniyle daha erken tamamlanmış olabileceğini ifade etmektedir.⁶³²

Bu noktada, İbn ‘Âşûr, Câbir b. Zeyd’in, İbn Abbâs’tan naklettiği nüzûl sıralamasına da değinmektedir. Buna göre Enfâl Sûresi, Âl-i İmrân ve Ahzâb Sûresi’nden önce, seksen dokuzuncu sırada yer almaktadır. Fakat İbn ‘Âşûr bu sıralamayı ikna edici görmemektedir. Enfâl Sûresi’nin içeriği ve tarihsel bağlamı göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirme, onun Bedir Gazvesi’nin hemen ardından, yani Hicretin ikinci yılında, Medine’de indirildiği yönündedir. Bundan dolayı Enfâl Sûresinin, Medine döneminin ilk sûrelerinden biri olması gerektiğini ileri sürmektedir.⁶³³

İbn ‘Âşûr ayrıca, sûrenin bazı âyetlerinin Medine dışında indirildiğine dair rivâyetlere de yer vermektedir. Bunlardan özellikle dikkat çeken şu iki âyettir: *“Allah’ım! Eğer bu (Kur’ân), senin katından gelmiş bir hakikat ise, gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap gönder!”*⁶³⁴ ve *“Sen onların içindeyken Allah onlara azap etmez. Onlar istiğfar ettikleri sürece de Allah onlara azap edecek değildir.”*⁶³⁵ İbn ‘Âşûr, bu âyetlerin Mekke dönemine ait olduğunu belirtmektedir. Bu kanaatini, âyetlerin anlamına ve tarihsel arka planına dayandırmaktadır. Zira ona göre, Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettikten sonra Mekke’de kalan müminlerin istiğfarla Allah’a yönelmeye devam ettikleri göz önünde bulundurulursa, bu âyetler Medine’de değil, daha önce Mekke’de nâzil olmuştur.⁶³⁶

Aynı şekilde, *“Onlar, Mescid-i Harâm’a müminleri sokmazken, Allah onlara niçin azap etmesin?”*⁶³⁷ âyeti de bu bağlamda ele alınmaktadır. Bu âyetin de Bedir sonrası bir dönemde, müşriklerin Kâbe üzerindeki keyfî ve ayrımcı uygulamalarını eleştiren bir içerik taşıması dolayısıyla Medine’de nâzil olduğunu, ancak konu olarak Mekke merkezli bir eleştiriyi yansıttığını ifade etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, İbn ‘Âşûr’un Enfâl Sûresi’ne dair değerlendirmesi, sadece nüzûl sırasını belirlemekle sınırlı değildir. O, sûrenin iniş zamanı; içeriği, teması ve tarihsel

⁶³² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 4, s. 537.

⁶³³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 4, s. 537.

⁶³⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Enfâl 8/32.

⁶³⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Enfâl 8/33.

⁶³⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 4, s. 537.

⁶³⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Enfâl 8/34.

olaylarla ilişkisi gibi bir çok boyutuyla ele alıp değerlendirmektedir. Nüzûl süreci içinde sûreler arası geçişin mümkün olduğunu, hatta aynı zaman diliminde birden fazla sûrenin farklı âyetlerinin inebileceğini savunmaktadır.⁶³⁸

2.2.6.Tevbe Sûresi

İbn ‘Âşûr’a göre, Tevbe Sûresi’nin Medine’de indirildiği hususunda görüş birliği bulunmaktadır. Suyûtî’nin el-İtkân adlı eserinde bazı alimlerin, sûrede geçen *“Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların bağışlanmalarını dileyemezler.”*⁶³⁹ âyetini Mekkî kabul ettikleri aktarılmıştır.⁶⁴⁰ Bu görüş, Sahîh-i Buhârî’de geçen bir rivâyete dayanmaktadır. Rivâyete göre, Ebû Tâlib ölüm döşegindeyken Hz. Peygamber ona "Amca, sadece bir kez 'Lâ ilâhe illallah' de, Allah katında senin lehine şahitlik edeyim" demiştir. Fakat Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebî Ümeyye: “Ey Ebâ Tâlib! Abdulmuttalib’in dininden kaçınıyor musun? Dediler. Ebû Tâlib’in son sözü: "Ben Abdulmuttalib’in dini üzereyim" demek olmuştur. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, “Nehyedilmedikçe senin için istiğfar dileyeceğim” buyurmuştur. Ebû Tâlib vefat etti ve bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.⁶⁴¹

İbn ‘Âşûr, ayrıca Mücâhid ve Mukâtil gibi bazı müfessirlerin, sûrenin son iki âyeti olan *“Andolsun size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki...”*⁶⁴² âyetlerinin Mekkî olduğunu ileri sürdüklerini de belirtmektedir. Ancak bu görüş kabul görmemiş ve zayıf sayılmıştır.⁶⁴³

Sûrenin içeriğinde geçen, *“Hacılara su verme ve Mescid-i Harâm’ın imar ve bakım işini (üstlenen kimseyi), Allah’a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden kimseyle bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında bir değildirler. Allah zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez”*⁶⁴⁴ âyetinin de Bedir Gazvesi sonrası, Hz. Abbâs’ın esir alındığı sırada nâzil olduğu belirtilmiştir. Bu sırada Hz. Ali’nin Hz. Abbâs’a yönelik olarak küfrünü ve akrabalık bağlarını koparmasını eleştirdiği aktarılmıştır. Hz.

⁶³⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 4, s. 537.

⁶³⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe, 9/113.

⁶⁴⁰ Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân**, c. 1, s. 58.

⁶⁴¹ Buhari, **Sahih-i Buharî**, “Menâkıbu’l-Ensâr”, 3884; İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 5, s. 79-80.

⁶⁴² Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe, 9/128-129.

⁶⁴³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 5, s. 80.

⁶⁴⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe, 9/19.

Abbâs da buna karşılık olarak Kâbe hizmetini ve hacılara su teminini hatırlatmıştır. Bu münazara üzerine söz konusu âyetin indirildiği bildirilmiştir.⁶⁴⁵

İbn ‘Âşûr’a göre, Tevbe Sûresi, genel kanaate göre Kur’ân’da nâzil olan son uzun sûredir. Câbir b. Zeyd’in nakline göre, bu sûre Fetih Sûresi’nden sonra indirilmiştir. Böylece Kur’ân’daki nüzûl sıralamasında yüz on dördüncü sûre olarak değerlendirilmektedir. Bazı rivâyetlerde, sûrenin hicretin 9. yılı Şevval ayının başında veya Zilka’de ayının sonunda indirildiği ifade edilmektedir. Bu dönem, Hz. Ebû Bekir’in Veda Haccı’ndan önce Hâcc için Medine’den yola çıktığı zaman dilimidir. Bazı rivâyetlerde ise sûrenin onun yola çıkışından hemen önce indirildiği de zikredilmektedir.⁶⁴⁶

Cumhurun kanaatine göre, sûrenin tamamı bir defada nâzil olmuştur. Bu yönüyle En‘âm Sûresi gibi, Kur’ân’daki topluca indirilen sûrelerdendir. Bununla birlikte bazı müfessirler, Tevbe Sûresi’nin bazı âyetlerinin farklı zamanlarda, ayrı ayrı indirildiğini ifade etmişlerdir. İbn ‘Âşûr bu görüşleri naklederek, “toplulu halde nâzil oldu” diyenlerin kastının, sûrenin inişi sürecinde başka bir sûrenin nüzûlüyle kesintiye uğramaması olduğunu belirtmektedir. Bu yorum, Kur’ân vahyinin ardışık ve bağımsız bölümler hâlinde inmiş olabileceği ihtimalini dışlamamaktadır.⁶⁴⁷

İbn ‘Âşûr’un tercihi, sûrenin ilk on üç âyetinin “*Yeminlerini bozan, peygamberi sürüp çıkarmaya karar veren ve size karşı saldırıyı ilk başlatan topluluğa karşı savaşmaktan geri mi duracaksınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa asıl çekinmeniz gereken Allah’tır; eğer yürekten inanıyorsanız.*”⁶⁴⁸ âyetine kadar olan kısmının ardışık ve topluca indirildiği yönündedir. Bu görüş, Hz. Ali’nin bu âyetlerle birlikte Hâc mevsiminde Mekkelilere tebliğde bulunduğu yönündeki rivâyetlerle desteklenmektedir. Başka bazı rivâyetlerde bu sayı otuz âyet, bazılarında ise kırk âyet olarak geçmektedir. Özellikle “*Allah’ın kelimesi en yücedir*”⁶⁴⁹ âyetine kadar olan kırk âyetin Hâc mevsiminde tebliğ edildiği de ifade edilmiştir. Bu farklı rivâyetleri değerlendiren İbn ‘Âşûr, kırk âyetin topluca indirildiği kanaatinin en güçlü görüş

⁶⁴⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 5, s. 80.

⁶⁴⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 5, s. 80.

⁶⁴⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 5, s. 80.

⁶⁴⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe, 9/13.

⁶⁴⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe, 9/40.

olduğunu bildirmektedir. Ancak yine de sûrenin tamamının bir defada nâzil olmuş olma ihtimali de bütünüyle göz ardı edilmemelidir.⁶⁵⁰

İbn ‘Âşûr’un genel yaklaşımına göre, sûrenin özellikle ilk bölümleri, İslam toplumunun artık tamamen siyasi ve askerî olarak güç kazandığı, münafıkların etkisinin azaldığı ve müşriklerle artık bağların kesildiği bir dönemde indirildiğini göstermektedir. Sûrenin içeriğinde yer alan savaş emirleri, antlaşmaların feshi, münafıklara karşı açık eleştiriler ve Hristiyanlara yönelik polemikler, bu dönemin dışa dönük bir tebliğ ve hesaplaşma süreci olduğunu yansıtmaktadır. Özellikle Yahudilerle tartışmanın geri planda kalması, Hristiyanlarla münazaraların ise daha çok ele alınması, İslam’ın kuzeye doğru yayılmasıyla birlikte Hristiyan dünyasıyla ideolojik düzlemde yüzleşmenin başladığını göstermektedir.⁶⁵¹

Sûrenin hepsinin bir kerede indiğini doğruya yakın olarak bildiren İbn ‘Âşûr, ilkin sûrenin başından on üç âyetin bir kerede indiğini sonra otuz âyetin peş peşe indiğini ve çoğunluğa göre de kırk âyetin peş peşe indiğini söylemektedir.⁶⁵²

2.2.7.Nûr Sûresi

İbn ‘Âşûr’a göre, Nûr Sûresi’nin Medenî olduğu hususunda ilim ehli arasında ittifak vardır. Sûre bütünüyle Medine dönemine ait olup, nüzûl bağlamı ve içerik yapısı da bunu açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁵³

İbn ‘Âşûr, bu konuda tefsîr kaynaklarında görülen bazı metin farklılıklarına da değinmektedir. Nûr Sûresi’nin 58. âyetinin tefsîrinde, Kurtubî’nin bazı nüshalarında "Bu âyet Mekki’dir" şeklinde bir kayıt yer aldığını belirtmektedir. Hafâcî, Beyzâvî tefsîrine yazdığı haşiyede bu ifadeyi Kurtubî’ye nispet etmiş; Alûsî de onu takip ederek bu âyetin Mekki olduğunu nakletmiştir.⁶⁵⁴ Ancak İbn ‘Âşûr’a göre, bu değerlendirme hatalıdır. Zira Kurtubî, aynı âyetin nüzûl sebebini naklederken onun açık biçimde Medine’de indiğini söylemektedir. Ayrıca Kurtubî sûrenin başında bu sûrenin Medenî olduğuna dair ümmetin icmâ ettiğini açıkça ifade etmiştir. Bu çelişkiyi açıklamak üzere İbn ‘Âşûr, söz konusu ifadenin “هي مكية” değil, aslında “هي محكمة” (muhkem yani,

⁶⁵⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 5, s. 80.

⁶⁵¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 5, s. 80.

⁶⁵² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 5, s. 80.

⁶⁵³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 8, s. 104.

⁶⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, c. 12, s. 200; Alûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, c. 9, s. 273.

hükmü neshedilmemiş, yürürlükte olan âyet) şeklinde olması gerektiğini belirtmektedir. Zira bu ifade, İbn ‘Âtiyye'nin tefsirinde aynen bu şekilde geçmektedir. İbn ‘Âtiyye, söz konusu âyetin muhkem olduğunu belirtmiş ve İbn Abbâs’tan “*Bu âyetin hükmünü halk terk etti*” rivâyetini nakletmiştir. Dolayısıyla, bazı yazma nüshalarda “Mekkî” kelimesinin sehven “muhkem” yerine geçtiği anlaşılmaktadır.⁶⁵⁵

İbn ‘Âşûr, sûrenin üçüncü âyetinde yer alan “*Zinâ eden erkek, ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir...*” âyetinin nüzûl sebebi olarak, sahâbî Mersed b. Ebî Mersed ile ‘Anâk isimli kadın arasında geçen olayı aktarmaktadır. Mersed, Hicretin üçüncü yılı Safer ayında gerçekleşen Reci’ Gazvesi’nde şehit düşmüştür. Buna göre, bu âyetin söz konusu olaydan önce, yani Hicretin üçüncü yılından daha erken bir tarihte nâzil olduğu anlaşılmaktadır. İbn ‘Âşûr, âyetin iniş tarihi olarak Hicretin birinci yılının sonları ile ikinci yılının başlarını göstermektedir. Zira bu dönem, Müslümanların Medine’ye Hicret etmekte olduğu ve müşrikler tarafından takip edilip baskı altına alındıkları bir zaman dilimidir. Âyetin içerdiği sosyal düzenlemeler de bu dönemin şartlarına uygundur.⁶⁵⁶

Sûrede, Hz. Âişe’ye yönelik iftira olayına değinen âyetler vardır. Bu âyetler, Beni Mustalik Gazvesi’nin ardından nâzil olmuştur. Bu gazve, Hendek Savaşı’ndan önce, yani Hicretin dördüncü yılında meydana gelmiştir.⁶⁵⁷ Bu tarih de âyetlerin içerdiği olay örgüsünün zamanlamasını doğrulamaktadır

Yine sûrenin altıncı âyetinde yer alan liân ile ilgili hükümler, yani bir erkeğin karısını zinayla suçlayıp da şahit getiremediği durumlarda uygulanacak olan yeminleşme süreciyle ilgili âyetin, Tebûk Seferi sonrası, Hicretin dokuzuncu yılı Şâban ayında nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Bu âyetin, sûrenin diğer bölümlerinden oldukça sonra indirildiği açıktır.⁶⁵⁸

İbn ‘Âşûr, bu tarihsel verileri dikkate alarak Nûr Sûresi’nin parça parça ve belirli olaylara bağlı olarak indirildiğini ifade etmektedir. Bazı âyetlerin daha erken, bazılarının daha geç tarihlerde nâzil olması, sûrenin muhtelif zamanlara yayılan bir iniş süreciyle şekillendiğini göstermektedir. Bu da Kur’an’daki birçok sûrede olduğu

⁶⁵⁵ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 104.

⁶⁵⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 104-105.

⁶⁵⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 8, s. 105.

⁶⁵⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.8, s. 105.

gibi, toplumsal olaylara doğrudan cevap veren bir nüzûl düzeninin varlığına işaret etmektedir. Bu şekilde âyetler, ihtiyaç hasıl oldukça inmiş ve anlam bütünlüğü içinde bir araya getirilmiştir.⁶⁵⁹

İbn ‘Âşûr, ayrıca Nûr Sûresi’nin Kur’ân’daki iniş sırasına da değinmektedir. Câbir b. Zeyd’in, İbn Abbâs’tan naklettiği rivâyete göre, bu sûre Kur’ân’da nüzûl bakımından yüzüncü sırada yer almaktadır. Nasr Sûresi’nden sonra, Hacc Sûresi’nden önce indirilmiştir.⁶⁶⁰ Bu görüş, Hâcc Sûresi’ni Medenî kabul eden alimlerin genel değerlendirmesiyle de örtüşmektedir.

2.2.8.Ahzâb Sûresi

İbn ‘Âşûr, Ahzâb Sûresi’nin ittifakla Medenî olduğunu açıkça belirtmektedir. O, sûrenin nüzûl zamanı hakkında rivâyetleri aktarmakla birlikte, bunlar arasında en kuvvetli olanının Hicretin beşinci yılına ait olduğunu söylemektedir. Zira bu tarih, sûrenin içeriğiyle doğrudan örtüşen (Ahzâb) Hendek Gazvesi’nin gerçekleştiği yıla tekabül etmektedir. Bazı rivâyetler sûrenin dört yıl önce indirildiği ifade edilse de bu rivâyetler arasında tarihî bağlam açısından en tutarlı olanın, beşinci yılda indiğini söyleyen görüşün olduğu öne çıkmaktadır.⁶⁶¹

İbn ‘Âşûr, sûrenin Medenî oluşunu yalnızca rivâyetlerle değil, aynı zamanda sûrenin içeriğiyle de temellendirmektedir. Savaş hukuku, münafıklara yönelik eleştiriler, toplumsal düzenlemeler, kadınlara dair hükümlerin ayrıntılı şekilde ele alınması gibi konular, Medine toplumunun kurumsallaşmaya başladığı bir döneme tekabül etmektedir. Özellikle münafıklar, Yahudiler ve toplumsal ahlâk konularının detaylandırıldığı pasajlar, bu sûrenin Mekkî sûrelerde rastlanmayan özellikler taşıdığını göstermektedir. Nitekim Sûre hem siyasal hem de içtimai düzenin güçlendiği bir evrede Müminlere hitâp etmektedir.

İbn ‘Âşûr, Ahzâb Sûresi’nin nüzûl sırasına göre doksanıncı sırada olduğunu, Enfâl Sûresi’nden sonra, Mâide Sûresi’nden de önce indirildiğini söylemektedir.⁶⁶²

Muhammed Sûresi

⁶⁵⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.8, s. 105.

⁶⁶⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.8, s. 105.

⁶⁶¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.8, s. 887.

⁶⁶² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 8, s. 887.

İbn ‘Âşûr, Muhammed Sûresi’nin ittifakla Medenî olduğunu, bunun İbn ‘Atiyye ve İtkân sahibinden nakledildiğini söylemektedir.⁶⁶³ Yani ona göre bu sûrenin, Medenî oluşu konusunda herhangi bir şüphe yoktur.

Bununla birlikte, İbn ‘Âşûr, bazı kaynaklarda geçen aksi yöndeki rivâyetleri de yer vermektedir. Nitekim Neseî, bu sûrenin Mekkî olduğunu söylemiş; Kurtubî ise bu görüşü Sa‘lebî’den o da Dahhâk’tan o da İbn Cübeyr’den nakletmiştir.⁶⁶⁴

İbn ‘Âşûr, bu rivâyetlerin güvenilirliğini sorgulamaktadır. Ona göre, bu görüşlerin kaynağı, muhtemelen yanlış anlamaya dayalıdır. Özellikle İbn Abbâs’tan gelen ve *"Kendinden daha güçlü nice şehirler, senin şehrinde daha güçlü oldukları hâlde helak oldular..."*⁶⁶⁵ âyetinin, Hicret esnasında, Hz. Peygamber Mekke’den ayrılıp Hirâ’ya varmadan önce nâzil olduğu yönündeki rivâyete işaret eder. Bu rivâyet esas alınarak tüm sûrenin Mekkî sayılmış olması, İbn ‘Âşûr’a göre doğru değildir. İbn ‘Âşûr, bu tür rivâyetleri değerlendirirken, yalnızca nüzûl yeri üzerinden değil, sûrenin tamamına hâkim olan konusal yapı, hitâp tarzı ve dış bağlam gibi unsurları da göz önünde bulundurmaktadır. Ona göre, Muhammed Sûresi özellikle Bedir Savaşı’ndan sonra ya da bazı rivâyetlere göre Uhud Gazvesi sırasında nâzil olmuştur. Bu tarihsel bağlam zaten Medenî olduğunu göstermektedir. Ayrıca sûrenin içeriğinde, savaşla ilgili hükümler, müminler ile kâfirlerin ayırımı, cihadın önemi, şehitlik ve münafıklık gibi konuların yer alması Medenî olduğunu göstermektedir.⁶⁶⁶

İbn ‘Âşûr, Sûrenin Kur’ân’ın nüzûl sıralamasında doksan altıncı sırada yer aldığını; Hadîd Sûresi’nden sonra, Ra’d Sûresi’nden önce indirildiğini belirtmektedir.⁶⁶⁷

2.2.9.Fetih Sûresi

İbn ‘Âşûr, Fetih Sûresi’ni nüzûl yeri ve zamanı bakımından Medenî sûreler arasında değerlendirmektedir. Bu değerlendirmesinde, Medenî-Mekkî ayırımında esas alınan "Hicret’ten sonra inen her sûre Medenî’dir" şeklindeki tanımı esas almaktadır. Ona göre, sûre Medine dışında bir bölgede -Mekke ile Medine arasında, Mekke’ye iki

⁶⁶³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 10, s. 353. Ayrıca Bkz. İbn ‘Atiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c.5, s. 109; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c.1, s.40.

⁶⁶⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 353.

⁶⁶⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Muhammed, 47/13.

⁶⁶⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 353.

⁶⁶⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 353.

merhale, ‘Usfân’a üç mil uzaklıkta “Kurâ’u’l-Ğamîm” denilen bir vadide- nâzil olmuştur. Mekke yakınlarında Dacnân denilen dağda nâzil olduğu da söylenmiştir. Gece indiği için “Leylî Kur’ân” dandır.⁶⁶⁸ Bu açıklamalardan İbn ‘Âşûr’un genel yaklaşımında sıkça vurguladığı "Medenîlik, yalnızca coğrafi bir yer tayiniyle ilgili değil, tarihsel bağlama göre belirlenir" prensibine göre hareket ettiği anlaşılmaktadır.

İbn ‘Âşûr, sûrenin altıncı hicrî yılın sonlarında, Resulullah’ın Hudeybiye’den dönüşü sırasında, geceleyin indirildiğini vurgulamaktadır. Bu bilgi hem siyer rivâyetlerine hem de sahih hadis kaynaklarına dayanmaktadır. Nitekim Hz. Ömer ile Peygamber arasında geçen meşhur bir olay üzerinden, sûrenin iniş anı net olarak çerçevelenmiştir. Hz. Ömer’in, Hudeybiye Antlaşması’nın Müslümanlar aleyhine gibi görünen şartlarına dair sorularına Resulullah’ın cevap vermemesi ve ardından vahyin gelmesiyle birlikte, Peygamber’in “Bu gece bana bir sûre indirildi ki, güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha kıymetlidir” buyurması, sûrenin vahiy olarak nasıl bir ferahlık ve zafer duygusu taşıdığına işaret etmektedir.⁶⁶⁹ Bu da sûrenin içeriği ile nüzûl bağlamı arasında doğrudan ilişki kuran İbn ‘Âşûr’un yaklaşımını teyit etmektedir.⁶⁷⁰

Sûrenin temel mesajı olan “açık bir fetih”, Hudeybiye Antlaşması’nın zahiren geri adım gibi görünmesine rağmen, İslam’ın yayılışı açısından stratejik bir zafer olduğunu ilan etmektedir. İbn ‘Âşûr, bu sûrenin yalnızca savaş alanındaki bir başarıyı değil, aynı zamanda dinî, psikolojik ve diplomatik bir ilerleyişi de kapsayan çok katmanlı bir fetih anlayışını yansıttığını vurgulamaktadır.⁶⁷¹

Sûrenin Kur’ân’daki nüzûl sırasına dair de bilgi veren İbn ‘Âşûr, Fetih Sûresi’nin Câbir b. Zeyd’in tertibine göre, yüz on üçüncü sırada yer aldığını, Saff Sûresinden sonra Tevbe Sûresinden önce nâzil olduğunu söylemektedir. Bu sıralama, sûrenin dili, teması ve tarihsel olaylar dikkate alındığında tutarlılık göstermektedir.

Nüzûl sebebi olarak da el-Vâhidî ve İbn İshâk’ın el-Misver b. Mahreme ve Mervân b. Hakem’den aktardıkları şu rivâyete yer vermektedir: Onlar dediler ki: Fetih Sûresi, Hudeybiye hakkında Mekke ile Medine arasında nâzil olmuştur. Bizimle kurbanlarımız arasına girilmişti. Biz üzüntüyle keder arasındaydık. Allah Teâlâ “Biz

⁶⁶⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 408.

⁶⁶⁹ Buhari, *Sahih-i Buhârî*, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 4833.

⁶⁷⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 408-409.

⁶⁷¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 409.

sana apaçık bir fethi verdik”⁶⁷² âyetini indirdi. Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: “Bana dünya ve içindekilerinden daha sevimli bir âyet indirildi”.⁶⁷³

Sonuç olarak, İbn ‘Âşûr’a göre Fetih Sûresi, zaman ve içerik bakımından tartışmasız bir şekilde Medenîdir. Her ne kadar nüzûl yeri Mekke topraklarına yakın bir bölge olsa da bu durum sûrenin Medenîliğini etkilememektedir. Zira belirleyici olan, sûrenin Hicret’ten sonra nâzil olmuş olması ve Medine dönemi siyasal ve toplumsal gerçekliğine karşılık gelen bir içeriğe sahip olmasıdır. Bu bağlamda sûre hem muhtevası hem de nüzûl bağlamı itibarıyla Medenî sûrelerin karakteristiklerini taşımaktadır.⁶⁷⁴

2.2.10.Hucurât Sûresi

İbn ‘Âşûr, Hucurât Sûresi’nin te’vîl ehlinin ittifakıyla Medenî olduğunu yani hicrette sonra nâzil olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bununla beraber Suyûtî’nin el-İtkân adlı eserinde Sûrenin Mekkî olduğuna dair söyleyeni belli olmayan şaz bir görüşü aktardığını da belirtmektedir.⁶⁷⁵

Vâhidî’nin Esbâbu’n-Nüzûl”ünde “*Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık*”⁶⁷⁶ âyetinin Mekke’nin fethinde Mekke’de nâzil olduğu belirtilmiştir. Ama İbn ‘Âşûr’a göre bu âyetin Mekke’de indiği sabit değildir. Ayrıca İtkân’da bazı âyetleri istisna edilen sûreler arasında da sayılmamıştır.⁶⁷⁷

İbn ‘Âşûr, sûrenin nüzûl sırasını da net biçimde tayin etmektedir. Ona göre Hucurât Sûresi, Kur’ân’ın iniş sırasına göre yüz sekizinci sırada yer almaktadır. Mücâdele Sûresi’nden sonra, Tahrîm Sûresi’nden önce nâzil olmuştur. Nüzûl tarihi olarak da Hicretin dokuzuncu yılını, yani Medine döneminin sonlarını göstermektedir. İlk âyetlerinin de Benî Temîm heyeti hakkında olduğunu söylemektedir.⁶⁷⁸

Ayrıca sûrenin tamamı boyunca, iman, kardeşlik, gıybet, alay, zan, tecessüs, eşitlik ve takva gibi toplumsal düzenin ahlaki temellerini kuran ilkeler işlenmektedir. Bu da vahyin, artık bireyden topluma, inançtan sosyal adaba yöneldiği Medenî

⁶⁷² Kur’ân-ı Kerîm Fetih, 48/1.

⁶⁷³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 409

⁶⁷⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 408-409.

⁶⁷⁵ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c.1, s.49.

⁶⁷⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Hucurât, 46/13.

⁶⁷⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 465.

⁶⁷⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.10, s. 465.

muhtevanın bariz örnekleridir. Sonuç olarak, İbn ‘Âşûr’a göre Hucurât Sûresi hem nüzûl zamanı hem konusal içeriği hem de sosyal muhatap yapısı itibarıyla açık biçimde Medenî bir sûredir. Sadece bir âyetle ilgili zayıf rivâyetle sûrenin tamamını Mekkî saymak Sûrenin içeriğiyle çelişmektedir. Bu nedenle İbn ‘Âşûr, bu tür şâz rivâyetlere itibar etmemektedir.⁶⁷⁹

2.2.11.Mücâdele Sûresi

İbn ‘Âşûr’a göre Mücâdele Sûresi, Medenî sûrelerden biridir ve bu konuda genel bir icmâ olduğunu İbn ‘Âtiyye’nin ifadesiyle destekleyerek aktarmaktadır.⁶⁸⁰ Sûrenin Medine dönemine ait olduğuna dair güçlü bir kanaat söz konusudur. Ancak buna rağmen, tefsîr kaynaklarında bazı farklı rivâyetler yer almıştır. Mesela, Kurtubî’nin tefsîrinde Atâ’dan nakledilen bir görüşe göre, ilk on âyet Medenî, geri kalanı ise Mekkîdir.⁶⁸¹ Aynı eserde Kelbî’den aktarılan bir rivâyete göre ise, sûrenin tamamı Medenî olup sadece “Üç kişi gizlice konuştuğunda mutlaka dördüncüsü Allah’tır...”⁶⁸² âyeti Mekke’de nâzil olmuştur.⁶⁸³

İbn ‘Âşûr’un, bu rivâyetleri nakletmekle birlikte, metin bütünlüğü ve içeriği açısından sûrenin tamamının Medenî olduğu görüşünü benimsediği görülmektedir. Özellikle, sûrenin sosyal düzenlemelere dair hükümler içermesi, müminler arası ilişkileri düzenlemesi, gizli konuşmaların adabını belirlemesi, münafıklara dair tavırları açıklaması gibi konular, vahyin sosyal ilişkileri düzenlemek için indiğini göstermektedir.⁶⁸⁴

Nüzûl sıralamasına dair olarak İbn ‘Âşûr, Mücâdele Sûresi’nin Kur’ân’ın iniş sırasına göre 103. sırada yer aldığını, Münafıkûn Sûresi’nden sonra, Tahrîm Sûresi’nden önce nâzil olduğunu belirtmektedir. Ancak bunun yanında içerikle ilgili analizler de sunmaktadır: Ahzâb Sûresi’nde geçen “Eşlerinizi analarınız kılmadık”⁶⁸⁵ ifadesinin, zıharla ilgili hükmü iptal ettiğini hatırlatmakta ve bu iptalin, Mücâdele Sûresi’nde yer alan zıhar hükümleri ile gerçekleştiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla

⁶⁷⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 10, s. 465.

⁶⁸⁰ İbn ‘Âtiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c. 5, c. 272.

⁶⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, c. 17, s. 175.

⁶⁸² Kur’ân-ı Kerîm Mücâdele, 58/7.

⁶⁸³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 11, s. 343.

⁶⁸⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.11, s. 343.

⁶⁸⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Ahzâb 33/4.

Ahzâb Sûresi'ndeki bu âyetin, ancak Mücâdele Sûresi'nin nüzûlünden sonra inmiş olabileceğini söylemektedir. Bu içeriksel ve hükûmî bağ, İbn 'Âşûr'un yalnızca rivâyet değil, mana merkezli nüzûl kıyasına dayalı metodolojisini yansıtmaktadır.⁶⁸⁶

Bu yaklaşım ayrıca, İbn 'Âşûr'un sûrelerin nüzûl sırasını yalnızca rivâyetlere bağlı kalarak değil, aynı zamanda âyetlerin iç bağlamlarına göre de yeniden değerlendirdiğini göstermektedir. Nitekim bu iç tutarlılık, Mücâdele Sûresi'nin yalnızca bir münakaşa değil, bir toplumsal düzeni yeniden inşa süreci içerisinde gelen hükümleri içerdiğini ortaya koymaktadır.⁶⁸⁷

Sonuç olarak, İbn 'Âşûr'a göre Mücâdele Sûresi, içerdiği sosyal, ahlaki ve siyasal hükümlerle birlikte Medine toplumuna hitâp etmektedir. Her ne kadar bazı âyetleri hakkında Mekki olduğu yönünde görüşler aktarılmışsa da bu rivâyetler hem sened hem bağlam açısından zayıf olarak görülmüştür. Bu nedenle İbn 'Âşûr, sûre bütünlüğünü esas alarak, onun tamamının Medenî olduğu görüşünü benimsemektedir.⁶⁸⁸

İbn 'Âşûr, bu sûrenin Medenî bir sûre olduğunu belirtmiştir. Bir başka görüşe göre, Mücâdele Sûresi'nin ilk on âyeti Medine'de, geri kalanı ise Mekke'de indirilmiştir. Kelbî'ye göre, sûrenin tamamı Medine'de inmiş olup, sadece bir âyeti⁶⁸⁹ Mekke'de nâzil olmuştur. İbn 'Âşûr, Mücâdele Sûresi'nin, Kur'an'ın iniş sırasına göre yüz üçüncü sûre olduğunu, Münâfikûn Sûresi'nden sonra, Tahrîm Sûresi'nden önce indirildiğini belirtmiştir. Ayrıca İbn 'Âşûr, Mücâdele Sûresi'nin Ahzâb Sûresi'nden önce indiğinin anlaşıldığını söylemektedir. Çünkü Ahzâb Sûresi'nde Allah Teâlâ, *"Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır; annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış"*⁶⁹⁰ buyurmuştur. İbn 'Âşûr bu ifadenin, zihâr uygulamasının hükümünün Mücâdele Sûresi'nde kaldırılmasından sonra inmiş olabileceği yorumunu yapmaktadır. Zira *"Eşlerinize zihâr yapmanız onları anneleriniz yapmaz"*⁶⁹¹ ifadesi, zihâr yoluyla haram kılmanın geçersiz olduğunu belirtmekte ve bu hüküm Mücâdele Sûresi'nde iptal edilmiştir. İbn 'Âşûr, bu sûrenin

⁶⁸⁶ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 343.

⁶⁸⁷ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 343.

⁶⁸⁸ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 343.

⁶⁸⁹ Kur'an-ı Kerîm, Mücâdele, 58/7.

⁶⁹⁰ Kur'an-ı Kerîm, Ahzâb, 33/4.

⁶⁹¹ Kur'an-ı Kerîm, Ahzâb, 33/4.

nüzûl sırasının farklılık arz ettiğini söylemektedir. Sahavi'ye göre, Mücâdele Sûresi Münâfikûn Sûresi'nden sonra, Hucurât Sûresi'nden önce inmiştir.⁶⁹²

2.2.12.Haşr Sûresi

İbn 'Âşûr'a göre, Haşr Sûresi Medenî bir sûredir ve bu hususta ilim ehli arasında ittifak bulunmaktadır. Sûre, Câbir b. Zeyd'in tertibine göre 98. sırada yer almış, Beyyine Sûresi'nden sonra, Nasr Sûresi'nden önce nâzil olmuştur.⁶⁹³

İbn 'Âşûr, sûrenin nüzûl bağlamı hakkında da net bir tarih vermektedir. Hicretin dördüncü yılında, Benî Nadîr Yahudilerinin Medine'den sürülmelerinden hemen sonra nâzil olduğunu söylemektedir. Bu olay, Medine toplumunun siyasal ve askerî yönden gelişmekte olduğu, Yahudi kabilelerle ilişkilerin yeniden tanımlandığı önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Haşr Sûresi de bu bağlamda hem tarihî bir durumu hem de Müslümanların içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal durumu göstermektedir.⁶⁹⁴

2.2.13.Mümtehhine Sûresi

İbn 'Âşûr'a göre Mümtehhine Sûresi ittifakla Medenî bir sûredir. Sûrenin nüzûl sebebine dair aktarılan en kuvvetli rivâyet, Hâtıb b. Ebî Belta'nın Mekke'deki müşriklere gizlice haber ulaştırmak üzere yazdığı mektup üzerine nâzil olduğudur. Bu olayın doğrudan sonucu olarak, sûrenin ilk âyeti *"Ey iman edenler! Benim düşmanımı ve sizin düşmanınızı dost edinmeyin..."* nâzil olmuştur. Bu bağlamda Buhârî, Sufyân b. 'Uyeyne, 'Amr b. Dînâr silsilesiyle gelen rivâyette, Hz. Ali'den naklen bu âyetin doğrudan Hâtıb'ın mektubu üzerine indiğini aktarmaktadır.⁶⁹⁵ Ancak bu rivâyetin lafzında âyetin bizzat Resulullah tarafından mı, yoksa râvîler tarafından mı zikredildiği konusunda bazı şüpheler vardır. Nitekim İmam Müslim'in farklı yollarla aktardığı rivâyetlerde, söz konusu âyeti hadisle birlikte zikreden râvîler olduğu gibi, zikretmeyen râvîlerin de olduğu görülmektedir.⁶⁹⁶ Bu da hadis metnlerinin lafzî yönden farklılık taşıyabileceğini ve âyetin nüzûl bağlamının sahih olmakla birlikte, isnat detaylarının ihtiyatla ele alınması gerektiğini göstermektedir.⁶⁹⁷

⁶⁹² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 343.

⁶⁹³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 391.

⁶⁹⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 391.

⁶⁹⁵ Buhari, *Sahih-i Buhari*, "Tefsîru'l-Kur'ân", 4890.

⁶⁹⁶ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "Fezâilü'l-Sahabe", 2494.

⁶⁹⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 11, s. 446.

Sûrenin nüzûl zamanı hakkında ise iki farklı görüş aktarılmıştır. Bir grup âlime göre Hâtıb'ın mektubu, Hz. Peygamber'in Hudeybiye için yola çıktığı dönemde yazılmıştır. Bu görüş, özellikle Katâde ve İbn 'Âtiyye gibi müfessirlerin görüşüyle desteklenmektedir.⁶⁹⁸ Bu görüşü güçlendiren rivâyet, Taberî'nin Hz. Ali'den naklettiği şu haberdur: Resulullah, Mekke'ye hareket etmeye niyetlendiğinde bu niyeti sahabeden gizlemiş, yalnızca bazı kişilere -ki bunlardan biri de Hâtıb'tır- bunu bildirmiştir. Hâtıb ise bunu Mekkelilere aktarmıştır. İbn 'Âşûr, Hâtıb b. Ebî Belta' hadisesinin geçtiği bağlamda, Resûlullah'ın gizli bir şekilde Mekke'ye yöneldiğini ancak bunu sahabenin tamamına açıkça bildirmediğini ifade eder.⁶⁹⁹ Bunun yerine, dışarıya karşı görünürdeki hedefin Hayber olduğunu yaydığı belirtilir. Bu bağlamda İbn 'Âşûr, şu ifadeleri kullanmaktadır "Peygamber'in, Hayber'i hedef gösterdiğine dair haberin yayılması, gerçekte onun niyetinin Mekke'ye yönelmek olduğunu göstermektedir. Zira Hayber, Mekke'den önce fethedilmiştir. Bu da söz konusu hareketin Mekke'yi fethetmek için değil, Hudeybiye Umresi'ni gerçekleştirmek amacıyla yapıldığını ortaya koymaktadır." İbn 'Âşûr'a göre burada açık bir stratejik tedbir söz konusudur. Resulullah, asıl niyetini gizlemiş, Hayber'i hedef göstererek dikkatleri başka yönlelere çekmiştir. Ayrıca Hâtıb'ın kendisiyle mektubu gönderdiği kadının Medine'ye gelişinin Bedir Savaşı'ndan iki yıl sonra gerçekleştiği rivâyeti de bu görüşü desteklemektedir. İbn 'Âtiyye de bu rivâyetleri dikkate alarak sûrenin Hicretin 6. yılında, yani Hudeybiye yılında indiğini ifade etmektedir.⁷⁰⁰

Diğer bir görüşe göre ise bu mektup, Resulullah'ın Mekke'yi fethetmek üzere yola çıkmadan önce yazılmıştır. Bu da sûrenin fetihden hemen önce veya sonrasında nâzil olduğunu düşündüren bir görüştür ve siyer kaynaklarının büyük çoğunluğu ile Buhârî'nin gazveler sıralaması bu görüşe daha yakındır. İbn 'Âşûr, bu iki görüş arasında bir değerlendirme yaparken, rivâyetlerin büyük çoğunluğunun Resulullah'ın Mekke'ye yöneldiğini gösterdiğini, ancak bu yönelmenin Hudeybiye için mi yoksa fetihden önce mi olduğu konusunun rivâyetlerde açıkça tayin edilmediğini vurgulamaktadır. Kendisi, en sahih görüşün Hudeybiye süreciyle ilgili olanın olduğunu kabul etmektedir. Zira sûrede yer alan "mümin kadınların imtihanı" ile ilgili

⁶⁹⁸ İbn 'Âtiyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, c. 5, s. 293.

⁶⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. 23, s. 312.

⁷⁰⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 446.

âyetler, Hudeybiye Antlaşması'ndan hemen sonra vuku bulan Ümmü Külsûm bint Ukbe olayıyla doğrudan bağlantılıdır.⁷⁰¹

Bu durumda, sûredeki âyetlerin nüzûlünün hem Hâtıb hadisesi hem de kadınların imtihanına dair âyetlerin aynı zaman diliminde indiğini göstermekte, dolayısıyla sûrenin, bir bütün olarak 6. yılın sonunda nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Bu, aynı zamanda sûrenin âyetlerinin tertibine uygun olarak nâzil olduğunu da gösterir ki bu da İbn 'Âşûr'un sûre bütünlüğüne verdiği önemin bir göstergesidir. Bununla birlikte bazı müfessirler, sûrenin ilk âyetinin Mekke'nin fethinden sonra Mekke'de nâzil olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak İbn 'Âşûr, bu görüşü "garip ve zayıf" olarak değerlendirmekte ve itibar edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁷⁰²

Nihayetinde, Câbir b. Zeyd'in tertibine göre bu Sûre nüzûl sıralamasında doksan ikinci sırada yer almakta, Mâide Sûresi'nden sonra, Nisâ Sûresi'nden önce nâzil olduğu bildirilmektedir. Bu sıralama, sûrenin Hudeybiye sürecine tarihlendirilmesiyle de uyumludur. Sonuç olarak, Mümtetine Sûresi, İbn 'Âşûr'a göre dört temel kriter esas alınarak Medenî bir sûre olarak değerlendirilmiştir.⁷⁰³

Zaman kriteri açısından sûre, Hicretin altıncı yılında Hudeybiye sürecinde nâzil olmuş; dolayısıyla Hicret'ten sonra inmiş bir sûre olması bakımından Medenîliğe işaret etmektedir. Muhatap yönüyle âyetlerde doğrudan müminlere hitâp edilmesi, müşriklerle ilişkilerin düzenlenmesi ve içten sızma ihtimallerine karşı uyarılarda bulunulması, muhatap kitlesinin Medine toplumu olduğunu göstermektedir. Nâs ve Olgu bakımından ise sûre, casusluk, sadakat, Hicret eden kadınların statüsü ve düşmanla ilişkilerin sınırlandırılması gibi kamu hukuku, toplum güvenliği ve toplumsal ahlakı ilgilendiren detaylı hükümler içermektedir; bu da Medenî Sûrelerin karakteristiğidir. Üslûp açısından da hüküm bildiren, net emir ve yasaklar içeren, uzun ve açıklayıcı yapısı, sûrenin Medine dönemine ait olduğunu teyit etmektedir. Bu dört kriterin delâletiyle, İbn 'Âşûr Mümtetine Sûresi'nin tamamının Medenî olduğunda tereddüt bulunmadığını ifade etmektedir.⁷⁰⁴

⁷⁰¹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 446.

⁷⁰² İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 446.

⁷⁰³ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 446.

⁷⁰⁴ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 11, s. 445-447.

2.2.14.Sâff Sûresi

Saff Sûresi, alimlerin çoğunluğuna göre Medenîdir. Abdullah b. Selâm'ın hadisi de buna delâlet etmektedir. Ancak İbn Abbâs, Mücâhid ve Atâ gibi bazı müfessirler, onun Mekkî olduğunu söylemişlerdir; bu görüşe Zemahşerî ve Fahreddin er-Râzî de meyletmiştir.⁷⁰⁵ Öte yandan İbn 'Âtiyye, "daha doğru olan görüş onun Medenî olduğudur; içinde Mekkî âyetlerin bulunması da mümkündür" demiştir.⁷⁰⁶

Sûrenin sebep-i nüzûlü ve parça parça olarak mı yoksa bir bütün hâlinde mi nâzil olduğu hususunda görüş ayrılıkları vardır. Tirmizî'nin Câmi'inde yer alan bir rivâyete göre Abdullah b. Selâm şöyle demiştir: "Resulullah'ın ashabından bir grupla oturuyorduk ve kendi aramızda konuşuyorduk". Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: "*Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih etmektedir...Ey iman edenler! Niçin yapmadığınız şeyi söylüyorsunuz?*"⁷⁰⁷ Abdullah b. Selâm bu âyetleri bize bizzat Peygamber'in okuduğunu söylemiştir. Bu rivâyet Hâkim, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Hâtim ve Dârimî gibi hadis kaynaklarında da farklı lafızlarla geçmektedir. Bu rivâyet, müminlere henüz verdikleri sözü yerine getirmeden, "*niçin yapmadığınız şeyi söylüyorsunuz?*" âyetinin, müminlerin vaat ettikleri şeyleri yerine getirmemelerinden önce nâzil olduğunu göstermektedir. Bu ifade, bir azarlama ve uyarı niteliği taşımakta olup, mecâzî bir anlatımla sahabenin dikkatini çekmektedir.⁷⁰⁸

Benzer şekilde Ebû Sâlih'ten ve Mukâtil b. Hayyân'dan gelen rivâyetlerde de müminlerin "Allah katında en sevgili amel nedir?" sorusuna cevaben "*Allah, Sâff bağlayarak savaşımları sever*" âyetinin indiği, fakat bu emirle karşılaşınca savaştan geri durdukları ve bu yüzden yukarıdaki azarlayıcı âyetin indirildiği aktarılır. Kelbî ise şunu rivâyet etmiştir: "Müminler, Allah'ın en sevdiği amelin ne olduğunu sormuşlar ve bu istekleri üzerine, "*Size, can yakıcı azaptan kurtaracak bir ticareti haber vereyim mi?*"⁷⁰⁹ âyeti nâzil olmuştur. Ancak Uhud Savaşı'nda bu konuda sadakat göstermemeleri üzerine '*Niçin yapmadığınız şeyi söylüyorsunuz?*' âyeti indirilerek

⁷⁰⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. 29, s. 526.

⁷⁰⁶ İbn 'Âtiyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, c. 5, s. 301; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 479-480.

⁷⁰⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Sâff, 61/1-2.

⁷⁰⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.11, s. 479-480.

⁷⁰⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Sâff, 61/10.

onların vefasızlıkları kınanmıştır.” Bu rivâyet, sûrenin ilk âyetlerinin Sonradan inmiş olabileceğini göstermektedir.⁷¹⁰

İbn Âşûr, bu sûrenin Câbir b. Zeyd’in tertibine göre, nüzûl sıralamasında yüz sekizinci sırada yer aldığını, Tegâbün Sûresi’nden sonra, Fetih Sûresi’nden önce indirildiğini söylemektedir. Rivâyetlerde, sûrenin Uhud Savaşı’ndan sonra nâzil olduğu yönünde görüşler ağırlıktadır. İbn ‘Âşûr’a göre Saff Sûresi, çeşitli rivâyetlerde kısmen Mekki olabileceği ileri sürülse de nüzûl zamanı, hitâp kitlesi, ele alınan konular ve âyetlerin üslûbu göz önüne alındığında tamamıyla Medenî bir sûre olarak kabul edilmelidir. Özellikle cihadın teşri süreciyle doğrudan ilgili olan bu sûre, Medine toplumunun şekillenme dönemine ait ahlaki ve sosyal düzenlemeleri içermektedir. Bu bağlamda İbn ‘Âşûr, sûrenin Mekki âyetler içerdiği yönündeki yorumları zayıf görmektedir.⁷¹¹

2.2.15.Cum‘a Sûresi

İbn ‘Âşûr, Cum‘a Sûresi’nin Medenî olduğu hususunda müfessirler arasında görüş birliği olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu sûrenin nüzûl zamanı, Hayber’in fethi olan altıncı yıla tekabül etmektedir. Bu tarihllemeye dayanak olarak, Ebû Hureyre’den rivâyet edilen şu hadisi göstermektedir. “Biz Hz. Peygamber’in yanında oturuyorduk. Ona Cum‘a Sûresi indirildi”. İbn ‘Âşûr, bununla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bu Sûre Hayber’in fethinden sonra nâzil olmuştur. Çünkü Ebû Hureyre Hayber savaşında günü Müslüman olmuştur”.⁷¹²

İbn ‘Âşûr, sûrenin bir bütün hâlinde nâzil olduğunu da ifade etmektedir. Ona göre bu, yukarıda zikredilen hadisin zahirinden anlaşılmaktadır. Ayrıca sûrenin iniş sebebi olarak zikredilen Şam’dan gelen ticaret kervanı olayı, İbn ‘Âşûr’un nazarında sûrenin tamamının bir defada indirildiğini göstermektedir.⁷¹³

Cum‘a namazının farz kılınması meselesine gelince, İbn ‘Âşûr, Cum‘a namazının bu sûrenin nüzûlünden önce farz olduğunu açıkça söylemektedir. Hz. Peygamber’in, Hicret’ten sonraki ilk Cum‘a gününde, Benî Sâlim b. Avf yurdunda bir

⁷¹⁰ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.11, s. 480.

⁷¹¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.11, s. 480-481.

⁷¹² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 508.

⁷¹³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 508.

hutbe irad ederek Cum'a namazını kılmıştır. Böylece Medineli Müslümanların Resulullah Medine'ye gelmeden önce de bu namazı kıldıkları sabit olmuştur.⁷¹⁴

Sûrenin nüzûl sırasına ilişkin olarak İbn 'Âşûr, Câbir b. Zeyd'den gelen rivâyete dayanarak onun yüz altıncı sırada olduğunu, Tahrîm Sûresi'nden sonra, Tegâbün Sûresi'nden önce indirildiğini söylemektedir.⁷¹⁵ Bu sıralama, sûrenin içeriği ve tarihî bağlamıyla da örtüşmektedir.

2.2.16. Münâfikûn Sûresi

İbn 'Âşûr, Münâfikûn Sûresi'nin Medenî bir sûre olduğunu açıkça belirtmekte ve nüzûl sırasına ilişkin olarak Câbir b. Zeyd'in rivâyetine dayanarak bu sûrenin, Kur'an'ın iniş kronolojisinde yüz ikinci sırada yer aldığını ifade etmektedir. Bu sıralamaya göre sûre, Hâcc Sûresi'nden sonra, Mucâdele Sûresi'nden önce indirilmiştir.⁷¹⁶

Sûrenin nüzûl sebebi ve zamanı hakkında çeşitli rivâyetler mevcuttur. Tirmizî'nin el-Câmi' adlı eserinde yer alan rivâyetlere göre, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî sûrenin Tebük Gazvesi sırasında nâzil olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık, Süfyan es-Sevrî ise sûrenin Benî Mustalik Gazvesi sırasında indirildiğini nakletmiştir. İbn 'Âşûr bu iki rivâyeti değerlendirdikten sonra, sûrenin Benî Mustalik Gazvesi'nde nâzil olduğu görüşünün daha doğru ve makul olduğunu savunmakta ve görüşünü şu gerekçelere dayandırmaktadır: Benî Mustalik Gazvesi, Hicretin beşinci yılında olmuştur. Tebük Gazvesi ise, hicretin dokuzuncu yılında, yani nübüvvetin son yılında vuku bulmuştur. Çünkü sûrenin nüzûlüne sebep olan Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün, *"Azîz olan zelîl olanı oradan çıkaracaktır"*⁷¹⁷ şeklindeki sözleri, Münâfikların durumlarının zayıf olmadığı bir döneme uygun düşmektedir. Zira onların durumu günden güne zayıflamaktaydı. Tebük savaşı peygamberliğin son yılındaydı ve münâfikların durumu iyice zayıflamıştı".⁷¹⁸

İbn 'Âşûr'a göre sahîh olan görüş, Sûrenin Ahzâb Sûresinden önce nâzil olduğudur. Ama Tebük savaşında nâzil olduğunu savunan görüşe göre Sûre Tevbe

⁷¹⁴ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 11, s. 508.

⁷¹⁵ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 11, s. 508.

⁷¹⁶ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 11, s. 529.

⁷¹⁷ Münâfikûn, 63/8.

⁷¹⁸ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 11, s. 529-531.

Sûresiyle beraber veya ondan biraz önce inmiş olmasını gerektirmektedir ki İbn ‘Âşûr bunu uzak bir ihtimal olarak görmektedir.⁷¹⁹

2.2.17. Teğâbun Sûresi

İbn ‘Âşûr, bu Sûrenin cumhurun görüşüne göre Medenî olduğunu, Dahhâk’tan ise Mekkî olduğuna dair bir görüşün aktarıldığını söylemekte ve Tirmizî’nin ‘İkrime’den onun da İbn Abbâs’tan aktardığı şu rivâyete yer vermektedir: “Bu âyetler Mekke ehlinde Müslüman olup hicret etmek isteyen bazı erkekler hakkında nâzil olmuştur. hicret etmek istemiş; ancak eşleri ve çocukları onları Resulullah’ın (sav) yanına davet etmelerinden kaçınmışlar...”. Mücâhid de Avf b. Mâlik el-Eşcaî hakkında nâzil olduğunu söylemektedir.⁷²⁰

İbn ‘Âşûr, Sûrenin Medenî oluşuna binaen nüzûl sıralamasında yüz yedinci sırada yer aldığını, Cum’a Sûresi’nden sonra, Saff Sûresi’nden önce indiğini belirtmektedir.⁷²¹

İbn ‘Âşûr’un değerlendirmelerine göre, Teğâbun Sûresi’nin, özellikle 14. âyetiyle birlikte, tamamı Medine döneminde nâzil olmuştur. Bu görüşün, zaman kriteri açısından, Hicret sonrası sosyal düzenlemelerin başladığı bir döneme tarihlenmesi, âyetin Medenîliğine güçlü delildir. Muhatap kriteri bakımından, âyet doğrudan “*Ey iman edenler*” şeklindeki ifadeyle Medine’deki mümin topluluğa hitâp etmektedir. İçerik kriteri yönünden, ailevi baskılar, Hicrete engel olma, sabır, affetme gibi toplumsal düzene dair detaylı ahlakî emirler Medenî içerik özelliği taşımaktadır. Üslûp açısından ise, âyet net, doğrudan ve hüküm bildirici yapısıyla Medenî sûrelerin karakteristik diliyle örtüşmektedir. Bu çerçevede İbn ‘Âşûr, Teğâbun Sûresi’nin 14. âyetini hem tarihsel hem içeriksel bağlamda Medenî olarak değerlendirmiş, sûreyi genel olarak da Medenî kabul eden yaklaşımı benimsemiştir.⁷²²

⁷¹⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 529-531.

⁷²⁰ Tirmizî, **Sünen**, Tefsîru’l-Kur’ân” 3317; İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 551.

⁷²¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 551.

⁷²² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 11, s. 551.

2.2.18.Talak Sûresi

İbn ‘Âşûr’a göre Talâk Sûresi Medenî olup bu konuda görüş birliği bulunmaktadır. Câbir b. Zeyd’in tertibine göre nüzûl sıralamasında doksan altıncı sırada yer almış, İnsân Sûresi’nden sonra, Beyyine Sûresin’den önce nâzil olmuştur.⁷²³

Sûrenin nüzûl sebebi olarak şu hadise anlatılmaktadır: Müslim, İbn Cureyc tarikiyle Ebu’z-Zubeyr’den şunları aktarmaktadır: Abdurrahmân b. Eymen, İbn Ömer’e, eşini hayız hâlinde boşayan birisinin durumunu sormuş, İbn Ömer de şöyle cevap vermiştir: İbn Ömer Hz. Peygamber zamanında eşini hayızlıyken boşamış, Hz. Ömer de bunu Resulullah’a(sav) sormuş, Hz. Peygamber de ona şöyle demiştir: “Eşine geri dönsün, (ve ona geri döndürdü), temizlenince ya boşasın ya da tutsun”. İbn Ömer dedi ki: Resulullah “*Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda, onları iddetleri içinde boşayın*”⁷²⁴ âyetini okudu.⁷²⁵

İbn ‘Âşûr, bu rivâyeti aktardıktan sonra şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Resulullah (sav) okudu...” sözünün zâhiri, Sûrenin o anda nâzil olduğu anlamına gelmektedir. Sûrenin bu hadiseden önce inmesi de muhtemeldir. Vâhidî, Süddî’den “Bu Sûre İbn Ömer’in eşini boşaması hadisesi hakkında nâzil olmuştur”, Katâde’den de “Hz. Peygamber’in Hz. Hafsâ’yı boşaması üzerine nâzil olmuştur” sözlerini nakletmektedir ki bu sonuncusu doğru değildir. Ebû Bekr İbnu’l-‘Arabî de bunun doğru olmadığını kesinleştirmiştir. En Sahîh olan görüş, Sûrenin yeni bir hükmü açıklamak için nâzil olduğu” şeklindeki görüştür.⁷²⁶

2.2.19.Tahrîm Sûresi

İbn ‘Âşûr’a göre Tahrîm Sûresi, Medenî’dir. İbn ‘Âtiyye’nin “ilim ehlinin icmâıylar” dediğini, Kurtubî’nin de ona tabi olduğunu söylemektedir.⁷²⁷ Bununla birlikte Suyûtî’nin, “el-İtkân” adlı eserinde Katâde’den aktardığı şu rivâyeti de nakletmektedir: Sûrenin ilk on âyeti Medenî, sonraki kısmı yani 11. ve 12. âyet ise Mekki’dir.⁷²⁸ Ancak bu ifadeden hareketle, âyetlerin yerleşimi bakımından 10. âyetin

⁷²³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 11, s. 581.

⁷²⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Talâk, 65/1;

⁷²⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 11, s. 581.

⁷²⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 11, s. 581.

⁷²⁷ İbn ‘Âtiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, c. 5, s. 329; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, c. 18, s. 117.

⁷²⁸ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 66.

sonuna kadar Medenî, 11. ve 12. âyetin ise Mekkî olduğu yorumu çıkarılmaktadır. Çünkü 10. âyetin Medenî, 11. ve 12. âyetin Mekkî olması, uzak bir ihtimaldir.⁷²⁹

Câbir b. Zeyd'in tertibine göre, sûre nüzûl sıralamasında 105. sırada yer almış Hucurât Sûresi'nden sonra, Cum'a Sûresin'den önce indirilmiştir.

Ayrıca İbn 'Âşûr, sûrenin 2. âyetinde geçen, "*Andolsun ki Allah, yeminlerinizin çözümünü sizin için meşru kılmıştır*"⁷³⁰ ifadesine dikkat çekerek, bu âyetin muhtevası açısından Mâide Sûresi'nden sonra nâzil olduğunu belirtmektedir. Çünkü Mâide Sûresi'nde yeminlere dair ayrıntılı hükümler bulunmaktadır; dolayısıyla Tahrîm Sûresi'nin bu hükümleri referans alması, onun Mâide Sûresin'den sonra geldiğini göstermektedir.⁷³¹

İbn 'Âşûr'un tespitlerine göre Tahrîm Sûresi, içerik, muhatap ve bağlam itibarıyla Medenî'dir. Sonuç olarak İbn 'Âşûr, Tahrîm Sûresi'ni hem içerdiği hükümler hem bağlam hem de tarihî nüzûl verileri bakımından tamamıyla Medenî bir sûre olarak değerlendirmiştir. Ancak 11. ve 12. âyetin Mekkî olduğuna dair rivâyet zayıf kabul edilmiştir.⁷³²

2.2.20. Beyyine Sûresi

İbn 'Âşûr bu sûrenin Mekkî ve Medenî olduğuna dair ihtilafın olduğunu belirtmiştir. İbn 'Atiyye şöyle demektedir: "En meşhur olan Sûrenin Mekkî olduğudur. Bu müfessirlerin çoğunluğunun görüşüdür. İbnü'z-Zübeyr ve 'Atâ Medenî olduğunu söylemişlerdir". Kurtubî ise İbn 'Atiyye'nin aksini iddia etmiştir. Medenî olduğu görüşünü cumhura ve İbn Abbâs'a, Mekkî olduğu görüşünü ise Yahya b. Sellâm'a nispet etmiştir.⁷³³

İbn Kesîr senediyle beraber Ahmed b. Hanbel'den şunu tahrîc etmiştir: "*Ehl-i kitap'tan ve müşriklerden hakkı inkâr edenler, kendilerine açık kanıt ve Allah tarafından gönderilen, tertemiz sayfaları okuyan bir elçi gelinceye kadar (hakkı inkârcılıktan) ayrılacak değillerdir.*"⁷³⁴ âyeti Resulullah'a indiğinde Cebrail (as.):

⁷²⁹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 11, s. 622.

⁷³⁰ Kur'an-ı Kerîm, Tahrîm, 66/2.

⁷³¹ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 11, s. 622.

⁷³² İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.11, s. 622.

⁷³³ İbn 'Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c.12, s. 763.

⁷³⁴ Kur'an-ı Kerîm, Beyyine 98/1-2.

“Allah bu sûreyi Übeyy’e okumanı emretmiştir.” buyurmuştur.⁷³⁵ İbn ‘Âşûr burada Übeyy’in Medine halkından olduğunu belirtmiş, Beğavî ve İbn Kesîr’in Medenî olduğunu kesinleştirdiğini söylemiştir. Ayrıca İbn ‘Âşûr, Sûrede ehl-i kitabın hatalarından çokça bahsedilmesini de onun Medenî oluşuna delîl olarak göstermektedir.⁷³⁶

İbn ‘Âşûr zaman açısından bu sûrenin Hicretin dördüncü yılının Rebi‘ülevvel ayında olan Benî Nadir Gazvesinden önce indiğini, bu durumda nüzulünün 3. Yılın sonunda veya dördüncü yılın başında olduğunu, nüzûl sırasına göre yüz birinci sırada yer aldığını, Talak Sûresi’nden sonra Haşr Sûresi’nden önce indiğini söylemektedir.⁷³⁷

2.2.21.‘Âdiyât Sûresi

İbn ‘Âşûr, Âdiyât Sûresi hakkında ihtilaf olduğunu aktarmaktadır. İbn Mes‘ûd, Câbir b. Zeyd, ‘Atâ, Hasan ve İkrime sûrenin Mekkî olduğunu ifade etmişlerdir. Buna karşılık, Enes b. Mâlik, İbn Abbâs ve Katâde onun Medenî olduğunu söylemişlerdir. İbn ‘Âşûr sahîh olan görüşün Medenî olarak kabul eden görüş olduğunu belirtmekte, nüzul sırası hakkında ise herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak Câbir b. Zeyd’in tertibine göre Mekkî olduğunu, on dördüncü sırada Asr Sûresi’nden sonra, Kevser Sûresi’nden önce nâzil olduğunu söylemektedir.⁷³⁸

2.2.22.Kevser Sûresi

Kevser Sûresi’nin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu konusunda tefsîr kaynaklarında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İbn ‘Âşûr, bu ihtilaflara özellikle dikkat çekmiş hem rivâyet hem içerik temelli değerlendirmelerle meseleyi ele almıştır. O, cumhura göre sûrenin Mekkî olduğunu ve müfessirlerin çoğunun bununla yetindiğini söylemektedir.⁷³⁹

İbn ‘Âşûr, Hasan-ı Basrî, Katâde, Mücâhid ve ‘İkrime’nin sûrenin Medenî olduğu görüşünde olduklarını, Enes b. Mâlik’ten nakledilen ve Sahîh-i Müslim’de yer alan şu hadisin de bunun delili olduğunu aktarmaktadır. Bu hadise göre, Hz. Peygamber bir gün ashabıyla birlikteyken hafifçe uyukladıktan sonra başını

⁷³⁵ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, “Müsnedü’l-Mekkîyyîn” 16001.

⁷³⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.12, s. 763.

⁷³⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.12, s. 763.

⁷³⁸ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 786.

⁷³⁹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.12, s. 847.

kaldırarak, “Bana biraz önce bir sûre indirildi” buyurmuş ve ardından Kevser Sûresi’ni okuyarak ashabına “Kevser’in ne olduğunu biliyor musunuz?” diye sormuştur. Ahab, “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” şeklinde cevap verince, Hz. Peygamber, Kevser’in cennette kendisine verilen bir nehir olduğunu, bu nehrin kıyamet günü ümmetine ait bir havuzla birlikte olacağını ve bu havuzun kaplarının gökyüzündeki yıldızlar kadar çok olduğunu açıklamıştır.⁷⁴⁰

İbn ‘Âşûr, bu rivâyeti değerlendirirken dikkat çekici bir yorumda bulunmaktadır. Rivâyetin râvisi olan Enes b. Mâlik’in “Hicret çocuğu” olduğunu, yani Hicret’ten sonra Medine’de büyüyen bir sahâbî olduğunu hatırlatmaktadır. Bu bağlamda, hadiste geçen “biraz önce” ifadesinin zahir manasında kullanıldığını ve zâhir anlamının da “yakın zaman” olduğunu, dolayısıyla sûrenin bu rüyanın gerçekleştiği zamana yakın bir zamanda indiğini söylemektedir.⁷⁴¹

Ayrıca İbn ‘Âşûr, sûrenin içeriğinden hareketle de Medenî oluşunu temellendirmeye çalışmaktadır. Özellikle ikinci âyette geçen “*Rabbın için namaz kıl ve kurban kes*” ifadesinin, Hâc ibadeti ya da Kurban Bayramı ile bağlantılı olabileceğini belirtmektedir. Bu yönüyle sûrenin Hicret’ten sonraki dönemle ilişkili olduğunu savunmak mümkün olabilmektedir.⁷⁴² Bu yoruma göre, son âyette geçen “*Sana kin tutan var ya, asıl soyu kesik olan odur*” ifadesi, Âs b. Vâil’in Hz. Peygamber hakkında söylediği sözlere bir cevap olmadığını belirtmektedir.

Bu görüşleri zikrettikten sonra İbn ‘Âşûr şöyle demektedir: “Zâhir olan Sûrenin Medenî olduğudur. Sûrenin tefsirini yaparken bu görüşe dayanacağız”⁷⁴³.

İbn ‘Âşûr, Sûrenin nüzul sıralaması yeri hakkında da Mekkî görüşe göre Âdiyât Sûresi’nden sonra, Tekâsür Sûresi’nden önce nâzil olduğunu ve on beşinci sırada yer aldığını, Medenî görüşe göre ise Hudeybiye’de nâzil olduğunu söylemektedir.⁷⁴⁴

İbn ‘Âşûr, “*Rabbın için namaz kıl ve kurban kes*” âyetinin tefsirinde Hz. Peygamber’e kevserin verildiğinn bildirilmesinin sonra namaz ile kurban emrinin birlikte zikredilmesi, sûrenin hangi amaç için indirildiğini de gösterdiğini

⁷⁴⁰ Müslim, **Sahih-i Müslim**, “Kitâbü’s-Salât” 53; İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 847.

⁷⁴¹ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 847.

⁷⁴² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 848.

⁷⁴³ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 848.

⁷⁴⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c. 12, s. 848.

söylemektedir. Halbuki Mekkî bir sûre olan Hicr'in Sûresinin “*Söyledikleri yüzünden canının sıkıldığını elbette biliyoruz; Sen rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!*”⁷⁴⁵ âyetlerinde, namaz ve kurban beraber birlikte zikredilmemiştir. Bunun Hudeybiye’de müşriklerin Hz. Peygamber’i Kabe’yi ziyaret etmekten alıkoymalarından dolayı ona bir teselli vermek olduğu ve Allah’ın gelecekte ona çok hayır vereceğini bildirdiği anlaşılmaktadır.

Bu hususta Taberî’nin Sa’îd b. Cübeyr’den rivâyet ettiği “*Rabbin için namaz kıl ve kurban kes*” âyetinin, Hz. Peygamber’e namaz kılmasını ve kurbanını kesmesini sonra Hudeybiye’den ayrılmasını emrettiğini söylemesi de bu görüşü desteklemektedir.⁷⁴⁶

İbn ‘Âşûr, daha sonra âyeti hem Mekkî hem de Medenî olma ihtimaline karşı farklı şekillerde yorumlamakta ve şöyle demektedir:

“Eğer sûre Mekkî ise, muhtemelen Hac vakti yaklaşınca Hz. Peygamber (sav), hem bi’setten önce hem de sonra her yıl haccediordu. Fakat bi’setten sonra hacda kurbanını kesmede tereddüt ediyordu. O, Mekke halkından ve hac mevsiminde hazır bulunan muhtaçlara yemek yedirmeyi istiyordu. Şirk ehlinin amellerine iştirak etmekten sakınıyordu. Bunun üzerine Allah ona kurbanını Allah için kesmesini ve onu yoksullara yedirmesini emretti. Yani onların putları için kurban kesmeleri, seni “Allah için kesme niyetinden” vazgeçirmesin. Eğer Sûre Medenî ise, onun nüzulü Haccın farziyetinden önce olmuştur. Kurban kesmekten maksat, Kurban Bayramı gününde kurban kesmektir. Bundan dolayı da çoğu fakihler, “Rabbin için namaz kıl” emrinden maksadın, Bayram namazı olduğunu söylemişlerdir.”⁷⁴⁷

İbn ‘Âşûr’un hem rivâyetlere hem de içerikle ilgili açıklamaları dikkate alındığında, Kevser Sûresi’nin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu hususunun tartışmalı olduğu görülecektir. Bununla birlikte, İbn ‘Âşûr, sûrenin Medenî olduğu Hudeybiye’de nâzil olduğu görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır. Bununla beraber Mekkî oluşu durumunda nüzul sırasını belirlediği halde, Medenî olması durumunda

⁷⁴⁵ Hicr, 25/97-98.

⁷⁴⁶ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.12, s. 864.

⁷⁴⁷ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.12, s. 865.

kaşınıcı sırada yer aldığıyla ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamakta, “Hudeybiye’de nâzil olmuştur” demekle yetinmektedir.

2.2.24.Nasr Sûresi

İbn ‘Âşûr, Nasr Sûresi’nin nüzûl yeri hakkında görüş birliği olduğunu belirtmekte ve sûrenin ittifakla Medenî olduğunu ifade etmektedir. Ancak sûrenin ne zaman indiğı konusunda farklı rivâyetlerin olduğuna dikkat çekmekte ve bu görüşleri ele alarak detaylı biçimde değerlendirmektedir.⁷⁴⁸

Bazı rivâyetlerde, sûrenin Hayber Gazvesi’nin dönüşünde, yani Hicret’in yedinci yılında nâzil olduğu ileri sürülmüştür. Bu görüşü savunanlar, Hz. Peygamber’in “Size Yemen ahalisi gelmiş bulunuyor. Onların kalpleri ince, yürekleri yumuşaktır. Fıkıh Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir” hadisine dayanarak, Yemen halkının İslam’a girişinin Hayber sonrası gerçekleştiğini ve bunun da sûrenin bağlamına uygun olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁴⁹ Bu yoruma göre, Nasr Sûresi nüzûl sıralamasında yüz üçüncü sıradadır; Haşr Sûresi’nden sonra, Nûr Sûresi’nden önce indirilmiştir.⁷⁵⁰

İbn ‘Âşûr, sûrenin zamanıyla ilgili başka bir yorumunu da aktarmaktadır. Buna göre, sûrede geçen “fetih”ten maksat, Mekke’nin fethidir. Âyette geçen “إِذَا” edatı dil açısından geçmiş zaman kipinde kullanılsa da yakın geleceğı ifade eden bir anlam taşımaktadır. Bundan dolayı âyette bildirilen olayların “henüz tamamlanmamış” değil, tamamlanmak üzere olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda bazı müfessirler, sûreyi Hz. Peygamber’in Huneyn Savaşı sonrası veya heyetler yılı olarak bilinen Hicret’in dokuzuncu yılına tarihlemektedirler.⁷⁵¹

Buna karşılık, sûrenin Veda Haccı sırasında veya Resûlullah’ın vefatından üç ay önce nâzil olduğuna dair rivâyetler de bulunmaktadır. Ancak İbn ‘Âşûr, bu rivâyetleri zayıf görmektedir. Çünkü sûrede geçen “Allah’ın yardımı ve fetih geldiğinde” ve “İnsanların bölük bölük Allah’ın dinine girdiklerini gördüğünde” ifadeleri, geçmişte tamamlanmış olaylara işaret etmektedir. Bu açıdan

⁷⁴⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.12, s. 860.

⁷⁴⁹ Tâberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, “Bâbü’l-Elif”, 1996.

⁷⁵⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.12, s. 860.

⁷⁵¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.12, s. 860-861.

değerlendirildiğinde, sûrenin bu olaylardan sonra inmediği, bilakis bu olayları işaret ederek son bir mesaj verdiği anlaşılmaktadır.⁷⁵²

İbn ‘Âşûr ayrıca sûrenin Hz. Peygamber’e bir işaret içerdiğini de vurgulamaktadır. “*Rabbine hamd ile tesbih et ve O’ndan mağfiret dile*”⁷⁵³ âyeti, Hz. Peygamber’in ömrünün tamamlandığına, risalet görevinin sona erdiğine ve ölümünün yaklaştığına dair bir telmih olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, İbn ‘Âşûr, sûrenin nüzûlünden sonra Hz. Peygamber’in, kızı Hz. Fâtıma’yı çağırarak kendisine vefatının yaklaştığını haber verdiğine dair bir rivâyeti de aktarmaktadır. Bu rivâyet, sûrenin Tevbe Sûresi’nden sonra, Kur’ân’ın son inen Sûresi olduğu yönündeki görüşü destekleyen önemli bir delildir.⁷⁵⁴

⁷⁵² İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.12, s. 861.

⁷⁵³ Kur’ân-ı Kerîm, Nasr, 110/3.

⁷⁵⁴ İbn ‘Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, c.12, s. 861.

SONUÇ

20. yüzyılda İslam düşünce dünyasında öne çıkan isimlerden biri olarak değerlendirilen İbn ‘Âşûr’un hem düşünsel hem de ilmî yönüyle derin izler bıraktığı görülmektedir. Onun ilmi çalışmalarını, özellikle de Kur’ân’ı anlama ve açıklama çabalarını hayatının merkezine aldığı söylenebilir. Klasik kaynaklara olan hâkimiyetini çağının entelektüel talepleriyle harmanlayabilmiş olması, onu çağdaş tefsîr alanında farklı kılan önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr adlı eseri, muhtemeldir ki onun bu birikiminin en çarpıcı yansımasıdır. Tefsîr boyunca âyetlerin yalnızca lafzî değil, anlam derinliğine, belâgat yönüne ve âyetler arası anlam bağlarına dikkat eden özgün bir yaklaşım benimsediği anlaşılmaktadır. Geçmiş müfessirlerin görüşlerine yer vermesi, onun gelenekle bağını koruduğunu göstermektedir. Ancak bu görüşleri doğrudan aktarmakla yetinmeyip, eleştirel bir süzgeçten geçirdiği ve kendi yorumunu geliştirdiği de açıkça fark edilmektedir. Özellikle Zemahşerî, Taberî, İbn ‘Âtiyye ve Beyzâvî gibi klasik müfessirlerden istifade ederken, bağlamı ve anlam bütünlüğünü esas alması bu yaklaşımın önemli bir göstergesidir.

Ayrıca, Kur’ân kıssalarına, kıraat farklarına ve icâz konularına yaklaşımı da İbn ‘Âşûr’un yalnızca zahirî anlamla yetinmediğini; aksine, tarihî, dilsel ve toplumsal bağlamları dikkate alarak çok boyutlu bir tefsîr yöntemi benimsediğini ortaya koymaktadır.

İbn ‘Âşûr’un Mekkî ve Medenî âyetler hakkındaki değerlendirmelerinin de çok yönlü olduğu görülmektedir. O, bu ayrımı yaparken yalnızca âyetin indirildiği zaman ya da mekânı değil; muhatap kitlesini ve âyetin içeriğini de göz önünde bulundurmuş, böylece daha kapsamlı bir tasnif ortaya koymuştur. Geleneksel rivâyetleri göz ardı etmeksizin; tarihî bağlam, dilsel yapı ve âyetin indiği dönemin şartlarını da hesaba katarak değerlendirme yaptığı görülmektedir.

Sûrelerin sıralanışının “tevkîfî” olduğunu kabul etmesi de Kur’ân’ın nazmına ve iç yapısına verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. İbn ‘Âşûr’un tefsîr anlayışı, klasik geleneğe bağlılığını korurken, dönemin sorunlarını dikkate alan ve çağdaş yorumlara da kapı aralayan bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle hem yöntem hem

de içerik açısından Kur'ân çalışmaları yapan araştırmacılar için yol gösterici bir kaynak olma potansiyeli taşımaktadır.

İbn 'Âşûr'un Kur'ân'daki âyetlerin Mekkî ve Medenî olarak sınıflandırılmasına dair yaklaşımı, klasik yaklaşımlarla benzerlik gösterse de bu ayrımı daha derinlemesine ve çok yönlü bir biçimde ele aldığı anlaşılmaktadır. Nüzûl zamanı (Hicret'ten önce ya da sonra) ve nüzûl mekânı (Mekke ya da Medine) gibi geleneksel ölçütlerin yanı sıra, âyetlerin kime/kimlere hitâp ettiği ve hangi konuyu işlediği gibi kriterleri de dikkate aldığı görülmektedir. Bu bağlamda, İbn 'Âşûr'un Mekkî-Medenî tasnîfi yalnızca zamansal ve mekânsal temellere dayanmakla kalmayıp; muhatap kitlesi ve içerik yönünden de değerlendirilen bir yapıya sahiptir. Böyle bir yaklaşımın, tefsîr geleneğinde daha bütüncül bir değerlendirme modeli sunduğu düşünülebilir.

Ayrıca, onun dört temel kriter olan zaman, mekân, muhatap ve içerik üzerinden yaptığı bu analizlerin, âyetlerin anlam boyutunu daha derinlemesine kavramaya yardımcı olduğu ifade edilebilir.

Son olarak, İbn 'Âşûr'un Mekkî-Medenî tasnîfine getirdiği yaklaşımın hem geleneksel kaynaklara dayandığı hem de içeriksel analizlerle zenginleştirildiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM.

‘ACEMÎ, Şâfi Sultan Muhammed. “**Tertîbu Nuzûli’s-Suver ve Mevkıfu’t-Tâhir b. ‘Âşûr Minhu: Cem‘ ve Dirâse**”. Câmi‘atu’l-Kuveyt, Kulliyetu’s-Şeri‘a ve’d-Dirâsâtü’l-İslâmiyye, Kuveyt, trs.

AHMED b. HANBEL. **el-Müsned**. Tah. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001. 50 C.

ÂLÛSÎ, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Mahmûd el-Bağdâdî. **Rûhu’l-Me‘ânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb‘i’l-Mesânî**. Tah. Ali Abdülbârî ‘Âtiyye. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415/1994. 16 C.

ASKALÂNÎ, İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî bi Şerhi’l-Buhârî**, thk; Muhammed Fûâd Abdülbâkî, Muhibbüddîn el-Hatîb, es-Selefiyye, Kâhire: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1380-1390/1960-1970.

‘ÂTİYYE, Muhammed Hâmid Hasan. “‘**Âdâtü’l-Kur’ânî’l-Kerîm ‘İnde’s-Şeyh İbn ‘Âşûr min Hilâli Tefsîrihi et-Tahrîr ve’t-Tenvîr: Dirâse Tahlîliyye**’”. *Mecelletü Kulliyyeti Usûli’d-Dîn ve’d-Da‘ve bi’l-Menûfiyye*, 39 (2021): 3-140.

‘ÂTİYYE, Muhammed Hâmid Hasan. ‘**Âdetu’l-Kur’ân fî Kelime ve Nazir ‘İnde Allâmeti’s-Şeyh Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr**. Kahire: Dirâse Tahlîliyye, 2021.

ATİLLA, Çetin. “**İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir**”. *DİA*, C. 19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, 332.

BELKASIM EL-GÂLÎ. **Şeyhu’l-Cami‘i’l-A‘zam Muhammed Tâhir b. ‘Âşûr: Hayatuhu ve Âsâruhu**. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1996.

BEGAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes‘ûd. **Me‘âlimü’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’ân (Tefsîru’l-Begavî)**. Tah. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâr İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1420/1999.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. **Şu‘abu’l-İmân**. Tah. Abdü’l-Alî Abdülhamîd Hâmid, Muhtâr Ahmed en-Nedvî. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd; Bombay: ed-Dârü’s-Selefiyye, 1423/2003. 14 C.

BİRRÎ, Havvâs. **el-Mekâyisü’l-Belâğîyye fî Tefsîri’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr**. Beyrut: el-Müessesetü’l-‘Arabîyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr, 2002.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. **Sahîh-i Buhârî**. Mısır: es-Sultâniyye, bi’l-Matba‘ati’l-Kübrâ el-Emîriyye, 1311H.

CA‘BERÎ, İbrâhîm b. Ömer. **Kasîdetu Takrîbi’l-Me’mûl fî Tertîbi’n-Nuzûl**. Tah. Ahmed Sâlim b. Makâm eş-Şankî. Mekke: 1434/2013.

- CERRAHOĞLU, İsmail. **Tefsîr Usûlü**. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- COŞKUN, Ahmet. “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”. *DİA*, C. 19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, 332-335.
- CUDEY‘, Abdullah b. Yûsuf. **el-Mukaddimâtü’l-Esâsiyye fî ‘Ulûmî’l-Kur’ân**. Beyrut: Müesseset er-Reyyân, 2011.
- ÇİÇEK, M. Halil. **Kur’ân Nasıl Bir Kitaptır**. İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.
- DÂREKUTNÎ, Ebû’l-Hasan Ali bin Ömer. **Sünenü’l-Dârekutnî**. Tah. Şu‘ayb el-Arnâvût, Hasan Abdülmen‘im Şelebî, Abdullatif Harzallah, Ahmed Berhûm. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1424/2004. 5 C.
- DÂMEĞÂNÎ, el-Hüseyin b. Muhammed. **Kâmusu’l-Kur’ân**. Beyrut: Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, 1983.
- DEMİRCİ, Muhsin. **Tefsîr Usûlü**. 104. bs. İstanbul: İFAV Yayınları, 2022.
- DURAYS, Ebû Abdullah Muhammed b. Eyyûb. **Fedâilü’l-Kur’ân**. Dimeşk: Dârü’l-Fikr, 1987.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş‘as. **Sünen-i Ebî Dâvûd**. Tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, trs. 4 C.
- EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî. **el-Bahrü’l-Muhîl fî’t-Tefsîr**. Tah. Sadkî Muhammed Cemîl el-Attar, Zehir Ceyyid, İrfan el-İşşa Hassune. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1420/2000. 11 C.
- FERÂHÎDÎ, Halîl b. Ahmed. **Kitâbu’l-‘Ayn**. Beyrut: Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003.
- FETELÂVÎ, Muhammed Kâzım. “İlmu’l-Mekkî ve’l-Medenî: Dirâse fî’n-Nazariyye ve’t-Tatbîk”. *Mecelletu Câmiati’l-Kûfe*, Nisan 2021, 365.
- GÜLER, Mustafa Taha. “İbn Âşûr’un et-Tahrîr ve’t-Tenvîr Adlı Tefsiri Bağlamında Mekkî-Medenî Ayrımının Kur’ân Yorumundaki Rolü”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2024.
- HAMED, Muhammed b. İbrâhîm. **Terâcim li Tis‘a mine’l-A‘lâm**. Riyad: Dârü İbn Huzeyme, 2007.
- HEKÎM, Muhammed Bâkır. **‘Ulûmu’l-Kur’ân**. Kum: Mu‘cemu’l-Fikri’l-İslâmî, trs.
- HİZMETLİ, Sabri. “Cezayirli Çağdaş Âlim İbn Bâdîs ve Yenilikçiliği”. *Journal of Islamic Research* 7/34 (1994).
- ISFAHÂNÎ, Râğıb. **Müfredât: Kur’ân Kavramları Sözlüğü**. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.

- İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir. **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2021. 12 C.
- İBN 'ATİYYE, Abdülhak el-Endelüsî. **el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**. Tah. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001. 6 C.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed. **el-Musannef fî'l-Hadîs ve'l-Âsâr**. Tah. Kemal el-Hût. Beyrut: Dârü't-Tâc, 1409/1989. 7 C.
- İBN KESÎR, İsmâîl b. Ömer. **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm**. Beyrut: Dârü'l-Ma'rifa, 1988. 4 C.
- İBNÜ'l-HOCA, Muhammed el-Habîb. **Şeyhü'l-İslâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr**. Katar: Vizâretü'l-Evkâf, 2004.
- KATTÂN, Mennâ' Halîl. **Ulûmu'l-Kur'ân**. İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.
- KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed. **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993. 20 C.
- MUTABBAKANÎ, Muhammed Sâlih. **"İbn Bâdîs, Abdülhamîd"**. *DİA*, C. 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 354-356.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. **Sahîh-i Müslim**. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1955.
- NEHHÂS, Ahmed b. Muhammed. **en-Nâsih ve'l-Mensûh fî Kitâbillahi 'Azze ve Celle**. Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1408.
- NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed. **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**. Beyrut: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1419/1998.
- RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. **Mefâtihu'l-Gayb**. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420/2000. 3. bs.
- SÂLİH, Subhî. **Kur'ân İlimleri**. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015.
- SUYÛTÎ, Celâluddîn. **el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008.
- SUYÛTÎ, Celâluddîn. **ed-Dürri'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr**. Beyrut: Dârü'l-Fikr, trs. 8 C.
- ŞÂTİBÎ, İbrâhîm b. Mûsâ. **el-Muvâfakât**. Cidde: Dâr İbn 'Affân, 1997.
- ŞEVBEKÎ, Râniye Cihâd. **et-Tâhir b. 'Âşûr ve Cuhûduhu'l-Belâgiyye fî Dav'i Tefsîri't-Tahrîr ve't-Tenvîr**. Gazze: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, 2009.

- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr. **Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**. Mekke: Dârü't-Terbiye ve't-Turâs, trs.
- TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed. **el-Mu'cemü'l-Evsat**. Tah. Ebû Mu'âz Târik b. Avadullah b. Muhammed, Ebü'l-Fazl Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1995. 10 C.
- TESHÎRÎ, Muhammed Ali. **Muhâdarât fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**. Kum: el-Munazzamâtu'l-'Âlemiyye li'l-Havzât ve'l-Medârisi'l-İslâmiyye, 2003.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ. **Sünenü't-Tirmizî**. Tah. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhim Atvet Avad. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975. 2 C.
- USÂLÎM, Muhammed en-Nezîr. **el-İhtiyârâtü'l-'İlmiyye li'l-'Allâme Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr min Hilâli Tefsîrihi et-Tahrîr ve't-Tenvîr**. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1430/2009.
- 'USEYMÎN, Muhammed b. Sâlih. **Şerhu'l-Usûl fî't-Tefsîr**. Riyad: Müessesetü's-Şeyh Muhammed b. Sâlih el-'Useymin, 1434H.
- ÜNVER, Mustafa. **"Tefsîr Usûlünde Mekkî ve Medenî İlmi"**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 1998.
- VÂFÎ, Muhammed Tâhir. **Tecdîdu Menheci Fehmi'l-Hitâbi'l-Kur'ânî**. Rabat: Dârü'l-Emân, 2020.
- ZEMAHŞERÎ, Mahmud b. Ömer. **el-Keşşâf 'an Hakâ'iki ğavâmizi't-Tenzîl**. Beyrut: Dârü'l-Kitâb el-'Arabî, 1407/1987. 4 C.
- ZERKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm. **Menâhilu'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1995.
- ZERKEŞÎ, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. **el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**. Tah. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî vd. Beyrut: Dârü'l-Ma'rifa, 1990.
- ZUHAYLÎ, Vehbe. **et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-'Akîde ve's-Şerî'a ve'l-Menhec**. Şam: Dârü'l-Fikr, 2009. 10. bs.